

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araőtirmaları Dergisi

ISSN 2149-5858

Bu dergi 1302-7824 ISSN numaralı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinin devamıdır. Dergi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanmaktadır.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf Of Muğla Sıtkı Koçman University

Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Editör/Editor

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Prof. Dr. Umut AVCI

Doç. Dr. Cafer TOPALOĞLU

Doç. Dr. Serap ÖZEN

Dergi Sekreteri/Editorial Secretary

Çağatay MİRGEN

Kapak Tasarım/Cover Design

Öğr. Gör. Özden IŞIKTAŞ

Baskı/Printing

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası

Muğla Sıtkı Koçman University Press

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (SOBBİAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergi ASOS İndeks ve Open Akademik Journals Index tarafından taranmaktadır.

Journal Of Social Sciences And Humanities Researches (SOBBİAD) is a refereed journal and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Muğla University and Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences. The journal is abstracted by ASOS and Open Akademik Journals Index.

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular,

Sosyal bilimler alanında özgün fikir ve araştırma çalışmalarının yayımlanıp tartışıldığı bir platform olan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü sahipliğinde yayımlanan Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları (SOBBİAD) dergisinin yeni sayısıyla karşınızdayız. Derginin editörü olarak hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlarım.

Bazı gelişmeler hakkında sizleri bilgilendirmek isterim. Öncelikle dergimiz bilindiğini üzere tek editörlü olarak çalışmalarını yürütmekteydi. Ancak dergimize gösterilen yoğun ilgi ve işlerin daha hızlı bir platformda sürdürülmesi için alt alan editörlerinin olması gerektiğine karar verildi. Bundan sonraki sayılarımızda bu husus hayata geçirilecektir. Bununla beraber spesifik bir alan olarak yakın bir gelecekte “KADIN ÇALIŞMALARI” özel sayısı ile karşınızdaki olacağız. Bu sayı ile beraber SOBBİAD artık tamamen dergipark üzerine taşınmış olmaktadır.

Büyük bir özveri ve dikkatle hazırlanan elinizdeki bu sayıda, eğitimden destanlara kadar, örgütsel sessizlikten, 1908 İstanbul seçimlerine kadar biri İngilizce olarak kaleme alınmış 11 adet makaleyi incelemenize sunuyoruz. Her biri birbirinden değerli olan yazarlarımız; Türk şiirinde doğrudan “ayna” olarak kullanılan nesneyi pratik, simgesel ve imgesel boyutları ile inceleyerek “ayna”ya bir anlam alanı oluşturmayı; Bankaların yönetim kurulu yapılarının finansal performanslarına olan etkisini; Yakın geçmişte turizm sektöründe gerçekleşen daralmanın istihdamda ciddi bir daralmaya sebep olup olmadığını; Eğitimin istihdamdaki rolünü; Aldoux Huxley ve Peyami Safa gibi yazarların okuyucularına mistik olayları anlatmak için hayal güçlerini yaratıcı bir şekilde kullandığı romanların karşılaştırılması; 24 Temmuz 1908 seçimlerinde İstanbulda özellikle Fener Rum Patrikhanesi ve Rum Basını'nın gelişen protestoları teşvik ettiği ve seçmenin iradesini yönlendirdiği ile ilgili incelemesini; Batı Edebiyatı'nın ilk edebî metinleri Homeros tarafından kaleme alınan İlyada destanında Kazdağ'ını ifade eden İda'nın hangi yönleriyle işlendiğini; Türk halk edebiyatında Köroğlu'nun şahsiyetinde başkaldırma felsefesini; Hızlı kırsal değerlendirme ve katılımcı kırsal değerlendirmeye yönelik farklılıkların neler olduğunu; Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi ve Demokrat Parti dönemi'nde Muğla'da siyasi hayatı ortaya koymuşlardır.

Yeni bir heyecan ile 41. sayı elinize ulaşmıştır. Yayında emeği geçen tüm yayın ve bilim danışma kurulu üyelerine sağladığı katkılardan dolayı teşekkür ederim. Okuyucu-yazar buluşmasını sağlamayı görev edinen SOBBİAD'ın daha önceki sayılarının yayımlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder, yeni sayılarda buluşmak üzere selam ve saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Editör

*Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board**

Prof. Dr. Bayram AKÇA
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Erkan POYRAZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Muzaffer DEMİR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Sibel CENGİZ
Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Turgay UZUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bora SÜSLÜ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Adem ÖGER
Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Burhan KILIÇ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Doç. Dr. Ekrem AYAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Hakan KAPUCU
Kocaeli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Hatice ÖZKOÇ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Lütfi ATAY
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Doç. Dr. Melih TINAL
Dokuz Eylül Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Oktay YİVLİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Sema AY
Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Doç. Dr. Yıldırım KIZGIN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Aylin ÇANKAYA
Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Bora HANCA
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Elvan CENİKLİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Filiz DAŞKIRAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda BAYRAKDAROĞLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ALTUNCUOĞLU
Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ŞAHİN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Soner SAĞLAM
Pamukkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Veli UĞUR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Zafer YILDIZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

*İlgili sayıda hakemlik yapan öğretim üyeleri de listeye dahil edilmiştir. Sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

1	Şaziye DURUKAN Şiirin Aynası Aynanın Hafızası	1
2	Emre Esat TOPALOĞLU, İlhan EGE Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankaların Yönetim Kurulu Yapısının Finansal Performansa Etkisi: Panel Veri Analizi	9
3	Sadettin PAKSOY, Aşlı YENİPAZARLI, Ela BULUT Turizmin Toplam İstihdam Üzerindeki Etkisi; VAR Analizi	35
4	Mehmet DURKAYA, Nadide HÜSNÜOĞLU İstihdamda Eğitimin Rolü	51
5	Victoria Bilge YILMAZ Mysticism in Aldoux Huxley's Time Must Have a Stop and Peyami Safa's Matmazel Noraliya'nın Koltuğu	71
6	Çiğdem ÜLKER Tanin Gazetesi'ne Göre 1908 İstanbul Seçimlerinde Rum Protestoları ve Seçim Şenlikleri	83
7	Zeliha KAPUKAYA İlyada Destanı'nda İda (Kazdağı)	103
8	Ali Osman GÜNDOĞAN, Sibel Turhan TUNA Koroğlu ve Albert Camus'da Başkaldırı	117
9	Hasan Emre ÜNAL, Üstüner BİRBEN, Sezgin ÖZDEN Hızlı Kırsal Değerlendirmeden Katılımcı Kırsal Değerlendirmeye: Benzerlikler, Farklılıklar ve Avantajlar	129
10	Edip ÖRÜCÜ, İsa UZUN Psikolojik Sözleşme İhlal Algısının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi	141
11	Osman KÖSE, Bayram AKÇA Demokrat Parti Dönemi'nde Muğla'da Siyasi Hayat	161

Şiirin Aynası Aynanın Hafızası¹

Şaziye DURUKAN²

Öz

Araştırma Makalesi

Aynanın ilk zamanlardan günümüze kadar insan hayatındaki önemi açıktır. Bu önemin aynanın kazandığı metaforik anlamlarla ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda birçok disiplin içerisinde yer bulan aynanın, edebiyat, felsefe, psikoloji ve tasavvuf gibi alanlarda da imgesel ve simgesel düzlemlerde yer aldığı görülmektedir. Bizim çalışmamızdaki amacımız da Türk şiirinde doğrudan “ayna” olarak kullanılan nesneyi pratik, simgesel ve imgesel boyutları ile inceleyerek “ayna”ya bir anlam alanı oluşturmaktır. Çalışmamızın problemini ortaya koymak ve önemini gösterebilmek için 1920-1950 yılları arasındaki Türk şiirinde kullanılan “ayna”nın, geçmişini işaret ederek hafıza özelliği kazandığı şiirleri inceledik. Tanpınar, Kısakürek ve Dıranas’a ait olan bu şiirleri çalışmamızın amacı doğrultusunda çözümlenebilmek için kuramsal ve eleştirel bağlamda literatür taranmış ve giriş bölümünde kavramsal bir çerçeve kurulmuştur. İncelenen şiirlerde dikkat çeken görüntü ayna karşısındaki şair öznelerdir. Bu şair öznelerin aynadaki kendi nesnelere üzerinden sevgiliyi, benliği, pişmanlıkları görerek zihinlerinde geçmiş yaşantılarını canlandırdıkları; hayatı, geçen zamanı ve ölümü düşünerek aynaya bir hafıza mekân özelliği yükledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Türk Şiiri, Ayna, Metafor

The Mirror of the Poem, The Memory of the Mirror

Abstract

Research Paper

From ancient times up to now, the importance of the mirror in human life is clear. This importance is associated with the metaphoric meanings assigned to the mirror. In this respect, the mirror finding a place for itself in many different disciplines is represented at imaginative and symbolic dimensions in the fields of literature, philosophy, psychology and Islamic mysticism. The purpose of the current study is to analyze the object directly used as “mirror” from its practical, symbolic and imaginative dimensions so that a scope of meaning can be constructed for “mirror”. In order to be able to pose the problem of our study and show its importance, we have examined the poems in which the “mirror” gained the characteristic of memory by referring to the past in 1920-1950. For the analysis of these poems written by Tanpınar, Kısakürek and Dıranas in line with the purpose of our study, the literature some of which is shown in the references section is reviewed within a theoretical and critical context and a theoretical framework is constructed in the introduction part of our study. The image remarkable in the analyzed poems is the poet subjects on the mirror. It was found that these poet subjects are a means of visualizing the past lives by seeing the lover, self and regrets and moreover, assign a memory function to the mirror by thinking about the life, the passing time and dead.

Key Words: Literature, Turkish Poetry, Mirror, Metaphor.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 21.10.2017

Kabul tarihi / Accepted 26.10.2017

¹ Bu çalışma “Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Ayna” adlı doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır.

² Dr., Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü, Türk Dili Bölümü, saziyeyali@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6649-3483>

Giriş / Kavramsal Çerçeve

İnsanoğlu tarih öncesinden başlayarak her dönem kendi görüntüsüyle ilgilenmiş ve yansımasını keşfetmeye çalışmıştır. Gerçek manada görüntüsüne ulaşabilmesi ise yüzyıllar almıştır. Cam aynaların icadına kadar demir, bronz, çelik, gümüş ve altın gibi madenlerden yapılan aynalar kullanılmıştır. Cam aynaların icadından sonra 18. yüzyılın sonunda ayna, insan hayatının her alanını işgal etmiş durumdadır. Artık ayna bir lüks olmaktan çıkar, gerekli ve sıradan bir eşya halini alır. Bu durum aynanın çeşitlenmesini de beraberinde getirir. Her türlü ihtiyaca ve duruma cevap verecek aynalar üretilmeye başlanır.

Basit bir tanımla “ışığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam” (TDK, 1988:115) olarak ifade ettiğimiz ayna, bütün kelimelerde olduğu gibi dilin mecaz düzeyinde genişlemiş; sosyal, kültürel, psikolojik, felsefi ve tasavvufi bağlamlarda simgesel değer kazanarak yoğun anlamlar kazanmıştır. Sosyal hayatta aynanın anlam ve işlev olarak çok önemli bir yeri vardır. Fiziksel bir ihtiyaç olarak kullanılan aynanın zamanla metafizik boyutta bir ihtiyaca dönüştüğü, insanların aynaya verdikleri önemle aynanın manevi anlamlar ve güçler kazandığı görülür. Ayna, psikoloji ve felsefede insanın benliğini sembolize etmektedir. İnsanlar daha bebekken ilk olarak aynadaki yansımaları aracılığıyla kendini görmekte, fiziksel olarak kabullenmekte ve birey olduğunun farkına varmaktadır. Böylece ayna, insan psikolojisini, karakterini, benliğini önemli derecede etkileyen bir nesne olmaktadır. Felsefi çerçevede aynanın benlikle olan ilişkisi biraz farklı yorumlanarak ayna ruh ve gönül güzelliğiyle ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki, neredeyse bütün felsefi görüşlerde, inanç sistemlerinde kabul görmüştür. Eski Çinlilerde, Budist rahiplerinde, Şamanizm’de, Hıristiyanlıkta ve İslamiyette temiz ayna, bilginin, güzel bir ruhun; paslı ayna ise kararmış, kirli bir ruhun sembolüdür.

Ayna, bütün sembollerde olduğu gibi, tasavvufi çerçevede de kullanıldığı yere göre farklı anlamlar kazanmıştır. Özellikle tecelliye anlatan en ideal sembollerden biri olmuştur. Tasavvufi inanışta, âlem ve insanın Tanrı’yı yansıtan birer vasita olması bakımından aynanın yansıtma işleviyle sembolik bir benzerlik kurularak insan ve âlem Tanrı’nın aynası olarak düşünülmüştür. Kalbimiz bir aynadır, Tanrı’nın tecelli yeridir; dışımız, yüzümüz bir aynadır, içimizin, gönlümüzün tecelli yeridir. İnsan, insana aynadır; birbirini yansıtır. İçi dışı her yanı ayna olan insanoğlunun gizleneceği ve bir şeyleri gizleyeceği hiçbir yer yoktur. Zira ayna (Tanrı) her şeyin şahididir.

Aynanın geçtiği en eski edebi kaynaklardan biri Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânü Lügati’t Türk*’üdür. Aynanın sembolleşme, imajlaşma sürecinde ise Divan şiirinin çok belirgin katkısı vardır. Zamanla klasik Osmanlı şiirinin temel mazmunlarından biri de ‘ayna’ olur. Genel anlamda beşeri ve ilahi sevgilinin güzelliğini, saflığını, temizliğini anlatırken kullanıldığı gibi aşkın gönlünü, aşkını, rakiplerini, çektiği cefaları anlatmak için de kullanılmıştır.

Divan şiirinin sürekli etrafında şekillendiği sevgili ve aşk temasının yeni şiirde mahiyeti değişime uğrar. Medeniyet, hürriyet, adalet gibi yeni siyasal konular girer şiire. Bu dönemde yeni şiirin yeni temaları çerçevesinde “ayna”yı başlı başına bir metafor olarak görmek pek mümkün değildir. Elbette Tanzimat döneminin bu siyasal ve sosyal şiirinde de “âyîne, mir’at” ya da ayna işlevi gören “su, gökyüzü” olarak ayna kullanılmıştır ama bu kullanımlardaki anlam genişliği Halk şiirindeki veya Divan şiirindeki genişliği yakalayabilmiş değildir. Ayna bu geçiş dönemi şiirinde genellikle lirik bir manada yansıtma işleviyle kullanılmış, özel anlamlar kazanmamıştır. Servet-i Fünun şiirindeki ayna kullanımları da henüz Divan şiirindeki kullanımlardan kopmuş ve tamamen ayrılmış değildir. Edebi arka planında Fransız sembolizmi, empresyonizmi ve Divan şiirinin müzikal değeri ve imajinatif yapısı bulunan Ahmet Haşim’de ayna, kendi çağdaşlarına göre birçok anlamı ve görüntüyü işaret edebilen bir “yansıtma” alanına dönüşmüştür. Tanzimat şiirinin siyasal ve düşünsel varlığı farklı bir şekilde Milli Edebiyat hareketi şairlerinde de görülür. Dolayısıyla bu şairlerin şiirlerinde ayna, yeni anlamları işaret edecek bir gösterge olarak bulunmadığı gibi kendilerine gelene kadarki hatta kendi çağdaşlarının şiirlerinde bulunduğu kadar da görünmez.

Görüldüğü üzere ayna, insanoğlunun varlığıyla ortaya çıkarak onun kadar eski bir geçmişe sahip olmuştur. Bu geçmişte ayna hem ışığı hem yaratıcıyı hem kişiliği yansıtmış hem de kültür ve medeniyetlerin yaşam tarzını yansıtarak dilsel bir çeşitlilik kazanmıştır. Dikkat edilirse ayna her alanda, gerek gerçek gerekse mecaz, yansıtma özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Aynalar insan hayatında sadece bir eşya olarak yer almamıştır. İlk insanları günümüze taşıyan, ulusal ve bireysel kimlikleri ortaya koyan, bize nereden nereye geldiğimizi gösteren tarihi bir hafıza, insanlığın gelişim sürecinin bir şahididir aynalar. Aynaya bakmak, hayal dünyamıza, kelime dünyamıza bakmaktır. Aynaya bakmak düne, bugüne ve yarına bakmaktır.

1. Şiirin Aynası Aynanın Hafızası

1920-1950 yılları arasındaki Cumhuriyet Dönemi edebi metinlerinde ayna, yalnızlığı, benliği, zamanı, kâinatı, Tanrıyı vs. işaret eden, temsil eden ve gösteren anlamlar kazanmıştır. Bu kapsamda aynanın işaret ettiği anlam alanlarından biri de “geçmiş(mazi)”tir. Aynadaki görüntü, insanı geçmişin derinliklerine, en kuytuda kalmış hatıralara, özlenen yıllara alır götürür. İnsan, aynadaki görüntüsünün her ayrıntısında geçmişinden bir iz bulur ve her iz ona en uzak hayallerin, rüyaların, yaşanmışlıkların kapısını aralar. Aynadaki görüntülerden aralanan, bazen geçmiş acı tortular olarak insana geri getirebilir; derinlerde gizlenmiş bir yarayı yeniden kanatabilir, korkularla ve kayıplarla yüzleştirebilir. Bazen de aynadan kendi geçmişine uzanan insanı, anneye, babaya veya sevgiliye duyulan yoğun özelemler kuşatabilir. Bu iki durumda da ayna hafızanın işlevlerini yüklenmiş olur, kendine bakanın ruh haline göre geçmişin dilini açar.

Cumhuriyet Dönemi şair ve yazarları arasında aynayı simgesel değerler taşıyan bir varlık olarak en çok kullanan kişilerden biri Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Şiirlerinde olduğu gibi roman ve denemelerinde de ayna, merkezi simgelerden biridir. Nesrinde olduğu gibi şiirinde de ayna, genellikle hafızayı harekete geçiren görüntüler oluşturan sembolik bir nesnedir. Hafıza harekete geçince yöneldiği yer “geçmiş”tir. Aynaların içinde uzanılan geçmiş, adeta hafızanın içine bir ayna yerleştirir. Bu itibarladır ki Tanpınar'da ayna-su-gökyüzü gibi varlıklar birbirleriyle sürekli temas içindedirler. Tanpınar'ın aynasında kendi fiziksel yansımalarından çok zamanın sakladıkları görünür. Kaplan'ın deyişiyle Tanpınar aynada “*beliren mazisinin hüznü hayallerini seyrederek*” (Kaplan, 2013: 37).

Bir sonu gelmeyen rüyaya dalar,
Akşam odalarda fersiz aynalar.
Durgun sularında hepsinin yer yer
Eski bir hatıra sanki genişler,
Maziden yadigar kalan bir hisle. (Tanpınar, 1981: 112-113)

Yukarıya birkaç mısrasını alıntılıdığımız “Aynalar” şiirinde fersiz aynalarla durgun su arasında bir bağ kurularak durgun suya hafıza özelliği yüklenir. Durgun sularda eski bir hatıranın genişlemesi, şairin hatıralarını suya sakladığını ve suyun hafızasına kaydettiğini gösterir. Aynalar, bu şiirde fersiz ve ışısızdır. Aynaların fersizliğini takip eden durgun sular ifadesi şiire karamsar ve kötümser bir derinlik kazandırır. Tanpınar'ın bu şekilde müşahhas varlıklar karşısındaki tutumunu “*eşyanın kendisinde uyandırdığı çağrışımlara teslimiyet olarak da tarif edebiliriz. Birçok şiirleri, Zen Budistlerinin davranışını hatırlatan eşya karşısında murakabenin mahsulleridir. Şair adeta objeyi hayaller doğurmak için zorlar*” (Kaplan, ? : 80). Nitekim “Aynalar” şiirinde aynayı geçmişini yakalayabilmek, geçmişindeki hatıralarda kaybolabilmek için kullanır. Aynanın şaire geçmişini hatırlatması, aynanın onun zihninde sebep olduğu çağrışımın bir neticesidir.

“*Aynalar ki sessiz anlatır bize. / Maziye karışan günlerimizi / Bizden iyi tanır aynalar bizi...*” (Tanpınar, 1981: 112-113) mısralarında “*konuşan, geçmişi nakleden bir varlık olarak Tanpınar'ın anlattığı aynalar, hali hazırda geçmişe doğru açılan bir masal kapısı, geçmişe dair rüyalara doğru giden bir yolu gösteren rehber olurlar*” (Balci, 2004: 74). Şair, “*Bizden iyi tanır aynalar bizi*” (Tanpınar, 1981: 112-113) mısrasıyla geçmişte kalan güzel ve mesut günleri, sevdiği kişileri, “ışıklı bir fecir” içinde seyrederek; bu fecir, aynadan geçerek kurulan hafızayı işaret edebileceği gibi hafızadan aynaya aktarılmış ışıklı bir zaman dilimi de olabilir. Bachelard, derin düşler nesnelere değil, maddelerle kurulur. Şiire aynayla başlayan şair, pınarın suyuna varmalıdır (Bachelard, 2006: 31) der. Tanpınar da şiirde bu kurala uyar. Şiirin ilk mısralarındaki “fersiz aynalar” yerini son mısralardaki “kederli su”ya bırakır. Böylece onun aynasının gündelik olayları yansıtmaktan öte derin düşlerini, hatıralarını yansıtan bir hafıza olma özelliği suyla birleşerek daha da güçlenir. Nitekim suyun da en önemli özelliği koruması, muhafaza etmesi ve saklamasıdır.

Geçmişin görüntüleriyle imgesel düzlemde karşılaşılabileceğimiz bir hal de rüyadır. Hatta bazı edebi metinlerde rüya ile aynanın iç içe geçtiği, hangi görüntünün aynadan hangi görüntünün rüyadan yansıdığına birbirine karıştığı görülebilmektedir. Rüyalar kişinin bilinçaltındaki korkuları, endişeleri, mutlulukları, anıları vs. ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Böylece rüyalar, bir taraftan kişinin iç dünyasının aynası olurken diğer taraftan da aynadaki görüntünün sebebi olurlar. Cumhuriyet dönemi şiirinde şiir ve rüya ilişkisi bağlamında dikkatle izlenmesi gereken şairlerden biri Necip Fazıl'dır. Onun şiirinde bazen rüya, halüsinasyon ve hayal iç içe geçer. Bu aynı zamanda uyku ile uyanıklık halinin de birbirine geçmesi anlamına gelir. Birkaç mısrasını aşağıya aldığımız "Rüya" adlı şiirde şair özne, uzun bir rüyadan uyandığında evinin, odasının, eşyalarının ve her şeyinin değişmiş olduğunu görür. Bu rüya ondan bir şey çalmıştır hem de büyük bir şey. Âdeta dünyası değişmiştir. Şair bu değişimi bir türlü anlayamaz; ta ki içinden bir his onu aynaya çekene kadar. Bu rüyanın sırrı odasındaki aynada gizlidir:

Ellerim bir kanat gibi titrekti,
Tutmasam gözümden yaş inecekti,
Bir his beni alıp aynaya çekti,
Ondaydı gecenin esrarı güya. (Kısakürek, 1932: 118)

Ayna, gecenin esrarını şaire gösteren bir nesne olarak tasarlanır. Aynayı görüntüyü yansıtan bir nesne olarak ele aldığımızda gecenin karanlığı ve bu karanlığın esrarı aynada gizlidir. Bu bağlamda ayna hem sırdır hem de ona yansıyan her şeyi kaydeden bir hafızadır. Şiirde "aynadaki görüntü, yansıttığı nesne ile kaimdir. Karanlığın ondaki yansıması karanlık biçiminde olmalıdır. Fakat bunu görmek mümkün değildir. Akıl görmediği şeyden emin olamayacağı için ilginç düşünceler geliştirebilir. Bu yüzden bu şiirde karanlıkta kalan aynanın esrarengiz surları işfa ettiğini" (Can, 2010: 181) söyleyebiliriz.

"Nedir şakağında bu beyaz saçlar? / Sanki uyutup da gençliğim kadar / Büyük bir şey çaldı benden o rüya" (Kısakürek, 1932: 118) mısralarıyla aynanın şaire gecenin sırrını gösterdiğini anlamak mümkündür. Aynada kır saçlarıyla karşılaşan şair, yaşlandığı gerçeğiyle yüzleşir. Fakat bu yaşlılığın ruhsal bir çöküntünün ifadesi olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Rüyasının gençliği kadar "büyük bir şey"ini çaldığını söylemesi yine şairin gönül yorgunluğunu işaret eder. Şair, bir rüyanın ardından aynaya baktığında şakaklarında -aslında olmayan- beyaz saçlar görüyorsa bu rüya onun dünyasını değiştirmiş daha doğrusu hayata bakışını değiştirmiş demektir.

Mazinin aynasında yansıyan hatıralar, her insanda farklı duyguların oluşmasına sebep olabilir. Bu aynada gençliğine uzanan kimi insan gençliğinin güzel hatıralarıyla hemhal olurken kimisinde de gençliğe yolculuk, yaşlanmışlığın bir ifadesi olarak insanda yalnızlık ve ölüm gibi karamsar duyguları harekete geçirebilir. Dıranas, "Aynalar" adlı şiirinde aynada, gençlik yıllarını arayarak

geçmişe duyduğu özlemi ifade eder. Lakin bu özlem aynı zamanda ona hem yalnızlığını hem de ölüm korkusunu hatırlatır:

Gençliğimi kaybettim birtakım odalarda;
Kaybolan gençliğimi aradığım aynalarda
Ölümler dolaşiyor böğürlerinde elleri,
Aynı şeyi arayan akraba hayalleri,
Yalnız taze bir kadın yaşlılığı arıyor;
Yaşlılığım; yaşlılığım! Diye yalvarıyor,
Sırları dökülüyor baktığı aynaların;
Söndürüp yürüyor bir bir aynaları kadın. (Dıranas, 1990: 134)

Alıntılanan mısralardaki temel görüntüleri, “odada gençliğini kaybeden”, bu kayıptan sonra gençliğini “aynalarda arayan” ve bu arayışta kendisi dışında da bazı imgeler gören birinin görüntüleri olarak belirleyebiliriz. Dıranas’ın birtakım odalarda gençliğini kaybetmesi, gençliğini aradığı aynalarda ölümleri görmesi ve bu ölümlerin de gençliğini araması yalnızlıkla ölüm duygusunun şairde yarattığı iç çatışmanın bir ifadesi olabilir. Bu çatışmaya rağmen taze bir kadının yaşlılığını araması, bu kadının sırları dökülen aynaları bir bir söndürmesi şairin hayata dair umudunun olduğunu işaret edebilir. Çünkü “*Dıranas’ın şiirlerinde ölüm, (...) korku veya sıkıntının had safhaya ulaştığı anlarda işlenir. Onun ömrün güzellikleriyle ölüm düşüncesinin getirdiği yalnızlık, can sıkıntısı, karamsarlık duyguları arasındaki tezatta seyreden şiirinde ölüm değil yaşam kutsandır*” (Candar, 2002: 72-73). Bu nedenle genç bir kadın, ölümlerin yansıdığı, sırları dökülecek kadar geçmiş kokan, geçmiş taşıyan, kayıpları ve ölümü çağrıştıran aynaları söndürür.

Ayna, Dıranas’ın yalnızlığıyla ve kayıplarıyla yüzleşme aracıdır. Aynada kendi yüzünün yansıması gerekirken ölümlerin yansıması, şairin kayıplarının ve bu kayıpların sebep olduğu yalnızlığının göstergesidir. “*Ona göre yalnızlık, ‘alıştığımız bir şeyi kaybetme hali’dir ve bu hal, bir yaşamın ya da bir insanın yitirilmesinde duyabileceği gibi basit bir nesnenin yokluğundan da kaynaklanabilir*” (Candar, 2002: 44). Şair gençliğini, sevdiklerini ve zamanı kaybettiği için yalnızdır. Şairin aynada geçmişe araması, şimdiden mutsuz, gelecekte umutsuz ya da beklentisiz olduğunu gösterebilir. Candar’ın da belirttiği gibi; Dıranas için çocukluğa, gençliğe daha doğrusu geçmişe ait hatıralara sığınma, insan ömrünün en bahtiyar günlerine dönüşün ifadesidir. Onda şimdi ve gelecekte ziyade geçmişe ve geçmişin hatıralarına müptela bir zaman duygusu vardır (Candar, 2002, 74).

Oyun bitti ve her şey yerini buldu.
Akşamla ebedi kızlar anne oldu.
Aynalara bakma, aynalar fenalık;
Denizi, sonsuz olanı düşün artık.(Dıranas, 1990: 71)

Bir kısmını alıntıladığımız “Köpük” şiirinde şair, aynadan rahatsızdır. Akşamın olmasıyla birlikte ağırlaşan, kararlı hava aynalara da siner ve aynalar şairin içinde bulunduğu fenalığı yansıtır. Şairin aynasına fenalığın, bunalımın

yansıması, şairin ruh halinin açık ifadesidir. “Her insanın kendi aynası vardır. Mesela melankolik olanların aynası en sevinilecek durumlarda bile hüznü gösterir. Aynası her halükarda neşe ve mutluluk gösterenler ise en kederli anlarda bile mutlu olunacak sebepler bulabilirler” (Çetindağ, 2011: 306).

Dıranas, aynasında gerçekle yüzleşmekten kaçınır. Belki de korkar. Şair bu fenalıkla yüzleşmemek için denizi, sonsuz olanı düşünmeyi teklif eder. Deniz, sonsuzluk ve gemi gibi imajlar şairdeki kaçış duygusunun işaretidir. Candar’ın da belirttiği gibi; Dıranas’ın can sıkıntısına, bunalımlarına bulduğu nihai çözüm kaçıştır. Bu, şairin kendisinin bile bilmediği bir mekâna kaçıştır. Yaşanılan mekândan ve üzerlerine sinmiş türlü hatıralarla insan zihnine hücum eden eşyadan kaçışın sebebi hesaplaşma, bilinç ile yapılan hesaplaşmadır. Dolayısıyla özlenen ve huzur telkin edecek bir sığınak kabilinden görülebilecek tek mekân ise bilinç dışıdır. Kaçış da bilincin olmadığı her yöne doğrudur (Candar, 2002: 52). Şair, bu nedenle aynalara bakmaz. Aynalar, onun bilincinin, geçmişinin ve hatıralarının yansımasıdır. Sonsuzluk ve deniz ise bilincin olmadığı, her şeyden ve herkesten uzak, ona huzur veren, dış unsurlardan korunaklı tek mekândır. Şairin böyle bir kaçış duygusu taşıması, onun içinde bulunduğu travmayı işaret edebilir. Aynalardan kaçarak özellikle denize ya da sonsuzluğa sığınma arzusu, ayna evresinde özne bütünlüğünü sağlayamamış bir çocuğun, en güvenli yer olan anne karnına sığınma çabasını çağrıştırabilir. Kırıcı’nın ifade ettiği üzere; Dıranas’ın çocukluk yıllarının hep yokluk ve sıkıntı içinde geçmesi, düzenli bir aile hayatının olmaması, ilk çocukluk yıllarında babasından ayrı kalması, babasının çok sevdiği annesinin üzerine ikinci bir hanım alması, bunlara bağlı olarak annesine aşırı derecede düşkün olması (Kırıcı, 1988: 3-4) şairin çocukluğunun bir nevi özetidir. Bu hayatın içinde şairin annesinin, çocuğa ayna tutucu işlevini yerine getirememiş olması büyük bir ihtimaldir. Bu bağlamda; “ayna tutucu işlev’ dönüştürülerek içselleştirilemediği için özne kendilik saygısını korumak için sürekli dış desteğe, onaya, sevilmeye hatta hayranlığa gereksinim duyacak, kendilik saygısını, kendi ruh içi dinamikleriyle korumakta güçlük çekecektir (...) bu durumdaki bir kişi kolay zedelenir, alıngan ve güvensizdir” (Tura, 2008: 24-25). Dıranas’ın da çocukluk döneminde anneye özne bütünlüğünü sağlayamadığı düşünülürse şairin, kendi ruhsal dinamiklerini koruyamadığı, kendilik saygısını kazanıp koruma sorunu yaşadığı için aynalarla yüzleşemediğini bu nedenle gerçeklerden kaçarak dişil bir imge olan denizlere, sonsuzluğa dolayısıyla anne karnına sığınma çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

İnsan, bakmakla görmek arasındaki ilişkiyi yansıtır aynalara. Bu bağlamda insan aynada güzelliğine, çirkinliğine, gençliğine, yaşlılığına vs. bakarken aynı zamanda bu görüntülerin altında gizlenen duyguları, beklentileri, yaşanmışlıkları, pişmanlıkları vs. görür. Böylece ayna, somut bir nesne olarak somut bir görüntüyü yansıtırken aynı zamanda soyut özellikler kazanır. Çünkü insan, aynada kendini gördüğü gibi kendi nesnesi üzerinden sevgiliyi, pişmanlıkları hayalleri de görebilir; geçmişleriyle yüzleşebilir. İncelediğimiz şiirlerde şair öznelere aynadaki görüntülerle

geçmişe uzanmaları aynanın zamanı saklayarak hafıza özelliği kazandığını ortaya koymaktadır. Bu özneler, baktıkları aynalarda, yüzleri, gözleri, saçları, alınları, elleri ile kendilerini görmekte, bu görme ile birlikte zihinlerinde geçmiş yaşantıları canlanmakta, bununla birlikte de zamanı, hayatı, ölümü düşünmektedirler. Dolayısıyla şiirlerdeki anlam, aynanın salt kendisi olarak gösterdiği şeyde değildir. Ayna, şair öznenin kendisine özlemine, sevincine, korkusuna, çelişkisini, pişmanlığını zihninde veya benliğinde duyması için görüntüler oluşturmaktadır. Geçmişin yansıdığı bu görüntülerin, şair öznelerin acizyetleriyle karşılaşmasına vesile olduğu da açıktır. Zaman karşısındaki bu acizyetin, şairleri umutsuzluğa, yalnızlığa, hayatlarını sorgulamaya hatta ölümü düşünmeye sevk ettiği görülmektedir. İçinde bulunduğu andan mutsuz, gelecekte umutsuz olanlar geçmişe sığındıkları takdirde ya teslimiyeti ya da inkârı tercih etmek durumunda kalabilmektedir. İncelediğimiz şiirlerde aynanın hafızasının, söz konusu şair özneleri teslimiyete götürdüğü tespit edilmiştir. Kısacası bu çalışmanın ortaya koyduğu en belirgin sonuç, 1920-1950 yılları arasındaki Türk şiirinde aynanın metaforik anlamlarda kullanıldığıdır. Ayna bu dönem şiirinde birçok durumu, olayı, duyguyu vs. yansıtmakta olduğu gibi bir hafıza mekân özelliği kazanarak geçmiş de saklamakta ve zamana tanıklık etmektedir.

Kaynakça

- Bachelard, G. (2006), *Su ve Düşler*, (çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Balcı, Y. (2004), “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiirinde Ayna Üzerine Arayışlar” *İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl: 6, S.11: ss. 69-84.
- Can, A. (2010), “Necip Fazıl’da Ayna İmgesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 34: ss.167-185.
- Candar, S., S. (2002), “Ahmet Muhip Dıranas ve Şiirleri Üzerine Bir Araştırma”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetindağ, Y. (2011), *Ayna Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dıranas, A., M. (1990), *Şiirler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M. (?), *Şiir Tahlilleri II*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 17. Baskı.
- Kaplan, M. (2013), *Tanpınar’ın Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kısakürek, N., F. (1932), *Ben ve Ötesi*, İstanbul: Semih Sühulet Kütüphanesi.
- Tanpınar, A., H. (1981), *Ahmet Hamdi Tanpınar Bütün Şiirleri*, (Hz. Mehmet Kaplan), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK (1998), *Türkçe Sözlük 9. bs.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tura, S., M. (2008), *Şeyh ve Arzu*, İstanbul: Metis Yayınları.

Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankaların Yönetim Kurulu Yapısının Finansal Performansa Etkisi: Panel Veri Analizi¹

Emre Esat TOPALOĞLU², İlhan EGE³

Öz

Araştırma Makalesi

Çalışmada, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve pay senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 16 bankanın 2007-2014 yılları arasındaki yönetim kurulu yapılarının finansal performanslarına olan etkisi, panel regresyon analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada, bankaların yönetim kurulu yapısını ifade eden değişkenler ile finansal performans göstergeleri olan özsermaye kârlılığı, aktif kârlılık ve Tobin's q değerleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz kapsamında oluşturulmuş üç farklı regresyon modeli doğrultusunda yönetim kurulu yapısını ifade eden 9 bağımsız değişkenden, bağımsız üye sayısının ve yönetim kurulu üye sayısının finansal performansı artırdığı tespit edilirken; kadın üye sayısının ve komite sayısının ise finansal performansı düşürdüğü tespit edilmiştir. Model bazında değerlendirme yapıldığında ise bankaların yönetim kurulu yapısının, finansal performansa olan etkisinin düşük düzeyde olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Kurulu Yapısı, Finansal Performans, Bankacılık, Borsa İstanbul, Panel Veri Analizi.

The Effect of The Board Structure on The Financial Performance of The Banks Listed At Borsa Istanbul: Panel Data Analysis

Abstract

Research Paper

In this study, the effect of the structure of boards of 16 banks carrying on active business in the banking sector and whose share certificates are listed at Istanbul Stock Exchange during the period of 2007-2014 on their financial performance is examined by using the method of panel regression analysis. To this end, the relationship between the variables expressed the board structure of the banks and the relationship between the financial performance indicators of Return on Equity, Return on Assets and Tobin's Q values. It has been identified in accordance with three different regression models created within the analysis that the number of independent members and board members among nine independent variables expressing the structure of the executive board increase the financial performance while the number of female members and number of committees reduce the financial performance. When an evaluation on model basis has been carried out, it is concluded that the structure of the board of banks has a low level of impact both on the financial performance.

Keywords: Board Structure, Financial Performance, Banking, Borsa İstanbul, Panel Data Analysis.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 31.10.2017

Kabul tarihi / Accepted 20.12.2017

¹ Bu çalışma birinci yazar tarafından Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmış "Yönetim Kurulu Yapısının Finansal Performansa ve Risk Alma Eğilimine Etkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama" adlı Doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, emresatopal@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8771-779X>

³ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ilhanege2005@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5765-1926>

Giriş

Kurumsal yönetim, son yıllarda yaşanan finansal krizlerin ve firma skandallarının temelinde yer alan yönetsel yetersizliklere ve başarısızlıklara son vermek üzere ortaya çıkan bir kavramdır. Kurumsal yönetim, firma paydaşlarının haklarını koruyan, paydaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, firmanın amaçlarına ulaşabilmesine katkı sunan, firma performansının değerlendirilmesini ve denetimini sağlayan, firma yönetimine etki eden kanun, gelenek, politika, süreç ve kurallar bütünü olarak açıklanabilir.

Küreselleşme ile birlikte finansal piyasaların gelişimi, firmaların fon ihtiyaçlarının artmasına neden olmaktadır. Bu durum da firmalarının yeni ortaklıklara yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Mülkiyet yapısında gerçekleşen değişim, firma yönetim yapısının farklılaşmasına ve paydaşlar arasında çıkar çatışmalarına sebep olabilmektedir. Bu açıdan, firma üst düzey yönetiminin izleyeceği politikalar ile varlıkların etkin kullanımı sağlanarak, paydaşların çıkarları gözetilmeli ve üst düzeye çıkarılmalıdır. Dolayısıyla firmalar, başta hissedarlar olmak üzere, yöneticiler ve diğer paydaşların beklentilerini ve sorumluluklarını karşılayabilecek kurumsal yönetim anlayışına sahip olmak durumundadırlar.

Paydaşlar arasındaki çıkar çatışmaları sonucu ortaya çıkan temsil maliyetlerini asgari seviyeye indirebilmek, güç unsurları arasındaki dengeyi ve denetimi oluşturabilmek yönetim kurullarının sorumluluğundadır. Firmanın en üst düzey yönetim ve karar mercii konumunda olan yönetim kurulu, hissedarlar ile yöneticiler arasında köprü konumundadır. Diğer bir ifadeyle yönetim kurulları, firmaya fon sağlayan pay sahipleri ile fonları yöneten ve değerlendiren yöneticiler arasında bağlantıyı sağlamaktadır. Dolayısıyla, yönetim kurulunun yapısı ve etkinliği firmaların finansal performanslarına ve dolayısıyla piyasa değerlerine doğrudan etki edebilmektedir.

Çalışmada, Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören bankaların, 2007-2014 yılları arasındaki yönetim kurulu yapılarının finansal performanslarına olan etkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, öncelikle konuya ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Sonrasında ise gerçekleştirilen analizlere ilişkin bilgiler ve analiz sonucunda elde edilen bulgulara değinilmiştir. Finans sektörünün, reel sektörü ve ekonominin genelini etkilediği dikkate alındığında, finans sektörünün en önemli aktörü olan bankaların ve yönetim kurulu yapılarının çalışma kapsamında incelenmesi, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada elde edilen bulgular ve yapılan değerlendirmeler, banka hissedarlarına, yöneticilerine, yatırımcılarına ve karar alıcılara faydalı bilgiler sunma ve katkı sağlama anlamında da önem arz etmektedir. Ayrıca, çalışmada kullanılan değişkenler, dönem ve kapsam doğrultusunda çalışma literatüre katkı sağlamakta ve özgünlük sunmaktadır.

1. Literatür Taraması

Uluslararası ve ulusal literatürde, bankaların yönetim kurulu yapılarının finansal performansa olan etkisinin incelendiği birtakım çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmalar, bankaların finansal performanslarına göre gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de yapılan çalışmalar olarak ayrı ayrı incelenip aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

Gelişmiş ülkelerdeki bankaların, yönetim kurulu yapısı ile finansal performansları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar;

Fodelberg ve Griffith (2000), ABD bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 100 banka üzerine yaptıkları çalışmalarında, banka performansı ile yönetim kurulu yapısı arasında değişkenlik gösteren ve doğrusal olmayan bir ilişki tespit etmişlerdir.

Adams ve Mehran (2005), 1959–1999 dönemi ABD bankacılık sektörü üzerine yaptıkları çalışmalarında, yönetim kurulu büyüklüğü ve yapısı ile bankaların finansal performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda yönetim kurulu yapısı ile finansal performans arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Ancak yönetim kurulu büyüklüğü ile finansal performans arasında pozitif ve anlamlı sonuçlar tespit edilmiştir.

Alonso ve Gonzalez (2006), OECD’ye üye olan altı ülkede faaliyet gösteren 66 bankanın verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında yönetim kurulu büyüklüğü ile bankaların finansal performansları arasında karma sonuçlar elde etmişlerdir.

Tanna ve diğerleri (2011), İngiltere’de faaliyet gösteren 18 bankanın verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, banka etkinliği üzerinde yönetim kurulu büyüklüğünün etkisini incelemişlerdir. 2001–2006 dönemini kapsayan araştırma neticesinde, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka etkinliği arasında pozitif fakat istatistiksel olarak düşük anlamlılık düzeyine sahip ilişkiler tespit edilmiştir.

Staikouras ve diğerleri (2007), 2002–2008 döneminde toplam 52 bankanın verilerinden yararlanarak yaptıkları çalışmalarında, yönetim kurulu büyüklüğü ve yapısı ile banka performansları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda banka kârlılıkları ile yönetim kurulu büyüklüğü arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar tespit etmişlerdir.

Cheng ve diğerleri (2008), Forbes 500 içerisinde yer alan farklı sektörlerden 350 firmanın, 1984–1991 dönemini kapsayan çalışmaları neticesinde, yönetim kurulu büyüklüğü ile firma performansı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde etmişlerdir.

Adams ve Mehran (2012) tarafından yapılan çalışmada, bankaların yönetim kurulu yapısı ile performansları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için, 34 yıllık veri seti oluşturularak ABD’de büyük ölçekli banka holding firmaları üzerinde incelenmiştir. Çalışmada performans ölçüm yöntemi olarak Tobins’q değeri kullanılırken, yönetim

kurulu yapısı değişkenleri ise yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsızlığı olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, yönetim kurulu bağımsızlığı ile performans arasında bir ilişki saptanmazken, yönetim kurulu büyüklüğü ile performans arasında pozitif ilişki saptanmıştır.

Pathan ve Faff (2012), bankaların yönetim kurulu yapılarının finansal performansa etki edip etmediğini araştırmışlardır. Çalışma 1997-2011 döneminde faaliyet gösteren 212 Amerikan Bankası üzerinde gerçekleştirilmiştir. Finansal performansı ölçmek için ortalama aktif kârlılık, ortalama özsermaye kârlılığı, vergi öncesi faaliyet kârı, net faiz marjı, Tobin's Q ve pay senedi getirisi değişkenleri kullanılmıştır. Yönetim kurulu yapısı değişkenleri olarak ise yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsızlığı ve cinsiyet çeşitliliği belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda yönetim kurulu büyüklüğünün finansal performansı düşürdüğü tespit edilmiştir. Ayrıca, yönetim kurulu bağımsızlığı ile performans arasında negatif ilişkinin varlığı belirlenmiştir. Son olarak cinsiyet çeşitliliği faktörünün banka performansını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Romano, Ferretti ve Rigolini (2012), İtalyan bankalarının kurumsal yönetimi ile finansal performansları arasındaki ilişki 2006-2010 dönemi kapsamında analiz edilmiştir. Kurumsal yönetim değişkenleri olarak, yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu kompozisyonu, yönetim kurulunun oluşumu, denetim ve risk komitesi, ücretlendirme kurulu ve kadın yöneticinin varlığı esas alınırken, finansal performans değişkenleri olarak ise ROA ve ROE esas alınmıştır. Değerlendirme sonucunda yönetim kurulu büyüklüğü ile bankaların finansal performansı arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca yönetim kurulunda bağımsız üye oranı ile performans arasında negatif ilişki bulmuşlardır. Yönetim kurulunda kadın üyenin varlığı ile finansal performans arasında yüksek derecede pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Diğer kurumsal yönetim değişkenleri ile performans arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki bankaların, yönetim kurulu yapısı ile finansal performansları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar;

Zulkafli ve Samad (2007), Asya piyasalarında faaliyette bulunan 107 banka üzerine yaptıkları çalışmalarında, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka performansı olarak kullandıkları ROA ve Tobin's q arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar tespit edememişlerdir.

Agoraki, Delis ve Staikouras (2009), yönetim kurulu büyüklüğü ve kompozisyonu ile bankaların finansal performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma, Avrupa Birliği'ne yeni üye olmuş 12 ülkedeki büyük ölçekli 57 bankanın 2002-2006 yılları arasındaki verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, yönetim kurulu büyüklüğünün bankaların finansal performanslarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Rowe, Shi ve Wang (2011), Çin'de yaptıkları çalışmada 1998-2007 dönemi içerisinde faaliyet gösteren 41 bankanın yönetim kurulu yapıları ile finansal

performansları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Finansal performans ROA ve ROE değişkenleri ile ölçülmüştür. Yönetim kurulu yapısı ise, bankada sermayesine ortak olan yönetim kurulu üyelerin varlığı, bankanın içerisinden üyelerin yönetim kurulunda yer alması ve hâkim sahiplik yapısı değişkenleri ile ölçülmüştür. Analiz neticesinde yüksek oranda firmanın payına sahip olan yönetim kurulu üyelerin varlığı, bankanın içerisinden üyelerin yönetim kurulunda yer almasının düşük oranda olması ve hâkim hissedar oranı düşük olan bankaların daha yüksek finansal performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Bino ve Tomar (2012), Ürdün borsasında işlem gören 14 bankanın 1997-2006 dönemine ilişkin verilerini analiz etmişler. Çalışmada kurumsal yönetim ile bankaların finansal performansları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kurumsal yönetim değişkenleri olarak, sahiplik yapısı, yönetim kurulu kompozisyonu ve yönetim kurulu büyüklüğü esas alınırken, finansal performans değişkenleri olarak da ROA, ROE ve PD/DD oranları esas alınmıştır. Analiz sonucunda, sahiplik yapısı ve yönetim kurulu kompozisyonunun bankaların finansal performansları üzerinde güçlü bir ilişkisi olduğu ortaya koyulmuştur. Yönetim kurulu üyelerinin banka sermayesine olan sahiplik yüzdelerinin, bankaları daha etkin hale getirdiği tespit edilmiştir. Buna karşılık yönetim kurulu büyüklüğünün (üye sayısı) bankaların finansal performanslarına herhangi bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Ekadah ve Mboya (2012), 1998-2009 döneminde Kenya’da faaliyet gösteren 44 bankanın yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliğinin bankaların finansal performanslarına olan etkisini araştırmıştır. Performans ölçütü olarak ROA kullanılmıştır. Analiz sonucunda, yönetim kurulunun cinsiyet çeşitliliğinin bankaların finansal performanslarına bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Uluslararası literatür baz alındığında, Türkiye literatüründe bankaların yönetim kurulu yapılarının finansal performansa olan etkisinin incelendiği niceliksel olarak çok az sayıda araştırmanın olduğu açıktır.

Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye’de, bankaların, yönetim kurulu yapısı ile finansal performansları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Ararat vd. (2010), 2006 yılında İMKB 100 Endeksi’nde faaliyet gösteren firmalar üzerine yapmış olduğu çalışmada, ulusal kimlik, kadın üye sayısı, bağımsız üyeler, yaş ve eğitim seviyesi göstergelerini yönetim kurulu yapısı değişkenleri olarak; Tobin Q ve özsermaye kârlılığını da finansal performans göstergeleri olarak belirlemiştir. Yapılan analiz sonucunda yönetim kurulunun çeşitliliği ile finansal performans arasında pozitif ilişki tespit etmiştir.

Aygün, Taşdemir ve Çavdar (2010), tarafından yapılan çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğünün banka performansına olan etkisi incelenmiştir. 2006–2008 dönemini kapsayan çalışmada, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem gören özel sermayeli ve kamu sermayeli 12 mevduat bankası analize dâhil edilmiştir. Analiz neticesinde yönetim kurulunun büyüklüğü ile banka kârlılıkları arasında negatif ve

istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar tespit edilmiştir. Buna karşın piyasa bazlı gösterge olarak kullanılan Tobin's q performans ölçütü ile yönetim kurulu büyüklüğü arasında pozitif ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Analiz sonucunda ayrıca, bankaların halka açıklık oranı ile kârlılıkları arasında pozitif; banka risklilik göstergeleri ile finansal performansları arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Özatac (2011) çalışmasında, bankaların aktif kârlılığı ile yönetim kurulunda ve üst yönetimde kadın üyelerin yer alması arasındaki ilişkiyi, 2005-2008 dönemi içerisinde 16 bankayı baz alarak incelemiştir. Analiz neticesinde, yönetim kurulunda ve üst yönetimde yer alan kadın üye sayısı ile aktif kârlılıkları arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Güdük (2012), yönetim kurulu yapısı ve performans ilişkisini Türk bankacılık sektöründe incelemiştir. Çalışmada borsaya kote olmuş 16 bankanın 2005-2011 dönemine ait verileri analiz edilmiştir. Aktif getirisi ve özkaynak getirisi performans göstergesi olarak kullanılmıştır. Yönetim kurulu büyüklüğü, yabancı ortağın varlığı, borsaya açık sermaye oranı ve en büyük hissedarın pay oranı yönetim kurulu değişkenleri olarak alınmıştır. Analiz sonucunda yönetim kurulu değişkenlerinin banka performansını farklı yönlerde etkilediği tespit edilmiştir.

Doğan ve Yıldız (2013), yönetim kurulu büyüklüğünün bankaların finansal performanslarını olan etkisini araştırmışlardır. Borsa İstanbul'a kote olmuş 12 bankanın 2005-2010 dönemine ait veriler analiz edilmiştir. Performans ölçütü olarak ROA, ROE ve Tobin's Q oranları kullanılmıştır. Analiz sonucunda yönetim kurulu büyüklüğü ile muhasebe bazlı performans ölçütleri ROA ve ROE arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Yönetim kurulu büyüklüğü ile piyasa bazlı performans ölçütü Tobin's Q arasında anlamlı olmayan negatif bir ilişki belirlenmiştir. ROA ve ROE ile halka açıklık oranı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmesine rağmen, şube ve risk başına çalışan sayısı ile ROA ve ROE arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Veri Seti

Çalışmada, bankaların yönetim kurulu yapılarının finansal performansa olan etkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların, yönetim kurulu yapılarının finansal performansa olan etkisi analiz edilip yorumlanmıştır. Konu kapsamında ulusal ve özellikle uluslararası literatürde, yönetim kurulu yapısının performansı olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan birçok çalışma söz konusudur. Bu doğrultuda çalışmada, Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve BIST'de işlem gören bankaların yönetim kurulu yapılarının finansal performans ile olan ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Türkiye bankacılık sistemi içerisinde yapılacak analiz neticesinde elde edilecek olan bulguların, literatürde hangi görüşü destekler nitelikte olduğu ortaya koyulacaktır. Ayrıca çalışma, hissedarlara, yöneticilere ve diğer tüm paydaşlara

ileriye yönelik politikalarını oluşturmada rehberlik etmeyi ve tüm paydaşların kendileri açısından değerlendirme yapabilmelerini amaçlamaktadır.

Çalışmanın uygulama kısmında, Türkiye’de faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul’a kote olmuş 16 bankanın yönetim kurulu yapılarının finansal performansa olan etkisi, 2007-2014 dönemi kapsamında incelenmiştir. İncelemeye dâhil edilen bankalar, bankacılık sektörünün 2014 yılı itibarıyla toplam 1.888.308 Milyon TL olan aktif büyüklüğünün, yaklaşık %75.19’ünü temsil ederken; 1.057.638 Milyon TL olan toplam mevduat miktarının da yaklaşık %76.98’ini temsil etmektedir. Dolayısıyla, analiz kapsamında incelenen bankaların sektörün büyük çoğunluğunu temsil ettiği söylenebilir. Çalışma kapsamında analize dâhil edilen bankalar aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Analiz Kapsamında İncelenen Bankalar ve Kodları

BIST Kodu	Banka Adı
1. AKBNK	Akbank T.A.Ş.
2. ALBRK	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
3. ALNTF	Alternatifbank A.Ş.
4. ASYAB	Asya Katılım Bankası A.Ş.
5. DENIZ	Denizbank A.Ş.
6. FINBN	Finansbank A.Ş.
7. GARAN	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
8. HALKB	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
9. ISATR	Türkiye İş Bankası A.Ş.
10. KLNMA	Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
11. SKBNK	Şekerbank T.A.Ş.
12. TEBNK	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
13. TEKST	ICBC Turkey Bank Anonim Firmayı (Tekstil Bankası A.Ş.)
14. TSKB	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
15. VAKBN	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
16. YKBNK	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Kaynak: www.borsaistanbul.com

Çalışmada yönetim kurulu yapısı; yönetim kurulu tecrübesi, ulusal çeşitlilik (yabancı üye sayısı), yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız üye sayısı, yönetim kurulundaki kadın üye sayısı, başka sektörlerden bankacılık sektörüne geçiş yapan yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulunda işletme ya da iktisat eğitimi almış üye sayısı, lisansüstü eğitim düzeyine sahip yönetim kurulu üye sayısı ve komite sayısı değişkenleri kullanılarak analiz edilmiştir. Finansal performansı ölçmek için, Tobin’s Q, aktif kârlılık (ROA) ve özsermaye kârlılığı (ROE) değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca finansal performansı etkilediği düşünülen finansal kaldıraç oranı ve firma büyüklüğü de kontrol değişkenleri olarak analize dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve hesaplama şekilleri aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişkenler			
Değişken	Hesaplama Şekli	Sem.	Literatür
Aktif kârlılık	Net Kâr / Toplam Varlıklar	ROA	Zulkaflı ve Samad (2007), Rowe, Shi ve Wang (2011), Pathan ve Faff (2012), Romano, Ferretti ve Rigolini (2012), Bino ve Tomar (2012).
Özsermaye Kârlılığı	Net Kâr / Özsermaye	ROE	Ararat vd. (2010), Rachdi ve Ben Ameer (2011), Rowe, Shi ve Wang (2011), Pathan ve Faff (2012), Romano, Ferretti ve Rigolini (2012), Bino ve Tomar (2012), Gündük (2012), Doğan ve Yıldız (2013).
Tobin's Q	(Piyasa Değeri+Toplam Borç) / Toplam Varlıklar	TQ	Zulkaflı ve Samad (2007), Ararat vd. (2010), Aygün, Taşdemir ve Çavdar (2010), Adams ve Mehran (2012), Pathan ve Faff (2012), Doğan ve Yıldız (2013), Sun ve Liu (2014).
Bağımsız Değişkenler			
Yönetim Kurulu Üye Sayısı	Yönetim kurulunda bulunan üyelerin sayısı	YKÜS	Adams ve Mehran (2005), Alonso ve Gonzalez (2006), Zulkaflı ve Samad (2007), Staikouras ve diğerleri (2007), Cheng ve diğerleri (2008), Pathan (2009), Agoraki, Delis ve Staikouras (2009), Ararat vd. (2010), Aygün, Taşdemir ve Çavdar (2010), Rachdi ve Ben Ameer (2011), Tanna ve diğerleri (2011), Adams ve Mehran (2012), Pathan ve Faff (2012), Romano, Ferretti ve Rigolini (2012), Bino ve Tomar (2012), O'Sullivan, Hassan ve Mamun (2013), Dhouibi (2013), Mathew (2013), Rachdi, Trabelsi ve Trad (2013), Doğan ve Yıldız (2013).
Kadın Üye Sayısı	Yönetim kurulunda bulunan kadın üyelerin sayısı	KÜS	Ararat vd. (2010), Özatac (2011), Pathan ve Faff (2012), Wachudi (2012), Wu ve Truong (2013), Berger, Kick ve Schaeck (2013).
Bağımsız Üye Sayısı	Yönetim kurulunda bulunan bağımsız üyelerin sayısı	BÜS	Pathan (2009), Ararat vd. (2010), Rachdi ve Ben Ameer (2011), Pathan ve Faff (2012), Mehran (2012), Dhouibi (2013), Rachdi, Trabelsi ve Trad (2013).
İşletme veya İktisat Eğitimi	Yönetim kurulunda işletme veya iktisat eğitimi alan üyelerin sayısı	İİÜS	Yazar tarafından belirlendi
Lisansüstü Eğitim	Yönetim kurulunda lisansüstü eğitim düzeyine sahip üyelerin sayısı	LEÜS	Ararat vd. (2010), Berger, Kick ve Schaeck (2013).
Ulusal Çeşitlilik	Yönetim kurulunda yabancı üyelerin sayısı	YÜS	Yazar tarafından belirlendi
Komite	Yönetim kurulu bünyesinde kurulan komite sayısı	KS	Romano, Ferretti ve Rigolini (2012), Sun ve Liu (2014).
Yönetim Kurulu Tecrübesi	Yönetim kurulundaki üyelerin görev sürelerinin ortalaması	YKT	Sun ve Liu (2014)

Tablo 2'nin Devamı			
Sektör Tecrübesi	Yönetim kurulunda farklı sektörlerden bankacılık sektörüne geçiş yapan üye sayısı	ST	Yazar tarafından belirlendi
Kontrol Değişkenleri			
Finansal Kaldıraç	$\frac{\text{Toplam Borçlar}}{\text{Toplam Varlıklar}}$	FK	Drakos ve Bekiris (2010), Rowe, Shi ve Wang (2011), Fauzi ve Locke (2012), Soedarmonoa, Machrouhb ve Tarazic (2013), Taghizadeh ve Saremi (2013).
Toplam Varlıklar	Log (Toplam Varlıklar)	TV	Forssbäck (2011), Zhang, Wang ve Qu (2012), Niu (2012), Taghizadeh ve Saremi (2013), Nguyen (2013), Cubillas ve Gonzalez (2014), Prabha ve Wihlborg (2014).

Bankaların yönetim kurulu yapısı ve finansal performans değişkenlerine dair veriler, firmaların yıllık finansal tablolarından elde edilmiştir. Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Borsa İstanbul (BIST) internet sitelerinde yer alan faaliyet raporları, bağımsız denetim raporları ve finansal tablolardan elde edilmiştir.

3. Araştırmanın Özgün Değeri / Katma Değeri

Türkiye bankacılık sektöründe yönetim kurulu yapılanmasının finansal performansa olan etkisini belirlemek için yapılan bu çalışma, birçok açıdan özgün değere sahip olmakla birlikte literatüre de katkı sağlamaktadır. Çalışmanın literatüre olan katkısı ve bu doğrultuda oluşan özgün değeri aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür;

- Türkçe literatürde, firmaların yönetim kurulu yapılarının finansal performansa olan etkisinin incelendiği birtakım çalışmalar söz konusudur (Doğan ve Yıldız (2013), Güdük (2012), Aygün, Taşdemir ve Çavdar (2010), Ararat vd. (2010)). Ancak yabancı literatür baz alındığında niceliksel olarak ulusal literatürde çok az sayıda araştırmanın olduğu açıktır. Ayrıca yapılan ampirik çalışmalar değerlendirildiğinde, Türkçe literatürde bankacılık sektörü üzerine yapılan incelemelerin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu açıdan yapılan çalışma ile ulusal literatüre katkı sağlanmıştır.
- Çalışma hissedarlara, banka yöneticilerine ve yatırımcılara faydalı bilgiler sağlayacaktır. Ayrıca hissedarlar (genel kurul) açısından bu çalışma, bankaların yönetim kurulu yapılarını oluşturulurken, hangi faktörlerin dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışma paydaşların faydalarını maksimize edebilmeleri için yol gösterici niteliktedir.
- Çalışma, bankaların güvenli ve etkin bir işleyişe sahip olabilmesi, politikalarını belirleyebilmesi ve finansal performansı artırabilmesi için gerekli yapılanmanın nasıl olması gerektiği konusunda katkı sağlamaktadır.
- Yatırımcılar açısından ise, çalışacakları ve yatırım yapacakları bankanın finansal ve yönetsel olarak güçlü olup olmadığı konusunda faydalı bilgiler sunmaktadır.

Paydaşlar açısından sayılan bu faydalar dikkate alındığında tez çalışması, nitelik ve etkinlik anlamında ayrıca önem arz etmektedir.

- Dolayısıyla çalışma, ileriye yönelik politikalarını oluşturmada bankalara rehberlik edecek, yönetici, ortaklar ve diğer tüm paydaşların da kendileri açısından değerlendirme yapabilmelerine imkân tanıyacaktır.
- Ayrıca çalışmada, performansı ölçmek için kullanılacak ve analiz edilecek bağımlı ve bağımsız değişkenlerin önceki çalışmalardan, üç ayrı ekonometrik model oluşturmak suretiyle daha kapsamlı ve farklı olması, çalışmanın literatüre yapacağı bir diğer özgünlüğü ve katkısı ifade etmektedir.

4. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmanın uygulama kısmında kullanılan bağımlı değişkenlerden Tobin's Q piyasa bazlıdır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı, Türk bankacılık sisteminde 2014 yılsonu itibariyle faaliyet gösteren 51 banka içerisinde Borsa İstanbul'a kote olmuş ve pay senetleri devamlı olarak işlem görmüş 16 banka ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca uygulama aşamasında incelenen dönem 8 yıl (2007-2014) olarak belirlenmiştir. Bu durumun sebebi öncelikle, çalışmanın bağımsız değişkeni konumunda olan yönetim kurulu yapısına dair verilerin elde edilmesinde yaşanan sorundur. Bu sorun, bankaların 2007 öncesi bağımsız denetim raporlarındaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Bir diğer sebep ise, analiz dönemi içerisinde gerçekleşen 2008 küresel krizinin etkilerini daha doğru değerlendirebilmek için uygulamanın başlangıç yılı 2007 olarak belirlenmiştir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Yönetim kurulu yapısının finansal performansa olan etkisinin ortaya çıkarılması doğrultusunda çalışmada, Stata 11 ve Eviews 9 istatistik programları kullanılarak panel regresyon veri analiz yöntemi gerçekleştirilmiştir. Ekonometrik veya istatistiksel analizler incelendiğinde, ekonomik ilişkilerin araştırıldığı analizlerin zaman serisi, yatay kesit verileri ya da ikisinin karması olan panel veri analizi baz alınarak yapıldığı görülmektedir. Zaman boyutuna sahip yatay kesit verilerin, diğer bir ifadeyle panel verilerin kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri vasıtasıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine "panel veri analizi" denilmektedir. Panel veri analiz yöntemi, zaman serisi analizi ile yatay kesit verilerini birleştirmektedir. Diğer bir deyişle panel veri analizi, kesitlere ilişkin verilerin zaman serileri ile birleştirilerek tek bir formda eş zamanlı olarak değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 4).

6. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Yönetim kurulu yapısının finansal performansa etkisini belirlemeye ilişkin gerçekleştirilen panel regresyon veri analizi sonucunda elde edilen bulgular ve bu bulgular doğrultusunda yapılan değerlendirmeler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Panel veri analizi kapsamında öncelikle, analizde kullanılan değişkenlere dair tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Sonrasında ise sırasıyla korelasyon analizi,

birim kök testi, F testi, Breusch-Pagan LM testi, Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi, Woolridge otokorelasyon testi ve model tahmin sonuçlarına değinilmiştir. Bu doğrultuda Tablo 3'te analizlerde kullanılan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ort.	En Yüksek	En Küçük	Stan. Sap.	Çarpıklık	Basklılık	Gözlem Sayısı
TQ	1.05	1.71	0.90	0.11	0.00	0.00	128
ROA	0.01	0.05	-0.05	0.01	0.00	0.00	128
ROE	0.14	0.33	-0.45	0.07	0.00	0.00	128
YKT	5.06	12.67	1	2.31	0.00	0.00	128
YÜS	2.57	10	0	2.84	0.00	0.00	128
YKÜS	9.78	14	6	1.91	0.47	0.65	128
BÜS	1.07	5	0	1.40	0.00	0.44	128
KÜS	0.74	3	0	0.85	0.00	0.44	128
ST	4.90	10	0	2.07	0.59	0.63	128
İİÜS	7.11	12	3	2.07	0.48	0.26	128
LEÜS	4.68	12	1	2.40	0.00	0.01	128
KS	6.02	18	1	3.10	0.00	0.00	128
FK	0.87	0.94	0.44	0.06	0.00	0.00	128
TV	23.99	26.34	20.53	1.46	0.14	0.00	128

Tabloda; Tobin's Q (TQ), Aktif Kârlılık (ROA), Özsermaye Kârlılığı (ROE), Yönetim Kurulu Tecrübesi (YKT), Yabancı Üye Sayısı (YÜS), Yönetim Kurulu Üye Sayısı (YKÜS), Bağımsız Üye Sayısı (BÜS), Kadın Üye Sayısı (KÜS), Sektör Tecrübesi (ST), İşletme veya İktisat Eğitimi Almış Üye Sayısı (İİÜS), Lisansüstü Eğitime Sahip Üye Sayısı (LEÜS), Komite Sayısı (KS), Finansal Kaldıraç (FK) ve Toplam Varlıklar (TV) ile gösterilmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, bankaların finansal performanslarını ve yönetim kurulu yapısını temsil eden değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, farklılık göstermektedir.

Finansal performans ölçümünde kullanılan değişkenlerden biri olan Tobin's Q (TQ) değeri açısından sonuçlar değerlendirildiğinde, analiz dönemi itibariyle TQ değerleri ortalama 1.05 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama TQ değerinin 1,00'den büyük olması, bankalarca kaynakların verimli olarak kullanıldığı, yöneticilerin bankayı etkin yönettiği ve yatırımların üzerinde getiri sağlandığını göstermektedir. Diğer taraftan TQ değerleri standart sapma açısından değerlendirildiğinde yıllar itibariyle önemli değişkenlik göstermediğini söylemek mümkündür. Analiz dönemi ve analize dâhil edilen bankalar itibariyle TQ değeri maksimum 1.71 değerini alırken, minimum ise 0.90 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Çalışmada finansal performans ölçümünde kullanılan bir diğer bağımlı değişkeni ROA kapsamında sonuçlar incelendiğinde, analiz dönemi itibariyle ROA değerleri ortalama 0.01 olarak gerçekleşmiştir. ROA, standart sapma açısından incelendiğinde, çalışmada kullanılan tüm değişkenler arasında en az değişkenlik gösteren diğer bir ifadeyle standart sapması en düşük olan değişkendir. Bankaların ROA değerlerinde yıllar itibariyle önemli bir değişkenlik yaşandığını söylemek mümkün değildir. Analiz dönemi ve analize dâhil edilen bankalar itibariyle ROA,

maksimum 0.05 değerini alırken, minimum ise -0.05 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bankaların genel olarak aktif yönetiminde başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra ilgili dönemde bankacılık sektörünün aktif kârlılığa sahip olduğu ancak bu oranın düşük olmakla birlikte değişkenliğinin de az olduğu söylenebilir.

ROE bağımlı değişkeni incelendiğinde, analiz dönemi itibariyle ROE değerleri ortalamasının 0.14 olduğu belirlenmiştir. Analiz dönemi ve analize dâhil edilen bankalar itibariyle ROE, maksimum 0.33 değerini alırken, minimum ise -0.45 seviyesinde gerçekleşmiştir. ROE, standart sapma açısından incelendiğinde ise, yıllar itibariyle önemli bir değişkenlik yaşanmamakla birlikte 0.07 olarak gerçekleşmiştir. Banka hissedarları tarafından konulan özsermayenin verimli kullanıldığı ve kâr elde edildiği belirlenmiştir. Buna ek olarak banka yöneticilerinin elde edilen kârlılık sonrasında hissedarların gözünde verimli ve başarılı olduklarını da söylemek mümkündür. Finansal performans değişkenleri bazında TQ değerinin, özsermaye kârlılığına ve aktif kârlılığa göre daha yüksek olduğu ve bankaların kaynaklarını verimli olarak kullandığı, etkin yönetildiği ve yatırımların üzerinde kazanç sağladığı tespit edilmiştir.

Çalışmada bankaların yönetim kurulu yapısını temsil eden bağımsız değişkenlere ilişkin değerlerde ortaya çıkan istatistikî değerler genel olarak incelendiğinde;

Borsa İstanbul'da işlem gören bankalarda yönetim kurulu üye sayısının ortalama 9.78, bağımsız üye sayısının 1.07, yabancı üye sayısının 2.57, kadın üye sayısının ise 0.74 olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda yönetim kurullarında bağımsızlık düzeyinin düşük olduğu ve kadınların yönetim kurulunda temsil edilme düzeylerinin çok düşük seviyede olduğu ifade edilebilir. İncelenen dönem itibariyle yönetim kurulu yapısını ifade eden değişkenler arasında yabancı üye sayısı ve komite sayısı standart sapma değerlerinde önemli sayılabilecek düzeyde değişkenlik yaşandığı söylenebilir.

Finansal kaldıraç kontrol değişkenine ilişkin değerler incelendiğinde, analiz dönemi kapsamında yıllar itibariyle bankaların toplam borçlarının toplam varlıklar içerisindeki payının %87 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla bankaların finansman kararları açısından özsermaye yerine yabancı kaynak yolunu tercih ettiğini söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, bankaların temel kaynağı olan mevduatları doğrultusunda, finansman kararlarını yabancı kaynaklardan yana kullandıklarını söylemek mümkündür.

Çalışmanın iki kontrol değişkeninden biri olan firma büyüklüğü değişkenine ilişkin değerler analiz edildiğinde, ortalama değer 23.99 olarak tespit edildiği görülmektedir. TV değerleri standart sapma açısından değerlendirildiğinde ise bu değer 1.46 olarak gerçekleştiği belirlenmiştir. Uç değerler açısından TV değerleri incelendiğinde ise maksimum değer 26.34, minimum değer ise 20.53 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Analiz dönemi kapsamında bankaların sahip oldukları

toplam varlıkları açısından önemli bir değişkenliğin olmadığı ve yeterli seviyede varlığa sahip oldukları söylenebilmektedir.

Tanımlayıcı istatistikler tablosunda yer alan Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerleri veri setini oluşturan değişkenlerin normal dağılıma sahip olup olmadığını göstermektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayısı normal dağılımda 0'dır. Verilerin normal dağılıma sahip olabilmesi için bu değerlerin (-1, +1) aralığında olması beklenmektedir (Genceli, 2006 ve Can, 2014). Ancak Tablo 4'te görüldüğü üzere analize dâhil edilen değişkenlere ilişkin verilerin bazılarının kritik değer olan 0'dan büyük olduğu, dolayısıyla analizdeki değişkenlerin tamamının normal dağılıma sahip olmadığı söylenebilir.

Tablo 4'te bankalara ilişkin değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerinin kuvveti, t istatistik değerleri ve olasılık değerleri sunulmaktadır. Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon ilişki katsayısının ($r > \%75$) olması, çoklu doğrusal bağlantı sorununa neden olmaktadır (Albayrak, 2005: 109). Değişkenlerden en az birisinin normal dağılıma uymadığı durumlarda korelasyon ilişkisi, Spearman korelasyon analizi ile araştırılmaktadır. Bu doğrultuda korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde, bağımsız değişkenler arasında kritik değer üzerinde ve çoklu doğrusal bağlantı problemine neden olabilecek herhangi bir korelasyon ilişkisi tespit edilmemiştir.

Tablo 4: Spearman Korelasyon Analiz Sonuçları

Korelasyon t-İstatistiği Olasılık	ROE	ROA	TQ	FK	TV	BUS	IUS	KS	KUS	LEUS	ST	YKT	YKUS	YUS
ROE	1.000 ---- ----													
ROA	0.809 15.471 0.000	1.000 ---- ----												
TQ	0.465 5.902 0.000	0.537 7.158 0.000	1.000 ---- ----											
FK	0.208 2.397 0.018	-0.276 -3.230 0.001	-0.156 -1.775 0.078	1.000 ---- ----										
TV	0.327 3.887 0.000	0.123 1.392 0.166	0.024 0.280 0.779	0.398 4.870 0.000	1.000 ---- ----									
BUS	-0.264 -3.075 0.002	-0.389 -4.740 0.000	-0.234 -2.706 0.007	0.323 3.843 0.000	0.054 0.608 0.543	1.000 ---- ----								
IUS	0.173 1.980 0.049	0.032 0.364 0.716	0.025 0.290 0.771	0.378 4.597 0.000	0.271 3.170 0.001	0.208 2.395 0.018	1.000 ---- ----							
KS	0.064 0.721 0.471	-0.056 -0.631 0.528	0.138 1.575 0.117	0.218 2.514 0.013	0.296 3.478 0.000	0.118 1.342 0.181	0.163 1.858 0.065	1.000 ---- ----						
KUS	-0.213 -2.449 0.0157	-0.271 -3.166 0.001	-0.238 -2.759 0.006	0.053 0.606 0.545	0.136 1.550 0.123	0.232 2.682 0.008	0.307 3.633 0.000	-0.133 -1.510 0.133	1.000 ---- ----					
LEUS	0.094 1.060 0.291	0.026 0.301 0.763	0.106 1.202 0.231	0.137 1.555 0.122	-0.049 -0.558 0.577	-0.050 -0.571 0.568	0.516 6.766 0.000	0.027 0.308 0.758	0.037 0.417 0.677	1.000 ---- ----				
ST	0.026 0.296 0.767	-0.022 -0.252 0.801	0.173 1.973 0.050	0.205 2.358 0.019	0.204 2.346 0.020	0.034 0.386 0.700	0.489 6.307 0.000	0.351 4.212 0.000	0.252 2.934 0.004	0.414 5.110 0.000	1.000 ---- ----			
YKT	0.118 1.339 0.182	0.042 0.478 0.633	0.092 1.045 0.297	0.013 0.156 0.875	0.054 0.616 0.538	-0.001 -0.013 0.989	0.105 1.193 0.234	0.118 1.337 0.183	0.081 0.918 0.360	0.077 0.877 0.382	-0.068 -0.768 0.443	1.000 ---- ----		
YKUS	0.143 1.628 0.106	-0.010 -1.592 0.902	-0.140 3.684 0.113	0.311 3.161 0.000	0.271 1.829 0.002	0.160 1.829 0.069	0.678 10.367 0.000	0.056 0.632 0.528	0.368 4.453 0.000	0.571 7.811 0.000	0.459 5.805 0.000	-0.082 -0.927 0.355	1.000 ---- ----	
YUS	0.090 1.018 0.310	-0.112 -1.269 0.206	0.041 0.465 0.642	0.329 3.922 0.000	0.157 1.790 0.075	0.040 0.452 0.651	0.565 7.694 0.000	0.151 1.719 0.088	0.219 2.519 0.013	0.613 8.720 0.000	0.605 8.545 0.0000	0.097 1.098 0.273	0.616 8.786 0.000	1.000 ---- ----

Yapılan analizlerin istatistiksel olarak güvenilir olabilmesi için zaman serisinin birim kökten arındırılması gerekmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 51-53). Bunun için birim kök içeren değişkenlerin zaman serilerinin birinci ve gerektiğinde ikinci dereceden farkı alındıktan sonra yapılan birim kök testleri sonrasında, analizde kullanılan ve durağan olmayan bütün verilerin en az bir testte durağan olduğu ve birim kök bulunmadığı anlaşılmıştır. Yapılan testler sonrasında serilerin durağan olduğunu gösteren birim kök testi sonuçları aşağıdaki Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabitli						Sabitli/Trendli					
	Levin, Lin ve Chu t						Levin, Lin ve Chu t					
	Düzyey I(0)		Düzyey I(1)		Düzyey I(2)		Düzyey I(0)		Düzyey I(1)		Düzyey I(2)	
	T	P	P	P	T	P	T	P	P	P	T	P
TQ	4.973	1.000	-12.664	0.000***			-12.672	0.000***				
ROA	-2.559	0.005***					-9.646	0.000***				
ROE	0.752	0.774	-14.589	0.000***			-16.927	0.000***				
YKT	-2.410	0.008***					-3.118	0.000***				
YÜS	-1.458	0.072*					-4.937	0.000***				
YKÜS	-2.367	0.009***					0.307	0.620	-11.783	0.000***		
BÜS	-0.866	0.193	0.071	0.528	-6.704	0.000***	-0.677	0.249	-6.945	0.000***		
KÜS	1.325	0.907	-2.695	0.003***			-3.113	0.000***				
ST	-2.403	0.008***					-5.786	0.000***				
İÜS	-0.265	0.395	-4.373	0.000***			-5.526	0.000***				
LEÜS	1.108	0.866	-30.858	0.000***			-30.164	0.000***				
KS	0.368	0.643	-10.187	0.000***			1.1E+14	1.000	-15.861	0.000***		
FK	-5.145	0.000***					-8.731	0.000***				
TV	-0.081	0.467	-26.758	0.000***			-25.372	0.000***				
	Im-Peseran-Shin						Im-Peseran-Shin					
	Düzyey I(0)		Düzyey I(1)		Düzyey I(2)		Düzyey I(0)		Düzyey I(1)		Düzyey I(2)	
	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P
TQ	1.440	0.925	-7.294	0.000***			-1.644	0.050**				
ROA	0.967	0.833	-3.628	0.000***			-0.872	0.191	-3.059	0.001***		
ROE	1.545	0.938	-5.118	0.000***			-1.814	0.034**				
YKT	0.912	0.819	-1.413	0.078*			0.735	0.768	-1.262	0.103	-1.109	0.133
YÜS	0.899	0.815	-2.749	0.003***			-0.044	0.482	-1.664	0.048**		
YKÜS	1.921	0.972	-0.218	0.413	-6.078	0.000***	0.885	0.812	-1.541	0.061*		
BÜS	0.848	0.802	-0.023	0.490	-3.279	0.000***	0.563	0.713	-0.338	0.367	-1.215	0.112
KÜS	1.579	0.942	-0.897	0.184	-2.248	0.012**	0.564	0.713	-0.451	0.325	-0.389	0.348
ST	-0.044	0.482	-0.783	0.216	-5.516	0.000***	0.671	0.749	-0.973	0.165	-1.505	0.066*
İÜS	0.989	0.838	-1.771	0.038**			0.088	0.535	-0.299	0.382	-1.086	0.138
LEÜS	1.416	0.921	-3.383	0.000***			-0.834	0.202	-2.290	0.011**		
KS	1.029	0.848	-1.745	0.040**			-0.242	0.404	-1.034	0.150	-1.928	0.026**
FK	-0.951	0.170	-1.894	0.029**			0.463	0.678	-1.650	0.049**		
TV	3.428	0.999	-4.194	0.000***			-1.105	0.134	-1.284	0.099*		
	Fisher-ADF						Fisher-ADF					
	Düzyey I(0)		Düzyey I(1)		Düzyey I(2)		Düzyey I(0)		Düzyey I(1)		Düzyey I(2)	
	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P
TQ	15.541	0.993	115.251	0.000***			69.088	0.000***				
ROA	29.317	0.603	72.234	0.000***			54.221	0.008***				
ROE	20.122	0.949	78.213	0.000***			62.284	0.001***				
YKT	22.347	0.897	45.124	0.061*			18.739	0.969	60.816	0.001***		
YÜS	5.787	0.671	17.258	0.008***			11.498	0.320	43.029	0.000***		
YKÜS	17.062	0.518	22.738	0.064*			16.084	0.711	53.664	0.000***		
BÜS	6.044	0.913	5.476	0.484	46.194	0.000***	5.216	0.950	29.819	0.122	36.264	0.006***
KÜS	5.018	0.985	10.254	0.114	31.541	0.004***	8.255	0.875	25.955	0.100	22.983	0.114
ST	30.373	0.252	35.198	0.107	82.561	0.000***	23.626	0.597	48.823	0.008***		
İÜS	22.768	0.824	45.977	0.017**			31.154	0.4078	41.036	0.131	54.700	0.007***
LEÜS	15.213	0.953	45.758	0.018**			32.482	0.2553	74.895	0.000***		
KS	20.730	0.836	34.209	0.024**			30.695	0.1628	49.506	0.007***		
FK	44.133	0.075*					26.946	0.7203	68.794	0.000***		
TV	8.303	1.000	69.625	0.000***			51.910	0.0145**				

Not 1: ***, **, ve * sembelleri katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Veriler durağan hale getirilip analize uygun oldukları belirlendikten sonra panel veri regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bankaların yönetim kurulu yapısının finansal performansa olan etkisi kapsamında, finansal performansı temsil eden 3 bağımlı değişken analize dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada 3 farklı regresyon modeli oluşturulmuştur.

Yönetim kurulu yapısını ifade eden bağımsız değişkenler ile finansal performansı ifade eden ROE, ROA ve Tobin's Q bağımlı değişkenleri arasındaki ilişkiye yönelik olarak gerçekleştirilen panel veri regresyon modellerinde havuzlanmış (klasik) model, sabit etkiler ya da rassal etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına, F testi, Breusch-Pagan LM ve Hausman testleri uygulanarak karar verilmiştir.

F testi, panel veri modellerinde havuzlanmış modelin geçerliliğini, diğer bir deyişle birim ve/veya zaman etkilerinin varlığını, verilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini ve sabit etkiler modeline ya da rassal etkiler modeline karşı havuzlanmış modelin uygun olup olmadığını test etmek için kullanılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 164). F testinin yanı sıra rassal etkiler modeline karşı havuzlanmış etkiler modelinin uygun olup olmadığını test etmek için Breusch-Pagan LM testi kullanılmıştır (Breusch ve Pagan, 1980: 246). Panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapabilmeyi olanaklı hale getiren Hausman testi yardımıyla, yapılan testler neticesinde belirlenen birim ve/veya zaman etkileri doğrultusunda, bu etkilerin sabit mi yoksa rassal mı olduğuna karar verilmiştir. Analiz sonuçları aşağıda Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Tahmin Modeli Seçimi İçin Gerçekleştirilen Test Sonuçları

F Testi Sonuçları		
Model 1 (ROE)	F(15, 69) = 1.16	
	Prob > F = 0.3213	
Model 2 (ROA)	F(15, 69) = 4.24	
	Prob > F = 0.0000	
Model 3 (TOBİN'S Q)	F(15, 69) = 2.75	
	Prob > F = 0.0023	
Breusch-Pagan LM Testi Sonuçları		
Model 1		
	Var	Sd = sqrt (Var)
ROE	0.0039	0.0631
E	0.0029	0.0545
u	0	0
chibar2(01) = 0.00		Prob > chibar2 = 0.988
Model 2		
	Var	Sd = sqrt (Var)
ROA	0.0001	0.0100
E	0.0000	0.0068
u	0.0000	0.0054
chibar2(01) = 9.45		Prob > chibar2 = 0.002

Tablo 6'nın Devamı		
Model 3		
	Var	Sd=sqrt(Var)
TOBİN'S Q	0.0099	0.9964
E	0.0061	0.0782
u	0	0
chibar2(1) = 0.56		Prob > chibar2 = 0.454
Hausman Testi Sonuçları		
Model 2	chi2(11)	2.14
	Prob > chi2	0.9979
Model 3	chi2(11)	48.66
	Prob > chi2	0.0000

Tablo 6 incelendiğinde çalışma kapsamında, ROE esas alınarak oluşturulan model 1 için havuzlanmış etkiler modeli, ROA esas alınarak oluşturulan model 2 için rassal etkiler modeli ve Tobin's Q esas alınarak oluşturulan model 3 için ise sabit etkiler modeli kullanılarak tahminleme gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca çalışmada, zaman serilerinde değişen varyans sorununun tespitine ilişkin olarak Breusch-Pagan / Cook-Weisberg testi, Levene Brown ve Forsythe değişen varyans testi ve Wald testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7: Değişen Varyans Test Sonuçları

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi Sonuçları		
Model 1 (ROE)	chi2(1)	128.89
	Prob > chi2	0.0000
Levene Brown ve Forsythe Değişen Varyans Testi		
Model 2 (ROA)	$W_0 = 2.36$	Pr > F = 0.0072
	$W_{50} = 0.85$	Pr > F = 0.6180
	$W_{10} = 2.36$	Pr > F = 0.0072
Wald Testi		
Model 3 (TOBİN'S Q)	chi2(16)	694.25
	Prob > chi2	0.0000

Tablo 7 analiz sonuçları incelendiğinde, ROE esas alınarak oluşturulan model 1'de, ROA esas alınarak oluşturulan model 2'de ve Tobin's Q esas alınarak oluşturulan model 3'te değişen varyans sorununun bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada, otokorelasyon sorununun var olup olmadığına ilişkin olarak Bhargava Franzini ve Narendranathan'ın ve Baltagi Wu'nun en iyi değişmez testi ve Wooldridge otokorelasyon testleri yapılmıştır.

Tablo 8: Otokorelasyon Test Sonuçları

Model 1	Wooldridge Otokorelasyon Testi	
	F(1, 15) = 1.611	Prob > chi2 = 0.2237
Model 2	Bhargava Franzini ve Narendranathan'ın ve Baltagi Wu'nun En İyi Değişmez Testi	
	Bhargava et al. Durbin-Watson = 1.1099	Baltagi_Wu LBI = 1.6267
	Wooldridge Otokorelasyon Testi	
Model 3	F(15,53) = 1.51	Prob > F = 0.1361

Tablo 8'de yer alan analiz sonuçları incelendiğinde, ROE esas alınarak oluşturulan model 1'de seriler arasında otokorelasyon problemi söz konusu iken, ROA esas alınarak oluşturulan model 2'de ve Tobin's Q esas alınarak oluşturulan model 3'te ise otokorelasyon probleminin söz konusu olmadığı belirlenmiştir.

Modellerdeki değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarına karşı, Park (1967) tarafından geliştirilen "Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (Feasible Generalized Least Squares, FGLS) dirençli tahmin yöntemi kullanılmak suretiyle problem giderilmiş ve modeller tahminlenmiştir. Elde edilen analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9: Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1 (ROE)				Model 2 (ROA)			
	Katsayı	Std. Hata	t ist.	P> t	Katsayı	Std. Hata	t ist.	P> t
YKT	0.0039	0.0037	1.07	0.300	0.0009	0.0006	1.54	0.123
YÜS	-0.0055	0.0087	-0.63	0.539	-0.0002	0.0009	-0.24	0.813
YKÜS	-0.0015	0.0043	-0.37	0.718	-0.0005	0.0010	-0.48	0.633
BÜS	0.0145	0.0063	2.29	0.037**	0.0018	0.0005	3.23	0.001***
KÜS	-0.0186	0.0097	-1.92	0.075*	-0.0017	0.0013	-1.32	0.187
ST	-0.0001	0.0024	-0.06	0.951	-0.0002	0.0007	-0.32	0.751
İİÜS	0.0018	0.0026	0.70	0.497	0.0002	0.0006	0.31	0.760
LEÜS	0.0002	0.0021	-0.11	0.917	0.0000	0.0006	0.04	0.970
KS	-0.0040	0.0015	-2.72	0.016**	-0.0006	0.0004	-1.43	0.151
FK	-0.0496	0.1270	-0.39	0.702	-0.0521	0.0272	-1.91	0.056*
TV	0.1377	0.1213	1.13	0.274	0.0222	0.0057	3.83	0.000***
(Sabit)	-0.070	0.0780	-0.09	0.929	0.0570	0.0220	2.59	0.010***
	Prob > F = 0.0000*** R-sqr. = 0.3228				Prob > F = 0.0000*** R-sqr. = 0.2679			

Tablo 9'un Devamı					
Değişkenler	Model 3 (Tobin's Q)				Not 1: ***, **, ve * simgeleri katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Not 2: Tabloda; Özsermaye Kârlılığı (ROE), Aktif Kârlılık (ROA), Robust Standart Error (R. Std. Err.), Dayanıklı Standart Hata (D. Std. Hata), Yönetim Kurulu Tecrübesi (YKT), Yabancı Üye Sayısı (YÜS), Yönetim Kurulu Üye Sayısı (YKÜS), Bağımsız Üye Sayısı (BÜS), Kadın Üye Sayısı (KÜS), Sektör Tecrübesi (ST), İşletme veya İktisat Eğitimi Almış Üye Sayısı (İİÜS), Lisansüstü Eğitime Sahip Üye Sayısı (LEÜS), Komite Sayısı (KS), Finansal Kaldıraç (FK) ve Toplam Varlıklar (TV) ile gösterilmektedir.
	Katsayı	Std. Hata	t ist.	P> t	
YKT	0.0037	0.0039	0.93	0.350	
YÜS	0.0011	0.0102	0.11	0.913	
YKÜS	0.0147	0.0083	1.76	0.079*	
BÜS	0.0029	0.0066	0.44	0.657	
KÜS	-0.0035	0.0152	-0.23	0.816	
ST	0.0011	0.0055	0.21	0.833	
İİÜS	0.0026	0.0063	0.42	0.671	
LEÜS	-0.0082	0.0051	-1.60	0.110	
KS	-0.0067	0.0049	-1.34	0.179	
FK	-1.2014	0.2409	-4.99	0.000***	
TV	-0.1661	0.0628	-2.64	0.008***	
(Sabit)	0.9315	0.1839	5.06	0.000***	
Prob > F = 0.0023*** R-sqr. = 0.1828					

Model 1'in anlamlılığını ifade eden F değeri, 0.000*** olarak tespit edilmiştir. Buna göre nihai model %99 güven düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca modelde yer alan bağımsız değişkenler, ROE bağımlı değişkeninin %32.28'ini açıklamaktadır. Model 1'de yönetim kurulu yapısı ile ROE arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde 2 değişken (bağımsız üye sayısı ve komite sayısı), 0.10 anlamlılık düzeyinde ise 1 değişken (kadın üye sayısı) ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Model 2 için sonuçlar incelendiğinde, modelin anlamlılığını ifade eden F değeri, 0.000*** çıkmıştır. Buna göre nihai model %99 güven düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca modelde yer alan bağımsız değişkenler, ROA bağımlı değişkeninin %26.79'unu açıklamaktadır. Model 2'de yönetim kurulu yapısı ile ROA arasında 0.01 anlamlılık düzeyinde 1 değişken (bağımsız üye sayısı) ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Model 3 için yapılan panel veri regresyon analiz sonuçları incelendiğinde, modelin anlamlılığını ifade eden F değeri, 0.0023*** çıkmıştır. Buna göre nihai model %99 güven düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca modelde yer alan bağımsız değişkenler, Tobin's Q bağımlı değişkeninin %18.28'ini açıklamaktadır. Model 3'te yönetim kurulu yapısı ile Tobin's Q arasında 0.10 anlamlılık düzeyinde 1 değişken (yönetim kurulu üye sayısı) ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Firmaların devamlılığının teminatı olarak kabul gören kurumsal yönetim, firmaların kötü yönetimlerine son vermek amacıyla ortaya çıkmış bir anlayıştır. Finansal krizlerin ve firma skandallarının arkasında yer alan sebeplerden birinin de kötü yönetim olduğu göz önüne alındığında, kurumsal yönetim kavramının önemi bir defa daha ortaya çıkmaktadır. Firmaların yatırım kararları ve finansal performansları kadar önemli bir kıstas haline gelen kurumsal yönetim kavramına, ulusal ve uluslararası alanda büyük önem verilmektedir. Kurumsal yönetimi benimsemiş ve

kaliteli kurumsal yönetim uygulamalarına sahip olan firmalar, kârlılıklarını maksimize edebilmekte ve hissedarlar açısından firmanın uzun vadedeki değerini arttırabilmektedir.

Kurumsal yönetimde, yapılan çalışmalar ve düzenlemeler doğrultusunda, uluslararası kurumsal yönetim yaklaşımlarında kabul gören 4 temel ilke söz konusudur. Bunlar; eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik (yönetim kurulu) ve sorumluluk (menfaat sahipleri) ilkeleridir. Bu ilkeler arasında firmalar için en önemli organ yönetim kuruludur. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi kurumlar tarafından yayınlanan kurumsal yönetim raporlarında da yönetim kurulu önemli bir yere sahiptir.

Yönetim kurulu firmayı temsil etmektedir, firmanın en üst düzeydeki yönetim organıdır, firmanın piyasa değerini maksimize etmek için çalışmaktadır. Ayrıca yönetim kurulu, firma yönetiminin tüm faaliyetlerinin izlenmesinde ve sonuçlarından sorumlu olduğu için hissedarlar ile diğer paydaşlar arasındaki dengeyi dikkate alarak görevlerini yerine getirmekle sorumludur.

Bu çalışmada, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve pay senetleri Borsa İstanbul (BIST)'da işlem gören 16 bankanın 2007-2014 yılları arasındaki yönetim kurulu yapılarının, finansal performanslarına olan etkisi, panel regresyon analizi kapsamında "Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (Feasible Generalized Least Squares, FGLS)" dirençli tahmin yöntemi kullanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken konumunda olan ve finansal performansı temsil eden ROE, ROA ve Tobin's Q değerleri için 3 regresyon modeli oluşturulmuştur. Çalışmanın bağımsız değişkeni konumunda olan yönetim kurulu yapısı ise; yönetim kurulu tecrübesi, yabancı üye sayısı, yönetim kurulu üye sayısı, bağımsız üye sayısı, kadın üye sayısı, sektör tecrübesi, işletme veya iktisat eğitimi almış üye sayısı, lisansüstü eğitime sahip üye sayısı ve komite sayısı değişkenleri ile temsil edilmiştir. Diğer taraftan finansal performansı etkilediği düşünülen firma büyüklüğü ve finansal kaldıraç oranı da kontrol değişkenleri olarak analize dâhil edilmiştir.

Oluşturulan regresyon modelleri doğrultusunda yapılan analiz sonucunda, ROE bağımlı değişkeni esas alınarak oluşturulan Model 1'de, yönetim kurulu yapısını ifade eden değişkenlerden olan bağımsız üye sayısı ile finansal performans (ROE) arasında, 0.10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla, banka yönetim kurulunda bağımsız üye sayısı ve buna bağlı olarak bağımsızlık seviyesi arttıkça özsermaye kârlılığı da bundan pozitif anlamda etkilenmektedir. Bu sonuç, Ararat vd. (2010) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ile benzerlik gösterirken; Pathan ve Faff (2012) ve Romano, Ferretti ve Rigolini (2012) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ile farklı yönde sonuçlar içermektedir. Komite sayısı ile finansal performans (ROE) arasında, 0.05 anlamlılık düzeyinde negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu,

Romano, Ferretti ve Rigolini (2012) tarafından elde edilen bulgular ile farklı yönde sonuçlar içermektedir. Kadın üye sayısı değişkeni ile finansal performans (ROE) arasında, 0.10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, Özatac (2011) ve Romano, Ferretti ve Rigolini (2012) tarafından yapılan çalışmalar ile farklı yönde sonuçlar içermektedir.

ROA bağımlı değişkeni esas alınarak oluşturulan Model 2’de ise, yönetim kurulu yapısını ifade eden değişkenler arasında sadece bağımsız üye sayısı ile finansal performans (ROA) arasında 0.01 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, Ararat vd. (2010) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ile benzerlik gösterirken; Pathan ve Faff (2012) ve Romano, Ferretti ve Rigolini (2012) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ile farklı yönde sonuçlar içermektedir.

Tobin’s Q bağımlı değişkeni esas alınarak oluşturulan Model 3’te elde edilen sonuçlar incelendiğinde, yönetim kurulu yapısını ifade eden değişkenler arasında sadece yönetim kurulu üye sayısı (yönetim kurulu büyüklüğü) ile finansal performans (Tobin’s Q) arasında 0.10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, Adams ve Mehran (2005), Tanna ve diğerleri (2011), Adams ve Mehran (2012) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ile benzerlik gösterirken, Staikouras ve diğerleri (2007), Cheng ve diğerleri (2008), Agoraki, Delis ve Staikouras (2009), Aygün, Taşdemir ve Çavdar (2010), Pathan ve Faff (2012), Doğan ve Yıldız (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen bulgular ile farklı yönde bulgular içermektedir.

Yönetim kurulu yapısının finansal performansa olan etkisini ortaya çıkarabilmek amacıyla ROA, ROE ve Tobin’s Q esas alınarak oluşturulan modellerde sektör ve yönetim kurulu tecrübesi, işletme veya iktisat lisans eğitimine sahip üye sayısı, lisansüstü eğitim almış üye sayısı ve yabancı üye sayısı ile finansal performans arasında anlamlı herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Dolayısıyla banka yönetim kurullarında özellikle tecrübe ve eğitim düzeyinin etkisinin düşük olduğu ve finansal performansı etkilemediği ifade edilebilir.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda banka yönetim kurulu oluşturulurken, yönetim kurulu büyüklüğü ve kurulda bağımsız üyelerin yer alması önem arz etmektedir. Hissedarların, daha yüksek finansal performansa sahip olabilmek için kurulda daha fazla üyeye yer vermesi ve kurulun bağımsızlığını artırmaları gerekmektedir. Diğer taraftan yönetim kurulu bünyesinde oluşturulan komitelerin bankalara yüklemiş olduğu maliyetin üzerinde bir fayda sağlamadıkları söylenebilir. Dolayısıyla bankaların, maliyeti düşürebilmek ve finansal performansı artırabilmek için komite sayısını azaltma yoluna gitmeleri, yönetim kurulunun alacağı kararlar açısından doğru olacaktır. Ayrıca yönetim kurulu yapısı içerisinde kadın üyelerin varlığının, bankacılık sektöründe finansal performans açısından pozitif bir etki yaratmadığı söylenebilir. Dolayısıyla banka yönetim kurulu

oluşturulurken, bu durumun da dikkate alınması finansal performans anlamında önem arz etmektedir.

Banka paydaşlarını başta hissedarlar, yatırımcılar ve yöneticiler olmak üzere, müşteriler, toplum, düzenleyici kurumlar ve tedarikçiler olarak söylemek mümkündür. Türkiye bankacılık sektöründe yönetim kurulu yapılanmasının finansal performansa olan etkisini belirlemek için yapılan bu çalışma banka paydaşlarına faydalı bilgiler sunmakta ve yol gösterici nitelikte olmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, hissedarlar açısından, bankaların yönetim kurulu yapılarını oluşturulurken, hangi faktörlerin dikkate alınması gerekliliği konusunda bilgi sunmaktadır. Yatırımcılar açısından, çalışacakları ve yatırım yapacakları bankanın finansal ve yönetsel olarak güçlü olup olmadığı konusunda faydalı bilgiler sunmaktadır. Yöneticiler açısından ise bankaların güvenli ve etkin bir işleyişe sahip olmalarında yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla çalışma, ileriye yönelik politikalarını oluşturmada bankalara rehberlik edecek, yönetici, hissedarlar ve diğer tüm paydaşların da kendileri açısından değerlendirme yapabilmelerine imkân tanımaktadır.

Bankaların yönetim kurulu yapısının finansal performansa olan etkisinin araştırıldığı bu çalışma, veri setinin genişletilmesi, farklı ülkelerin finans sektörleri ile kıyaslanması, uygulama alanı olarak reel sektörün seçilmesi ve farklı yöntemlerin uygulanması ile sonraki çalışmalarca geliştirilebilir.

Kaynakça

- Adams, R. B. ve Mehran, H. (2005), Corporate Performance, Board Structure and its Determinants in the Banking Industry. *Working Paper*, Federal Reserve Bank of New York.
- Adams, R. B. ve Mehran, H. (2012), Bank Board Structure and Performance: Evidence for Large Bank Holding Companies. *J. Finan. Intermediation*, 21.
- Agoraki, M.E.K., Delis, M. D. ve Staikouras, P. K. (2009), The Effect of Board Size and Composition On Bank Efficiency. *European Financial Management Association Annual Meetings*.
- Albayrak, A. S. (2005), Çoklu doğrusal bağlantı halinde enküçük kareler tekniğinin alternatifi yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 105-107.
- Alonso, P. A. ve Gonzalez, E. V. (2006), Corporate Governance in Banking: The Role of Board of Directors. *Working Paper*, Universitat Autònoma de Barcelona, <http://selene.uab.es/dep-economia-empresa/documents/06-4.Pdf>, Erişim Tarihi: 03.05.2014.
- Ararat, M., Aksu, M. ve Çetin, A. T. (2010), Impact of board diversity on boards's monitoring intensity and firm performance: Evidence from the Istanbul stock exchange. *17th Annual Conference of The Multinational Finance Society*, New Jersey: Multinational Finance Society.

- Aygün, M., Taşdemir, A. ve Çavdar, E. (2010), Banka performansı üzerinde yönetim kurulu büyüklüğünün etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (3).
- Berger, A. N., Kick, T. ve Schaeck, K. (2013), Executive Board Composition and Bank Risk Taking. *Journal of Corporate Finance*, 28, 48-65.
- Bino, A. ve Tomar, S. (2012), Corporate governance and bank performance: Evidence from Jordanian banking industry. *Journal of Business Administration*, 8 (2), 353-372.
- Breusch T. ve Pagan A. (1980), The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Cheng, S., Evans, J. H. ve Nagarajan, N. J. (2008), Board size and firm performance: the moderating effects of the market for corporate control. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 31.
- Cubillas, E. ve Gonzalez, F. (2014), Financial liberalization and bank risk taking: International evidence. *Journal of Financial Stability*, 11, 32-48.
- Dhouibi, R. (2013), Board of director's characteristics and bank's insolvency risk: Evidence from Tunisia. *Developing Country Studies*, 3 (4).
- Doğan, M. ve Yıldız, F. (2013), The Impact of the board of directors' size on the bank's performance: Evidence from Turkey. *European Journal of Business and Management*, 5 (6).
- Drakos, A. A. ve Bekiris, F. V. (2010), Endogeneity and the relationship between board structure and firm performance: A simultaneous equation analysis for the Athens stock Exchange. *Managerial And Decision Economics*, 31, 387-401.
- Ekadah, J. W. ve Mboya, J. (2012), Effect of board gender diversity on the performance of commercial banks in Kenya. *European Scientific Journal*, 8 (7), April Edition.
- Fauzi, F. ve Locke, S. (2012), Board structure, ownership structure and firm performance: A study of New Zealand listed-firms. *Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance*, 8 (2), 43-67.
- Fodelberg, L. ve Griffith, J. M. (2000), Control and bank performance. *Journal of Financial and Strategic Decisions*, 13 (3).
- Forsbæck, J. (2011), Ownership structure, market discipline and banks' risk-taking incentives under deposit insurance. *Journal of Banking & Finance*, 35, 2666-2678.

- Genceli, M. (2006), Some popular normality tests for univariate distributions. *Journal of Engineering and Natural Sciences Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 4, 69-91.
- Güdük, A. (2012), *Relationship between the corporate board structure and performance: A research on the Turkish banking industry*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mathew, S. (2013), Board composition and risk-taking in UK firms. *European Financial Management Annual Conference*, ICMA Centre – Henley Business School, University of Reading, UK.
- Nguyen, T. (2013), The disciplinary effect of subordinated debt on bank risk taking. *Journal of Empirical Finance*, 23, 117–141.
- Niu, J. (2012), An empirical analysis of the relation between bank charter value and risk taking. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 52, 298– 304.
- O'Sullivan, J., Hassan, M. K. ve Mamun, A. (2013), The relationship between boards characteristics and risk-taking: Evidence from bank holding companies. *SWFA Conference*.
- Özatac, N. (2011), Gender diversity in board of directors and top Management: The case of Turkish bank. *AKTUALNII PROBLEMI EKONOMIKI*, 115, 311-319.
- Parks, R. (1967), Efficient estimation of a system of regression equations when disturbances are both serially and contemporaneously correlated. *Journal of the American Statistical Association*, 62 (318), 500–509.
- Pathan, S. (2009), Strong boards, ceo power and bank risk-taking. *Journal of Banking & Finance*, 33.
- Pathan, S. ve Faff, R. (2013), Does board structure in banks really affect their performance?, *Journal of Banking and Finance*, 37 (5).
- Prabha, A. ve Wihlborg, C. (2014), Implicit guarantees, business models and banks' risk-taking through the crisis: Global and European perspectives. *Journal of Economics and Business*, 76, 10-38.
- Rachdi, H. ve Ben Ameer, I. G. (2011), Board characteristics, performance and risk taking behaviour in Tunisian banks. *International Journal of Business and Management*, 6 (6).
- Rachdi, H., Trabelsi, M. A. ve Trad, N. (2013), Banking governance and risk: The case of Tunisian conventional banks. *Review of Economic Perspectives*, 13 (4).
- Romano, G., Ferretti, P. ve Rigolini, A. (2012), Corporate Governance and Performance in Italian Banking Groups. *International Conference Corporate Governance and Regulation: Outlining New Horizons for Theory and Practice*.

- Rowe, W., Shi, W. ve Wang, C. (2011), Board governance and performance of Chinese banks. *Banks and Bank Systems*, 6 (1).
- Soedarmonoa, W., Machrouhb, F. ve Tarazic, A. (2013), Bank competition, crisis and risk taking: Evidence from emerging markets in Asia. *Int. Fin. Markets, Inst. and Money*, 23, 196-221.
- Staikouras, P. K., Staikouras, C. K. ve Agoraki, M. E. K. (2007), The effect of board size and composition on European bank performance. *European Journal of Law and Economics*, 23.
- Sun, J. ve Liu, G. (2014), Audit Committees' Oversight of Bank Risk-Taking. *Journal of Banking & Finance*, 40.
- Taghizadeh, M. ve Saremi, S. Y. (2013), Board of directors and firms performance: evidence from Malaysian public listed firm. *IPEDR*, 59 (37), 178-182.
- Tanna, S., Pasiouras, F. ve Nnadi, M. (2011), The effect of board size on the efficiency of UK banks, economics. *Finance and Accounting Applied Research Working Paper Series*, <http://ssrn.com/abstract=1092252>, Erişim Tarihi 03.05.2014.
- Wu, Y. ve Truong, C. (2013), Female bank executives: Impact on performance and risk taking. *LCERPA, Economic Research Paper*, <http://ssrn.com/abstract=2406492>, Erişim Tarihi 14 Kasım 2016.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2012), *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Zhang, J., Wang, P. ve Qu, B. (2012). Bank risk taking, efficiency and law enforcement: Evidence from Chinese city commercial banks. *China Economic Review*, 23, 284–295.
- Zulkafli, A.H. ve Samad, F.A. (2007), Corporate governance and performance of banking firms: Evidence from Asian emerging markets. *Advances in Financial Economics*, 12.

Turizmin Toplam İstihdam Üzerindeki Etkisi; VAR Analizi

Sadettin PAKSOY¹, Aslı YENİPAZARLI², Ela BULUT³

Öz

Araştırma Makalesi

Türkiye coğrafi konumu sebebiyle turizm çeşitliliği olarak zengin bir ülke durumundadır. Bu konununun sonucunda turizm gelirleri ve turizm istihdamı makroekonomik göstergeler açısından önemli hale gelmektedir. Turizm gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyüme için önemli bir kaldıraç niteliği taşımaktadır. Ülkemizde en son yaşanan olaylar sonrasında turizm sektörü ciddi bir darbe almıştır. Turizmde yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye ekonomisinde özellikle istihdam alanında ciddi daralmalar gerçekleşmiştir. Bu çalışmada istihdam alanındaki daralmada turizm sektörünün etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. 2012-2017 yılları arası çıkış yapan yerli ve yabancı ziyaretçilerin harcama verileri ile toplam istihdam verileri VAR analizi ile incelenmiştir. Özellikle 2016 yılındaki turizm sektöründe gerçekleşen daralmanın istihdamda da ciddi bir daralma gerçekleştirdiği grafiksel olarak izlenmiştir. VAR analizi sonucunda turizm de ortaya çıkan bir şokun etki tepki analizleri doğrultusunda istihdamda dikkate değer bir etkiye sebep olduğu yargısına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Turizm, İstihdam, Var Analizi,

Jel Kodları: C22, F62, F63, F66, Z30, Z32

Effects On Tourism In Employment; VAR Analysis

Abstract

Research Paper

Turkey is a rich country in terms of tourism diversity, due to its geographical location. As a result of this position, tourism incomes and tourism employment are becoming important in terms of macroeconomic indicators. Tourism is an important leverage for economic growth in developing countries. After the latest events in our country, the tourism sector has suffered a serious blow. As a result of the developments experienced in tourism, there have been serious contractions in the Turkish economy especially in the field of employment. In this study, the effect of the tourism sector was tried to be measured in the contraction of employment. Domestic and foreign visitor data and total employment data between 2005 and 2017 were analyzed with VAR analysis. In particular, the recession in the tourism sector in 2016 has seen a sharp contraction in employment as well. As a result of the VAR analysis, tourism has come to the conclusion that there is a considerable influence on employment in the direction of a shock effect response analysis.

Keywords: Tourism, Employment, Var Analysis.

Jel Codes: C22, F62, F63, F66, Z30, Z32

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 17.02.2018

Kabul tarihi / Accepted 16.05.2018

¹ Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, spaksoy@kilis.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3346-3530>

² Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü, ayenipazarli@adu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5078-3037>

³ YL. Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, SBE. İktisat Ana Bilim Dalı, elabulut48@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0771-9654>

Giriş

Turizm geliştirmekte olan ülkeler için ekonominin lokomotifi olarak görülmektedir. Bu nedenle turizmde rekabet edebilirlik ve turizm alt yapısının geliştirilmesi kalkınma politikalarının önemli unsurlarından biri haline almıştır. Turizm aynı zamanda niteliksiz iş gücünün de yoğun olarak kullanıldığı bir alan olduğu için bölgesel kalkınma konusunda da önemi artmaktadır. Ulusal olarak incelediğimizde ekonominin turizmle birlikte geliştirilmesi; turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla konaklama, ulaşım faaliyetleri, yiyecek, eğlence, güvenlik, hediyelik eşya, sağlık ve bankacılık sektörlerindeki arz kapasitesinin geliştirilmesine ilaveten bu sektörler yapılıcak olan altyapı yatırımlarının yapılabilmesi ile bağlantılıdır. Bu sebepten uluslararası sermaye, tur operatörleri, ulaşım ve otel hizmetleri gibi yatırımların doğrudan yabancı sermaye olarak turizm sektörüne girişi sağlanmaktadır (Bahar&Bozkurt,2010:256). Turizm; yatırımları ve iş hacmini genişletme, gelir artışı oluşturma, döviz sağlama, yeni istihdam alanlarının açılması, bölgesel kalkınmanın sağlanması, sosyal ve kültürel hayata etki etmesi sebebiyle ülkeler açısından önemi artmaktadır (Yanardağ ve Avcı, 2012: 41). Turizm aynı zamanda mal ve hizmetlerin satın alımı ile birlikte tüketimini de kapsadığı için ekonominin birçok sektörünü etki altına almaktadır (Kara vd. 2012). Turizm gelirleriyle birlikte etkilenen bütün sektörler aynı zamanda istihdamı da etkilemektedirler. İstihdam üzerindeki etki genel olarak 3 şekilde ele alınarak incelenmiştir.

-Turizmin doğrudan istihdama etkisi; konaklama, ulaşım ve yiyecek-içecek işletmeleri ile turizm büroları gibi bu alanda faaliyet gösteren kamu kuruluşları, sektörde doğrudan istihdamı sağlamaktadır (Sarı & Uçar, 2010: 339)

-Turizmin dolaylı istihdama etkisi; direkt olarak turizm faaliyetlerini içermeyen ama turizm sektörü tarafından etkilenen diğer sektörlerdeki istihdam (Tutar vd, 2013:18) dolaylı istihdamı içermektedir.

-Uyarılmış istihdam ise turizm harcamaları sonucunda gelirleri ve yaşam refahı artan bölge halkının elde etmiş oldukları geliri, bölge ve dolayısıyla ülke ekonomisinde harcamaları sonucu iktisadi alandaki diğer sektörlerinde istihdam hacminde artışa neden olmasıdır (Karagöz, 2006: 65).

Küresel turizm endüstrisi küresel istihdamın yaklaşık %3 ünü sağlamaktadır. Bir başka deyişle 12 meslek grubuna hitap eden bir endüstridir (Ladkin, 2011: 1135). İstihdam unsuru yerel popülasyona turizmin doğrudan ve yararlı etkisini ortaya koymaktadır (Lui ve Wall, 2005: 691). Ancak turizm istihdam ihtiyacının karşılanması için akademik araştırmalar içerisinde küçük bir rol oynamaktadır(Ladkin, 2011: 1135). Xiao ve Smith, 2006 çalışmasında turizm işgücü ve istihdamı sosyal bilimler alanında eksik bir konu olarak kaldığı görüşündedir. Sosyal ve kültürel teoriyle bağlantısını kurmak gerekirse turizm iş gücü yeni ekonomi ve mobilize iş gücü ile ilişkisi bakımından toplumsal gelişmelere katkı yaptığı düşünülmüştür. Muhakkak ki emek araştırmaları zor ve

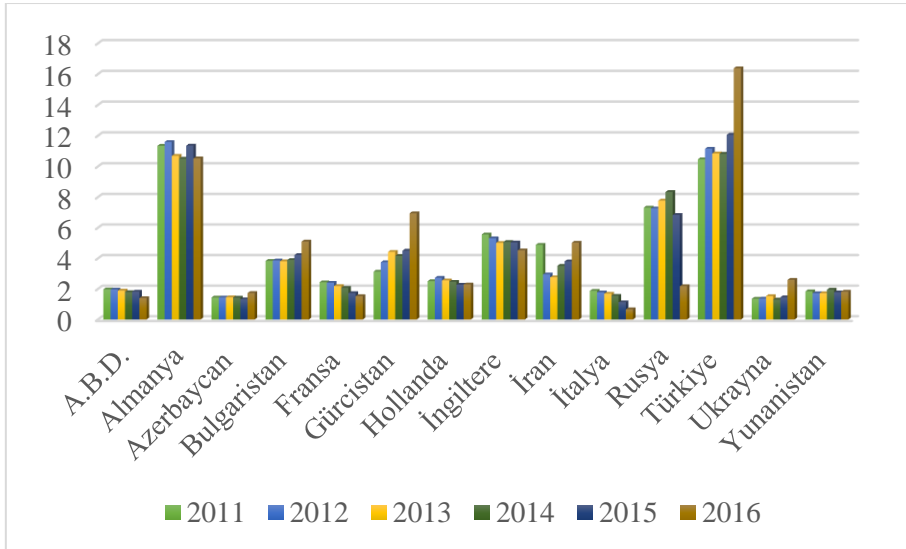
farklı disiplinlerle ilişkili olarak çeşitlenmiştir. Turizm de iş gücünün önemi dikkate alındığında ise var olan ve öngörülen araştırmalara iş gücü alt yapısı oluşturması açısından katkı yapmaktadır. Turizmde işgücü araştırmaları yapan çalışmalar farklı disiplinlerin ortaya çıkardığı engelleri aşmak ve çeşitli yöntemler ve felsefi yaklaşımlar uygulamak konusunda önemli aşamalar kaydetmişlerdir (Echtner ve Jamal, 1997: 881).

Bu çalışmanın amacı istihdama olan etkinin ölçülebilmesini ve yaşanan krizler açısından turizm ve istihdam arasındaki ilişkinin derecesi tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada 2012:1 – 2017:6 dönemlerine ait olan istihdam ve ziyaretçi verileri arasındaki ilişki VAR analizi, Toda –Yamamoto ve Granger nedensellik analizi yöntemleri ile ele alınmıştır.

1. Türkiye'nin Turizm Göstergeleri

Türkiye'nin turizm sektöründeki gelişmesi 1990'lı yıllarda başlamıştır. Turizm sektörü yıldan yıla gelişerek Türkiye sahillerine ziyaretçi akınları gerçekleşmiştir. Son yıllarda turizm sektörünü çeşitlendiren bir ülke haline almış ve kış turizm açısından ziyaretçi çekmeye başlamıştır. Türkiye'ye en çok turist Rusya ve Almanya'dan gelmektedir. Son dönemlerde yapmış olduğu çalışmalar sayesinde Türkiye'yi ziyaret eden kişilerin ülke yelpazesi çeşitlilik göstermiştir.

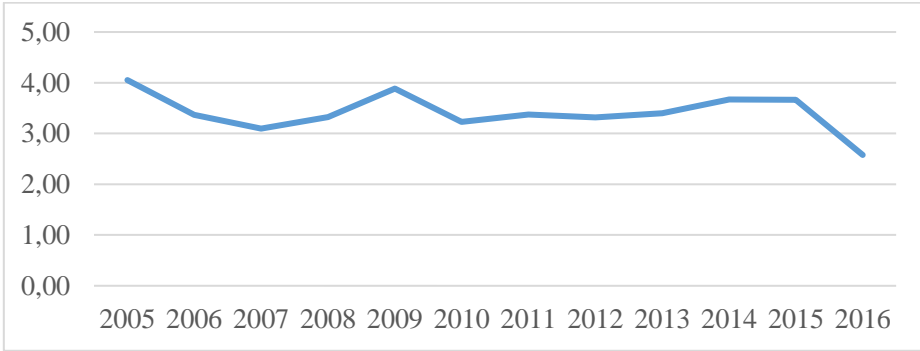
Grafik 1: Milliyetlerine göre ziyaretçi oranları 2011-2016

Kaynak: TÜİK

Türkiye'ye gelen ziyaretçileri milliyetlerine göre incelediğimizde en çok ziyaretçinin yine yurt dışında yaşayan Türkiye vatandaşlarından oluşturduğu Grafik 1 verilerinden anlaşılmaktadır. Toplam ziyaretçi sayısındaki payını dikkate aldığımızda 2015 yılında %12,05 2016 yılında ise %16,37 oranında gerçekleşmiştir. Yoğun olarak ziyaretçilerin Almanya ve Rusya'dan geldiği tablodan anlaşılmaktadır. Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısı toplam ziyaretçi sayısı içinde 2014 yılında %8 iken 2015 yılında %6 2016 yılında ise %2 olarak gerçekleşmiştir. 2015 uçak krizi sonrasında Rusya'dan gelen ziyaretçilerin oranlarında %4 oranında bir azalma gerçekleşmiştir. Türkiye en çok yabancı ziyaretçiyi ortalama %11 oranında Almanya'dan almaktadır. Almanya'dan gelen ziyaretçi oranları 2013,2014 ve 2016 yılların da azalma gösterse de bu azalma çok büyük oranlarda gerçekleşmemiştir. Son yıllarda Fransa ve İtalya'dan gelen ziyaretçi sayılarında azalma gözlenmektedir. Bulgaristan, Gürcistan ve Ukrayna oranlarında ise 2016 yılında bir artış gözlenmektedir.

Grafik 2: Turizm gelirlerinin GSYİH içindeki % oranı 2005-2016

Kaynak: TÜİK ve dünya bankası verilerinden derlenmiştir.

Grafik 2 verilerinden turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı ortalama % 3,41 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında %4 seviyesinde olmasına rağmen 2015 yılında %3,66 olarak gerçekleşmiştir. Yine 2016 yılında 15 Temmuzunda etkisiyle %2,58 seviyesine gerilediği görülmektedir. Turizm sektörünün ülkede yaşanan bir krizden en hızlı etkilenen sektörlerden biri olduğu yine Grafik 2'den anlaşılabilir.

2. Literatür

Turizmin ekonomi üzerinde etkisini araştıran birçok çalışma mevcuttur. Türkiye'de yayınlanmış çalışmalarını incelediğimizde çoğunlukla turizm ve büyüme arasındaki ilişkinin analiz edildiği görülmektedir. Bahar (2006) yılında yapmış olduğu çalışmada turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini VAR analizi yaklaşımı ile incelemiştir. Türkiye ekonomisi açısından turizm gelirlerinden GSMH'ya doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu ve uzun dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu

sonucuna ulaşmıştır. Bahar & Bozkurt (2010) yapmış oldukları panel veri analizi yöntemi ile 21 Gelişmekte Olan Ülke analizinde turizmin ekonomik büyümeyi arttırdığı bulgusuna ulaşmışlardır. Çakmak vd. (2011) yılında hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini eş bütünleşme analizi yöntemi ile Türkiye açısından incelemiştir ve hizmet ticaretinin ekonomik büyüme üzerinde henüz yeterli etki göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Kara vd.(2012) turizm gelirlerinin çeşitli makro göstergeler ile ilişkisini 1992-2011 yılları kapsamında Engle - Granger ve Var analizi ile incelemiştir. Turizm sektörünün Türkiye açısından makro değişkenleri etkileyen ve aynı zamanda bu değişkenlerden etkilenen bir sektör olduğu yargısına ulaşmışlardır. Çetintaş & Bektaş (2008) 1964-2006 yılları arasında turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi ile test etmiş ve turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Oh 2005'deki çalışmasında Eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizlerini kullanarak iktisadi büyüme ve turizm arasında kısa dönemdeki dinamik ilişkileri ve uzun dönemde denge durumunu incelemiştir. Kore'de turizm ve ekonomik büyüme arasında bir eşzamanlılık bulunmamıştır ve bu nedenle uzun vadeli denge ilişkisinin geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik testi ise kısa vadede turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezini desteklememiştir. Güney Kore için kalkınma politikalarında turizm hedefleri büyümede etkili olmayabileceği öngörüsünde bulunmuştur. Yavuz (2006) Türkiye'de turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisini yapısal kırılmalar ve nedensellik analizi yöntemi ile araştırmıştır ve GSYİH ve turizm gelirlerindeki kırılmaların kalıcı etki yapmadığı ve 1992-2004 yılları arasında turizm gelirlerindeki artış ile iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisinde hem Granger nedensellik hem de Toda Yamamoto yöntemi kullanarak ilişkinin bulunmadığı yönünde sonuca ulaşmıştır. Turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır.

İstihdam ve turizmin etkisini inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Ünlüöner & Şahin (2011) turizmin istihdam açısından önemini literatür taraması yöntemi ile analiz etmiştir. Turizm sektörünün diğer sektörlerle göre daha çok istihdam alanı sağladığı fakat mevsimsellik etkisinin bu olumlu sonuçlar üzerinde olumsuz etkilere sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır. Turizm sektörünün istihdam üzerine etkisini inceleyen Tutar vd. (2013) ise SWOT analizi ile yöntemini kullanmışlardır. Turizmin hizmet ağırlıklı bir sektör ve döviz girişi sağlamasının güçlü yanları olduğunu, ülkemizde mevsimlik etkisini aşamamasının ve bu sektörde çalışanlarının dil sorunu yaşamasının zayıf yönleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Turizm konusunda yeterli eğitimin olmamasının bu sektör açısından bir tehdit içerdiğini belirtmiştir. Sarı & Uçar (2010) turizmin istihdamdaki yerini ve 2009 krizinin etkilerini incelemiştir. Turizm sektörünün ve istihdamın 2008 krizinin devamında doğrudan istihdamın 2009 ve 2010 yılları arasında azalma gösterdiğini doğrudan ve dolaylı istihdamın ise 2009 yılında azaldığını fakat stabil kaldığını tespit etmiş ve gelecek yıllarda artan trend görünümünden dolayı artış

gerçekleştirebileceğine dikkat çekmiştir. Dayananda (2014) yapmış olduğu çalışmada Karnataka'ya turizmin etkisini incelemiştir. Turizm gelişimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu, turizmdeki büyümenin istihdam ve alt yapı üzerinde de pozitif etkiye sebep olduğunu aynı zamanda turizm sektöründe risk ve belirsizlikler içerdiğini tespit etmiştir. Turizmin Karnataka üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini tartışmıştır.

Baum 2015 çalışmasında turizm sektöründe insan kaynakları, sosyal, ekonomik, siyasi ve teknolojik değişim yaşayan dünyada hangi boyutlarda gelişme göstermiştir konusuna ağırlık vermiştir. Zor çalışma koşulları ve büyüme kalkınma konusunda sınırlı olanaklar özellikle bayanların ve azınlıkların düşük ücretlerle çalıştırılması konusunda araştırmaya katkı yapmıştır. Hjalager ve Andersen 2001'de Danimarka'daki turizm istihdam artışını 1980-1995 yılları arasında sektörler ve eğitim seviyelerini dikkate alarak incelemiştir. Turizm sektöründe bu dönemdeki istihdam artışının giderek daha fazla formal eğitim almış kişilerden oluştuğunu gözlemlemiş olmalarına rağmen aynı dönem içinde eğitilmiş personel turizm istihdamının yalnızca %5'ini oluşturmaktadır. Ayrıca turizmdeki iş gücünün sanayide yer bulamayan personelin daha az nitelik ihtiyacı olan turizm sektörüne kaydığını da tespit etmişlerdir. Szivas ve Riley 1999 Macaristan için yapmış oldukları çalışmada komünizm sonrası süreç için 1987-96 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde çalışmaya katılanların %80.63'ünün turizm sektörüne geçiş yaptığını tespit etmişlerdir. Literatürlerdeki genel ifadenin tarım sektöründen turizm sektörüne doğru hareketlilik olmasına rağmen Macaristan'daki durum sanayi sektöründen turizme doğru bir hareketlilik olduğunu tespit etmişlerdir. Yapısal olarak bu değişimin gelecekte ciddi problemlere sebep olabileceğini ifade etmişlerdir.

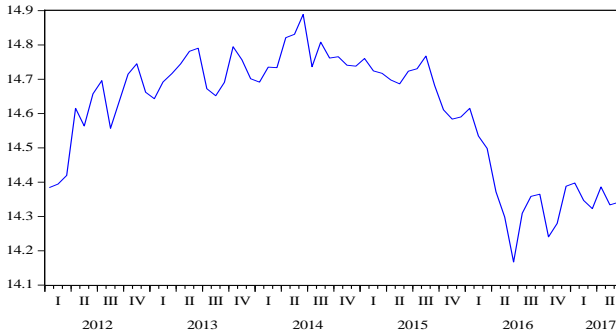
Turizmin istihdam üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu düşüncesi yaygındır. Literatür taramalarından da bu yaygın düşüncenin doğrulandığı görülmektedir.

3. Model ve Veri Seti

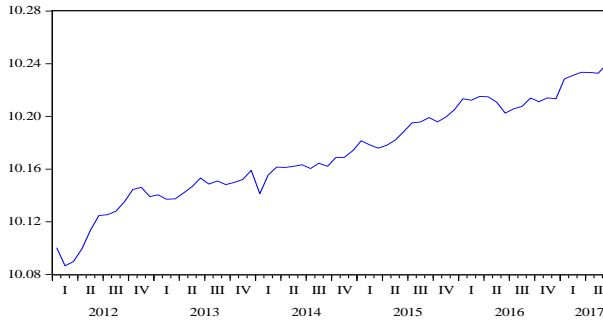
Çalışmanın temel amacı turizm sektörünün toplam istihdam üzerindeki etkisi ve Rusya ile yaşanmış olan uçak krizinin de birlikte istihdama yansımaları gözlemleyebilmektir. Özellikle turizmde yaşanan bir krizin istihdamda oluşturabileceği baskı dikkate alınmak istenmiştir. Modelde toplam istihdam verileri için Tüik tarafından hazırlanmış olan 2012-2017 yıllarına ait aylık istihdam verileri ile turizm harcama verileri kullanılmıştır. İstihdam ve turizm arasındaki ilişki var analizi yardımı ile Granger nedensellik ve Toda Yamamoto nedensellik testleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Data seti logaritması alınmış ve mevsimsellikten arındırılmış seriler olarak turizm verilerini temsil eden turizm gelirleri İturinga ve toplam istihdamı temsil eden lemploysa serilerinden oluşmaktadır. 2012:1 ve 2017:6 aylarını kapsayan veri setleri istihdam ve turizm gelirleri için tüik verilerinden yararlanılmıştır.

Turizm gelirlerini gösteren Grafik 3 serilerini incelediğimizde 2012'den 2014 yılına kadar geçen süreçte artan bir trend eğilimi olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde Turizm gelirleri aylık olarak farklı gelir miktarları elde edilmiş olsa da genel olarak turizm verilerinin arttığı söylenebilir. 2015 yılından sonraki dönemde ise bir azalma eğilimi gözlenmektedir. Bu durum ülke içindeki terör ve siyasi olayların etkisini göstermektedir. Faka 2016 yılında ciddi bir kırılma yaşanmıştır. 2016 yılının 2 ve 3. Dönemini işaret eden bu kırılma 15 Temmuz sürecini göstermektedir. Bu durum 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye'ye maliyetini de ifade etmektedir. Turizm gelirleri 2014 yılında 34.305 milyon dolar olarak gerçekleşmiş 2015 yılına gelindiğinde ise 31.464 milyon dolar olmuştur. 2015 yılında 2 milyar 815 milyonluk bir kayıp yaşanmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise 22.107 milyon dolara inmiştir. Bu durum 2015 yılından daha fazla bir gelir kaybını yaklaşık olarak 9 milyar 357 milyon dolarlık turizm gelirlerinde azalmayı ifade etmektedir. Darbe teşebbüsünün turizm sektörü açısından %29 oranında bir gelir kaybına yol açtığı görülmektedir. Birçok sektörü etkilediği gibi turizm sektörünü ve dolaylı olarak istihdamı da ciddi bir şekilde etkilemiştir.

Grafik 3: Turizm Gelirleri (Harcama verileri) 2012-2017 aylık

Grafik 4: Toplam istihdamı 2012-2017 aylık

İstihdam rakamlarını (Grafik 4) incelediğimiz zaman ise 2012 yılından 2017'ye kadar dalgalı bir seyir görülmektedir. Genel olarak istihdam rakamları artış trendi sergilemekte ve kısa dönemlerde dalgalanmalar görülse uzun dönemde artış trendinden bir kopuş yaşanmamıştır. Ayrıca 2013 yılının 4. dönemi ve 2014 yılının birinci döneminde görülmekte olan kırılma ise ülkemizde yaşanan 17-25 Aralık krizini ve 2014 yılının birinci dönemindeki dolar kurunun yükselmesi üzerine MB'nin faiz oranını arttırmış olduğu dönemi göstermektedir. O dönemde yaşanmış olan krizin istihdama yansımaları şeklinde yorumlanabilir. Fakat bu durum çok uzun sürmemiş ve sonrasında tekrar eski trendi yakalamasıyla etkisini kaybetmiştir. 2016 yılının 2.ve 3. dönemlerine bakıldığında bu sürede kısa dönemli bir kırılma görülse de artış trendi devam etmiş ve eski seviyesini tekrar yakaladığı grafik 2'den anlaşılmaktadır. 2016 yılında ki bu kırılma 2015'in son aylarına rastlayan Rus Uçağının düşürülmesinin sonuçları olarak yorumlanabilir. Rusya'nın bu dönemde yapmış olduğu ticaret ambargolarının ve Rus ziyaretçilerin azalmasının etkileri bu dönemde ortaya çıkmıştır.

3.1. Birim Kök Testi Analizi

İstihdam ve turizm gelirleri serilerinin birim kök testi analizleri Tablo 1'de verilmiştir. ADF testi ile birim kök sorununu incelediğimiz de serilerin düzeyde mutlak değerde kritik değerden küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda serilerin birim kök içerdiğini H_0 : Birimkök hipotezinin %1 olasılık değerlerinde reddedilemediği görülmektedir. Birinci dereceden farklarının alındığı durumda ise yine ADF birim kök istatistiğine mutlak değerde %1 olasılık seviyesine göre H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda serilerin birinci dereceden farklarının alınması ve var analizinin testlerine geçilmesi uygun bulunmuştur.

Tablo 1: Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi

Seriler	Adf Test	Kritik Değer	Seriler	Adf Test	Kritik Değer
LEMPLOYSA	-3.105836 [1]	-4.105534*	LTURINCSA	-2.697059 [1]	-4.105534*
Δ LEMPLOYSA	-8.765357 [1]	-4.107947*	Δ LTURINCSA	-8.667642 [1]	-4.107947*

Not: Tek yıldız işareti (*) %1 anlamlılık düzeyini gösterir. Bütün değişkenler için test biçimi olarak düzey değerinde sabit terim ve trend; birinci farklar (Δ) için de sabit terim ve trend kullanılmıştır. Köşeli parantez içindeki değerler değişkenlerin maksimum 1 gecikme uzunluğu temel alınarak; Akaike bilgi kriterine göre belirlenen gecikme uzunluklarını göstermektedir.

4. VAR (Vektör Otoregresyon) Analizi

Değişkenlerdeki yapısal etkilerin gözlemlenebilmesi için ekonometrik modeller içinde zaman serileri yöntemlerinden VAR analizi yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. İlk olarak Sims (1980) tarafından ortaya atılan ve içsel değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin ölçülmesini sağlayan yöntemdir.

İki değişkenli var modelinin kurulumu şu şekildedir:

$$\Delta \text{employsa}_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} \Delta \text{turinca}_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{2i} \Delta \text{employsa}_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$\Delta \text{turinca}_t = b_1 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} \Delta \text{employsa}_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_{2i} \Delta \text{turinca}_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Var yönteminin uygulanabilmesi için modelde kullanılacak serilerin durağanlaştırılmış olmaları gerekmektedir. Eğer serilerde durağanlık söz konusu değilse uygun olan bir şekilde serilerin durağanlaştırılması gerekmektedir. Bu sebeple daha önce yapılan ön testler ile logaritması alınmış, mevsimsel etkilerden arındırılmış serileri birinci farkları alınarak durağanlaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Gecikme uzunluğu testi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	282.4399	NA	9.37e-08	-10.50716	-10.35846*	-10.44998
1	286.8327	8.122656	9.24e-08	-10.52199	-10.22459	-10.40762
2	293.9073	12.54738	8.24e-08	-10.63801	-10.19191	-10.46646
3	298.4824	7.768998	8.08e-08	-10.65971	-10.06491	-10.43098
4	301.6295	5.106555	8.39e-08	-10.62753	-9.884020	-10.34161
5	305.6737	6.257091	8.43e-08	-10.62920	-9.736987	-10.28610
6	308.6649	4.402180	8.84e-08	-10.59113	-9.550219	-10.19084
7	326.5341	24.94942*	5.31e-08*	-11.11449*	-9.924883	-10.65703*
8	327.4577	1.219892	6.07e-08	-10.99840	-9.660093	-10.48375
9	327.7453	0.358166	7.14e-08	-10.85831	-9.371301	-10.28648
10	329.2463	1.755803	8.07e-08	-10.76401	-9.128296	-10.13499
11	333.4962	4.650936	8.27e-08	-10.77344	-8.989028	-10.08724
12	338.7960	5.399749	8.23e-08	-10.82249	-8.889374	-10.07911

1. ve 2. Modelde α ve b sabit terimleri, β ve δ ise katsayıları, ε_{1t} ve ε_{2t} ise beyaz gürültülü (White- noise) hata terimlerini açıklamaktadır. Model analizi Eviews 9 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Gecikme uzunluğu tespiti yapılmıştır ve bu analiz sonucunda 7 gecikme ve sonrasının uygun olduğu görülmüştür. 7 gecikme sonucunda elde edilen otokorelasyon test sonuçları tablo 2'de verildiği gibidir.

Tablo 3: VAR Kalıntı serileri korelasyon LM Tests sonuçları

Gecikme	LM-Stat	Olasılık
1	1.822624	0.7683
2	3.344598	0.5019
3	1.987973	0.7380
4	3.394634	0.4941
5	5.323830	0.2557
6	3.919041	0.4171
7	1.341444	0.8543
8	2.421561	0.6587
9	5.586484	0.2322
10	8.058210	0.0895
11	3.202488	0.5245
12	8.296000	0.0813

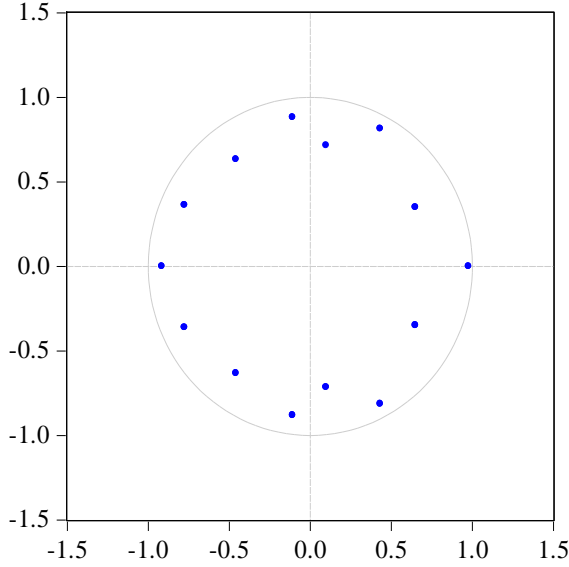
Tablo 3' deki Otokorelasyon LM testinde 12 gecikmeye kadar dikkate alınmıştır. Bunun sonucunda otokorelasyon sorunu olmadığı, olasılık değerlerinin %5'den büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda Var analizi için tabloların yorumlanması anlamlıdır. Değişen varyans sorunu dikkate alındığında (Tablo 4) ise olasılık değerlerinin %5'den büyük olduğu görülmektedir. Değişen varyans yoktur sıfır hipotezi reddedilemez ve istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 4: Değişen Varyans Sorunu

Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık
86.00898	90	0.6833

Yedi gecikmeli modelin karakteristik ters kökleri Grafik 5'de verilmiştir. Serilerin karakteristik Ters kök kriterleri grafik 3'te verilmektedir. Ters kökler grafiğe göre birim çember içerisinde bulunmaktadır. Lütkepohl'e 1991 göre ters kökler çember içinde kalan bir var modeli durağan bir süreç içermektedir ayrıca etki-tepki analizi ve standart hata terimlerini yorumlamak uygundur. Bu süreçte grafiğe göre var modeli sonuçlarını ve yapılacak olan nedensellik analizlerini yorumlamak istatistiki olarak anlamlıdır.

Grafik 5: Var Modeli Karakteristik Ters Kökleri

4.1. Nedensellik Analizi

Literatür taramasının sonucunda yapılmış olan nedensellik analizlerinin bir kısmının büyüme ile turizm arasında nedensellik ilişkisini tespit ettiğini gözlenmiştir. Aynı şekilde birçok ekonomik göstergenin de nedeni olarak turizm gelirlerinin tespit edildiği çalışmalar da mevcuttur (Örn: Bahar, 2006). Fakat aynı zamanda nedensellik analizlerinin bir kısmı büyüme ile turizm gelirleri arasında bir nedensellik olmadığını (Oh(2005)'de, Güney Kore'de tespit edildiği gibi) belirtmektedir. Bu durumda Türkiye açısından istihdam ile turizm arasında bir nedensellik ilişkisini analiz etmek gerekmektedir.

Granger (1969) nedensellik testi iki seri arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını anlayabilmek için geliştirilmiş bir methoddur. Granger nedensellik analizini gerçekleştirmek için öntestlerin yapılması gerekli olmasına rağmen Toda-Yamamoto'da bu kural geçerli değildir. Toda – Yamamoto (1995) testinin özelliği ise granger nedensellik testinde olduğu gibi eşbütünleşme ve birim kök testlerini dikkate almadan seriler arasında olan ilişkinin ölçülmesini sağlamıştır.

Granger nedensellik analizine (Tablo 5) göre turizmden istihdama doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Olasılık değeri %5'den küçüktür ve H0 turizm istihdamın nedeni değildir hipotezi red edilmektedir. İstihdamdan turizm yönünde bir nedenselliğin olmadığı olasılık değerinin 0,1263 olduğu görülmektedir. Toda Yamamoto nedensellik analizinde de Granger nedensellik analizi ile yaklaşık sonuçlar elde edilmiştir. Turizmden istihdama doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. İstihdamdan turizme doğru bir nedensellik söz konusu değildir. Bu testler sonucunda teoriye uygun olarak turizmin istihdamı artırıcı yönde etkiye

sahip olduğu ve aralarında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5: Nedensellik analizi

Granger nedensellik analizi			Toda-Yamamoto Nedensellik analizi		
Nedenselliğin yönü	Ki-Kare	Olasılık	Nedenselliğin yönü	Ki-Kare	Olasılık
dlturincsa → demploysa	18.62691	0.0094	dlturincsa → demploysa	22.59926	0.0020
demploysa → dlturincsa	10.08104	0.1840	demploysa → dlturincsa	10.10867	0.1825

4.3. Varyans Ayırıştırması

Varyans ayırıştırması sonuçlarını incelendiği zaman ilk dönemde istihdamın tamamının kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. 5. Dönemde ise %89'u istihdam tarafından açıklanırken %10'luk bir kısmının turizm tarafından açıklandığı görülmektedir. 10. Dönemde ise istihdamın %80'inin kendisi tarafından açıklandığı turizm tarafından ise %9 artış ile %19 oranında açıklandığı görülmektedir. İstihdamın turizm tarafından açıklanması ise 15. periyodda %22 20. Periyodda ise %24 olduğu görülmektedir. Uzun dönemde istihdamdaki turizm etkisinin azalarak arttığı görülmektedir.

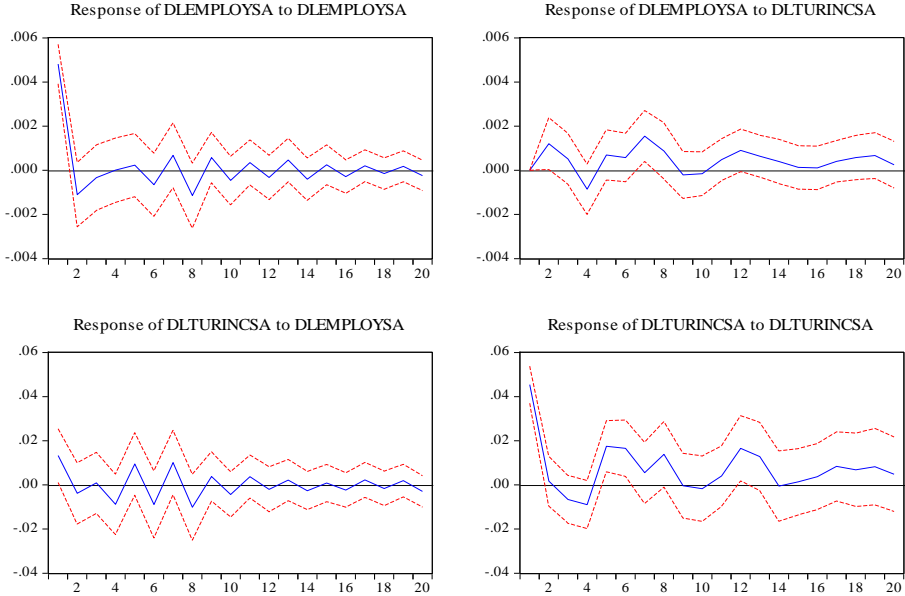
Tablo 6: Varyans Ayırıştırması sonuçları DLEMPLOYSA

Süreç	Standart Hata	DLEMPLOYSA	DLTURINCSA
1	0.004813	100.0000	0.000000
5	0.005241	89.34171	10.65829
10	0.005812	80.76018	19.23982
15	0.006007	77.46952	22.53048
20	0.006110	75.50563	24.49437

4.2 Etki Tepki Analizi

Grafik 6'da istihdam ve turizm verilerinde meydana gelen bir şok sırasında verilen tepkiler 20 dönemlik süreç için gösterilmektedir. Sağ üst grafik turizmde ortaya çıkan bir şok sırasında istihdamda ortaya çıkan tepkiyi göstermektedir. Turizmde ortaya çıkan bir şok sonucunda istihdam 1. Dönemden sonra tepki göstermekte ve bu tepki 10. Dönemden sonra etkisini kaybetmektedir. Turizmde ortaya çıkan bir şok esnasında istihdamda çok büyük bir etkinin ortaya çıkmadığı görülmektedir.

Grafik 6: Etki Tepki Analizi

Turizmden istihdama doğru bir nedensellik tespit edilmiş olsa da istihdam ve turizm arasındaki ilişkinin zayıf olduğu yargısına ulaşılabilir. Ayrıca korelasyon matrisleri incelendiğinde turizm ve istihdam arasındaki ilişki 0,26 olarak ayrıca tespit edilmiştir. İstihdamda ortaya çıkan bir şok karşısında turizmin vermiş olduğu tepki ise sol alt grafikte gözlenmektedir. Bu grafikte aynı varyans etrafında dalgalanma gerçekleştiğinden dolayı ciddi bir tepkinin ortaya çıkmadığı yargısına ulaşılabilir. Bu durum nedensellik analizinde istihdamdan turizme doğru bir nedensellik görülmediği sonucunu da destekler niteliktedir. İktisadi teoriye de uygun olarak turizm istihdam tarafından açıklanamamaktadır.

Sonuç

Turizm ekonomik etkisi bakımından önemli bir sektördür. Doğal ve yapay çevre, yerli halk, ve ziyaretçiler üzerinde önemlidir. Sosyo-ekonomik bir kavram olarak, turizm ekonomik kalkınmanın bir motoru, aynı zamanda da çeşitli endüstrileri etkileyen sosyal bir itici güçtür. Bu yüzden, talep yanlı bir kavram olarak, turizm ziyaretçilerin aktivitelerini ve onların mal ve hizmet gelirlerindeki rolünü işaret eder. Arz yanından bakıldığında ise turizm ziyaretçiler için üretilen mal ve hizmetlerin toplamı olarak anlaşılabilir. Turizm temelde istihdam ve dolayısıyla kalkınmanın önemli bir kaynağı olarak bulunmaktadır.

Çalışmada istihdam ve turizm gelirleri ilişkisinde beklendiği üzere pozitif bir ilişki tahmin ve beklentileri doğrulamaktadır. Çalışmanın önemi yöntem bakımından özellikle Granger ve Toda- Yamamoto nedensellik analizlerinin etki

tepki fonksiyonlarının pratikte geliştirilmiş bir ilişki yönünü bilimsel, ekonometrik analizle de farklı tekniklerle test etmenin mümkün olduğunu ortaya koymasındır.

Çalışmanın sonucu olarak turizm gelirleri ve toplam istihdam arasındaki ilişki 2012-2017 dönemini kapsayan verilerle ampirik analize konu edilmiştir. Bu çerçevede ekonometrik yöntem olarak zaman serisi analizlerinde birim kök testleri VAR analizi kullanılmıştır. İki değişkenli var modeli ile değişkenler arasında anlamlı ilişkiler ve bu ilişkileri nedensellik analizi ile de yorumlayan anlamlı istatistikler elde edilmiştir.

Çalışmada, Türkiye’de turizm sektörünün 2012-2017 yılları arasında gerçekleşmiş olan turizm gelirleri verileri ile toplam istihdama olan etkisi bu dönemlerde gerçekleşen krizlerde dikkate alınarak incelenmiştir. Granger nedensellik analizine göre turizmden istihdama doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Olasılık değeri %5’den küçük olduğu için turizm istihdamın nedeni değildir hipotezi bu çalışma tarafından reddedilmiştir. İstihdamdan turizme doğru bir nedenselliğin olmadığı ise çalışmanın diğer bir bulgusudur. Bu çalışmanın ampirik analiz bulguları literatürdeki bir kısım çalışmanın sonuç bulguları ile paralellik gösterirken (Bahar, 2006 ve Kara 2012), bazı çalışmalar ise turizm ve iktisadi büyüme arasında karşılıklı olarak bir nedensellik ilişkisi olmadığını tespit etmiştir (Oh, 2005 ve Yavuz 2006).

Turizmden istihdama doğru bir nedensellik tespit edilmiş olsa da etki tepki analizleri, aradaki ilişkinin zayıf olduğunu destekleyen bulgular sunmuştur. Buna göre, turizmde ortaya çıkan bir şok karşısında istihdamın vermiş olduğu tepki zayıftır. Bu da nedensellik analizini destekler niteliktedir.

Yapılan testler göstermektedir ki son zamanlarda yaşanan olaylar sonucunda toplam istihdam üzerinde turizmde ortaya çıkan gelişmeler çok büyük etkilere yol açmamıştır. Rus Uçağı krizi, Darbe teşebbüsü ve terör olayları 2016 yılı turizm gelirlerinde 9 milyar 357 milyon dolarlık bir daralma gerçekleştirmiş olsa da etki tepki analizlerinde görüldüğü üzere 5. Dönemden sonra toplam istihdam eski seviyesine dönmüştür ve turizm gelirleri ilk 6 aylık dönemde eski yıllarda ortaya çıkan gelir seviyesine doğru artış eğilimindedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda da turizmde ortaya çıkan %100’lik bir artışın toplam istihdam üzerinde % 2,9 oranında bir artışa neden olduğu ayrıca tespit edilmiştir. Bu durum ülkemizde turizmin toplam istihdam üzerinde zayıf bir etkiye sahip olduğunun göstergesidir.

Kaynakça

- Bahar, O. (2006), “Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı”, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), 137-150.
- Bahar, O., & Bozkurt, K. (2010), “Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: dinamik panel veri analizi”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21(2), 255-265.

- Baum, T. (2007), "Human resources in tourism: Still waiting for change", *Tourism Management*, 28(6), 1383-1399.
- Çakmak, E., Bozkurt, E., Hayati, A. K. S. U., & Emsen, Ö. S. (2011). "Türkiye'de Hizmet Ticareti ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Sosyoekonomi*, 16(16).
- Çetintaş, H., & Bektaş, Ç. (2008), "Türkiye'de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1).
- Dayananda, K. C., (2014), "Tourism and Employment: Opportunities and Challenges in Karnataka- Special Reference To Kodagu District", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, Volume 19, Issue 11, Ver. IV (Nov. 2014), PP 01-11
- Dünya Bankası (2017).
- Echtner, C. M., & Jamal, T. B. (1997), "The disciplinary dilemma of tourism studies", *Annals of tourism research*, 24(4), 868-883.
- Granger, C. W. (1969), "Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Hjalager, A. M., & Andersen, S. (2001), "Tourism employment: contingent work or professional career?", *Employee Relations*, 23(2), 115-129.
- <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>
- Kara, O., Çömlekçi, İ., & Kaya, V. (2012), "Turizm gelirlerinin çeşitli makro ekonomik göstergeler ile ilişkisi: Türkiye örneği (1992–2011)", *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Karagöz, D. (2006), "Etkinlik Turizmi Ve Etkinlik Turizmi Bağlamında Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomiye Etkisi: Formula 1 2005 Türkiye Grand Prix Örneği" *Anadolu Üniversitesi*.
- Ladkin, A. (2011), "Exploring tourism labor", *Annals of Tourism Research*, 38(3), 1135-1155.
- Liu, A., & Wall, G. (2005), "Human resources development in China", *Annals of Tourism Research*, 32(3), 689-710.
- Lütkepohl, H., & Poskitt, D. S. (1991), "Estimating orthogonal impulse responses via vector autoregressive models", *Econometric Theory*, 7(4), 487-496.
- Oh, C. O. (2005), "The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy", *Tourism management*, 26(1), 39-44.

- Sarı, D., & Uçar, Z. (2010), “Turizm Sektörünün İstihdam Yaratmadaki Yeri ve 2009 Krizinin Türkiye Turizm İstihdamına Etkileri” In International Conference On Eurasian Economies, İstanbul (pp. 338-343).
- Sims, C. A. (1980), “Macroeconomics and reality”, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Szivas, E., & Riley, M. (1999), “Tourism employment during economic transition”, *Annals of Tourism Research*, 26(4), 747-771.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995), “Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes”, *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E., & Erkan, Ç. (2013), “Turizm Sektörünün İstihdam Üzerine Etkileri”, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 14-27.
- TÜİK, (2017). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- Ünlüönen, K., & Şahin, S. Z. (2011), “Turizmde İstihdam”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(37).
- Xiao, H., & Smith, S. L. (2006), “The making of tourism research: Insights from a social sciences journal”, *Annals of Tourism Research*, 33(2), 490-507.
- Yanardağ, M. Ö., & Avcı, M. (2012), “Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 39-62.

İstihdamda Eğitimin Rolü

Mehmet DURKAYA¹, Nadide HÜSNÜOĞLU²

Öz

Araştırma Makalesi

Uluslararası rekabetin en önemli belirleyicilerinden birisi olan eğitim, verimlilik, üretim ve gelir artışının kaynağını oluşturmaktadır. İşgücünün bilgi, beceri, yetenek ve niteliklerini artıran eğitim, beşeri sermaye donanımını güçlendirerek ekonomik büyüme ve refah artışı yönünden sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte işgücüne katılım oranını ve ücretleri artıran eğitim, teknolojik ilerleme ve yeniliklerin de nedeni olarak gösterilmektedir. Bu çalışmada, eğitimin istihdamdaki rolü, Türkiye ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler açısından analiz edilmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de lise altı eğitimliler en fazla istihdam oranına sahiptir. Ayrıca, eğitim düzeyindeki yükselmeler kazançları ve işgücüne katılım oranını da artırmaktadır. Ülkeler bakımından değerlendirmeler ise eğitim düzeyindeki ilerlemenin insani gelişime pozitif yansıdığı göstermektedir. Eğitim alanındaki olumlu gelişmeler kişi başına düşen gelir, ücretler, emek verimliliği ve teknoloji seviyesindeki artışları da açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, İstihdam, Beşeri Sermaye, Verimlilik, Ücret
Jel Kodu: I24, I25, J24

The Role of Education in Employment

Abstract

Research Paper

Education, one of the most important determinants of international competition, is the source of productivity, production and income growth. Education, which improves the knowledge, skills, abilities and qualifications of the labor force, results in economic growth and prosperity enhance by strengthening the human capital equipment. However, education which increases the labor force participation rate and wages, is also shown among the reasons of technological progress and innovations. In this study, the role of education for employment has been analyzed in terms of Turkey and countries with different levels of development. According to the results of the study, the highest employment rate in Turkey covers individuals who have less than high school education level. In addition, advances in the level of education also increase the earnings and labor force participation rate. Evaluations on countries show that progress in education level positively influences to human development. Favorable improvements in the area of education also explain growths in per capita income, wages, labor productivity and technology level.

Key Words: Education, Employment, Human Capital, Productivity, Wage
Jel Codes: I24, I25, J24

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 19.02.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.03.2018

¹Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mdurkaya3@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4931-1470>

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Tirebolu Mehmet Bayrak Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, n_husnuoglu@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0151-5535>

Giriş

Eğitim, ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinin ana belirleyicisi olup, bireylerin bilgi, yetenek ve becerilerini geliştirici etkileri nedeniyle öncelikle beşeri sermaye donanımı ile ilişkilendirilmektedir. Gelir, üretim, istihdam, verimlilik, teknoloji ve yenilik gibi bir dizi alanda pozitif sonuçlar ve dışsallıklar ortaya çıkaran eğitim, suç oranının azalması, toplumsal barışın sağlanması, ücret eşitsizliklerinin azalması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal hayata katılım gibi farklı yönlerden de olumlu etkilerin nedeni olarak gösterilmektedir. Günümüzde ülkelerin sahip oldukları vasıflı işgücü, bir rekabet göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ağırlıklı olarak vasıfsız işgücüne sahip, eğitim olanaklarının ve fırsatlarının yetersiz olduğu ekonomilerde, gelir, üretim, yenilik, ücret ve verimlilik düzeyinin düşüklüğü eğitim ve istihdam ilişkilerinin sürekli sorgulanmasının ana kaynağıdır. Bu nedenle günümüzde gelişmekte olan ekonomilerde üretim ve gelir kayıplarının en önemli nedeni olarak işgücü niteliğindeki yetersizlikler ve ülke ekonomilerine maliyet yükleyen beşeri sermaye gücünün zayıflığı gösterilmektedir.

Eğitim ve istihdam arasındaki ilişkilerin analizinde öncelikle işgücü talebinde ve arzında görülen değişimler öne çıkmaktadır. İşgücü arzının işgücü talebiyle uyumlu eğitimsel donanıma sahip olup olmadığı tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda eğitimin kalitesi, eğitimin içeriği ve işgücünün bazı alanlarda kümelenmesi bazı alanlarda ise yetersizliği konuları öne çıkmaktadır. Teknolojik ilerlemenin ve bilginin artan önemi, ekonomilerde sektörel dönüşümlerin kaynağını oluşturmaktadır. Bu durum, bir yandan işsizlik diğer yandan da yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda istihdamın boyutları ve içeriği farklılaşmakta, işgücü piyasasında yoğun rekabet süreci yaşanmaktadır. Bu olgu, eğitim talebinin yönünü de çizmekte, eğitim niteliğinin kapsam değiştirmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki ayırımı derinlikler giderek büyümekte, işgücü arz ve talebinde keskin değişimler yaşanmaktadır. Bilginin ön plana çıktığı bu süreç, mevcut bilgilere yenilerinin eklenmesini gerekli kılmakta ve sürekli güncellenmesi gereken bilgi talebi oluşmakta, bu yönüyle yaşam boyu eğitim adeta bir zorunluluğa dönüşmektedir.

Bu çalışmanın amacı, istihdamda eğitimin etkilerini ve önemini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, çalışmanın ikinci bölümünde eğitim ve istihdam ilişkilerini açıklayan teorik yaklaşımlara yer verilmektedir. Üçüncü bölüm, ekonomik büyüme, verimlilik, ücret, işgücüne katılım ve teknolojik gelişme yönlerinden eğitimin etkilerini içermektedir. Dördüncü bölümde Türkiye ve farklı ülkeler açısından eğitim ve istihdam ilişkilerinin çeşitli göstergeler üzerinden analizi yapılmaktadır. Çalışma eğitimin istihdamdaki rolünü içeren değerlendirmelerin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Teorik Yaklaşımlar

Klasik iktisat yaklaşımı emek birimlerinin homojen olduğu varsayımına dayanmakta, emek arzı ve talebi arasındaki dengeleyici mekanizmaya bağlı olarak denge ücretlerinin oluştuğunu öne sürmektedir. Rekabetçi piyasaların doğru zamanda doğru sinyaller ürettiğini öne süren bu teori, emek arz ve talebinin denge ücretlerini belirlediğini savunmaktadır. Klasiklere göre, emek piyasasının temel işlevi ücret düzeyini belirlemektir. İşsizlik ise piyasaların kusurlu işleyişinden kaynaklanan geçici bir durum olup, uzun dönemde varlığını sürdürmemektedir. Neoklasikler, emek piyasası sürecinin Klasik versiyonunu tümüyle kabul etmemektedir. Ekonomik gelişme ve marjinal verimlilik teorisinin varsayımlarından hareket ederek emek piyasasının başlıca fonksiyonunu emek becerileri ve yetenekleri ile emek talebi arasındaki ilişkilere bağlı olarak açıklamaktadır (Varghese, 1988). Neoklasik işgücü piyasası kuramının temel çıkış noktası, mal ve hizmet üretiminde işgücü talep eden firmalar ile işgücü arzı arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Bu birimlerin piyasa sürecindeki davranışları işgücü piyasasını biçimlendirmektedir. İşgücü arz ve talebinin etkileşimi ve rekabetçi sürecin işlemesi ile birlikte piyasada denge ücret seviyesi oluşmaktadır. Taraflar en yüksek kar ve ücret güdülleri ile piyasada yer alırlar. Belli bir eğitim programının kazançları ise, sadece programa katılan ve devam eden bireyin program süresince sağladığı yarar ile ölçülür. Buna göre eğitime yapılan bireysel harcamalar bir tür tüketim harcamaları olarak nitelendirilmekte ve işgücü homojen olarak görülmektedir (Ünal, 1991). Buna göre, işgücü piyasasında tam rekabet koşullarının geçerliliği bulunmakta, emek talebi emeğin marjinal verimliliğine göre belirlenmektedir. Firmalar, emeğin marjinal verimliliği ile ücret eşitleninceye kadar emek talep ederler. Emeğin marjinal verimliliğinin ücretten büyük olması durumunda istihdamı artırırken, küçük olması durumunda ise daraltılmaktadır. Neoklasik yaklaşım, bazı yönlerden klasik teori ile örtüşse de, 1960'lı yıllarda ilerleyen beşeri sermaye kuramı ile yön değiştirerek işgücü piyasasına farklı anlamlar yüklemiştir.

Eğitimi beşeri sermayenin bir belirleyeni olarak gören beşeri sermaye teorisi, eğitimin doğrudan bireysel üretkenliği, istihdamı ve kazançları etkilediğine odaklanmıştır. Beşeri sermaye insanların fiziksel ve zihinsel gelişimine katkıda bulunarak gelirlerinde artış sağlama özelliğine sahiptir. (Schultz, 1961; Becker, 1962). İşgücünün heterojen olduğu temeline dayanan beşeri sermaye teorisi, bilgi ve beceri farklılıklarının işgücü piyasasında yer almasını açıklamaktadır. Bu teorisinin temel anlayışı, eğitimi insanların bilgi ve becerilerine bir yatırım olarak görmesidir. Eğitim, işle ilgili görevlerin yapılmasında, insanları daha verimli hale getiren becerilerle donatmaktadır. Ayrıca eğitim, insanın yenilik ve teknolojik ilerlemeyi teşvik eden yeni fikirler üretmesine ve uyumuna olanak sağlayan bilgi ve yeterlikleri de kapsamaktadır (Woessmann, 2014). Bireylerin bilgi, yetenek ve beceri düzeylerini artıran eğitim, işgücünün verimliliğini artırmakta bu nedenle de bireyler eğitimi bir yatırım olarak görmektedir. Bu çerçevede, bireylerin farklı eğitim, bilgi ve beceri düzeylerine sahip olması ülkelerde ve sektörlerde farklı verimlilik sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan işgücünün

düşük olanlara göre daha verimli olduğu yönündeki beklentiler, ücret farklılıklarının da temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda beşeri sermaye teorisi, daha fazla eğitimin verimlilik ve gelir artışı sağladığını açıklamaları yanında gelir eşitsizliklerini de açıklamaktadır.

Eğitim ile istihdam arasındaki ilişkileri açıklayan kuramlardan birisi de dual (ikili) işgücü piyasası kuramıdır. Bu kuram, ekonomilerde doğrusallığı bozup gelişmeyi engelleyen bazı faktörlere dayanmaktadır. Buna göre, ekonomilerin bazı bölümleri gelişmişliğin bazı bölümleri ise az gelişmişliğin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu olgu, sektörlerdeki işgücü veya işverenlerin yapısının, diğer sektörlerde yer alanlardan kapsam olarak farklı olması ile açıklanır (Uyanık, 1999). İkili işgücü piyasası kuramı, neoklasik beşeri sermaye kuramına karşı getirilen eleştirilerden ortaya çıkmıştır. İşgücü piyasasında birincil ve ikincil piyasa olmak üzere ikili bir yapının varlığını öne sürmektedir. Birincil piyasalar, modern teknoloji kullanımına sahip, büyük üretim hacimli, istikrarlı mal talebinin bulunduğu firmalar ile sendikalı işçilerin varlığına dayanmaktadır. İkincil piyasalar ise, geri teknolojilere sahip, istikrarlı mal talebinin olmadığı firmaları ve iş güvencesi bulunmayan işçilerin yer aldığı piyasaları göstermektedir (Kılıç, 2015). Ayrıca birincil piyasalar, iyi çalışma koşullarının bulunduğu, işle ilgili kurallarda eşitlikçi ve istikrarlı istihdamın egemen olduğu piyasalardır. İkincil piyasalar ise, düşük ücretli, kötü çalışma koşullu, terfi şansının düşük, iş disiplininin zayıf ve işçi devrinin yüksek olduğu sektörleri nitelendirir. İkili işgücü piyasası hipotezinden çıkan sonuç, eğitimin parasal anlamda getirisinin bireyin birincil veya ikincil piyasalarda çalışıp çalışmadığına bağlı olarak değişebilmesidir. Eğitim düzeyleri aynı olan iki kişiden birisi birincil, diğeri ikincil piyasada çalışıyorsa, birincil sektörde çalışanın ömür boyu elde edebileceği gelirler diğerinden daha fazla olacaktır (Biçerli, 2007).

Eleme hipotezine göre ise eğitim, işveren tarafından hangi işçinin daha kaliteli olduğu belirlenirken bir sinyal ve eleme aracıdır (Biçerli, 2007). Bu hipotezde, emek talebi perspektifinden bireysel emekçiler arasındaki kapasite farkının doğrudan fark edilemeyeceği, ancak eğitim maliyetleri yoluyla yansıtılabileceği açıklanmaktadır (Chen ve Wu, 2007). Beşeri sermaye kavramının eleştirileri, eğitimin üretken kapasiteleri artırmaksızın tanımlanabileceğini öne sürmektedir. Bu açıdan eleme hipotezi kapsamında eğitim sadece işverenlerin işçi seçimlerinde ve görelî ücret düzeyinin belirlenmesinde bir referans kaynağı olarak görülmektedir (Psacharopoulos ve Woodhall, 1985). İşgücü piyasalarında asimetric bilginin varlığı eleme hipotezini anlamlandırmaktadır. İşverenlerin işçiler hakkında verimlilik gibi gözlenemeyen bilgilere sahip olmamaları ancak eğitim düzeyinin göstergesi diplomalar yoluyla bilgi sahibi olabilmesi eğitimin bir eleme aracı olarak görülmesine neden olmakta, işgücünün bilgi, yetenek ve verimliliklerinin ayrıştırılmasında bir etken olarak değerlendirilmektedir. Beşeri sermaye teorisinde eğitim doğrudan verimlilik üzerinde pozitif etkileri nedeniyle emek gelirlerini de artırmaktadır. Eleme hipotezine göre ise, eğitim işverenlerin işçiler hakkında sahip

olduğu en somut ve neredeyse tek bilgi kaynağı olması nedeniyle, işçileri yeteneklerine göre elemekte kullanılan bir araçtır.

Eğitimin istihdamdaki etkileri kuyruk hipotezi ile de açıklanmaktadır. İş talebi yönünden bireylerin kuyruğa girmeleri üzerinden yapılan değerlendirmelere göre, bireyin kuyruktaki yeri eğitim düzeyine göre belirlenmektedir. Diploma kuyruktaki konumu belirlemekte ve kuyruğun başında yer alabilmek için bir rekabet aracı olarak görülmektedir. Bu açıdan eğitim düzeyi yüksek olan kişi kuyruğun başında yer almaktadır (Beltekin, 2014). İşgücü kuyruk teorisine (Thurow, 1975) göre, bir işi uygulamada önemli olan bilgi ve becerilerin eğitim sisteminde kazanılmadığı varsayılmaktadır. Gerekli kapasiteler ancak işveren için maliyete neden olan işbaşında eğitim ile elde edilebilir. İşverenler işe alımlarda, eğitim verilebilirlik, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi bireysel arka plan özelliklerine göre adayları sıralamaktadır. En üst sırada yer alanlar ilk işe alınacakları göstermektedir. Marjinal verimlilik ve dolayısıyla ücretler, işçinin özelliklerine göre değil işin niteliklerine göre belirlenmektedir. Bireyler, kendilerini kuyruğun başına taşıyabilecek daha yüksek diplomalar alarak daha yüksek bir gelir elde etmeyi deneyebilirler (Heijke, 1996). Başka bir açıdan kuyruk hipotezi ile işverenler algılama gücü yüksek olan işçileri diplomaları üzerinden öncelik sırasına koyabileceklerdir.

2. Eğitimin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Eğitim, temel bir insan ihtiyacı olarak görülebilir. Bireyler daha sonraki dönemlerde hayatlarını biçimlendirebilecekleri bilgi, tutum, değerler ve becerilerden geniş bir kazanım elde etmek için eğitime ihtiyaç duyarlar. Böylece eğitim, insanlara öğrenme, yeni fırsatlara erişebilme, politik, sosyal ve kültürel değişimlere uyum sağlayabilme ve katılma potansiyeli sağlamaktadır. Bununla birlikte eğitim, diğer temel ihtiyaçların karşılanmasında bir araç rolüne sahiptir. Yeterli beslenme, güvenli ve temiz içme suları, sağlık hizmetleri ve barınma bunlardan bazılarıdır. Ayrıca eğitim, gelişmeyi sürdürmek ve hızlandırmak için gerekli bir faaliyet alanıdır. Ekonominin her sektöründe sermaye, teknoloji ve yönetim bakımından gerekli vasıflı işgücünü her düzeyde hazırlama ve eğitme fonksiyonuna sahiptir (World Bank, 1980). Eğitimli işgücü, emek piyasasında daha az eğitimli işgücüne göre, yüksek ücret, gelir ve meslekte daha çok hareketlilik ve istihdamda istikrar olmak üzere üç temel avantaj elde ederler (Mincer, 1991).

2.1.Eğitim, İstihdam ve Ekonomik Büyüme

Eğitimin ekonomik alanda en önemli getirisi üretim boyutu ile açıklanmaktadır. Özellikle içsel büyüme teorileri kapsamında beşeri sermayenin gücü öncelenmekte, bireylerin sahip olduğu bilgi ve eğitim düzeyi, sağlık durumu, yetenek ve becerileri üretim sürecinin ana belirleyicisi konumuna taşınmaktadır. Beşeri sermaye donanımındaki artışlar başta teknolojik gelişme olmak üzere toplam faktör verimliliğini de artırarak büyümeye pozitif etkiler kazandırmaktadır. İçsel büyüme modelini geliştiren Lucas (1988), beşeri sermayeyi üretim faktörlerinden

birisi olarak dikkate almaktadır. Okullaşma düzeyini ise beşeri sermaye birikiminin bir aracı olarak değerlendirmektedir. Üç model üzerinden analizler ve karşılaştırmalar yapılmaktadır. Birinci model, fiziksel sermaye birikimi ve teknolojik değişmeyi içerirken, ikincisi, okullaşma düzeyi vasıtasıyla beşeri sermaye birikimini, üçüncüsü ise yaparak öğrenme aracılığı ile beşeri sermaye birikimini vurgulamaktadır. Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) analizine dayanan içsel büyüme modelleri açısından ekonomik büyümenin teknolojik değişimden kaynaklandığı öne sürülmektedir. Romer'e (1990) göre, beşeri sermaye, araştırma sektöründe anahtar bir girdi olarak yer almakta, yeni ürünler ve fikirler ortaya çıkararak teknolojik ilerlemenin temelini oluşturmaktadır. Buna göre, beşeri sermaye donanımının daha güçlü olduğu ülkeler, yeni malların girişleri ve sunumlarında daha hızlı hareket ederek daha fazla büyüme süreci yaşayabilmektedir. Romer'in öngörülerini arasında, üretim sürecinde fiziksel çıktı yanında yeni üretimde bedava sayılabilecek teknik bilginin de üretildiği yer almaktadır. Ayrıca yeni üretimin daha düşük maliyet ve yüksek kalite ile elde edilebileceği, teknik bilginin taşınabilir veya yayılım etkileri vasıtasıyla diğer firmalara da ulaşabileceği üzerinde durulmaktadır. Romer'in pozitif dışsallıklar önerisi çerçevesinde ölçüğe göre artan üretim fonksiyonu geçerli olmaktadır (Berber, 2011). Bir anlamda Romer, firmanın rakiplerinin çabalarından yarar sağlayarak üretim sürecinde alternatifler geliştirdiği pozitif yayılma etkilerine vurgu yapmaktadır. Barro (1991), eğitime yapılan yatırım anlamında beşeri sermaye oluşumunun ekonomik büyüme oranları üzerinde temel bir belirleyici olduğunu 1960-1985 döneminde 98 ülke açısından ortaya koymuştur. Kişi başına GSYİH'nın başlangıç seviyesi dikkate alındığında büyüme oranı beşeri sermayenin başlangıç miktarı ile önemli derecede pozitif ilişki içinde bulunmuştur. Bu durumda yoksul ülkeler kişi başına yüksek beşeri sermaye donanımına sahip olabilirlerse zengin ülkelerle aynı düzeye gelebileceklerdir. Eğitimin beşeri sermaye kanalıyla büyümeye yaptığı pozitif etkiler eğitilmiş işgücü talebini de uyarmaktadır. Büyüme ve istihdamın beklenen pozitif yönlü etkileşimi, büyüme politikalarında işgücü niteliklerinin de öne çıkarılmasını gerektirmektedir.

2.2. Eğitimin Verimlilik ve Ücret Üzerindeki Etkileri

Eğitimin istihdam üzerindeki etkileri, uzun süredir varlığını sürdüren bir konudur. Klasik ve neoklasik iktisatçılardan bazıları eğitimin işgücü verimliliğinde ve ücretlerde artış etkilerini açıklamışlardır. 1960'larda gelişen beşeri sermaye kuramı ile eğitimin istihdamı ve istihdam gelirlerini artırması üzerinde durulmaktadır (Chen ve Wu, 2007). Beşeri sermayenin bireysel ve toplu düzeyde verimliliğin önemli bir belirleyici olmasının ve vasıflı işgücünün vasıfsızlara göre daha üretken olmasının farklı nedenleri bulunmaktadır. Daha fazla sorun çözme ve iletişim yeteneğine sahip işçiler, daha az yeteneklilere göre daha yüksek performans sunmaktadırlar. Değişen koşullara uyum sağlama ve daha hızlı öğrenme kapasitelerinin varlığı yanında, yeni bilgi üretme, karmaşık ve ileri teknolojileri kullanabilme özellikleri büyüme sürecine olumlu katkılar sunmakta, küresel rekabette ülkelerin daha iyi pozisyonlara sahip olmasını sağlamaktadır (Lawal ve

Wahab, 2011). Beşeri sermaye teorisine göre eğitim, işçileri daha verimli hale getiren becerileri geliştirir. Ücret farklılıkları verimlilikteki farklılıkları yansıtır. Buna göre daha eğitilmiş işçiler daha az eğitilmiş olanlardan daha üretken oldukları için daha yüksek ücretler elde edebileceklerdir. İşçilere marjinal verimliliklerine göre ödemeler yapıldığı varsayılır ve eğitim odaklı verimlilik kazanımları, eğitim kaynaklı ücret farkları ile uyumlu hale getirilir (Ryck vd., 2015).

Rekabetçi işgücü piyasalarında ücretler, emeğin marjinal verimliliklerine göre ödenmektedir. Bu nedenle daha iyi pazarlanabilir becerilere sahip bireyin daha yüksek verimliliği ve işgücü piyasasında daha fazla fırsatları vardır. Bu durum iş piyasasında iyi işler ve başarılar anlamına gelmekte ve daha yüksek kazançlara neden olmaktadır. Eğitim de bireyin beceri ve yeteneklerini artırarak daha verimli hale gelmesini sağlamaktadır (Nasır ve Iqbal, 2009). Eğitim, ücretler ve verimlilik arasındaki ilişkilerin varlığı, heterojen işler ve heterojen işgücü yönlerinden de değerlendirilmektedir. Heterojen işler yönünden telafi edici ücret farklılıkları, heterojen işgücü yönünden ise beşeri sermaye farklılığı ve hedonik ücret teorisi analizlerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Firmaların işçileri çekebilmek amacıyla ödedikleri ücret fazlasını gösteren telafi edici ücret farklılıkları ile işin istenmeyen yönleri tazmin edilerek, işçilere kötü koşullara sahip işlerde çalışabilmeleri için ücret fazlalığı teşvik olarak sunulmaktadır. Daha iyi koşullarda çalışmayı tercih edenler ise daha düşük ücretle çalışmaya razı oldukları için iyi çalışma koşullarını satın almış olacaktırlar. Hedonizm açısından bireyler, kötü çalışma koşulları gibi kendilerine elem veren unsurlardan kaçınırken, parasal gelir gibi kendilerine zevk veya fayda sağlayan şeyleri tercih ederler. İşçiler net faydalarını maksimize etmek çabası içinde buldukları için kendilerine rahatsızlık veren şeyleri fayda sağlayanlarla değiştirmek isterler (Biçerli, 2007).

2.3. Eğitim ve İşgücüne Katılım İlişkisi

Eğitim düzeyindeki artış, ücretleri artırarak işgücüne katılımı artırmaktadır. Zaman ayırma yaklaşımı çerçevesinde, bireysel tercihler işgücüne katılımı belirlemede merkezi role sahiptir. Beşeri sermaye yatırımı teorisine göre ise, bireylere yapılan eğitim yatırımları bireylerin gelecekteki verimliliklerini ve kazançlarını yükselterek işgücüne katılımını artırmaktadır (Usman ve Sanusi, 2016). İşgücüne katılım, bireylerin çalışma veya çalışmama tercihlerini yansıtmaktadır. İş veya boş zaman seçimlerine göre ortaya çıkan alternatifler, ücret değişimleri ile yakından ilişkilidir. Teoride negatif gelir etkisine göre, gelirdeki artış daha fazla boş zaman veya işe ayrılan zamanın azalması şeklinde sonuçlar ortaya çıkarabilir. Pozitif ikame etkisine göre ise, ücretlerin yükselmesi boş zaman yerine daha fazla çalışmak seçeneğini ortaya çıkarmaktadır (Fadayomi ve Olurinola, 2014). İşgücüne katılım oranı sadece ücret değişimlerine bağlı olmayıp, kişisel özellikler, yaş, cinsiyet, evlilik durumu, sağlık, çocuk sahipliği, ekonomik dalgalanmalar ve hane halkı büyüklüğü gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Eğitim düzeyi de işgücüne katılım oranı üzerinde belirgin bir

öneme sahiptir. Genellikle eğitim düzeyinin yüksek olması işgücüne katılım oranını da artırıcı bir role sahiptir. Eğitim düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan vasıflı işgücünün iş piyasasına girmemesi, boş zamanın fırsat maliyetini artırmaktadır. Bir başka ifade ile eğitilmiş işgücü ile eğitimsiz işgücünün iş piyasasında yer almamaları durumunda kaybedecek oldukları kazançlar aynı değildir. Bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe iş piyasası dışında kalmaları gelir kayıplarının da artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle eğitilmiş bireylerin işgücüne katılımı artan fırsat maliyeti nedeniyle daha yüksek oranlarda ortaya çıkmaktadır. İşgücüne katılım oranının düşük olması, üretici kesimin azalması, potansiyel üretime ulaşamama ve tam istihdam sorunları olarak değerlendirilebileceği gibi işgücü içinde yer almayan bir kesimin de varlığı anlamına gelmektedir. Eğitilmiş emeğin işgücüne katılımını etkileyen önemli bir faktör de eğitim düzeyi ile çalışma koşulları ve işin niteliği arasındaki ilişkilerdir. Daha yüksek eğitim düzeyi, daha iyi çalışma koşulları ve arzu edilebilir işlere erişim olanakları sunarak işgücüne katılımı artırabilir. Ayrıca eğitim düzeyindeki artışlar, sosyal ilişki ve iletişim talebini uyararak işgücüne katılım sağlayabilir. Eğitimin işgücüne katılım oranını pozitif yönde etkilediği yönündeki çalışmalar literatürde sıklıkla görülmektedir.

Chiswick vd. (2003), erkek ve kadınlarda eğitimin işgücüne katılım üzerindeki toplam etkisinin yaklaşık yarısı okuryazarlık ve matematiksel becerilerle ilişkili bulunmuştur. Sackey (2005), Gana için kadınların işgücüne katılımında eğitimin önemli düzeyde pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yamak vd. (2012), Türkiye’de işgücüne katılımı belirleyen faktörleri araştırdıkları çalışmada, tüm modellere göre bireylerin eğitim düzeylerinin işgücüne katılımı teşvik edici bir role sahip olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Yüksek lisans ve doktora mezunu olmanın işgücüne katılım üzerindeki marjinal etkisini 0.724 olarak bulan yazarlar, kentte yaşayanlar için ilkökul mezunu olmanın bile işgücüne katılım olasılığı üzerindeki marjinal etkisinin 0.332 gibi yüksek bir değer olduğunu vurgulamışlardır. Kırdaki yaşayanlar için en yüksek eğitim düzeylerinde dahi marjinal etkinin 0.586 olduğunu ortaya koyan çalışmanın diğer bir sonucu da, eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların işgücüne katılım olasılıklarının önemli düzeyde artmasıdır.

2.4. Teknoloji ve Eğitim

Sektörlerde, işlerde ve ürünlerde yeniliklerin belirleyicisi olan teknolojik dönüşüm, ekonomik alanda farklı gelişmelerin ana belirleyicisi konumundadır. Bu süreçte eğitim, yeni teknolojilerin ortaya çıkmasında, yaygınlaşmasında ve kullanımında anahtar role sahip olup ekonomik büyümeye kaynaklık yapmaktadır. Eğitimin teknolojik yenilik ve ilerleme yönünde sağladığı bilgi birikimi, üretim ve istihdam sürecini yeniden yapılandırmaktadır. Verimlilik ve ekonomik büyüme yönünden ortaya çıkan gelişmeler, yeni ürünlerin ve istihdam olanaklarının ortaya çıkmasına da neden oluşturmaktadır. Bu kapsamda eğitim, teknoloji, büyüme ve istihdam şeklinde bir tür döngü belirmektedir.

İşletmeler faaliyetlerini sürdürebilmek, üretim süreçleri ve organizasyon düzenlemelerinde verimliliği artırmak, yeni ürün veya hizmetler sunumunda rekabetçi özelliklere sahip olabilmek ve uyum sağlayabilmek için yenilik yapmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle yeniliği teşvik etmek amacıyla eğitim politikaları, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerine katılımı artırmaya odaklanmıştır. Bu bağlamda eğitim sisteminden beklenen rol, yenilik için gerekli olan becerilerin teşvik edilmesine aracılık yapmasıdır (OECD, 2016). Schneider vd. (2010), beşeri sermaye ile yenilik arasındaki ilişkileri firma ve sektör yönünden araştırmışlar ve firmalarda daha iyi eğitilmiş çalışanların yer almasının daha yenilikçi üretim sonuçları ortaya çıkaracağını öne sürmüşlerdir. Bir başka ifade ile üstün vasıflı çalışanların payının yüksek olduğu sektörler ortalamasının üzerinde ürün yeniliğinde bulunmaktadır. Dakhli ve De Clercq (2004), beşeri sermaye ve sosyal sermayenin ülkeler düzeyinde yenilikler üzerindeki etkilerini 59 ülke yönünden araştırmışlar ve beşeri sermaye ile yenilikler arasında güçlü pozitif ilişkiler belirlemişlerdir.

Eğitimin ülkelerin yenilikçi niteliklerini artırması, ülkeleri beşeri sermaye donanımını artırmaya zorlamaktadır. Ang vd. (2011), beşeri sermayenin üretim fonksiyonunda doğrudan yer alabileceğini ayrıca yeniliklere olanak sağlayıp, yeni teknolojilerin kullanımı ve yayılımını kolaylaştırarak verimlilik artışına dolaylı etkilerde bulunabileceğini öne sürmektedir. Yazarlar, teknolojik ilerlemenin yenilik ve taklit içeren ikili bir mekanizma olduğu üzerinde de durmaktadırlar. Bu açıdan ilk ve orta öğretimin taklit, yüksek öğretimin ise yenilik için daha uygun olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda taklitten çok yenilik üzerinde yoğunlaşan ve yüksek öğretime daha fazla yatırım yapan yüksek ve orta gelirli ülkelerde toplam faktör verimliliğinin artacağı yönünde sonuçlar ortaya koyulmuştur.

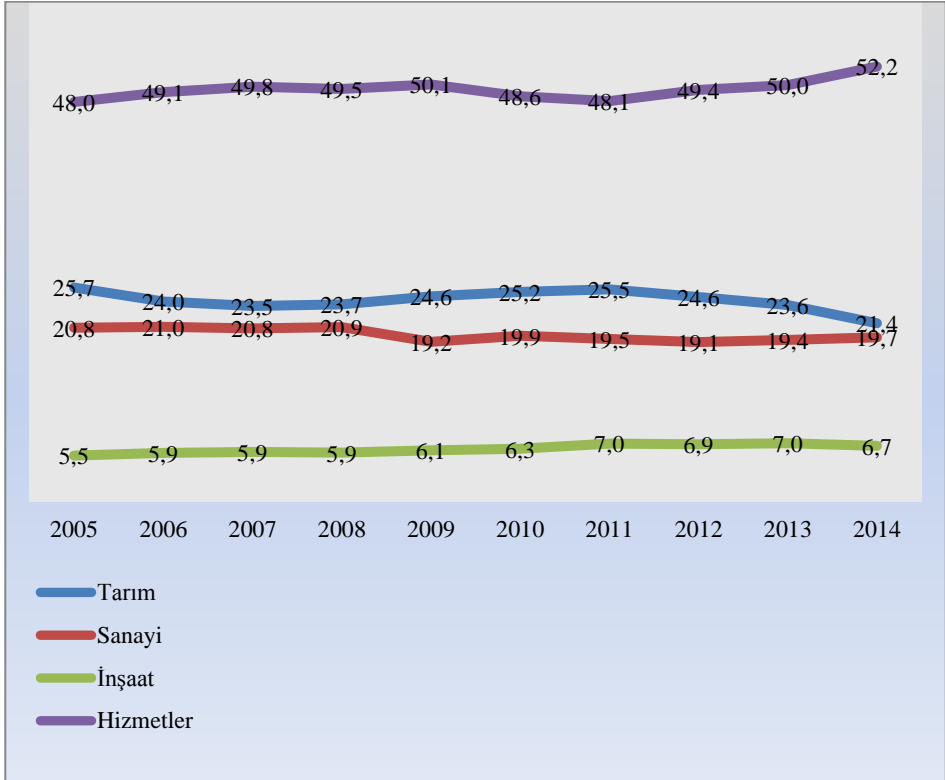
Eğitimin teknolojik gelişmeyi uyarıcı etkileri yanında teknolojik gelişmenin de eğitim talebini uyarıcı özelliklerinden söz edilebilir. Bir başka ifade ile eğitim ve teknoloji arasında iki yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşimde üretim teknolojisinde vasıfsız işgücüne göre vasıflı işgücünün tercih edilmesine dayalı beceri yanlı teknolojik değişim hipotezi öne çıkmaktadır. Teknolojinin emek piyasasında oluşturduğu değişimleri açıklayan hipotez, teknolojik gelişmelere bağlı olarak emek arz ve talebindeki değişim yanında ücret farklılıklarını da açıklama gücüne sahiptir.

3. Ülkelere Göre Eğitim ve İstihdam İlişkisi

Eğitim, bireylere yeni bilgiler ve yeni iş yapma yöntemleri kazandırarak ülkelerde nitelikli işgücü sınıfının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Toplumsal gereksinimler çerçevesinde eğitimle kazanılan niteliklerin, işgücü piyasasında iş bulma olanaklarını arttırması beklenmektedir. Bu olgunun tersinin geçerli olması, eğitimin işgücü piyasasına etkisinin sorgulanması anlamına gelmektedir. Burada öncelikle Türkiye'de sonrasında ise dünyada farklı ülkeler yönünden çeşitli göstergelere bağlı olarak işgücü piyasası ve eğitim ilişkisi değerlendirilmektedir.

Grafik 1, Türkiye'de 2005-2014 döneminde istihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kollarını göstermektedir.

Grafik 1: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları

Kaynak: www.tuik.gov.tr, işgücü istatistiklerinden derlenmiştir

Sektörlerin istihdamdaki payları ülkelerin gelişmişlik düzeyi bakımından öncü gösterge olarak kullanılabilir. Gelişmiş ülkeler yönünden toplam istihdam içinde hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı en yüksek, tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı ise en düşüktür. Bununla birlikte az gelişmiş ülkeler yönünden ise tarım sektörü en yüksek, hizmetler sektörü ise en düşük orana sahiptir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) işgücü istatistiklerinden elde edilen verilere göre oluşturulan grafik 1'e göre, tüm yıllarda hizmet sektöründe istihdam edilenler tarım, sanayi ve inşaat sektöründe istihdam edilenlerden daha fazladır. On yıllık dönemde hizmetler sektöründe istihdam edilenler toplam istihdamın ortalama %50'sini oluşturmaktadır. Aynı dönemde tarım sektöründe istihdam edilenler ortalama %24, sanayi sektöründe %20, inşaat sektöründe ise yaklaşık %6'dır. Hizmetler sektörünün görece vasıflı işgücü gerektirmesi bu sektörde eğitilmiş emek talebini uyarıcıdır.

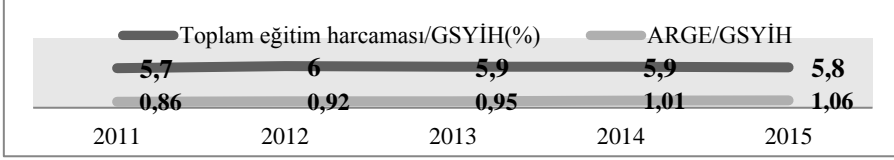
Tablo 1: Türkiye’de Eğitim Düzeyine Göre İşgücüne Katılım ve İstihdam

Yıllar	Okuryazar Olmayan		Lise Altı Eğitimliler		Lise		Mesleki ve Teknik Lise		Yükseköğretim	
	İKO (%)	İst.O (%)	İKO (%)	İst.O (%)	İKO (%)	İst.O %	İKO (%)	İst.O(%)	İKO (%)	İst.O (%)
2005	19.9	5.5	45.3	61.1	49.6	11.7	65.0	9.3	77.9	12.4
2006	18.7	5.2	45.0	60.2	49.7	11.3	63.8	10.1	77.2	13.2
2007	18.1	4.8	44.6	59.5	49.9	11.4	64.5	10.4	77.3	13.9
2008	18.1	4.5	44.9	59.1	52.0	11.1	65.0	10.4	77.6	14.8
2009	18.8	4.7	45.8	59.0	51.4	10.6	65.4	10.0	78.0	15.6
2010	19.8	4.8	46.8	59.4	51.4	10.2	65.8	9.6	78.8	16.0
2011	20.5	4.8	47.8	59.0	52.1	10.1	65.5	9.5	79.3	16.6
2012	19.7	4.5	47.6	57.5	51.9	10.1	64.6	9.7	79.1	18.1
2013	20.1	4.3	48.0	56.6	53.1	10.2	65.1	9.9	80.1	18.9
2014	19.1	4.2	47.8	56.2	53.5	10.1	65.0	9.8	79.2	19.6
2015	18.6	4	48.1	55	54.1	10	65.4	10.1	79.8	21

Kaynak: TÜİK, İstihdam oranları TÜİK verilerinden derlenmiştir. (İKO: İşgücüne katılım oranı, İO: İşsizlik oranı, İst.O: İstihdam oranı)

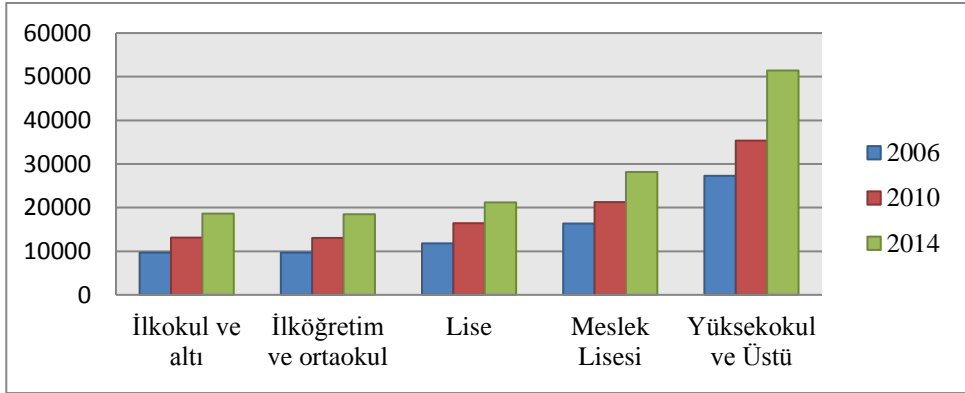
İşgücüne katılım oranı, işgücünün çalışma çağındaki nüfusa oranını göstermektedir. Bu oran, bir ekonomide çalışmaya hazır işgücü potansiyelinin de bir belirleyicidir. Tablo 1'e göre, Türkiye’de eğitim durumuna göre en yüksek işgücüne katılım oranı 2005-2015 döneminde tüm yıllarda yükseköğretim düzeyinde gerçekleşmiştir. En düşük işgücüne katılım oranı ise okuryazar olmayan kesime aittir. Tablo 1 aynı zamanda Türkiye’de eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranının da arttığını göstermektedir. Eğitim düzeyine göre işgücüne katılım oranının küçükten büyüğe bütün yıllar için sıralanışı; okuryazar olmayan, lise altı eğitimliler, lise, mesleki ve teknik lise ve yükseköğretim şeklinde oluşmaktadır.

İstihdam oranı, işgücü içinde istihdam edilenlerin payını ölçmektedir. Türkiye’de eğitim durumuna göre istihdam oranları Tablo 1 üzerinden değerlendirildiğinde, en yüksek orana lise altı eğitimliler, en düşük orana ise okuryazar olmayanlar sahiptir. Tablo1, toplam istihdamın 2005-2015 döneminde ortalama %58’inin lise altı eğitimlilerden oluştuğunu belirtmektedir. Bu durum Türkiye’de istihdamda nitelikli işgücü sorununun devam ettiğini göstermektedir. Bunu doğrulayan bir sonuç da yüksek öğretim düzeyindeki işgücünün toplam istihdam içindeki payının lise altı eğitimlilere göre düşüklüğüdür. Aynı dönemde yükseköğretimli işgücünün toplam istihdamdaki payı ortalama %16’dır. Bununla birlikte lise altı eğitimlilerin istihdamdaki payı 2005 yılında %61 iken 2015 yılında %55’e gerilemiştir. Yükseköğretime sahip işgücünün istihdam oranı aynı yıllarda %12’den %21’e yükselmiştir. Mesleki ve Teknik lise mezunlarının istihdam edilenler içindeki payının düşük olması ise mesleki eğitim ile istihdam arasındaki bağı kopuk olduğunun bir göstergesidir.

Grafik 2: Eğitim ve AR-GE'nin GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Grafik 2, Türkiye'de 2011-2015 döneminde GSYİH içinde eğitim ve Ar-Ge harcamalarının payını göstermektedir. Türkiye'de ilgili dönemde toplam eğitim harcamasının GSYİH'ya oranı ortalama %5.9, Ar-Ge/GSYİH oranı ise ortalama %0.96'dır. Eğitim harcamasının GSYİH'ya oranı yıllara göre dalgalı bir seyir izlerken Ar-Ge/GSYİH payı ise yıllara göre sürekli bir artış eğilimindedir. Bununla birlikte grafikte her iki değişkenin genellikle birlikte hareket ettiği görülmektedir.

Grafik 3: Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (TL)

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Eğitim İstatistiklerinden Derlenmiştir

Grafik 3'e göre Türkiye'de eğitim durumu açısından yıllık ortalama kazançlar değerlendirildiğinde, en yüksek kazanç yüksekokul ve üstü eğitim derecesine sahip olan kesime aittir. En düşük kazançlar ise ilköğretim ve ortaokul düzeyine sahip olanlar için geçerlidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe ortalama kazançta da artış olduğu görülen grafik 3'den aynı zamanda meslek lisesi eğitim düzeyine sahip olanların lise seviyesine göre daha yüksek kazançlar elde ettikleri de görülmektedir. Bu olgu, becerilerin de kazançları olumlu etkilediğinin bir göstergesidir. Türkiye açısından eğitim ve istihdamla ilgili yukarıdaki analizlerden şu sonuçlar ortaya konulabilir:

- İstihdam edilenlerin iktisadi faaliyet kolları bakımından, hizmetler sektöründe istihdam edilenler tarım, sanayi ve inşaat sektöründen fazladır.
- Eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranı artmaktadır.

- En fazla istihdam oranı lise altı eğitim düzeyindedir.
- Eğitim düzeyi yükseldikçe kazanç düzeyi de artmaktadır.
- Toplam eğitim harcaması/GSYİH oranı ile AR-GE/GSYİH oranı birbirini izlemektedir.

Çalışmanın bundan sonraki aşaması, içinde Türkiye'nin de yer aldığı Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporunda yer alan gelişmişlik düzeyine göre seçilmiş ülkeler ile OECD ülkelerinin bazı eğitim ve istihdam göstergeleri yönünden karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) insani gelişim endeksini eğitim, sağlık ve yaşam standardı olmak üzere üç bileşene dayandırmaktadır.

Tablo 2, insani gelişim endeksi değerine ve sıralamasına göre seçilmiş ülkelerin yaşam standardını yansıtan kişi başına düşen gelir ile eğitim endeksi değerlerini göstermektedir. Buna göre çok yüksek insani gelişim endeksine sahip olan ülkelerde kişi başına düşen gelir değeri de yüksektir. İnsani gelişim düzeyi düştükçe kişi başına gelir değeri de azalmaktadır. Çok yüksek insani gelişime sahip seçilmiş ülkelerde satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir değerleri yaklaşık 33.000 ile 80.000 dolar arasında değişmektedir. Bununla birlikte düşük insani gelişime sahip ülkelerde kişi başına gelir değerleri 1500 ile 7000, orta insani gelişime sahip ülkelerde 3000 ile 12.000, yüksek insani gelişime sahip ülkelerde ise 13000 ile 25000 dolar arasında değişmektedir. Ancak, düşük insani gelişime sahip olmakla birlikte gelir düzeyi yüksek, yüksek insani gelişime sahip olmakla birlikte gelir düzeyi düşük ülkelerin de bulunması, kişi başına düşen gelir değerinin insani gelişimi ölçen tek gösterge olmaması ile açıklanabilir.

Tablo 2 aynı zamanda eğitim endeksi yüksek olan ülkelerin insani gelişim yönünden de üst sıralarda yer aldığını göstermektedir. Örneğin Norveç, Avustralya, İsviçre ve Almanya hem eğitim hem de insani gelişim endeksi yönünden ilk sıralarda yer almaktadır. Bununla birlikte, Etiyopya, Afganistan, Sudan ve Uganda eğitim ve insani gelişim bakımından son sıralarda bulunmaktadır.

Eğitim endeksi ile kişi başına düşen gelir değerleri de birbirini izlemektedir. Buna göre eğitim endeksi yüksek olan ülkelerde kişi başına düşen gelir düzeyi de yüksektir. Çin, Türkiye, Meksika, Brezilya gibi yüksek insani gelişime sahip ülkelerde çok yüksek insani gelişime sahip ülkelerle karşılaştırıldığında kişi başına gelir ve eğitim endeksinin düşük olduğu görülmektedir. ABD'de kişi başına gelir 52549 dolar ve eğitim endeksi 0.889 iken Türkiye'de aynı göstergeler sırasıyla 18959 ve 0.652'dir. Tablo 2'den çıkarılan genel sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- İnsani gelişim endeksi yükseldikçe kişi başına düşen gelir değeri de yükselmektedir.
- Eğitim endeksi yüksek olan ülkelerin insani gelişim endeksi de yüksektir.
- Eğitim endeksi yükseldikçe kişi başına gelir düzeyi de artmaktadır.

Tablo 2: İnsani Gelişim Endeksine Göre Seçilmiş Ülkelerde Eğitim ve Gelir Düzeyi (2015)

Çok Yüksek İnsani Gelişim	İnsani Gelişim Endeksi ve Sıralama	Kişi Başına Gelir (PPP)	Eğitim Endeksi Değeri (2013)
Norveç	0.949/1	64.451	0.909
Avustralya	0.939/2	43.655	0.926
İsviçre	0.939/3	55.112	0.844
Almanya	0.926/4	44.053	0.884
Danimarka	0.925/5	43.415	0.872
Singapur	0.925/5	80.192	0.767
Hollanda	0.924/7	46.374	0.893
İrlanda	0.923/8	51.899	0.887
Kanada	0.920/10	42.891	0.850
ABD	0.920/10	52.549	0.889
İngiltere	0.909/16	38.658	0.860
Japonya	0.903/17	35.804	0.808
Kore (Cumhuriyet)	0.901/18	34.387	0.864
Fransa	0.897/21	37.306	0.815
İtalya	0.887/26	33.587	0.789
Yüksek İnsani Gelişim			
Belarus	0.796/52	16.621	0.819
Bulgaristan	0.794/56	16.956	0.749
Kazakistan	0.794/56	24.353	0.762
Malezya	0.789/59	25.308	0.670
Türkiye	0.767/71	18.959	0.652
Meksika	0.762/77	16.502	0.637
Brezilya	0.754/79	16.502	0.661
Çin	0.738/90	13.400	0.609
Kolombiya	0.727/95	12.988	0.602
Orta İnsani Gelişim			
Paraguay	0.693/110	8.644	0.587
Mısır	0.691/111	10.250	0.573
Türkmenistan	0.691/111	15.527	0.678
Endonezya	0.689/113	10.385	0.603
Filipinler	0.682/116	6.926	0.609
Güney Afrika	0.666/119	12.390	0.695
Fas	0.647/123	7.361	0.467
Hindistan	0.624/131	5.730	0.472
Kenya	0.555/146	2.901	0.514
Pakistan	0.550/147	4.745	0.371
Düşük İnsani Gelişim			
Angola	0.533/150	6.937	0.474
Nijerya	0.527/152	5.639	0.197
Kamerun	0.518/153	2.939	0.485
Senegal	0.494/162	2.288	0.367
Uganda	0.493/163	1.718	0.478
Sudan	0.490/165	3.927	0.305
Afganistan	0.479/169	1.820	0.365
Etiyopya	0.448/174	1.530	0.316

Kaynak: UNDP (2016), Human Development Report, www.tr.undp.org; Education Index, UNDP, <http://hdr.undp.org>

Tablo 3, OECD ülkelerinde çalışılan saat başına GSYİH cinsinden işgücü verimliliğini göstermektedir. Ayrıca tabloda bir ülkedeki tüm yerleşik şirketler, araştırma enstitüleri, üniversite ve devlet laboratuvarları gibi birimler tarafından yürütülen toplam harcama olarak Ar-Ge'ye yönelik gayri safi yurtiçi harcamalar yer almaktadır. Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı ülkelerin teknolojik gelişim ve yenilik kapasitesi hakkında en çok kullanılan göstergelerdendir. Bununla birlikte ülkelere göre yıllık ücretler ve eğitim endeksi değerleri de tabloda sunulmaktadır.

Tablo 3: OECD Ülkelerinde Verimlilik, Ücret, AR-GE ve Eğitim Durumu (2015)

Ülkeler	Saat Başına GSYİH (ABD \$)	Ücretler (ABD \$)	Ar-Ge Harcamaları / GSYİH	Eğitime Yapılan Kamu Harcamasının GSYİH İçindeki Payı**	Eğitim Endeksi** ve İnsani Gelişim Sıralaması
Avustralya	51.9	51 986	2.25*	4.7	0.93/2
Avusturya	53.5	48 252	3.12	5	0.79/21
Belçika	64.4	50 098	2.46	5.8	0.81/21
Kanada	48.6	48 213	1.71	4.6	0.85/8
Şili	23.7	27 628	0.38	3.7	0.75/41
Çek Cum.	34.4	23 003	1.95	3.4	0.87/28
Danimarka	63.4	51 463	2.96	7.2	0.87/10
Estonya	29.6	22 438	1.50	4.5	0.86/33
Finlandiya	50.6	41 952	2.90	6	0.82/24
Fransa	59.4	42 455	2.22	6.8	0.82/20
Almanya	59.0	45 810	2.93	4.2	0.88/6
Yunanistan	31.3	24 719	0.97	-	0.80/29
Macaristan	31.3	20 667	1.38	3.3	0.80/43
İzlanda	40.5	51 405	2.19	6	0.85/13
İrlanda	77.9	50 866	1.51	5.2	0.89/11
İsrail	35.1	32 729	4.25	4.8	0.85/19
İtalya	47.7	35 117	1.33	3.7	0.79/26
Japonya	41.4	38 660	3.29	3.5	0.81/17
Kore	31.8	32 062	4.23	4.1	0.86/15
Letonya	25.9	21 113	0.63	4.1	0.81/48
Lüksemburg	82.5	62 580	1.28	-	0.76/21
Meksika	18.5	15 230	0.53	4.5	0.64/71
Hollanda	61.5	52 719	1.99	5.2	0.89/4
Yeni Zelanda	37.5	38 519	1.28	5.7	0.92/7
Norveç	78.7	54 629	1.93	7.3	0.91/1
Polonya	28.4	24 597	1	4.4	0.82/35
Portekiz	32.3	24 595	1.28	4.8	0.73/41
Slovakya	38.3	22 924	1.18	3.6	0.80/37
Slovenya	36.6	34 153	2.21	4.5	0.86/25
İspanya	46.8	37 259	1.23	3.7	0.79/27
İsveç	55.8	42 190	3.28	5.9	0.83/12
İsviçre	56.5	60 242	3.42	4.8	0.84/3
Türkiye	36.4	-	1.06***	4.6	0.65/69
İngiltere	47.8	42 304	1.7	5.5	0.86/14
ABD	62.9	59 691	2.79	4.8	0.89/5
AB	47.3		1.96	4.7	
G7	55.1				
OECD toplam	46.7		2.38	4.8	

Kaynak: www. oecd-library.org, hdr.undp.org Education index/Human Development Reports, OECD (2016) Education at a Glance (*:2014; **: 2013 ve ***: 2015 verisidir.

Tablo 3'e göre, eğitim endeksi yüksek olan çok yüksek insani gelişime sahip Norveç, Almanya, Danimarka, Hollanda, ABD gibi ülkelerde işgücü verimliliği de oldukça yüksektir. Bu ülkelerde saat başına GSYİH değeri 59 doların altında değildir. OECD ülkelerinde işgücü verimliliği yönünden ilk üç ülke sırasıyla; Lüksemburg, Norveç ve İrlanda'dır. En son sırada yer alan ülke ise Meksika yer almakta olup verimlilik değeri 18.5 dolardır. Türkiye ise işgücü verimliliği açısından OECD, AB ve G7 ortalamalarının altında yer almakta ve 36.4 dolar işgücü verimlilik değerine sahip bulunmaktadır.

Genel olarak eğitim düzeyindeki ilerlemeler yüksek ücret olarak işgücü piyasasına dönmektedir. Eğitim endeksi ile ücretler arasındaki ilişkiler bakımından, eğitim endeksi en düşük olan Meksika'da yıllık ücret 15230 dolardır. Bununla birlikte eğitim endeksi en yüksek olan Avustralya'da ise ücretler Meksika'nın yaklaşık 3.5 katı büyüklüğündedir. Benzer şekilde eğitim endeksi düşük olan Portekiz'e göre eğitim endeksi yüksek olan ABD'de ücretler yaklaşık 2.5 kat daha yüksektir.

Eğitime yapılan kamu harcamasının GSYİH içindeki payı OECD ortalamasının üzerinde olan ülkeler aynı zamanda çok yüksek insani gelişim düzeyine sahip ülkelerdir. Bu ülkelerde ücret düzeyi yaklaşık 42000 ile 54.000 dolar aralığındadır.

Eğitimin en önemli etkilerinden birisi de Ar-Ge faaliyetlerinde görülmektedir. Ar-Ge harcamaları/GSYİH oranı yüksek olan ülkeler genellikle eğitime kamu kaynaklarından yüksek pay ayıran ve eğitim endeksi de yüksek olan ülkelerdir. Aynı zamanda Ar-Ge için daha fazla kaynak ayıran ülkelerde genel olarak işgücü verimliliği de yüksektir. Diğer yandan Ar-Ge harcamaları/GSYİH oranı %1 ve altında olan Şili, Yunanistan, Letonya, Meksika ve Polonya'da işgücü verimliliği çok düşük değerlere sahip olup OECD ortalamasının oldukça altındadır.

Sonuç

Eğitim; ekonomik büyüme, ücretler, kazançlar, istihdam, işsizlik, verimlilik, teknoloji, yoksulluk ve refah gibi farklı yönlerden ekonomik ve sosyal kalkınmada anahtar role sahiptir. İşgücü piyasası açısından eğitimin etkileri genellikle emek talebi ve emek arzı yönünden ortaya konulmaktadır. İşgücü bir yandan emek talebi ile uyumluluk gösteren alanlarda eğitim talebini artırırken bu alanlarda zamanla ortaya çıkan kümelenmeler ücretleri düşürücü sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bununla birlikte bilgi, iletişim ve teknolojik dönüşüm sürekli olarak işgücü piyasasında farklı yansımalar ortaya çıkarmaktadır. Bir dönemin gözde meslekleri zamanla önemini yitirebilmekte, eğitim talebi farklı alanlara kayabilmektedir. Söz konusu değişimler işgücü piyasasının dinamik bir sürece sahip olması ile açıklanabilir. Diğer yandan teknolojik gelişme ile birlikte işverenlerin nitelikli işgücüne yönelen talebi, işgücünün eğitimi olmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada eğitim düzeyindeki ilerlemelerin işgücü verimliliği, ücretler, teknolojik gelişme, işgücüne katılım oranı ve ekonomik büyüme üzerinden istihdam

etkileri araştırılmıştır. Türkiye ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ekonomiler yönünden çeşitli göstergelerle değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de en yüksek istihdam oranı hizmetler sektörüne aittir. Bununla birlikte, yüksekokul ve üstü eğitim derecesine sahip olan kesim en yüksek kazançları elde etmektedir. En düşük kazançlar ise ilkokul ve altı ile ilköğretim ve ortaokul derecesine sahip olanlar için geçerlidir. Bu durum eğitim düzeyi yükseldikçe ortalama kazancın da arttığını göstermektedir. Türkiye’de toplam istihdamın ortalama %58’i lise altı eğitimlilerden oluşmaktadır. Bu olgu, istihdamda nitelikli işgücü sorunu yanında hizmetler sektörünün içeriğini de tartışmaya açmaktadır. Yüksek öğretimli işgücünün toplam istihdamdaki payının ortalama %16 olması nitelikli işgücünün çalışma alanlarının yetersizliği yönünde ayrı bir tartışma alanı ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile ilgili bir başka sonuç ise, eğitim düzeyindeki artışların işgücüne katılımı artırdığı yönündedir. Eğitim durumuna göre en yüksek işgücüne katılım oranının tüm yıllarda yükseköğretim düzeyinde, en düşük işgücüne katılım oranının ise okuryazar olmayan kesime ait olması bunu doğrulamaktadır.

Ülkeler açısından yapılan değerlendirmelerden ilki, eğitim düzeyinin gelişmiş olduğu ekonomilerde kişi başına düşen gelir değerinin de yüksekliğidir. Bir başka ifade ile eğitim düzeyindeki ilerlemeler ekonomilerde üretim ve gelir artışları ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca, eğitim endeksi değeri büyük olan ülkelerin insani gelişim endeksi de büyüktür. Buna göre ekonomik büyüme ve gelir artışı, eğitim ile yakından ilişkilidir. Eğitim düzeyindeki artışlar ve ilerlemeler ülkeleri gelişmişlik düzeyleri bakımından üst sıralara taşımaktadır. Eğitimin önemli etkilerinden birisi de işgücü verimliliği üzerindedir. Eğitim endeksi değeri yüksek olan çok yüksek insani gelişime sahip ülkelerde işgücü verimliliği de oldukça büyüktür. Ülkeler düzeyinde yapılan diğer değerlendirmelere göre ise, eğitim düzeyindeki ilerlemelerin genellikle ücretleri ve Ar-Ge harcamalarını artırdığı ve yeniliklerin kaynağını oluşturduğu yönündedir.

Bu çerçevede, eğitim politikalarının işgücü talebi ve arzı arasındaki uyumu sağlayıcı nitelikte olması, ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin temel belirleyicisidir. İşgücü piyasasının beklentilerini karşılayabilecek, yeni teknolojilerin ortaya çıkarılması ve kullanılmasına katkıda bulunabilecek nitelikteki eğitimli işgücü, verimlilik, üretim ve gelir artışlarının da teminatı rolünü üstlenebilecektir. Bu bağlamda, eğitimde kalite ve içerik yönlü politikaların geliştirilmesi, beceri yanlı teknolojik değişim sürecine yönelik beşeri sermaye donanımının artırılması, yüksek vasıflı işgücü talebine uyumlu iş alanlarının oluşturulması öne çıkan konulardır.

Kaynakça

Ang, J.B., Madsen, J.B. and Islam, R.Md. (2011), “The Effects of Human Capital Composition on Technological Convergence”, Journal of Macroeconomics, 33(3), 465-476.

- Barro, R. J. (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106(2), 407-443.
- Becker G.S. (1962), "Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis", *Journal of Political Economy*, Vol. 70(5), 9-49.
- Beltekin, N. (2014), "İşgücü Talebi ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir Analiz (İş İlanları Örneği)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:51, 226-240.
- Berber, M. (2011), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, 4. Baskı, Trabzon.
- Bıçerli, M.K. (2007), *Çalışma Ekonomisi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, 4. Baskı, İstanbul.
- Chen, Z. and Wu, Y. (2007), "The Relationship Between Education and Employment: A Theoretical Analysis and Empirical Test", *Front. Econ. China*, 2(1), 187-211.
- Chiswick, B.R., Lee, Y.L. and Miller, P.W. (2003), "Schooling, Literacy, Numeracy and Labour Market Success", *The Economic Record*, Vol. 79, No: 245, 165-181.
- Dakhli, M. and De Clercq, D. (2004), "Human Capital, Social Capital, and Innovation: A Multi-Country Study", *Entrepreneurship and Regional Development*, 16, 107-128.
- Fadayomi, T.O. and Olurinola, I.O. (2014), "Determinants of Labour Force Participation in Nigeria: The Influence of Household Structure", *Journal of Economics and Development Studies*, Vol. 2(2), 169-190.
- Heijke, H. (1996), "Labour Market Information for Educational Investments", ROA-W-1996/2E, Research Centre for Education and the Labour Market, March, Maastricht.
- Kılıç, Y. (2015), "Eğitim ve Büyüme İlişkisi: Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 2, 129-156.
- Lawal, N.A. and Wahab, T.I. (2011), "Education and Economic Growth: The Nigerian Experience", *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences (JETEMS)*, 2(3), 225-231.
- Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Mincer, J. (1991), "Education and Unemployment", NBER Working Papers Series, No: 3838, 1-34.
- Nasir, Z.M. and Iqbal, N. (2009), "Employers Size Wage Differential: Does Investment in Human Capital Matter?", *The Pakistan Development Review*, 48(4), 509-521.

- OECD (2016), "Education at a Glance", OECD Indicators, OECD Publishing, Paris (<http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/education-at-a-glance-2016> (Erişim Tarihi: 04.08.2017)
- _____ "Innovating Education and Educating for Innovation: The Power of Digital Technologies and Skills", OECD Publishing, Paris, 1-153. (<http://www.oecd.org/edu/cei/GEIS2016-Background-document.pdf> (Erişim Tarihi: 19.07.2017).
- Psacharopoulos, G. and Woodhall, M. (1985), *Education for Development An Analysis of Investment Choices*, A World Bank Publication, Oxford University Press, 9954, Washington, D.C.
- Romer, P.M. (1990), "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*, Vol. 98(5), 71-102.
- Rycx, F., Saks, Y. and Tojerow, I. (2015), "Does Education Raise Productivity and Wages Equally? The Moderating Roles of Age, Gender and Industry", *IZA Discussion Paper No. 9043*, 1-60.
- Sackey, H.A. (2005), "Female Labour Force Participation in Ghana: The Effects of Education", *African Economic Research Consortium Research Paper 150*, Nairobi, 1-46.
- Schneider, L., Günther, J. and Brandenburg, B. (2010), "Innovation and Skills from a Sectoral Perspective: A Linked Employer–Employee Analysis", *Economics of Innovation and New Technology*, Vol.19(2), 185-202.
- Schultz, T.W. (1961), "Investment in Human Capital", *The American Economic Review*, Vol. 51(1), 1–17.
- Thurow, L.C. (1975), *Generating Inequality*, Basic Books, New York.
- TUİK (2016), "Araştırma Geliştirme Faaliyetleri Araştırması 2015", www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=21782 (Erişim Tarihi: 01.08.2017)
- _____ "Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2015", www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=21548 (Erişim Tarihi: 01.08.2017)
- UNDP (2016), "Human Development Report", (http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (Erişim Tarihi: 03.07.2017)
- _____ "Education Index", <http://hdr.undp.org/en/content/education-index> (Erişim Tarihi: 18.07.2017)
- Usman, O. and Sanusi, A. (2016), "Education and Labor Force Participation of Women in North Cyprus: Evidence from Binomial Logit Regression Model", *Munich Personal RePEc Archive*, No: 77140, 1-18.

- Uyanık, Y. (1999), “Dualist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 1, Sayı:3, 1-8.
- Ünal, I. (1991), “İşgücü Piyasalarında Eğitimsel Niteliklerin Rolü”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, 747-767.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/505/6101.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2017).
- Varghese, N.V. (1988), “Education-Employment Relations: A Case Study of Organised Sectors in India”, Unesco: International Institute for Educational Planning, IIEP Occasional Paper No. 76, 1-42.
- Woessmann, L. (2014), “The Economic Case for Education”, European Expert Network on Economics of Education (EENEE), Analytical Report No. 20, 1-41.
- World Bank (1980), Education Sector Policy Paper, Third Edition, April, World Bank, PUB-2680, Washington D. C., U.S.A.
- (<http://documents.worldbank.org/curated/en/366981468182955979/pdf/PUB268000REPLA000PUBLIC00Box114061B.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.07.2017))
- Yamak, R., Abdioğlu, Z. ve Mert, N. (2012), “Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2), 41-58.
- <http://www.oecd-ilibrary.org/statistics> (Erişim Tarihi: 16.07.2017)
- <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (Erişim Tarihi: 10.08.2017).

Mysticism in Aldoux Huxley's *Time Must Have a Stop* and Peyami Safa's *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*

Victoria Bilge YILMAZ¹

Abstract

Research Paper

Heavy dependence on rational thinking in the last two centuries cultivated an opposition which had a tendency to search for a spiritual alternative. Mysticism that has been experienced before has proved itself as one of these alternatives and it has become an inseparable part of literature. Such authors like Aldoux Huxley in England and Peyami Safa in Turkey creatively used their imagination to convey mystic experiences to their readers. These mystic experiences in their works attempt to compensate for the spirituality that has been lost in the perennial life struggles generated by the modernity. This article aims to bring Huxley's novel *Time Must Have a Stop* and Safa's novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* in order to analyse the ubiquitous sense of mysticism projected through the conscious loss of subjectivity and time.

Keywords: Aldoux Huxley, Peyami Safa, *Time Must Have a Stop*, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, mysticism

Aldoux Huxley'in *Time Must Have a Stop* ve Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* Romanlarında Mistisizm

Öz

Araştırma Makalesi

Son iki yüzyılda güç kazanan rasyonel düşünceye karşı artan ilgi manevi bir arayış eğilimine olan bir karşı ilginin oluşmasına neden olmuştur. Bu arayışın neticesi olarak zaten var olan mistisizm bir çözüm olarak görülmüş, edebiyatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İngiltere'de Aldoux Huxley ve Türkiye'de Peyami Safa gibi yazarlar okuyucularına mistik olayları anlatmak için hayal güçlerini yaratıcı bir şekilde kullanmışlardır. Yazılarındaki mistik olaylar, modernliğin oluşturduğu hayat mücadeleleri sırasında kaybolan maneviyatı telafi etmeyi amaçlamaktadır. Bu makale, öznellik ve zaman kavramlarının bilinçli bir şekilde kaybedilmesi ile oluşan mistisizme dair Huxley'in *Time Must Have a Stop* ve Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* romanlarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Anahtar kelimeler: Aldoux Huxley, Peyami Safa, *Time Must Have a Stop*, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, mistisizm

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 18.03.2018

Kabul tarihi / Accepted 21.05.2018

¹ Dr., Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, vbilalmaz@ybu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9807-9233>

Introduction

Literature has always been the realm where usually the negative potentialities of the world, such as wars, social inequality, gender hierarchies and others are displayed and questioned. One of these questioned areas in a literary world is human beings' strict adherence to rational thinking. As a result, some authors try to show the inadequacy of rationalization in a human being's existence and to depict the possibility of some mystical events in an individual's life. Some authors, like Aldoux Huxley, drew themselves close to mystic experience and found it possible to integrate it into literature. According to some critics, "[m]ysticism is literature; literature is the means to an end and that end is mysticism" (Garrett Izzo, 2009: 5). As Garrett Izzo suggests, some authors have been motivated by the idea that producing literary works takes them beyond the boundaries of this world. This article emerges as an analysis of mysticism in the works of Aldous Huxley (1894-1963) and Peyami Safa (1899-1961). Both authors depict some mystic experiences which challenge the harsh realities of this world. This paper is the projection of an idea that Huxley's *Time Must Have a Stop* (1944) and Safa's *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949), which is usually accepted as a consequence of Huxley's novel's influence on Safa, are determined by the domination of mystic experience which satisfies the spiritual necessity of the modern world.

Because of Huxley's profound influence on Safa, the two novels analysed in this study have much in common. Both protagonists, Sebastian in Huxley's novel and Ferit in Safa's novel, start as utterly materialistic and hedonistic people and finish by plunging into mysticism and spiritual belief. Both have models for hedonistic lifestyle and spiritual way of life. Both novels include some notes written by the main mystics. However, this study will mainly focus on the idea that mystic experience in both novels is mainly articulated through the rejection of human subjectivity and time concept, which constitute the two main parts of this paper.

The world into which Aldous Huxley and Peyami Safa were born was burning with the desire to question its conventional values the fundamental part of which was religion. Following the advent of Darwin's thought there was a great interest in tendency to reject spiritual background and to turn towards rational thinking. However, Huxley and Safa represented a group of people who tried to establish a healthy balance between the contemporary world of extreme development and spirituality. Similar to Huxley, who has been regarded as a critic of people's heavy dependence on absolute rational thinking and who influenced Safa in terms of spiritual context, Peyami Safa has been accepted as an author who tried to depict the inadequacy of pure rationalism. While struggling to support Kemalist revolution, which prioritised modern Western ideas over the religious Ottoman values, Peyami Safa did not want to reject the culture and traditions in which he was brought up. Indeed, in his novel *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* he makes one of the characters state that it is impossible for Turkey to be non-secular

because in order to surpass Europe, it has to be European² (Safa, 2006: 281). As Berna Moran states with reference to Safa's in-betweenness, Peyami Safa was regarded as a decadent man with a lack of awareness of traditions by one part of his society while seen as a quite religious man with nationalistic awareness by another (1990: 167). What is more, according to Moran, Safa's first novels have a stable tendency to include the controversy between east and west, which are usually represented by characters (1990: 168). The novels written afterwards, and especially *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, bring forward an idea of spiritualism and mysticism, through which Safa tries to criticise the inadequacy of a materialistic point of view on life. And as Moran states, in *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Safa's chief enemy is not only materialism but also all the positive sciences (1990: 190).

1. Mysticism

Mysticism has always been a domain which attracted philosophers, thinkers, writers, poets and various other groups of people from different parts of the world. Similar to Garrett Izzo, who associates mysticism with literature, Spurgeon says that "mysticism is . . . the poetry of life" (1913: 12). In other words, mysticism is the part of life which brings pleasure, which creates a small corner where human beings feel comfortable and remote from the everyday rush. Although it is difficult to categorise mysticism, it is possible to discuss the main features or beliefs on which mysticism is mainly based. The first one is "the belief in a way of wisdom, sudden, penetrating, coercive" way of comprehending the world (Russel, 2013: 6). It is the sudden understanding of the ultimate Reality, or God, which is beyond ordinary human faculties. It is the separation from the world which can be explained through logical thinking. Mystics leave the ordinary way of life and attain the understanding of something that is beyond normal human capacities. As Spencer states, mystics "are brought into immediate contact with ultimate Reality" (1963: 326). It is the contact which is explained by Plotinus as "the flight of the Alone to the Alone" (qtd. in Spurgeon, 1913: 11). It can also be explained as an individual experience which primarily functions as an expansion of an individual to embrace the whole world and become one with that world. It is unity – "refusal to admit opposition or division anywhere" (Russel, 2013: 8). In Underhill's terms, mysticism is "non-individualistic"; it is "the abolition of individuality" (1920: 64). Mystic experience requires one to abandon the concept of an isolated individual as it invites him/her to experience the fusion of all the souls in one. Because it is the state of spiritual disappearance from the physical world, there appears disinterest in everything that happens around. St. Teresa of Avila's statements about the contact with ultimate Reality, which she calls "orison of union," summarises the point; a person "is deprived of every feeling . . . is utterly dead to the things of the world . . . neither sees, hears, nor understands" (qtd. in Forman, 1998: 76).

² The translation from Turkish into English is done by the author.

The consequence of this loss of subjectivity is, as Russel claims, the “denial of the reality of Time” (2013: 8). Time loses its grasp of everything in mystic experiences; mystics “have little chronological development” (Spurgeon, 1913: 14). As Garrett Izzo underlines, “[t]ime is man’s artificial construct, which he created in order to meet external demands that require his attention” (2009: 35). And when a mystic attains the ultimate Reality, time of the ordinary experience becomes just one part of the world which has been abandoned. Time makes human beings be aware of the finite nature of their bodies and thus, their lives. However, for a mystic, death of the physical body is just a transition from one life into another. So time, as the physical body, is “a finite suitcase”, as Garrett Izzo states (2009: 35). It is appropriate to quote a sentence from Thornton Wilder’s *The Eighth Day*, that gives a precise image of what time is for a mystic: “It is only in appearance that time is a river. It is a vast landscape, and it is the eye of the beholder that moves” (qtd. in Garrett Izzo, 2009: 36). So the beholder chooses what to see – the whole or only one part of it. The mystics choose to see the whole landscape.

Mysticism attracted both Aldoux Huxley and Peyami Safa and it became the mode of expression of their dissatisfaction with the current world. Aldous Huxley believed in mysticism’s power to overcome human beings’ spiritual, mental and sometimes physical problems and actually “[m]ysticism answered many of Huxley’s needs” (Deery, 1996: 110). Moreover, he believed that writing is a seminal means to show this power to people. He “wanted to employ popular media like the novel and the essay to introduce mysticism to a wide audience” (Deery, 1996: 118). Eventually, as Deery underlines, “[m]ysticism became a permanent dye which coloured all his thinking” (1996: 109). One important factor about Huxley’s relationship to mysticism can be deduced from what Bhat says about him; “for him [Huxley] the conversion of a man from materialism to spirituality is an important phenomenon in the life of a human being” (1991: 110). In other words, mysticism’s importance for Huxley lies in its ability to shatter an individual’s stable ideas. In the same vein, Peyami Safa believed in the presence of a spiritual way of life. As Berna Moran suggests, the thesis of Safa’s novel, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, is to maintain the idea that there is a mystic world around us (1990: 186). Safa’s main character in *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Ferit, goes through the stages of positivism and mysticism, just like the main character in Huxley’s *Time Must Have a Stop*. Indeed, as Tekin states, Ferit’s psychological problems in Safa’s novel seem to be solved due to the mysticism he experiences (1990: 112). What is more, Tekin attributes the movement of the novel from night at the beginning to day at the end to Ferit’s movement from nihilism to mysticism (1990: 120). This movement can also be seen in the places where Ferit dwells. While at the beginning of the novel Ferit lives in a dark room with weird people, at the end of the novel he moves to a sunlit and incredibly clean large house. Consequently, Ferit finds the meaning of life in mystic experience and initiates a peaceful life (Moran, 1990: 186). In sum, both authors stress the importance of an individual’s ability to change from a rationalist to a mystic.

2. Subjectivity

Experiencing a mystical condition is transcending the physicality of the world. “In every part of the world, those who have enjoyed a mystical experience generally agree that it involves some form of going out of the self into a timeless awareness of ‘God’ or the ‘All’ or the ‘Ground of Being’” (Deery, 1996: 102), or the ultimate Reality of the mystic experience. In other words, mystical experience creates a spiritual realm for an individual who tends to ignore, reject or simply does not need any physical body or object. Spurgeon discusses this condition as “illuminative life” – “ris[ing] up to mind to the world of pure thought, the highest unity possible to a self-conscious being” (1913: 20). Both in Huxley’s *Time Must Have a Stop* and Safa’s *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* there are characters who enter this realm. In Huxley’s *Time Must Have a Stop*, Sebastian, although a little bit harsh towards the others at the beginning, is “overcome by a vast impersonal sadness” (1944: 3) when he meets Mrs. Ockham. He envisions the troubles of many people: “All over the world, millions of men and women lying in pain; millions dying, at this very moment” (Huxley, 1944: 3). For a short period of time, Sebastian becomes aware of the pain of the others as if he is in their bodies. Similarly, in Safa’s novel, Zehra, a small girl from the hostel where Ferit stays, can see the death and pain of people. Such instances give an idea of their being united with the rest of the world.

Next, Eustace Barnack’s friend Bruno, who is the main spiritual character in Huxley’s novel, tries to impress Eustace in terms of God’s unity and loss of selfhood: “Can forgive your separateness so completely that you can be made one with him” (Huxley, 1944: 105). Bruno, indeed, believes in the ultimate Reality, God, and unity with the rest of the world and when Eustace says that dying is simply dying, Bruno makes him aware of the difference between physical death and spiritual immortality: “But psychologically, spiritually ...” (Huxley, 1944: 107). Surprisingly for Eustace Barnack, he spiritually exists after his death and his feelings – or lack of feelings – are narrated: “There was no pain any longer, no more need to gasp for breath, and the tiled floor of the lavatory had ceased to be cold and hard” (1944: 138). Eustace experiences what Bruno was theorizing about the spiritual existence. Seemingly, as Goodrich mentions, Eustace starts to exist in the realm of “pure mind” (1999: 145). Indeed, the language Eustace employs during his post-mortem narration categorically abandons any idea related to the physicality or physical possessions:

Awareness not of a name or person, not of things present, not of memories of the past, not even of here or there – for there was no place, only an existence whose single dimension was this knowledge of being ownerless and without possessions and alone. (Huxley, 1944: 138).

After Eustace's death, he feels the loss of his subjectivity: "The awareness knew only itself, and itself only as the absence of something else" (Huxley, 1944: 138), which is actually his selfhood. Eustace feels how his selfhood is shredded: "Disintegrated into smaller and smaller fragments, into mere dust, into atoms of mere nonentity" (Huxley, 1944: 140). Later on, Eustace starts to unite with other beings and see himself in their selfhoods. "And here was the fragment of himself represented by Bruno in the bookshop, Bruno on the way to the station . . . he found himself all of a sudden in contact with a knowledge which he knew immediately as Bruno's" (Huxley, 1944: 171). Eustace also sees the pain of his nephew Jim when the latter dies: "The heel of the heavy rubber-soled boot came down and, with yet more force, a third time. Blood was streaming from the mangled mouth and nose" (Huxley, 1944: 234). Eustace also sympathises with the painter Weyl's son, when the latter loses his mother: "Eustace Barnack's awareness of the child had become one with the child's awareness of himself; it *was* that awareness" (Huxley, 1944: 267).

Sebastian also has some mystical experiences. Although he is quite remote from any spiritual experience at the beginning, he feels pain and uneasiness in his sleep when his uncle Eustace struggles to survive in the bathroom: "With a sudden start Sebastian woke into a consciousness of pins and needles in his left leg" (Huxley, 1944: 135). It seems that Sebastian's selfhood weakens to let Eustace's painful selfhood in to make an effort of escape from death. In the notes that Sebastian reads at the end of the novel the idea of loss of subjectivity is often mentioned: "The condition of being forgiven is self-abandonment" (Huxley, 1944: 287). In another statement it is mentioned how to reach the ultimate reality: "Find out how to become your inner not-self in God while remaining your outer self in the world" (Huxley, 1944: 288). One should always try to get rid of oneself in order to reach God. "That to achieve this unitive knowledge, to realize this supreme identity, is the final end and purpose of human existence" (Huxley, 1944: 294). So the idea that the main aim of a human being is to attain the ultimate reality is loudly pronounced.

As Goodrich underlines, this unity is all Reality: "Self-interest must dissolve in its every form to permit the kind of detachment from material things that enables a self to merge with the infinite, expanding the individual consciousness so as to include all reality" (1999: 146). So transcending the physical existence, which in a way leads to inaction, provides the opportunity of attaining the ultimate Reality. Huxley condemns the contemporary philosophy based on positive sciences because it sees physical action as the ultimate satisfaction and thinks that spirituality can

lead people in the correct direction towards the unity with Reality. Birnbaum discusses unity with Reality thus: “[t]his self-transcendence and loss of personality is the only effective cure for a world suffering from idolatry, stupidity, and cruelty. In the ultimate reality, we can find true salvation” (2006: 37).

A similar loss of individual memory or selfhood and a perception of pure being appear in Safa’s novel. Indeed, Moran argues that the main idea in the novel is the ability to transcend selfhood (1990: 189). Ferit experiences the loss of selfhood when Selma leaves him. Although Ferit never expresses his deep feelings towards Selma, it becomes clear that she becomes the most important aspect of his life afterwards. He feels that “his inside was filled with Selma” (Safa, 2006: 90). For a short moment Ferit loses his selfhood and becomes Selma. Ferit feels that he can be always happy by being lost in Selma and by being Selma (Safa, 2006: 132). He even feels a hand on his shoulder although there is nobody behind him. This strange feeling can be attributed to his becoming Selma and the hand that touches his shoulder is his own hand that tries to stop Selma. After Ferit comes to live in Noraliya’s house, he experiences the same feeling with reference to Noraliya. He says: “Everything in me is Noraliya”. He even imagines how he – as Noraliya – travels to Rome, Noraliya’s second motherland (Safa, 2006: 277) and feels that he is Noraliya (Safa, 2006: 278). Ferit’s appearance in Noraliya’s house brings significant changes in Ferit’s spiritual life. When he hears some steps above himself at night, he loses the ability to feel his physical body as if he becomes lost in existence. “He touched his knee with his other knee. It felt as if he didn’t. He rubbed his feet against each other and the bed. There was no feeling of touching” (Safa, 2006: 225). When Ferit sits in Noraliya’s arm-chair, he “tried to detach himself from his selfhood. He shut down his memory. He was trying to erase the bits of his perception from his consciousness; the bits that reminded him of himself. . . . Now, in his consciousness, there was an eternal selfhood, which was the other and wide enough to embrace everything” (Safa, 2006: 227-228). When later on Ferit describes his experience in Noraliya’s arm-chair to Aziz, he states that he lost his consciousness but not mind because it was not his mind anymore; he feels himself as a witness of that mind (Safa, 2006: 240). In this image of Ferit’s experience in Noraliya’s arm-chair, there is the sense of a separate being and at the same time the being which embraces all these separate beings. Safa’s novel presents an image which can be closely associated with Krishna’s words from *The Bhagavad-Gita*, Book 18: “To see one changeless Life in all the Lives./And in the Separate, One Inseparable” (qtd. in Spurgeon, 1913: 3). Although one is a separate being, he/she is the part of the whole and contains the soul of the whole. Thus, everybody or everything is “forms or manifestations of the one divine life” (Spurgeon, 1913: 3). According to Moran, the transcendence of selfhood can be performed for various reasons such as nationalism or socialism, but achieving the last level of transcendence, reaching God, is the last step which encompasses all kinds of this process (1990: 189). Moran adds that the positive sciences against which Safa comes forth have inspired an individual’s selfhood and the sense of “I”;

the critic also quotes Safa's sentence in which he says that not only spiritualist philosophers, but also some biologists have shown a tendency towards God in the twentieth century (1990: 190). Kantarcıoğlu agrees with Moran in terms of Safa's quarrel with the western positive sciences and adds that what Safa tries to show is that the real search for reality cannot be limited to materialistic things and should be extended to the spiritual realm (2007: 95).

Noraliya is similar to Eustace in terms of her abandoning of her possessions and self. Noraliya, being born into an ambiguous setting of Muslim-Catholic combination, comes to comprehend the fact that material possessions bring only loss. She starts to heal desperately ill people and hardly goes out. Believing in spiritual existence and the devastating nature of selfhood, she prays to God to divide her into tiny particles so that she can be thrown into the hearts and lungs of sick people as hope of health (Safa, 2006: 274). She wants to be transformed into power that embraces all and at the same time is a part of that all. Noraliya, for whom "selfhood is a mountain that prevents one to see the sun or get the sunshine" (Safa, 2006: 272), records her spiritual isolation in her diary: "I'm all alone now, alone, alone . . . I'm as alone as a piece of straw that idly sails in the dark waves of wide oceans" (Safa, 2006: 268). So she becomes a dispossessed woman the aim of whom is spiritual satisfaction. In this vein, Aksoy claims that Noraliya's writings "ask the individual to tame earthly desires and transcend selfish tendencies" (2008: 95). What Noraliya asks from God is to reach the highest being although it suggests losing oneself: "Leave me without me, but not without you" (Safa, 2006: 265). While spending her life in her arm-chair Noraliya tries to find out the obstacle that appears to be like a wall between her and the ultimate being that she tries to reach. Eventually, she comes to understand what that wall is; "The dark wall is my selfhood" (Safa, 2006: 270). Noraliya sees her selfhood as the major wall that should be eliminated in order to reach the great unity with God. Noraliya also mentions all the devastating battles in the world and states that the only reason of the death of people is their inability to overcome their selfhood (Safa, 2006: 271). She concludes in this way: "Let's get rid of our selfhood and unite with the universal spirit" (Safa, 2006: 272). So what Huxley says about a person's self can be valid for Noraliya also: "Selfhood is a heavy, hardly translucent medium which cuts off most of the light of reality and distorts what little it permits to pass" (qtd. in Birnbaum, 2006: 37). What Aziz concludes about Noraliya's arm-chair is not surprising in this regard: "Noraliya's arm-chair is her rebellion not only against her selfhood, but against all selfhoods" (Safa, 2006: 279); "it is a symbol of a new enlightenment" (Safa, 2006: 286). As regards Ferit, as Noraliya's successor, he reaches the unity with the society and the universe inside himself (Kantarcıoğlu, 2007: 90). It seems people can reach the reality only when they leave their egotism behind. What is more, it can be seen from Noraliya's writing that she has become the Alone of Plotinus' philosophy quoted above and is trying to reach Alone to merge into a unity. So both novels depict characters that appear in "unstructured

transpersonal consciousness”, as Huxley claims (qtd. in Deery, 1996: 101) and are infused with the idea of wholeness and unity.

3. Time

The loss of subjectivity and the unity with the ultimate Reality create a condition for timelessness or the idea of eternity. The realm of mysticism does not allow a linear flow of life. The concept of time loses its conventional system of operation in mystic experiences. The authors depicting scenes with mystic experience in their works often employ the technique of timelessness. For Huxley, time is a problematic concept. *Time Must Have a Stop*, according to Barry Leal, is the novel in which Huxley’s ideas on time “receive their clearest expression” (1996: 185). Birnbaum states that for Huxley “men’s troubles arise because they are busy with either the past or the future” (2006: 37). Similarly, Leal states that “Huxley launches a savage attack on the deliberate subjugation of the present to the future by the major ideologies of his time” (1996: 185). Huxley’s and Safa’s novels contain the scenes where timelessness dominates the stage. In Huxley’s novel, it is stated that “[t]rue religion concerns itself with the givenness of the timeless. An idolatrous religion is one in which time is substituted for eternity . . . time can never be worshipped with impunity” (Huxley, 1944: 297). Time has become the aim of some people and this worshipping brings no salvation. What is suggested instead is the concept of eternity: “And it is only by deliberately paying our attention and our primary allegiance to eternity that we can prevent time from turning our lives into a pointless or diabolic foolery” (Huxley, 1944: 298). “Those who choose to consider time as an absolute, whether in the present, past or future, life will necessarily be relegated to the role of fool” (Leal, 1996: 186). Believing in eternity can withdraw people from a foolish life. The final achievement should be the ultimate reality, God, or Ground as it is called in the novel: “The divine Ground is a timeless reality” (Huxley, 1944: 298).

The disruption of linearity and causality in Eustace’s narration is the way the author tries to convey the idea of the lack of time and chronology. The chapters in which Eustace’s narration takes place cannot be put into a chronological order. The characters enter “a kind of formless and timeless consciousness,” if Huxley’s terms are appropriated (qtd. in Deery, 1996: 101). As Goodrich claims, Huxley’s novel throws the reader into a mystic experience because of the loss of time:

By getting involved with the story, the reader approaches a sort of simulated version of mystical experience by being forced to release insistence upon a novelistic presentation more respectful of chronological time and pace. *Time Must Have a Stop* thus invites its readers into a controlled experiment in extending the boundaries of time. (Goodrich, 1999: 147)

Similar disruption of time occurs in relation to older Sebastian's appearance at the end of the novel. Sebastian is seen after several years, obviously changed, is interested in mysticism, and married. But everything about Sebastian's later life is given in a chaotic description. The reader cannot follow what comes first.

The same chaos with causality occurs in the narration of Ferit's later life in Safa's novel. In comparison with the first part of the novel, which is based on causality, the second part cannot, or does not, establish any relationship between the events (Tekin, 1990: 113). Yet, even at the beginning of the novel there is a sense of timelessness or an idea that time is not needed. It is obvious in Ferit's inability to get his watch back. He is unable to see what time is it. When he wants to predict time by looking at the weather and the sunlight, he cannot grasp the signs of the sky (Safa, 2006: 22). Moreover, in the hostel, where Ferit stays, there is a deficiency in watches. Only Vafi Bey, the owner of the hostel, has a watch. While nobody can tell the time because of lack of watches, Zehra can show what time it is with her hands without looking at a watch. Zehra's ability suggests an idea of eternity which is not subjugated to a mechanical clock, but can be intuited by mystics. Aziz Bey, a Sorbonne graduate and a philosophy teacher does not accept the concept of time; he just divides a day into daytime and nighttime (Safa, 2006: 23).

Eventually, an ardent rationalist at the beginning, Ferit becomes lost in time and spirituality. This loss becomes quite evident when Ferit sits in Noraliya's armchair: "He did not know where he was. . . . 'Who am I?' asked he . . ." (Safa, 2006: 227-228). He comprehends that lack of explanation for some events is inevitable. When, for example, he cannot explain Noraliya's living portrait with moving eyes (Safa, 2006: 222), it becomes evident that Noraliya goes on existing in her objects as if she has stopped the time; Ferit and Noraliya are able to communicate although the conventional time periods of their existence are different. Thus, Noraliya ruptures and shatters the concept of time. Indeed, Noraliya's diary suggests that time should be forgotten. Noraliya writes: "I try to forget time and plunge into dreams" (Safa, 2006: 269). Later on she adds that she should not record the dates in her notes as time concept separates her from her God (Safa, 2006: 269). "Noraliya writes about an ecstatic mental state in which she has to forget everything that links her to herself and this world, including time" (Aksoy, 2008: 94). The novel challenges the concept of time by transforming it from a mechanical system into eternity.

Mysticism is the path by which both authors try to escape the drawbacks of the modern life which teems with materialistic targets. In fact, what both authors try to do is to attain the ultimate Reality, or God, which does not exclude anything. Therefore, both Huxley and Safa express their wish to experience everything without any limitations. Reaching ultimate Reality being lost in eternity can be interpreted as their consistent desire to project the ordinary world as an utterly limited space where people feel frustrated and suffocated. In sum, mysticism can be seen as a specific categorisation to name a human being's capacity to withdraw

him/herself from the aggravating reality of the everyday and push oneself towards the incomprehensible. In other words, both authors employ the mystic experience just to imagine a world where people can feel free from all kinds of conflicts.

Works Cited

- Aksoy, Sureyya Elif. (2008), "Muslim-Christian Dialogue in Peyami Safa's The Armchair of Mademoiselle Noraliya", *Journal of Interdisciplinary Studies*, XX. ½.
- Bhat, Yashoda. (1991), "Aldous Huxley: The Essay and the Novel", *Aldous Huxley and George Orwell: A Comparative Study of Satire in Their Novels*, New Delhi: Sterling.
- Birnbaum, Milton. (2006), "The Nature of Reality", *Aldous Huxley: A Quest for Values*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Deery, June. (1996), "Mysticism", *Aldous Huxley and the Mysticism of Science*, London: Macmillan.
- Forman, Robert KC. (1998), "What does mysticism have to teach us about consciousness?", *Journal of Consciousness Studies*, 5.2.
- Garrett Izzo, David. (2009), *The Influence of Mysticism on 20th Century British and American Literature*, Jefferson: McFarland & Company.
- Goodrich, Janet L. (1999), "Bringing Order Out of Chaos: Huxley's Time Must Have a Stop and Vedanta", *Extrapolation*, 40.2.
- Huxley, Aldous. (1944), *Time Must Have a Stop*, London: Harper and Brothers Publishers.
- Kantarcıoğlu, Sevim. (2007), *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm, İstanbul: Paradigma*.
- Leal, Barry. (1996), "Life as Time's Fool: Time in Aldous Huxley's Novels", *Critical Essays on Aldous Huxley*, New York: G.K.Hall and Co.
- Moran, Berna. (1990), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, Cilt 1, İletişim Yayınları.
- Russel, Bertrand. (2013), *Mysticism and Logic*, Courier Corporation.
- Safa, Peyami. (2006), *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, İstanbul: Ötüken.
- Spencer, Sidney. (2016), *Mysticism in world religion*, Penguin Books Limited.
- Spurgeon, Caroline F. E. (1913), *Mysticism in English Literature*, Cambridge University Press.
- Tekin, Mehmet. (1990), *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde bir Araştırma*, Konya: Selçuk University Press.

Underhill, Evelyn. (1920), *The Essentials of Mysticism and Other Essays*, JM Dent et Sons.

Tanin Gazetesi'ne Göre 1908 İstanbul Seçimlerinde Rum Protestoları ve Seçim Şenlikleri

Çiğdem ÜLKER¹

Öz

Araştırma Makalesi

23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet rejimi, 30 yıldan beri kapalı olan Meclis-i Mebusan'ın da açılması demektir. Hükümet, 24 Temmuz'da ülke genelinde genel seçimlerin yapılacağını ilan etmiş, akabinde seçim çalışmaları başlamıştı. Bu durum İstanbul'da ve taşrada büyük sevinç ile karşılanmış, oy verme işleminden sonra yapılan seçim şenlikleri İstanbul'daki bütün aidyetleri birbirine yakınlaştırmıştır. Ancak İstanbul Rumları'nın seçim konusundaki talepleri Osmanlı idaresince olumlu karşılanmamıştır. Bu nedenle Rumların yoğun olarak yaşadığı semtler asayiş bozan protesto ve gösterilere sahne olmuştur. Özellikle Fener Rum Patrikhanesi ve Rum basını'nın bu protestoları teşvik ettiği ve seçmenin iradesini yönlendirdiği bilinmektedir.

Anahtar: Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet, İstanbul Seçimi, Rum Protestoları.

Greek Protest and Election Festivals in 1908 Istanbul Elections According to Tanin Newspaper

Abstract

Research Paper

It was announced on July 23, 1908. II. Constitutional Period was also the opening of the Assembly, which has been closed for 30 years. The government has declared July 24 general elections will be held across the country, then the election campaign began. This situation was met with great joy in Istanbul and in the provinces, and the election festivities made after the voting process brought all the members of Istanbul closer together. But the demands on the choice of the Greeks of Istanbul was not welcomed by the Ottoman authorities. For this reason, the districts where the Greeks live intensely has been the protest and demonstration scene. It is known that the Greek Cypriot Patriarchate and the Greek Press especially encouraged this protest, and the election of the Greek Cypriot leader directed the will.

Key Words: Ottoman Empire, II. Constitutional, Istanbul Election, Greek Protestants.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 15.04.2018

Kabul tarihi / Accepted 31.05.2018

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cigde_m_ulk09@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0961-6795>

Giriş

Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme çabaları tedrici bir gelişme göstermiştir. Klasik dönemde Osmanlı idari erkleri, her ne kadar mutlak monarşi çerçevesinde şekillenmişse de mirasçısı olduğu İslam Medeniyeti'nin meşveret usulünü de diri tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde meşveret usulünün kurumlaşip “*Meclis-i Meşveret*” niteliğini kazanması ise III. Selim'in reformcu döneminde gerçekleşmiştir. III. Selim, devlet ile ilgili önemli kararları kendisinin başkanlık yaptığı, devrin ileri gelenlerinin katıldığı, toplantılarda almıştır. Padişah bu toplantılara katılanların fikirlerini korkusuzca savunabilmeleri için çıkardığı Hatt-ı Hümâyunlarla fikir hürriyetini güvence altına almıştır (Tanör, 2012: 36-37). Hüseyin Nail Kubalı, (1960:46) bu durumu, padişahın mutlak egemenliğini kendi eliyle sınırlandırması bakımından, meşrutiyet rejimine giden süreçte önemli bir adım olarak değerlendirmiştir.

Öte yandan 7 Ekim 1808 tarihinde anayasal düzene geçişte ciddi bir gelişme yaşanmış, Meşveret-i Âmme Meclisi'nde uzun tartışmalar sonucunda Sened-i İttifak kabul edilmiştir. Bu senet, Osmanlı bürokrasi ve yürütme gücünün üstünlüğünü gündeme getirirken, Osmanlı padişahının egemenliğini ayanlarla paylaşılabilirliğini belgelemesi bakımından önem arz etmektedir. Ancak Sened-i İttifak'ı zorunluluktan kabul eden II. Mahmut, merkezi otoritesini güçlendirdikten sonra bu senedi rafa kaldırmıştır. Bu anlamda değerlendirildiğinde senet, ölü doğmuş bir sözleşme olarak kabul edilse de Türk demokrasi tarihinde önemli bir dönemeç olarak hala geçerliliğini sürdürmektedir (Çavdar, 1999:20).

Yaşanan bu demokrasi deneyimlerine paralel olarak, Osmanlı taşrasında seçmen kültürünün temelleri II. Mahmut'un ıslahatlarıyla atılmıştır. 1829 yılında ilk defa İstanbul mahallelerinde uygulanan muhtarlık usulü, 1833 yılında Kastamonu Sancağı'nda uygulanarak “*Muhtarı Evvel*” ve “*Muhtar-ı Sâni*” adı ile iki muhtar seçimle iş başına getirilmiştir (Çadircı, 1970: 410). Tanzimat Dönemi'ne geldiğinde, eyalet ve sancak merkezlerindeki meclisler, hükümet merkezindeki Meclis-i Vâlâ'nın küçültülmüş birer taşra örneğini oluşturmuşlardı (Çadircı, 2007: 289). Bu meclislere üye olarak, bölgenin ileri gelenlerinden dürüst, akliselim kişiler tercih edilmiştir. Gayrimüslim ahalinin bulunduğu yerlerde; metropolit, hahambaşı gibi ruhani liderler ile iki nefer kocabaşlar da meclis üyeliğine seçilmişlerdi (Torun, 2012:86). Ancak meclisin bu yapısı bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle ikiden fazla gayrimüslim topluluğun bulunduğu yerlerde meclise katılımın nasıl olacağı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti üzerindeki azınlık yaptırımlarını arttırmıştır (Davison, 2005:148)². Avrupalı Devletler Osmanlı gayrimüslimlerinin vilayet, sancak ve kaza meclislerinde yeterince temsil edilmediklerini ileri sürmüş ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye gibi üst düzey idari kurumlarda da gayrimüslimlere yeni haklar verilmesini talep

² Ayrıca bkz: Özgür Yılmaz, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri (1840-1871), *Journal Of History Studies*, Volume:6, S.6, Ocak-2014, s.261.

etmişlerdi. Bunun için Islahat Fermanı'nda eyalet ve sancak meclisleri yönetmeliğinin yeniden düzenlenerek, taşra halkının seçimi ve temsili hakkında yeni bir düzenleme yapılacağı açıklanmıştır (Çadircı,1997:250). Bu düzenleme ancak 1864-1871 Vilayet Nizamnameleri sayesinde hayata geçmiş, Osmanlı taşra idaresindeki temsili organların işleyişine yeni bir usul getirmiştir. Buna göre Vilayet İdare Meclislerinde merkezden atanan üyeler dışında ahali tarafından seçilen iki Müslüman iki gayrimüslim olmak üzere dört üye bulunacak, gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri de tabii üyeler arasında sayılacaktı³. Özellikle Diyarbakır gibi etnik ve dini çeşitlilik bakımından zengin bölgelerde vilayet meclisleri oldukça renkli görüntülere sahne olmuş, meclis ruhban şurası haline dönüşmüştür. Diyarbakır Vilayet Meclisi iki Müslim iki gayrimüslim üye olmak üzere; Süryani, Keldani, Ermeni Katolik-Gregoryen, Ermeni Protestan murahhasları, Rum metropoliti ve müftüden oluşmaktaydı (Ortaylı,1985: 238).

Bu gelişmeler, mahallî idarenin doğuşu açısından oldukça önemli olmakla birlikte; muhassıllık meclisleri ve onun devamı olan vilayet idare meclislerinin, Osmanlı Devleti'nin parlamenter hayata geçişinde oldukça büyük katkılarının olduğunu belirtmek gerekir. 19 Mart 1877 tarihinde Osmanlı Devleti ilk Meclis-i Mebusan'ı toplandığında, devletin dört bir yanından gelen mebusların büyük çoğunluğu, Vilayet İdare Meclislerinden seçilen üyeler arasından valilerce veya meclis üyelerinin ortak kararıyla tayin edilen kimselerdi (Ortaylı, 2011:22). Taşradan gelen bu mebuslarla seçim konusu tartışılırken; İstanbulluların ilk defa seçim gördüklerini, kendilerinin ise Tanzimat Devri'nin başından beri seçim usulünü bildiklerini ileri sürüyorlardı (Us,1940: 84-85). Taşradan gelen bu tecrübeli mebusların sayesinde Meclis-i Mebusan'ın bir iç tüzüğü dahi olmamasına rağmen, meclis mükemmel bir şekilde işlemiş, kısa zamanda dış politika konularına dahi el atmışlardır (Ortaylı, 2011: 22-23).

1. 1908 Genel Seçimleri

Osmanlı Devleti'nde ilk anayasal düzene, II. Abdülhamit'in 23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet'i ilan etmesiyle geçilmiş, ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması üzerine II. Abdülhamit 14 Şubat 1878'de meclisi süresiz olarak dağıtmıştır. II. Abdülhamit'in idaresinde anayasanın tekrar yürürlüğe koyulmasını, meclisin açılmasını kısacası meşrutiyetin ilanını amaçlayan bir grup genç (Kalkan, 2008:21) gizli bir cemiyet kurarak Sultan'a muhalif bir tavır sergilemişlerdi. Bu muhalefet oluşumu, kısa sürede ülkenin dört bir yanında örgütlenerek, İttihat ve Terakki Cemiyet'i adını almıştır. Cemiyet 1908 yılının Temmuz ayında Rumeli'de devrim hareketine başlamış, bu hareket karşısında çaresiz kalan II. Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de anayasanın tekrar yürürlüğe koyulmasını ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını kabul etmiştir (Kars, 1997:56-57).

³ Bu dört üyenin seçim aşamaları için bkz: **Düstûr**, I. Tertip, C.1, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s.623.

II. Meşrutiyet'in ilanının ertesi günü, hükümet yaptığı bir açıklamayla seçimlerin bir an önce yapılacağını ve yaklaşık otuz yıldan beri tatilde olan parlamentonun toplanacağını duyurmuştur.⁴ Bu, 1877 yılından beri yapılacak ilk Meclis-i Mebusan seçimi olacaktı (Kansu, 2002:273). Ancak ortada, bir seçim yasası yoktu. 1877'den kalma bir seçim kanunu lahiyası gündeme getirilmişti fakat bu lahiyanın padişah tarafından onaylanıp onaylanmadığı dahi hatırlanmıyordu. Üstelik bu yasa taslağının bazı maddeleri anayasaya aykırıydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bir an evvel seçim yasasının yayınlanması ve seçimlerin yapılması hakkında hükümete baskı yapmış bu baskılar kısa sürede sonuç vererek "*İntihab-ı Mebusan Kanunu Lahiyası*" Kanûn-i Esâsi'ye aykırı maddeleriyle de olsa 3 Ağustos 1908 tarihinde II. Abdülhamit'e tastik ettirilerek yürürlüğe girmiştir (Alkan, 2009:44).

Bu seçim yasasına göre seçimler iki dereceli olacaktı. 25 yaşını dolduran ve vasitasız vergi veren erkekler oy kullanabilecekti. Her 500 kişi için ikinci seçmen seçilecek, bu ikinci seçmenler de sancak veya kaza merkezlerinde toplanıp 50.000 erkek nüfus adına bir mebus seçeceklerdi. Mebus olabilmek için adaylarda belli şartlar aranmıştır. Buna göre mebus adaylarının;

- 30 yaşını doldurmuş olmaları,
- Seçildiği vilayet halkından olmaları,
- Devlet memuru iseler seçtikleri taktirde görevlerinden ayrılmış olmaları,
- Türkçe biliyor olmaları yeterli görülmüştür (Kara, 2011:59-60).

Osmanlı Devleti'nde seçimler, 3 Ağustos 1908'de seçim yasasının sancaklara dağıtılmasıyla 121 sancakta yapılmıştır. Ülke genelinde icra edilen seçimler, genel meclisin 17 Aralık 1908'deki açılışına kadar yaklaşık dört buçuk ay sürmüştür. Bu süre içerisinde Ağustos ayı listelerin hazırlanmasıyla uğraşmış, Eylül ayı ortalarından itibaren ikinci seçmen "*Müntehib-i Sâni*" seçimlerine başlanmıştır. Ekim ayının sonundan Aralık ayının başına kadar geçen sürede mebus seçimleri tamamlanmıştır. Bu nedenle seçim kampanyalarının doruğa ulaştığı dönem Kasım ve Aralık aylarıdır (Demir, 1994:32).

II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren destekçilerini arttıran İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülkenin dört bir yanında şubeler ve bunlara bağlı kulüp ve cemiyetler açarak seçim kampanyalarını bu gibi yerlerde yürütmüştür. Cemiyet ayrıca basın seçim çalışmalarında aktif olarak kullanmıştır. Özellikle 1 Ağustos 1908 tarihinde yayın hayatına başlayan Tanin Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçim çalışmalarını yakından takip ederek seçimlerde cemiyetin sözcülüğünü yapmıştır (Demir, 1994:36).

⁴ Padişah Efendimizin bizzat ilan buyurdukları Kanûn-i Esâsi'nin ahkâmına uygun olarak Dersaadet ve vilayetçe intihabata süratle başlanması tebaay-ı şahane canibinden taraf taraf izhâr olunmuş gazeteler vasıtasıyla herkese ilan olunmuştur. Kanunumuzda göre hükümlerin harfiyen uygulanması hiçbir vakitte ve sebeple intihabata hâlel gelmemesine dikkat edilip her tarafta intihabata devam edilerek kanunumuzun 43. maddesi hükmünce önümüzdeki Teşrin-i Sâni ibtidâsinca Meclis-i Mebusan'ın küşâdı devletçe takdir edilmiştir (İkdam, 28 Temmuz 1908: 1).

Seçimlere katılan partilerden bir diğeri de Prens Sebahattin'in öncülüğünde kurulan Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin devamı olarak görülen Ahrar Fırkası'dır. 14 Eylül 1908 tarihinde kurulan Ahrar Fırkası daha çok yerel yönetimlerin önemini ortaya çıkaran, etnik unsurlara eşitlik tanıyan (Alkan, 200:44), ülkede milli burjuva yaratmak amacıyla bireysel teşebbüsü özendiren, liberal bir ekonomi anlayışına sahiptir (Kaluç, 2009:196). Osmanlı Ahrar Fırkası'nın kuruluş gerekçelerinden biri de İttihat Terakki Cemiyeti'nin tekelciliği ve gizliliğinin istibdata yol açabileceği kaygısıydı. Onlara göre Ahrar Fırkası'nın varlığı ile Osmanlı siyasetinde denge sağlanmış olacaktı. Ayrıca Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin azınlık unsurlara eşitlik tanımayacağı imajını Osmanlı Devleti için tehlike olarak görmekteydi (Akşin,1972:557). Çünkü İttihat ve Terakki'nin azınlık politikası, etnik unsurları Osmanlılaştırmaktan geçmekteydi. Osmanlılaştırmaktan kasıt, Osmanlı halklarını dize getirip onların Türkleştirilmesi demektir. İttihat ve Terakki önderlerinden Ahmet Rıza'ya göre, Türkler zaten diğer azınlık unsurlarının koruyucuları konumunda olduğundan iyi bir hükümetin kurulmasıyla her türlü aidiyete adil muamele yapılacak böylece adem-i merkezîyetçilik ve benzeri düşünceler kendiliğinden ortadan kalkacaktı (Ramsaur, 2007:115).

İttihatçılar'a göre Ahrar Fırkası, sarayla çıkar ilişkisi kesilen eski hafiyeler, cemiyetten yüz bulamayan maceracılar, Türklüğe düşman bazı Arnavut ve Arap kişilerden oluşmaktaydı (Demir, 1994:76). Ahrar Fırkası tüm bu eleştirilere ve yıpratıcı propagandalara rağmen 1908 genel seçimlerine İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında girme kararı almıştır. Fırka, seçimlerden kısa bir süre önce kurulmasından ve İttihat ve Terakki'nin zor kullanmasından dolayı ülke genelinde teşkilatlanıp, seçim propagandalarını seçmen kitleye yeterince ulaştıramamıştır (Bayur,1991:134). Bunun sonucunda Fırka, kendi çabalarıyla Ankara'dan mebus seçilen Mahir Sait Bey dışında başka bir mebus çıkaramamıştır (Kaluç, 2009:198).

Yurt genelinde yapılan seçimlerin sonuçları değerlendirildiğinde mesleki olarak, toprak ağaları ve beylerinin mecliste ilk sırada yer aldıkları görülmüş, onları din adamları, serbest meslek erbabı, asker ve memur gibi kişiler izlemiştir (Karal, 2011:62). Mebusların sayısı hususunda net bir rakam vermek oldukça zordur. Uzak vilayetlerden seçilen mebusların bazıları meclise hiç uğramadıkları gibi, bazı mebusların seçimden hemen sonra istifa etmeleri veya çeşitli nedenlerle mazbatalarının onaylanmaması gibi sebeplerle, meclis resmi üye sayısı olan 281 mebusa ulaşamamıştır (Demir,1994:90-91). Enver Ziya Karal'a göre seçilen mebusların sayısı 240'dır. Bunlardan 200'ü Müslüman, 40'ı da gayrimüslim mebuslardan oluşmaktaydı (2011:62-63)⁵.

⁵ Ayrıca Meclisteki mebus sayıları ve bu mebusların hangi milliyete mensup oldukları hakkındaki çeşitli görüşler için bkz: Hüseyin Nail Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, Tan Matbaası, İstanbul, 1960, s.105; Recai, G. Okandan, **Âmme Hukukumuzun Ana Hatları**, Birinci Kitap, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1959, s.269-70.

1908 genel seçimleri, Osmanlı sınırları içerisinde düzenli bir biçimde yapıldığı düşünülse de Rumlar, Ermeniler ve Bulgarlar kısa sürede Türkler aleyhine harekete geçmişlerdir (Tunaya, 1989:161-162). Özellikle İstanbul Rumları, seçim zamanında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve Osmanlı idaresine karşı gösteriler ve yayınlar yapmışlardır.

1.1. 1908 İstanbul Seçimleri ve Rumların Hoşnutsuzluğu

İstanbul özel konumu ve demografik yapısı nedeniyle 1908 genel seçimleri, yeni bir idari teşkilatlanmayı da beraberinde getirmiştir. Üsküdar, Kadıköy, Andoluhisarı, Beykoz, Tarabya, Büyükdere, Arnavutköy, Hasköy, Beşiktaş, Bayezit, Samatya, Eyüp, Beylerbeyi, Doğançılar, Makriköy (Bakırköy) Şile, Gebze ve Kartal semtlerinde belediye örgütü kurularak; şehir 20 seçim dairesine ayrılmıştır. Bu belediyelerin meclis üyelikleri için yapılan seçimlerde en çok oyu alan kişiler, seçimlerin icrasında aktif görev alan İstanbul Heyet-i Teftişyesine seçilmiştir. Teftiş Heyeti, seçim hazırlıklarına bir an önce başlamak için 18 Ekim'den itibaren seçim listelerini incelemeye başlamış (Tanin, 30 Eylül 1324:8) 2 Kasım'dan itibaren seçim listeleri askıya çıkarılarak 18 Kasım'da ikinci seçmen (Müntehâb-ı Sâni) seçimlerine başlanmıştı (Demir, 1994:32).

Heyet-i Teftişe'nin açıklamasına göre İstanbul'da 268.458 İslam, 75.776 Rum, 29.042 Ermeni, 10.694 Musevi, 792 Katolik, 277 Süryani olmak üzere toplam seçmen nüfusu 385.039 kişiden oluşmaktaydı. Bu sayıya Şile, Gebze ve Kartal'daki 37.500 erkek ve şehirde bulunan 55.000 askerin nüfusu da eklenerek İstanbul'un 10 mebus ile temsil edileceği belirtilmiştir (Demir, 1994:33)⁶. Bu 10 mebus içerisinde Rumların İstanbul'daki nüfus oranına göre en fazla 2 mebus çıkarabilecekleri açıklanmıştır. Tanin Gazetesi de Heyet-i Teftişe'nin verdiği rakamları doğrularak İstanbul içerisindeki Rumların sayısını yaklaşık olarak 75-80 bin aralığında olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine, Rumların hoşnutsuzluğu gün yüzüne çıkmıştır. İlk etapta Rum gazeteleri Tanin Gazetesi'nde açıklanan nüfus istatistiklerindeki Rum nüfusunun çarpıtıldığını iddia etmişler, 25 sene önceki nüfus cetvellerinde bile Rumların sayısının 440.000 olduğunu ileri sürerek, şimdiki bu rakamı anlayamadıklarını belirtmişlerdir (Kerimoğlu, 2008:41). Oysaki Tanin Gazetesi İstanbul Rumları'nın yaklaşık olarak 75- 80 binlik nüfusuna göre 2 mebus çıkartmalarının bile bir ayrıcalık olduğunu, bu kadar ayrıcalığa karşı 3 mebus çıkartmak istemelerine şaşırıldıklarını belirtmişlerdir. Tanin Gazetesi, "*Ya Rum mebusları için seçim hiç vaat edilmeseydi ne yapabilirlerdi? Kanun herkesi istediğine oy vermeyi serbest bırakmıştır*" (Tanin, 9 Teşrin-i Sâni 1324:3) diyerek Rumların seçimlere katılıp, onlara mebus çıkartma hakkı verilmesini adeta bir lütf olarak değerlendirmiştir. Tanin Gazetesi'nin bu iddialı açıklamasına cevap, Rumların temsilcisi misyonunu üstlenen Prodos Gazetesi'nden gelmiştir: "*İttihat ve Terakki Cemiyeti Rumlara lütufta bulunmak istiyorlarsa, iki mebus sandalyesini Rumların*

⁶ Ayrıca bkz: "İstanbul Nüfusu Hakkında Bir İstatistik", **Tanin**, S.121, 18 Teşrin-i Sâni 1324-1 Aralık, 1908, s.3.

samimiyetle sevdiği, hürmet ettiği Ali Kemâl ve Fazlı Beylere versin, istediğimiz budur başka bir şey değildir.” (Tanin, 23 Teşrin-i Sâni 1324:3) diyerek imalı bir cevap vermiştir.

Seçim süresince Rumların 3 mebus talebinine sözcülük yapan bir kişi de Fener Rum Patriği Yovakim Efendi’dir. Patrik Yovakim Efendi, bu konuyu Kâmil Paşa ile görüşerek, Rumların 3 mebus talebini ona iletmıştır. Ancak görüşme Yovakim Efendi’nin istediği gibi sonuçlanmayınca, Yovakim Efendi, seçimlere Rumların dahil olmayacağı tehditinde bulunmuştur. Bu tehdit Rumlarla Osmanlı idaresinin arasını daha da gerginleştirmiştir. Yaşanan bu gerginliğe son vermek için harekete geçen taraf ise İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Cemiyet, Binbaşı Hasan Bey ve Reji memurlarından Ofranidi Bey gibi isimlerden bir heyet oluşturarak, Fener Rum Patrikhanesiyle seçim pazarlığına girmiştir. Bu pazarlıkta Rumların İstanbul’dan 3 mebus çıkarmaları kabul edilmişti. Ancak Rumlar bu antlaşmayı taşradaki seçimlerde şikayetçi oldukları durumların düzeltilmesi şartıyla imzalayacaklarını belirtmiştir. Dahiliye Nezâreti tarafından taşra seçimlerinin incelenmesi için bir heyet oluşturulmuş, bu heyet Rumların seçimlerdeki şikayetlerinin asılsız olduğunun raporunu vermiştir. Bu rapordan rahatsızlık duyan Rumlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yaptıkları seçim antlaşmasını imzalamaktan vazgeçmişlerdir. Tanin Gazetesi baş yazarı Hüseyin Cahit, Rumların bu antlaşmayı imzalamaktan vazgeçmesini kendi zararları olarak değerlendirmiştir. Çünkü çoğunluğun Müslüman olduğu İstanbul’da 3 Rum mebus çıkarmak bile Müslümanların Rumlara göstermiş olduğu iyi niyetten başka bir şey değildir. Patrikhane bu hareketiyle 3 mebus çıkarma şansını kaybetmiştir. Müslümanlar açısından ise, kaybedilen bir şey olmamıştır. 3 Rum mebusun eksikliğinde ne güneş ne ay hareketinden geri kalacak, ne de intizam bozulacaktır. Fakat Rum vatandaşlarımız bütün hak ve hürriyetlerini Patrikhanenin eline teslim etmekle elde ettikleri 3 mebus hakkına dahi sahip çıkamamışlardı (Tanin, 20 Teşrin-i Evvel 1324:1).

İlerleyen günlerde Rumlarla Osmanlı idaresinin seçim görüşmeleri devam etmiştir. Rumlar bu görüşmelerde çıkmaza girdikleri anda büyük devletlere başvuracaklarını belirterek, Osmanlı idarecilerine gözdağı vermeye çalışmıştır. Çoğu zaman da Ermenilerle ve Ahrar Fırkası ile seçimde ortak hareket etmek için görüşmeler yapmıştır. Fakat bu görüşmeler de olumlu sonuç vermemiştir. Rum Cemaati sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşamadıkları takdirde İstanbul’dan mebus çıkaramayacaklarını anlamış, cemiyet ile anlaşma yolları aramıştır. Bunun sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin aday listesine Kostantinidi ve Kozmidi Efendiler eklenmiş ve böylece İstanbul’dan 2 Rum mebus çıkarılması konusunda cemiyet ile Rum Cemaati arasında anlaşma sağlanmıştır (Kerimoğlu, 2008:51).

Rumların sözcülüğü misyonunu üstlenen Prodos Gazetesi, İstanbul seçimleri sırasında Rumların taleplerini gazete sütunlarına taşımıştır. Prodos;

- Seçimlerin yalnızca kilise ve camilerde yapılması,
- Seçim mahallerinde asker yerine polis bulundurulması,
- Rum cemaatine vaktiyle oy pusulalarının teslim edilmesi,
- Nüfus tezkerelerini ibraz edenlerin hemen oylarını vermeleri,
- Her seçim mahalının teftişinde Beyoğlu Rum Cemaati'nin vekillerinin bulunması,
- Bu vekiller lüzum gördüğü takdirde seçimlerin tevkifi hakkında söz sahibi olabilmeleri,
- Beyoğlu seçimlerinin feshi ve sekiz gün daha uzatılması,

gibi istekleri gündeme taşımıştır (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324:3). Bu istekler değerlendirildiğinde Rumların en fazla şikayet ettiği konu, İstanbul Heyet-i Teftişiyesi'nin seçmenlerin oy vermeden önce nüfus tezkerelerini göstermelerini zorunlu tutmasıydı. İstanbul'da yapılan seçimlerde Teftiş Heyeti'nin böyle bir önlem almasının temel sebebi, mükerrer oy kullanımının önüne geçmek ve Osmanlı vatandaşı olmayanların oy kullanmasını önlemektir (Demir,1994:93; Kerimoğlu, 2008:47). Bu nedenle seçimin yapıldığı mahallerde hile yapılmasını engellemek için nüfus tezkerelerinin belediyelerce kontrolünün sağlanmasına özen gösterilmiştir (BOA ZB 353 10/8 Teşrin-i Sâni 1324). Rum seçmenlerin, seçim mahallerinde asker yerine polis bulundurulmasını istemelerinin nedeni ise Türk askerinin şakaya gelmediğini, seçim sandığına saldıracak olanlara hemen müdahale edeceklerini bilmeleridir. Ancak, asker aradan çekildiği takdirde istedikleri gibi rezalet çıkarabileceklerdir (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324:3).

İstanbul seçimlerinde Rumların hoşnutsuzluğu Rum basını'nın yanı sıra dini çevreler tarafından da desteklendiği görülmüştür. Özellikle Rum Patrikhanesi ve Kiliseleri Rum seçmenin protesto ve sokak gösterilerini teşvik edici bir rol üstlenmiş, Rum Kiliselerinden gürleyen çan sesleri ahaliyi galeyana getirmiştir. Kum Kapı Merdivenli Rum Kilisesi Heyeti (Kumkapı Aya Kiryaki Kilisesi), seçim sandıkları kaldırılacağı zaman Tophaneye telgrafla müracaatta bulunarak Askeri Mızıka Ekibi istemişlerdir. Tophane Nâzırı bu isteği geri çevirmemiş, Rum Kilisesi'ne mızıka ekibini göndermiştir. Ancak Askeri Mızıka Ekibi burada nezaketsiz bir tavırla karşılanmış ve "Haydi Dışarıya" denilerek kovulmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Mızıka Binbaşısı, Harbiye Nezâreti'ne başvurarak şikayetlerini bildirmiştir. Osmanlı askerine yapılan bu kötü muamele, askeri ve bürokratik çevrelerin yanısıra Müslüman ahalinin de tepkisine neden olmuştur (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324:3). Artan tepkiler üzerine Kilise Heyeti, yaşanan bu talihsiz olay hakkında özür mahiyetinde bir açıklama yapma gereği duymuştur. Kilise Heyeti'ne göre olay, kalabalıklaşan kilise havalisini tahliye etmek amacıyla Hristiyan ahaliye "Haydi Dışarıya" denilerek yapılan bir çağrıdır. Ancak tam o sırada mızıka ekibi de kilisede bulunduğu için bu çağrıyı kendi üzerine almış ve tamamıyla yanlış anlaşılardan doğan istenmeyen bir durum ortaya çıkmıştır. Kilise Heyeti bu

durumdan üzüntü duyduğunu ve her daim Osmanlı askerine hürmet göstermeye hazır bulduklarını belirtmiştir (Tanin, 12 Teşrin-i Sâni 1324:1).

Rumların İstanbul seçimlerinde bir başka şikâyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçimlerde eşitlik ilkesine uymadığı ve kimlere oy verilmesi gerektiği hususunda halkı yönlendirdiğidir. Bir bakıma Rumlar bu şikâyetlerinde haksız sayılmazlardı. Çünkü Rumlar seçim geleneği konusunda Türklere göre daha tecrübeli olduklarından İstanbul Belediye ve Adalar seçimlerinde birlikte hareket ederek oylarını bölmemişler ve bütün üyelikleri kazanmışlardı. Bu nedenle Tanin Gazetesi yazarı Hüseyin Cahit, Türkleri seçim konusunda dikkatli olmaya çağırılmış aksi taktirde İstanbul'dan tek bir mebus dahi çıkaramayacaklarını belirtmiştir (Tanin, 29 Eylül 1324:1). Önceki seçimlerden tecrübe kazanan İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimlerde işi şansa bırakmamak için oy sandıklarının bulunduğu binaları koruma altına almış, ikinci seçmen listelerini birinci seçmenin evine kadar götürmüş, kendi belirledikleri adalara oy verilmesi hususunda birinci seçmene telinde bulunmuştur (Alkan, 2009:46). Buna rağmen Rum seçmenin beklenenden fazla ikinci seçmen çıkardığı yerlerde cemiyet o bölgenin idari amirine baskı yaparak seçimleri iptal etmeye zorlamıştır (Tuncay, Çavaş, Akbayar, Öztuncay, Demirel, 2008:163).

Beyoğlu seçimleri başladığında Rum ahalinin tüm bu hoşnutsuzlukları gün yüzüne çıkmış, basın ve Patrikhanenin teşvikiyle hükümete karşı gösteri ve protestolara başlamışlardı. Bu protestolarda en çok dikkat çeken olay, Beyoğlu civarında işletilen dükkan ve mağazaların kapatılmasıdır. Dükkanlarını kapatmak istemeyen esnaflar, protestocular tarafından çeşitli baskılara maruz kalarak dükkanlarını kapatmak zorunda kalmışlardı. Beyoğlu ve Galata civarında işletilen bu dükkanların kapatılması Osmanlı idarecileri için bardağı taşıran son damla olmuştur. Öyle ki Dahiliye Nâzırı "*Dükkanları kapatırlarsa kapatsınlar, kanun haricinde seçim icra ettirmem. Asayiş ihlal ediyorlarsa asker sevk ederek yeniden asayiş temin ederim. Söyleyiniz dükkanlarını açsınlar. Açmazlarsa mesuliyetleri kendilerine aittir.*" (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324: 3) cevabını vermiştir. Dahiliye Nâzırı'nın bu söyleminden sonra her türlü ihtimale karşı Beyoğlu'na yeterli miktarda asker sevk edilmiş, Zaptiye Nâzırı olay yerine intikal etmiştir. Rum ahali, hükümetin ciddiyetini görünce dükkanları açmak zorunda kalmıştır. Ancak bu seferde Müslümanların Rumları öldürdüğüne dair uydurma haberleri yayarak, Rumlar kendilerinin lehine kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Fakat kimseyi bu söylemlere inandıramamışlardır. Tüm bu olanlardan sonra 6. Daire Belediye Müdür Vekili Bahattin Bey tarafından Dahiliye Nezâretine genel durumu belirtmek için şu telgraf çekilmiştir: "*Asayiş kemâlen iade olunmuş, kapalı dükkanlar açılmış, İstanbul'dan gelen asker de mahallerine iade edilmiş, lazım gelen mahallerdeki sandıklar açtırılarak intihaba devam olunmaktadır*" (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324:3).

Tanin Gazetesi, Rumların yaptıkları protesto ve gösterilere karşılık Ermeni Cemaati'nden bir despotun seçim şenliklerinde yaptığı vatanperver konuşmayı örnek göstererek, Rumların bu konuşmayı kendilerine ibret almaları gerektiğini belirtmiştir. Öyle ki bu despot tam da İttihat ve Terakki Cemmiyeti'nin azınlıklar üzerinde uygulamak istediği Osmanlıcılık politikasına hizmet eden bir konuşma yapmıştır: “*Ey vatandaşlar biz hep vatan evladınız, yani kardeş bulunuyoruz. Bizi bu vatan büyüttü, bu vatan besledi, vatanın saadeti ve selameti için çalışmalı ihtimam etmeli, vatanın ıslahı için ne yapmak gerekirse yapmalı. Hatta ölmek lazımsa ölelim, ben Osmanlılar için ölmeye hazırım. Şu üzerinde yaşadığım vatan toprağını öpüyorum*” demiş ve Osmanlı toprağını öpmüştür. Tanin Gazetesi'nin yazarı Kumkapı Rum Kilisesi'nde askerimizin uğradığı hakaret ne kadar çirkinse, Ermeni despotunun yaptığı bu vatanperver konuşmayı o derece alkışa layık, ibrete şayan bir konuşma olarak değerlendirmiştir (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324: 3).

Rum seçmenin bir diğer talebi 6. Daire seçimlerinin fesh edilmesidir. Onlar bu taleplerini, 5 Aralık (22 Teşrin-i Sâni) Cumartesi günü saat 8.00 sularında büyük bir kalabalık eşliğinde Bâb-ı Âli'ye yürüyüp, Sadrazam Paşa'nın huzuruna bir heyet göndererek bildirmişlerdir. Ancak Sadrazam Paşa'dan kanun dairesinde yapılan bir seçimin iptal edilemeyeceği cevabını almışlardır⁷. İstedikleri cevabı alamayan Rumlar Bâb-ı Âli'de çeşitli gösteriler yaparak asayişi ihlal etmişlerdir. Asayişin temini için kalabalık Rum grubunun üzerine mızraklı süvari askerleri sevk edilmiş, askerlerin yürüyüşü üzerine Rumlar dağılmak zorunda kalmıştır. O sırada Bâb-ı Âli'den Orman Mâden ve Ziraat Nâzırı Mavrakordato Efendi ile bir rahip patrikhaneye gidiyorlardı. Rum göstericilerden birkaçı Mavrakordato'nun arabasına kama ve revolver ile saldırarak arabanın camlarını kırıp, kayışlarını kesmişlerdi. Son anda askerlerin müdahalesi ile saldırganlar aman diye yalvararak yüzü koyun yere kapanmışlar, askerler hiç kimseyi incitmeden asayişi sağlayıp geri çekilmişlerdi (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324:3).

Seçim ahengini bozan bu olayları teftiş için Dahiliye, Zaptiye ve Orman Nâzırları; Beyoğlu Mutasarrıfı, Şehremini, Şehremaneti Heyet-i Teftişesi 22 Kasım Pazar günü Beyoğlu Mutasarrıflık Dairesine gelmişlerdi. Bu devlet erkanının, bazı Rumların oylarını kullanmadığını gözlemlemesi sonucu seçimlere 10 gün daha devam edileceği kararını almışlar ve bu karar kiliselere bildirilmişti. 6. Daire Belediyesi'nde Rumların gösteri ve protestolarından dolayı hareketli zamanlar yaşanırken, Rum nüfusunun yoğun olduğu 4. Samatya Daire-i Belediyesi, seçimi 5 Aralık Cumartesi günü tamamlayarak; Rum, Müslüman ve Ermenilerden oluşan kalabalık bir grup, mızıkla eşliğinde, birlik ve beraberlik içinde seçim sandıklarını belediye dairesine teslim etmişlerdi. Tanin Gazetesi'ne göre bu durum 6. Daire

⁷ Seçimlerde sandık bulunan yerlerde Rumlardan da bir adam bulunması gerektiği, Osmanlı tezkerelerinin kontrolünün yapılarak seçime devam edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Fakat bu durum Rumların hoşuna gitmediği için seçimin feshinde ısrar etmişlerdir. 6. Daire Belediye Müdür Vekili, seçimlere devam edileceğini her türlü asayişsizliğe karşı Rumların nüfusunun yoğun olduğu Fener, Unkapanı, Kumkapı, Topkapı, Samatya cihetlerine yeterli miktarda piyade asker sevk edilmesi gerektiğini bildirmiştir. BOA ZB 358 7 /8 Teşrin-i Sâni 1324.

Belediyesi Rumlarına ibret olmalı, aynı birlik ve beraberliği onlar da sergilemeliydi (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324:3). Ancak 6. Daire Belediyesi'nde tam aksi bir durum ortaya çıkmış, seçim şenliklerinde bayrak vakası cereyan etmiştir. Seçim şenlikleri dolayısıyla Beyoğlu sokaklarını dolduran Rum ahalinin elindeki bayraklarda “Yaşasın Yunan Kralı” gibi tahrik edici sloganların bulunması Tanin Gazetesi yazarlarının dikkatini çekmiş ve bu durumu gazete sütunlarında oldukça sert bir üslupla eleştirmişlerdi. Bu eleştirilere cevap, Servet Gazetesi'nin yazarı Nikolaidi Efendi'den gelmiştir: “Rumlar her nerede bayrak görmüş ise alıp çıkmış, ve bu sırada devr-i istibdattan kalma bayraklar araya karışmış, üzerinde yazılı olan şeylere dikkat edilmemiştir.” İşte Yunan Kralı hakkında söz konusu olan bayraklar bunlarmış. Prodos Gazetesi ise bayrak vakasını örtbas etmek ister gibi bir açıklama yapmıştır: “Bazı Yunan tebaası, Osmanlı bayrakları ile kendi bayraklarını beraber almışlardır.” Yani bu bayrakları taşıyanlar Yunanlıymış. Rum taraftarı gazetelerin bu açıklamalarına karşılık Tanin Gazetesi'ne Nikola Sava imzalı bir mektup gelmiş, bu mektupta Rum yanlısı gazetelerin açıklamaları şu sözlerle eleştirilmiştir: “Eğer bu bayraklar Servet'in dediği gibi devr-î istibdattan kalma ise üzerinde adalet, uhuvvet kelimeleri ve Rumca yaşasın kral ve ailesi gibi kelimeler ne geziyor? Ayıptır vatandaşlık namına bu hallerden vazgeçelim.” Diyerek bu gibi hallerin Anadolu'ya fena tesir edeceğini belirtmiştir (Tanin, 25 Teşrin-i Sâni 1324: 2). Tanin Gazetesi'ne gelen başka bir mektupta Marmarada Rumların seçim gösterilerine devam ettiği, gazinolarda ve sokak aralarında bir araya gelen Rumların Yunan Kralı ve ailesini öven sloganlar attığı, gece gündüz ateşlenen silahların halkı telaşlandırdığı dile getirilmektedir. Ayrıca yaşanan bu vakalara hükümetin yeteri kadar müdahale etmemesinden de şikâyetçi olunmaktadır (Tanin, 3 Kanun-i Evvel 1324: 3).

İstanbul seçimleri süresince yapılan Rum protestolarında hırsızlık vakaları da dikkat çeken bir boyuttadır. Kanun, hürriyet, adalet namına! gösteri yapmak için toplanan bu Rum ahalinin soydaşları, kalabalıktan yararlanarak yüz elli kadar protestocu Rum'un parasını ve çantasını çaldıklarını yine Rum vatandaşlarımızın şikâyetlerinden öğreniyoruz. Tanin Gazetesi'ne göre tüm bunlar Rum göstericilerin şiddet yanlısı olduklarının deliliydi (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1324: 3).

1.1.3. Seçim Şenlikleri

İstanbul'da II. Meşrutiyet'in ilk genel seçimi 1908 yılının Kasım-Aralık aylarında yapılmış, oy verme işlemi 28 Teşrin-i Sâni (11 Aralık 1908) Cuma günü Yeni Postahane binasında gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde dikkat çeken durum, İstanbul Rumları'nın asayiş bozan protesto ve gösterileri olmuştur. Ancak Rumlar seçimin gidişatını değiştiremeyeceklerini anladıklarında bu protesto ve gösteriler yerini birlik ve beraberlik duygularının körüklendiği seçim şenliklerine bırakmıştır. 24 Kasım'da Fener civarında oluşan atmosfer bu durumu oldukça güzel özetlemektedir. Fener ve Cibali seçim sandıkları kalabalık bir alayla dolaştırıldığı sırada Rum Patrikhanesi önüne gelinmiş, burada ulemadan bir kişi birlik ve beraberlik duygularını okşayan bir konuşma yapmıştır. Patrik Efendi bu konuşmadan duyduğu memnuniyeti, konuşmayı yapan kişiye teşekkürlerini sunarak göstermiştir.

Seçim alayı belediye binasının önüne geldiğinde Rum Patrikhanesi'nde görevli bir kişi tarafından tekrar bir konuşma yapılmıştır. Bu konuşmada, Osmanlı vatanında yaşayan herkesin birbirine karşı muhabbete mecbur olduğu, Türkler ile Rumlar arasına nifak sokanların taşla def olunup bu gibi kötü niyetli kişilere meydan verilmemesi gibi nasihatlerde bulunulmuştur (Tanin, 12 Teşrin-i Sâni 1324:1). Bu vatanperver konuşmaya karşılık Tanin Gazetesi de duyarsız kalmamıştır: “*Dünn patrikhane önünde İslam ile Rum'un birlikteliğini gördükten sonra saadetimizin tam olduğunu hissediyoruz. Çünkü şundan eminiz ki birimize bayram olan şey diğerimize matem değildir.*” (Tanin, 12 Teşrin-i Sâni 1324:1) diyerek her iki milletin sevinç ve üzüntülerinin ortak olduğunu vurgulamıştır.

İstanbul seçimleri bir bakıma II. Meşrutiyet'in ilanından kaynaklanan sevinç ve heyecanın devam ettiği bir atmosferde gerçekleşmiştir. Öyle ki seçim sandıklarının teslimi bile İstanbul ahalisine bayram coşkusu yaşatmıştır: “*Mini mini masum yavrular saf saf dizilmiş, yanlarında genç yaşlı birçok halk, ötede Askeri Mızıka hep bir ağızdan vatan şarkıları söyleyip Osmanlı sancağını dalgalandırmışlardı. Bayraklarla, kurdelelerle donatılmış seçim sandıkları baş üstünde tutularak öyle bir şenlik yapılmıştır ki bu hürriyet feyzini görüp de gözyaşı dökmek mümkün değildi. Yaşasın Hür Osmanlılar! nâraları tüm İstanbul sokaklarını çınlatmıştır.*” (Tanin, 9 Teşrin-i Sâni 1324:3). Bu şenliklerin en gösterişlisi ise 6. Daire Belediyesi'ndeki mahallelerde gerçekleşmiştir. Şenlik, sabahın erken saatlerinde mahalle sandıklarının Taksim'deki Talimhane'de toplanmasıyla başlamıştı. Yaklaşık 30-40 bin kadar erkek, kadın, asker ve mektep çocuklarından oluşan kalabalık bir grup, Taksim Talimhanesi gibi geniş bir meydanı doldurmuş, saatlerce tramvayın işleyişini aksatmıştır. Cadde-î Kebir'in iki yanındaki binalar bayraklarla donatılmış, bütün pencerelere kadınlar dizilmişti. Kalabalık grup saat 7.00 sularında pencerelerden atılan çiçek ve konfetilerin eşliğinde yürüyüşe başlamış, Bâb-ı Âli'ye gelmek için takip edilen caddelerin yeterli gelmemesi neticesinde yeni yollara ihtiyaç duyulmuştur. Bâb-ı Âli'ye varıldığında ise Bâb-ı Âli'nin içi, dışı hıncahınc dolmuştur. 6. Daire Belediye Reisi Vekili Bahattin Bey'in ve Sadrazam'ın nutukları bu kalabalık kitleyi daha da heyecanlandırmıştır. Bu seçim şenliğine, Ermeni Mektebi öğrencilerinin ve 6. Daire mahallelerindeki Rumların da katılmasıyla tam bir birlik beraberlik görüntüsü sergilenmiştir (Tanin, 21 Teşrin-i Sâni 1324:2). Her daire-i belediyenin seçim sandıkları gayet görkemli ve muhteşem alaylar ile asker ve halk tarafından Bâb-ı Âli'ye, Daire-i Meşihat'e ve Harbiye Nezâreti'ne götürülmekte bu münasebetle nutuklar irad edilmekteydi (Unat,1985:25).

İstanbul seçimleri nihayet 11 Aralık Cuma günü tamamlanmıştır. Seçim sandıkları postahane binasından saat 21.00 sıralarında arabaya konularak, İstanbul Şehremini Ziver Bey, ruhani liderler ve Heyet-i Teftişe Azaları eşliğinde Şehremaneti binasına götürülmüştür (Tanin, 30 Teşrin-i Sâni 1324:3). Burada oyların sayım işlemine hemen başlanmış, Heyet-i Teftişe'den Bedri Bey ve Rum Patrikhanesi Kapu Kethûdası pusulaları sandıktan çıkararak üzerindeki isimleri tek tek okumuşlardı. Pusulalar üzerindeki isimler okundukça pusulaların kayıt ve zabt işlemi; İstanbul Şehremini, Heyeti Teftişe, Polis Meclis Reisi gibi resmi görevlilerin gözetiminde icra edilmiştir. Bunlardan başka Rum Patrik Vekili, Süryani Katolik Patrik Vekili, Bulgar Eksarhlığı memuru, Protestan Rahibi, Hahamhane memuru gibi ruhaniler de oyların tasnifinde gözlemci olarak hazır bulunmuşlardı (Tanin, 29 Teşrin-i Sâni 1324:3). Tüm gece yapılan sayım işlemi 12 Aralık Cumartesi günü sabah saatlerinde tamamlanmış, saat 10.30 sularında ise İstanbul mebus adaylarının aldığı oylar belli olmuştu (Tanin, 30 Teşrin-i Sâni 1324:3). Bu sonuçlara göre İstanbul'dan mebus olma hakkı kazananların isimleri ve aldıkları oy miktarı şöyledir: Manyasizade Refik Bey 503 oy, Mustafa Asım Bey 475 oy, Ahmet Rıza Bey 472 oy, Reji Hukuk Müşaviri Vitali Faracı Efendi 461 oy, Divan-ı Umûmiye Hukuk Müşaviri Bedros Hallaçyan 455 oy, Ahmet Nesimi Bey 425 oy, Dava Vekili Kırkor Zohrab Efendi 392 oy, dava vekillerinden Konstantin Konstantini 369 oy, Hüseyin Cahit Efendi 354 oy, Dava Vekillerinden Kozmidi Pandelaki Efendi 340 oy almışlardır (Tanin, 30 Teşrin-i Sâni 1324:3). İstanbul'dan seçilen 10 mebustan 5'i Müslüman, 2'si Rum (Konstantin Konstantini, Kozmidi Pandelaki) 2'si Ermeni (Bedros Hallaçyan, Kırkor Zöhrab) ve bunların arasında Vitali Faracı, Meclis-i Mebusan'a giren tek Yahudi mebustur (Kara, 2011:62-63).

1908 genel seçiminde mebus adayları aynı anda iki partiden de aday olabilmekteydiler. Konstantin Konstantini, Krikor Zöhrap ve Albert Vitali Faracı gibi isimler Ahrar Fırkası'nın seçim listesinden yeterli oyu alamadılar da İttihat Terakki'nin seçim listesinden mebus olma hakkını kazanmışlardır (Alkan, 2014:42).

Seçimlerin sonuçlanmasının ardından İstanbul ahalisi, 17 Aralık Perşembe günü açılacak olan Meclis-i Mebusan'ın kutlamaları için günler öncesinden hazırlıklara başlamıştı. Pencereler, sokaklar bayraklarla ve yaşasın adalet, hürriyet, musavvat yazılarıyla süslenmişti. Yıldız Sarayı, devlet daireleri, yangın ve saat kuleleri, bankalar, elçilikler ve tren istasyonları Tophane-i Âmire Sanayi Alayı tarafından ışıklandırılmıştı. Ayasofya Meydanı'na bakan evlerin odaları birkaç gün öncesinden kiralanmış, hatta bir pencere için beş, on lira ödeyenler dahi olmuştur (Tuncay vd, 2008:182). İmparatorluğu teşkil eden muhtelif milletler, meclisin açılışını kutlamak için yer yer toplanmış, meclis binasının önünde kendi vekillerini selamlayacakları anı beklemeye koyulmuşlardı. Aslında bu muhteşem hazırlıkların bir diğer gerekçesi, meclisi açacak ve günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapacak olan II. Abdülhamit içindi. Halk yıllardır efsanevi bir anlam yüklediği bu gizemli Sultan'ı görmek için sabahın erken saatlerinde evlerinden ayrılmış, Sultan'ın geçme ihtimali olan sokaklara yığılmıştı. II. Abdülhamit, o gün dört atlı bir saltanat arabasıyla yola çıkmış, yanına oğlu Burhaneddin'i karşısına Sadrazam Kâmil Paşa'yla

almış, saltanat arabasına önde mızraklı süvari, yanlarında Karakeçili Aşireti süvarileri, arkada atlı yâverler eşlik etmişti. Meclis-i Mebusan binasına gidiş güzergahı olarak ise İhlamur, Pangaltı, İstiklal Caddesi ve Unkapanı tercih edilmişti. Yol kenarlarına biriken halk çılgınlar gibi “*Padişahım çok yaşa, hainler bize yüzünüzü göstermediler, hamdolsun Allahımıza sizi görebildik, bin yaşa Padişahım*” diye can feveran bağırışmışlardı. Hatta Talebe-i Ulûmden bazı kimseler, arabanın gümüş basamağını sürüklene sürüklene, şapur şupur öpüp yalamışlardı (Hasan Amca, 2013:210-213).

Meclis-i Mebusan'ın açılışına şahitlik etmek için hazır bulunan bir diğer grup Müslüman kadınlardır. Onlar bu isteklerini resmiyete dökmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezine gitmiş, Meclis-i Mebusan'ın açılış konuşmalarını kafes arkasından izlemek için cemiyetten izin istemişlerdir. Bu konuda ne kadar ciddi olduklarını göstermek için ise Hristiyan kadınlara izin verilip Müslüman kadınlara izin verilmezse, İngiliz kadınların İngiltere Parlamentosu önünde yaptıkları gibi gösteri yapacaklarını bildirmişlerdir (Tuncay vd, 2008:182) . Fakat meclisin açılış için yapılacak törene mecliste fazla yer bulunmadığı için listede bulunanların dışında kimsenin alınmayacağı belirtilmiştir (Olgun, 2014:86).

Nihayet II. Abdülhamit saat 8.00 sularında Ayasofya Meydanı'na gelmiş, burada çalan borazanlar “*Teşrif-i Hûmayun'u*” haber vermişlerdi. Ayasofya Meydanı'ndaki Mabeyn Mızıkâ Ekibi ise Hamidiye Marşı'nı çalarak II. Abdülhamit'i karşılamıştı. Bu karşılamadan sonra II. Abdülhamit, meclis binasındaki locasına teşrif etmiş, burada biraz dinlendikten sonra meclis salonunda bulunanları selamlamıştır. Bu kısa selamlamadan sonra Abdülhamit, Başkâtip Cevat Bey'i Nutku Hûmayun'u okuması için yanına çağırılmış ve Cevat Bey nutku kürsüde okumuştur (Çavdar, 1991:42). Fakat bu açılış nutku mebuslar üzerinde ciddi bir tesir yapmamış, mebuslar konuşmanın tamamını sesizlik içinde dinlemiştir. Oysa nutuktan sonra çalınan Meclis-i Mebusan Marşı mebusları heyecanlandırmış ve tüm mebuslar ayağa kalkarak marşa eşlik etmişlerdir (Olgun, 2014:89).

Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılış şerefine yapılan bu hazırlıklar ve sevinç gösterileri tüm Osmanlı aidiyetlerini tekrar ortak duygu ve heyecanda birleştirmişti. Özellikle meclisin açıldığı gün, seçimden kaynaklanan itirazlar bir kenara bırakılarak, İstanbul sokaklarının her köşesinde beliren birlik ve beraberlik manzarası gönüllerde derin bir tesir bırakmıştır (Tanin, 5 Kanun-u Evvel 1324:3).

Sonuç

İstanbul, Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmasının yanında, bünyesinde barındırdığı azınlıkların çeşitliliği ve nüfus yoğunluğu bakımından diğer Osmanlı vilayetleri ile kıyaslanamayacak kadar renklidir. Bu renklilik, kimi zaman toplumu sosyal bir laboratuvara dönüştürürken kimi zaman da basit bir uygulamada bile bunalımın eşiğine getirmekteydi. Özellikle 1908 genel seçimlerinin İstanbul ayağı bu durumu örnekler vaziyettedir.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, meşrutiyet kutlamalarına katılan tüm Osmanlı unsurları, genel seçimlerin yapılacağı tarih yaklaştıkça önceki ayrıcalıklarını kaybetme korkusuna kapılmışlardı. Özellikle İstanbul Rumları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlılık politikasından rahatsızlık duymuş, imtiyazlarının devamı için ellerinden gelen her türlü propagandayı yapmaktan geri kalmamışlardı. Rumların bu konuda en büyük destekçisi, Fener Rum Patrikhanesi ve Rum basını olmuştur. Özellikle Patrikhane, Rumların seçim sözcülüğünü yaparak onların taleplerini Osmanlı idaresine iletmiştir. Patrikhane'nin bu misyonu zaman zaman Rum Cemaati'nin tepkisine neden olmuştur. Bu tepkinin gerekçesi ise ruhani bir temsili olan böyle bir kurumun siyasete bulaşarak asıl sorumluluğunu yerine getirmemesi ve Patrikhane'nin İstanbul seçimlerindeki ikircikli tutumunun Rum Cemaati'nin menfaatine zarar verdiği düşüncesiydi. Dolayısıyla bu düşüncede olan Rum vatandaşlarımız, Patrikhane'nin ve Rum basınının teşvik ettiği sokak gösterilerini ve seçim propagandalarını onaylamamış ve bu gösterilere katılmamıştır.

Kaynakça

a-) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Zaptiye Nezareti (ZB)

BOA ZB 358 7 /8 Teşrin-i Sani 1324.

BOA ZB 353 10/ 8 Teşrin-i Sani 1324.

b-) Osmanlıca Süreli Yayınlar

Düstûr I. Tertip, C.1., 1289.

İkdam, S. 5902, 15 Temmuz 1324, 28 Temmuz 1908.

Tanin S.73, 29 Eylül 1324-12 Ekim 1908.

Tanin, S.74, 30 Eylül 1324, 13 Ekim 1908.

Tanin, S.92, 20 Teşrin-i Evvel 1324, 2 Kasım 1908.

Tanin, S. 96, 24 Teşrin-i Evvel 1324, 6 Kasım 1908.

Tanin, S.100, 28 Teşrin-i Evvel 1324, 10 Kasım 1908.

Tanin, S.102, 30 Teşrin-i Evvel 1324, 12 Kasım 1908.

Tanin, S.112, 9 Teşrin-i Sâni 1324, 22 Kasım 1908.

- Tanin, S.113, 10 teşrin-i Sâni 1324, 23 Kasım 1908.
Tanin, S.119, 16 Teşrin-i Sâni 1324, 29 Kasım 1908.
Tanin, S.121, 18 Teşrin-i Sâni 1324, 1 Aralık 1908.
Tanin S.124, 21 Teşrin-i Sâni 1324, 4 Aralık 1908.
Tanin, S.126, 23 Teşrin-i Sâni 1324- 6 Aralık 1908.
Tanin, S. 128, 25 Teşrin-i Sâni 1324, 8 Aralık 1908.
Tanin, S.132, 29 Teşrin-i Sâni 1324, 12 Aralık 1908.
Tanin S.133, 30 Teşrin-i Sâni 1324, 13 Aralık 1908.
Tanin, S.136, 3 Kanun-u Evvel 1324, 16 Aralık 1908.
Tanin, S.138, 5 Kanun-u Evvel 1324, 18 Aralık 1908.

c-) Kitap ve Makaleler

- Akşin, S. (1972) “31 Mart Olayına Değın Sebahattin Bey ve Ahrar Fırkası”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.27, S.3, 541-560.
- Alkan, M., Ö. (2009) “1908’den 2009’a Çok Partili Seçimlerin 101. Yılı 1908 (1324) İntihabı” **Toplumsal Tarih Dergisi**, S.184, 42-49.
- Alkan, M., Ö. (2014) “İmparatorluktan Cumhuriyet'e Seçim Tarihinden Seçmeler”, **Birikim Dergisi**, S.299, 139-152.
- Bayur, Y. H. (1991) **Türk İnkılabı Tarihi**, C.1, Kısım:2, Ankara: TTK Yayınları.
- Çadırcı, M. (1970) “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, **Belleten**, C.34, S.135, Ankara, 409-420.
- Çadırcı, M. (1997) **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: TTK Yayınları.
- Çadırcı, M. (2007) **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (1991) **İttihat ve Terakki**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T. (1999) **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, C.1, İstanbul: İmge Yayınları.
- Davison, R., H. (2005) **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876**, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Demir, F. (1994) **İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

- Gençoğlu, M. (2011), “1864-1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2, 29-51.
- Hasan Amca (2013) **Doğmayan Hürriyet**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kalkan, V. D. (2008) “Hürriyet’e Giden Yolun Kısa Tarihi”, **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, İstanbul: Yeni İnsan Yayın Evi, 11-74.
- KALUÇ, Ş. (2009) “Osmanlı Ahrar Fırkası’nın Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sonu”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S.53-54, 177-213.
- Kansu, A. (2002) **1908 Devrimi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karal, E. Z. (2011) **Osmanlı Tarihi**, C.9, Anka: TTK Yayınları.
- Kars, H. Z.(1997) **1908 Devrimi’nin Halk Dinamiği**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kerimoğlu, H. T.(2008), **İttihat Terakki Cemiyeti’nin Rum Politikası 1908-1914**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Kubalı, H. N.(1960) **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, İstanbul: Tan Matbaası.
- Okandan, R., G. (1959) **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, İstanbul : Fakülteler Matbaası.
- Olgun, K. (2014) **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ortaylı,İ. (1985) "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler",**Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1 İstanbul: İletişim Yayınları, 231-244.
- Ortaylı, İ. (2011) **Tanzimat Devri Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1888)**, Ankara: TTK Yayınları.
- Ramsaur, E. E., **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, İstanbul:Pozitif Yayınları.
- Tanör, B. (2012) **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya,T., Z. (1989) **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.1, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Torun, F. S. (2012). “Osmanlı Taşra İdaresininYeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 32, 81-97.
- Der:Tuncay, M., Çavaş, R., Akbayar, N., Öztuncay, B., Demirel, Y. (2008) **II. Meşrutiyet’in İlk Yılı 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Türkiye'den Seçim Manzaraları 1877-1980**, Atlas Tarih Kitaplığı, 2011, İstanbul: Doğan Yayınları.
- Unat, F. R. (1985) **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi**, Ankara: TTK Basımevi.
- US, H. T . (1940) **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 1293-1877**, İstanbul: Vakıf Gazetesi Matbaa Kütüphanesi.
- Yılmaz, Ö. (2014) "Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri (1840-1871)", **Journal Of History Studies**, Volume: 6, S.6, 253-280.

d-) Ekler

Ek 1: İstanbul sokaklarında seçmene seçim çağrısı yapılmaktadır. **Türkiye’den Seçim Manzaraları 1877-1980**, Atlas Tarih, Doğan Yayınları, 2011, İstanbul, s. 14.

Ek 2: Beyoğlu'nda seçim tamamlandıktan sonra halk İstiklal Caddesi'nde toplanmıştır. Ortada "Adalet" yazılı pankart görülmektedir. A.g.e., s. 21.

İlyada Destanı'nda İda (Kazdağı)¹

Zeliha KAPUKAYA²

Öz

Araştırma Makalesi

Batı Edebiyatı'nın ilk edebî metinleri Homeros tarafından kaleme alınan İlyada ve Odysseia destanlarıdır. İlyada Destanı'nın belirgin mekânları; Truva şehri, kentin yakın çevresi ve özellikle İda Dağı'dır. Dağın yüceliği, tanrısallığı, bitki örtüsü, su kaynakları, insanlar ve diğer canlılar için yaşam kaynağı olma vasfı destanın çeşitli kısımlarında anlatılır. Truva Savaşı'ndaki olayların azımsanmayacak sayıda İda Dağı ile ilgili olması dağın mitolojideki önemini gösterir. İlyada Destanı başta olmak üzere antik dönemden bu yana Kaz Dağı'nın mitolojik, tarihî ve kültürel değeri bir süreklilik içinde var olmaya devam etmektedir.

Bu makalede amaç; İlyada Destanı'nda İda'nın nasıl işlendiğini tespit etmektir. Bilinen en eski edebî eserlerden İlyada Destanı'nda, İda'nın hangi yönleriyle işlendiğinin tespiti; sosyal bilimler alanına katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda tarama ve kaynak incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak İda Dağı'nın İlyada Destanı'nda önemli bir mekânsal işlevinin olduğu ve o tarihten bu yana kültürel devamlılık içinde önemli bir sembol olarak toplumsal hafızada yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İda Dağı, İlyada, Truva, Kazdağları, Çanakkale-Balıkesir.

Mount İda in İliad

Abstract

Research Paper

Homer's epics Iliad and Odysseia are first literary texts of The European literary. The most prominent venues of the the text of the Iliad are Troy, the city's immediate surroundings and in particular in Mount İda. The glory of the İda, its divinity, vegetation, water resources, being a source of life for people and other living things are explained in various parts of the Iliad Epic. The course of events in the Trojan War to be related to Mount İda, shows the importance of The Greek mythology. Especially İda's historical, cultural and geographic values within a continuum, continues to exist from ancient times today.

The purpose of this article is to determine how İda was handled in Iliad. It is important in terms of social sciences. In this article, in-process screening and resource review methods are used. So it has been seen the Mount İda was handled as an important place in the Epic of İliad and it has been an important symbol in social memory in cultural continuity.

Key Words: Mount İda, İliad, Troy, Kaz Mountains, Çanakkale-Balıkesir.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 08.05.2018

Kabul tarihi / Accepted 09.06.2018

¹ Bu makale, Alanya Alaaddin Keykubad Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri metni olarak sunulmuştur.

² Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi Türk Dili Bölümü, zkapukaya@balikesir.edu.tr.
<https://orcid.org/0000-0003-1946-6612>

Giriş

Eski Yunan dilinde “söz” kavramını vermek için kullanılan üç sözlükten biri “mythos”, diğeri “epos”, üçüncüsü de “logos” tur. Bunlardan “mythos” söylenen veya duyulan söz olarak “masal, öykü, efsane” anlamlarına gelir. “Mythos” ile “epos” uyumlu bir bütünlük içinde Ege kıyılarında filizlenen destanları, övgüleri ve ezgileri anlatmakta kullanılır (Erhat 1993: 5).

Batı Edebiyatı'nın en eski edebî metinlerinden biri Homeros'un kaleme aldığı İlyada Destanı'dır. Destanda baştan sonra tanrıların insan ilişkilerine benzeyen davranışları, birbirleriyle hesaplaşmaları, tarafgürlükleri, insan kaderini ellerinde tutan ve onları kukla gibi oynatan yönleriyle bir anlamda tanrıların savaşı olan Truva Savaşı anlatılır. Savaş, destanın arka planında; tanrılar istediği için çıkar, tanrıların istediği şekilde gelişir ve sona erer. Destanda tüm mücadelesine karşı insanın kader ve tanrılar karşısında çaresizliği, boyun eğişi işlenir. Adeta “İnsan, yazgı karşısında acizdir.” mesajı verilmek istenir. İnsanın yazgısı, tarihin de yazgısıdır.

Batı medeniyetinin kültür temellerinin bir uzantısı olarak büyük önem taşıyan Truva, aynı zamanda Roma imparatorlarının aile köklerini dayandırdığı, Avrupa'da ondan fazla şehrin kuruluşunda adı geçen antik bir şehirdir. Truva şehri, Yunan mitolojisinde olduğu gibi Anadolu tarih ve kültürünün de bir parçasıdır. Çanakkale'de bugünkü Hisarlık mevkiinde yer alan ve Anadolu'da yapılan ilk kazı bölgelerinden olan bu antik şehir, Anadolu arkeolojisi için büyük önem taşır.

1. İlyada Destanı

Truva prensi Paris, Akha krallarından Menelaos'un karısı, Helene'yi kaçıtır. Menelaos, bunu gururuna yediremeyerek Helene'yi ve Paris'in Truva'ya götürdüğü diğer ganimetleri almak için Truvalılara savaş açar. Bu savaşa pek çok Yunan şehir devleti, kralları ve ordularıyla katılır. Truva Savaşı'nı yöneten komutan, Menelaos'un kardeşi, krallar kralı Agamemnon'dur. Annesi deniz tanrıçalarından, babası bir ölümlü olan Akhilleus da savaşa katılanlar arasındadır. Gücü, cesareti, savaşçılığı ve hitabetiyle Akhilleus savaşın kaderini belirleyen çok önemli bir karakterdir. Önceleri savaşın gönüllülerinden olan Akhilleus savaşa daha sonra yanaşmaz. Çünkü Agamemnon, Akhilleus'un sevdiği kadını onun elinden almıştır. Truva tarafında ise Paris'in kardeşi Hektor verdiği mücadele ile Truvalıları savaşta yenilmez yapar. Akhaların Truva önlerindeki kuşatması dokuz yıl sürmüştür. Bu süre zarfında her iki taraf da çok kayıp vermiş; ancak birbirini yenememiştir. Akhalar, Truvalıların üstün savaş gücü özellikle Hektor'un savaşçılığı karşısında iyice hırpalanmış, ordu içerisinde Yunanistan'a geri dönme düşüncesi iyiden iyiye kendini göstermiştir. Başından beri savaşın içinde olan tanrılar da saflarını iyice belirginleştirmişlerdir. Kral Agamemnon gördüğü bir düşe aldanarak ordusuna Yunanistan'a dönüleceğini bildirir. Ordunun da dönmeye istekli oluşu kralı hayrete düşürür. Diğer yandan Hektor'un bir önerisi vardır. Hektor'a göre savaşın nedeni Paris'in Sparta kralı Menelaos'un karısı Helene'yi kaçırması olduğuna göre

anlaşmazlık, Paris ile Menelaos'un dövüşmesiyle çözülmelidir. Bu öneri doğrultusunda Menelaos ile Paris karşılaşır. Ancak dövüşte Paris tam yenilecekken annesi Afrodit onu son anda savaş alanından kaçırarak ölümden kurtarır. Böylece ordular arasında mücadele yeniden başlar. Savaşın ikinci yarısında tanrıların taraf tutması savaşın kaderini belirler. Zeus'un gönlü Hektor'dan, yani Truvalılardan yanadır. Afrodit ve Apollon da Truvalıları destekler. Yerlerin ve göklerin Tanrısı Zeus'un karşısında kardeşi deniz tanrısı Poseidon, Zeus'un karısı Hera, Athena gibi tanrı ve tanrıçalar vardır. Savaşta Hektor'un verdiği büyük mücadele ve gösterdiği vatanseverlik göz doldurmakta, bilhassa Zeus'un takdirini kazanmaktadır. Yiğitlikte sınır tanımayan Hektor; karşısına çıkanı öldürür, onu karanlıklar ülkesi Hades'e gönderir. Ancak, Hektor'un Akhilleus'un çok sevdiği dostu Patrokles'i öldürmesi hem kendi hem de savaşın sonunun başlangıcı olmuştur. Çünkü bu ölüm Akhilleus'un içindeki öfkeyi kabartmış, onun savaşa yeniden dâhil olmasını sağlamıştır. Patrokles'i öldüren Hektor'dan intikamını almak isteyen Akhilleus, Kral Agamemnon'la anlaşmazlığına son vererek Hektor'un karşısına çıkacaktır. Hektor'la karşılaşmadan önce Akhilleus'un annesi deniz tanrıçalarından Thetis, oğlunu ölümden korumak için Olympos'da oturan ünlü usta Hephaistos'a giderek ondan Achilleus için savaş aletleri yapmasını ister. Thetis, Hephaistos'un yaptığı çok sağlam savaş aletlerini oğlu Akhilleus'a ulaştırır. Özellikle Akhilleus'un kalkanı bir tanrı elinden çıktığı için çok dayanıklıdır. Tanrısal savaş aletlerini kuşanan Akhilleus, Hektor'un karşısına çıkar. Mücadelede Akhilleus, yüreğindeki intikam hırsı, yiğitliği ve üstün savaş araçlarıyla Hektor'u alt eder ve onu öldürmeyi başarır. Hektor'un ölümü Truva halkını, ailesini ve özellikle babası kral Priamos'u perişan eder. Elbetteki Hektor'un yenilmesinde Akhilleus'u tutan tanrıların büyük payı vardır. Zira savaşın başından beri Hektor'un yanında olan Zeus karısı Hera tarafından bir şekilde Akhaların galibiyeti konusunda ikna olmuştur. Diğer taraftan Akhilleus'un Hektor'u öldürmesi öfkesini dindirmeye yetmemiştir. Hektor'un ölümünden sonra intikam alma arzusundaki Akhilleus, Hektor'un naasını sürükleyerek, ona işkence eder. Tanrı Zeus, Akhilleus'un işkencesine son vermesi için haberci Tanrıça İris vasıtasıyla ona haber gönderir. Hektor'un cesedinin babasına teslim edilmesini sağlar. İlyada Destanı bu sahne ile sona erer. Savaşın galibi Akhalar'dır.

Destanın devamı ise Odiysseia'dadır. Homeros, Odiysseia Destanı'nda akıllı, kahramanlığı, cesareti ve savaşçılığı ile Truva savaşında önemli görevler üstlenmiş Odiysseas'ın savaş sonrası memleketi İthaka'ya ulaşmasını ve bu yolculukta yaşadığı maceraları anlatmıştır. İlyada Destanı'nda savaştaki mücadeleler canlı sahnelerle anlatılırken Truva'nın ne şekilde düştüğü ve savaş sonrası yaşananlar yer almamıştır. Truva'nın düşüşü, Akha askerlerinin tahta atla şehre girişleri ve şehri yağmalayıp Helene'yi de alarak Yunanistan'a gitmeleri, Akha asker ve komutanların başına nelerin geldiği Homeros tarafından değil, sonradan Vergilius anlatımıyla günümüze ulaşmıştır. Ayrıca M.S.5. yüzyıl oyun yazarlarından Sophokles; Philoktetes'in öyküsüyle Aias'ın ölümünü, Euripides de Truva'nın sonraki durumunu konu edinmiştir (Hamilton, 2006: 148-153).

Vergilius'un anlatımına göre Hektor ölmüş, Akhilleus sıranın kendisine geldiğini anlamıştır. Hektor'un ölümünden sonra askerlerini alarak Truva'ya yeniden saldıran Akhilleus, şehrin surlarından Paris'in attığı ok ile topuğundan vurularak ölmüştür. Daha sonra Aias da hayatını kaybetmiştir. Ancak henüz Truva şehri düşmemiştir. Yunanlı komutanlar Truva'yı akıl yoluyla elde edebilecekleri sonucuna varır. Odiseas'ın tahtadan koca bir at yapılması ve savaşı kaybettikleri süsü verilerek Truva'ya hediye olarak içi komutanlarla dolu atın bırakılması düşüncesini hayata geçirilir. Odiseas'ın planı işlemiş, Trualılar gece tahtı atı Athena için kutsal bir hediye zannederek içeri almıştır. Tahta attan çıkan askerler şehrin kapılarını dışarda gizlenen Yunanlı askerlere açarlar. Şehir bütünüyle ateşe verilir ve Truva şehri düşer. Kral Priamos ve Trualılar kılıçtan geçirilir, kalanlar esir edilir. Çarpışmalardan yalnız Truvalı komutan Aineias sağ kalmıştır. Aienas, Vergilius'un anlatımıyla İtalya'ya giderek Roma'yı kurmuştur (Hamilton, 2006: 148-153).

2. İda Dağı

Antik dönemdeki adıyla İda, Türklerin bölgeye yerleşmesinden sonra Kaz Dağı veya Kazdağları olarak adlandırılan bölge, büyük ölçüde Biga Yarımadası'nda yer alır. Kazdağları batıda Dede Dağı, ortada esas Kaz Dağı, kuzeyde Babadağ, ortada Karataş Tepe, doğuda Eybek Dağı, kuzeydoğuda Gürgen Dağı ve Kocakatan Dağı'ndan oluşur. Üç tepesi olan Kaz Dağı'nın en yüksek tepesi 1774 metre olan Karataş Tepesi'dir. Bu tepe Balıkesir'in Edremit ilçesi Güre beldesinin kuzey-kuzey-batı yönüne düşmektedir. Çevresi büyük ölçüde ormanlarla kaplı olan İda Dağı'nın yakınında yerleşim yeri oldukça azdır. Bitki örtüsü bakımından zengin bir bölge olan Kazdağı'nda, Kazdağı Köknarı gibi yalnızca o bölgede yetişen çeşitli endemik türlere rastlanır. Meşe, kestane, gürgen, karaçam ve çeşitli maki türleri ile Kazdağı, Türkiye'nin ve Dünya'nın çok özel coğrafi bölgelerinden biridir. Ayrıca Kazdağları, Alp Dağları'ndan sonra dünyanın ikinci oksijen oranı yüksek dağlarını oluşturur. Bütün bu özelliklerini yanında Mıhlı, Kızılkeçili çayları, Sutüven, Hasanboğuldu şelaleleri ve Altınoluk Kanyonu Kaz Dağı'nın en dikkat çekici coğrafi oluşumları arasındadır (www.canakkaleili.com, 2018).

İsminin Giritli denizcilerce Girit'teki Zeus'un doğduğu İda Dağı'na atıfta bulunularak konulduğu öne sürülen İda; yalnızca İlyada Destanı'nda değil, Türklerin bölgeye yerleşmelerinden sonra *Sarıköz*, *Hasan Boğuldu* söylencelerinin ortaya çıktığı mitolojik bir mekân olarak da önem taşır. Yüksek ve heybetli görünüşü, sık ve çeşitli bitki örtüsü, akarsuları, bereketli toprakları ve deniz ticaretine elverişli kıyıları ile binlerce yıldır farklı milletlerin yerleşim yeri olmuş, efsaneleri ve ortak yaşam şekilleriyle insanlık tarihinin kültürel devamlılığına güzel bir örnek teşkil etmiştir.

İda Dağı, Zeus'un Truva Savaşı'nı izlediği ve savaşı yönettiği yer olmasının yanı sıra, Hristiyanlık tarihinde de bahsi geçmektedir. Zira Havari Saint Poulos iki kez Kaz Dağı eteklerinde vaaz vermiş, Asos'ta bulunmuş, Hristiyanlığı tebliğ

ederek oradan da Atina'ya ve daha sonra da Roma'ya gitmiştir. Bu nedenle bölgeye Hristiyanlarca kutsallık atfedilir (Kıpçak, 2005: 64).

2.1. İlyada Destanı'nda İda Dağı

İlyada Destanı'nda Truva şehri dışında iki mekân öne çıkmaktadır. Birisi Yunan tanrılarının ebedî ikametgâhı Olympus, diğeri ise İda Dağı'dır. Bunlardan İda, savaşın öncesinden savaşın sona erdiği vakte kadar önemli bir mekânsal işlev üstlenmektedir.

2.1.1. Yunan Mitolojisindeki Güzellik Müsabakası ve İda Dağı

Truva savaşının çıkmasına neden olacak güzellik müsabakası ve diğer olaylar İda Dağı'nın üzerinde gerçekleşmiştir. Truva savaşının neden çıktığını anlatan mitolojik öykü Homeros'tan değil, Iphigeneia, Aiskhylos, Euripides ve Apollodoros'un eserlerinden alınmıştır. Bu kaynaklarda "Paris'in Yargısı" olarak ifade edilen, Truva Savaşı'nın sebebi olarak gösterilen mitolojik öyküye göre Olymposlular, kavga tanrıçası Eris'ten hiç hoşlanmadıkları için onu şölenlerine hiç çağırılmazlar. Bu duruma çok içerlenen Eris intikam almak ister. Kral Peleus ile Thetis'in düğünlerine yine çağrılmayan Eris, eline altın elma alıp üzerine "en güzel kadına" yazarak konukların arasına elmayı atar. Bütün tanrıçalar elmaya sahip çıkarlar; ancak adaylar elenerek üçe iner. Bu üç tanrıça: Hera, Aphrodite ve Pallas Athena'dır. Onlar da son kararı Zeus'a bırakırlar. Zeus şanına yakışır kurnazlığıyla " *Siz en iyisi İda Dağı'na gidin. Orada Paris adında biri çobanlık yapar. Onun kadar güzellikten anlayan yoktur. Yargıyı o versin.*" der. Tuva Kralı Priamos'un oğlu olan Paris, babası tarafından İda'ya çobanlık yapması için gönderilmiş bir prenstir. Bunun sebebi ise kâhinlerin Paris'in günün birinde Truva'nın yıkılmasına neden olacağına dair kehanette bulunmalarıdır. Babası tarafından Truva'dan gönderilen Paris, İda kırlarında sürülerini otlatır ve bir nymphe olan Oinone adlı sevgilisiyle günlerini geçirir. Tanrıçalar Paris'i etkileri altına almak için çeşitli planlar yaparak İda Dağı'na giderler. Paris, üç güzel tanrıçayı karşısında görünce yargıyı kendisinin verecek olmasına çok şaşırır. Here (veya Hera) kendisini seçmesi halinde Paris'i, Avrupa ile Asya'nın tek kralı yapacağı vaadinde bulunur. Athena, Truvalılar'ın Yunanlılar'ı mağlup ederek bütün Yunanistan'ın yerle bir edilmesine yardım edeceğini söyler. Aphrodite'in rüşveti ise dünyanın en güzel kadını Paris'e vermektir. Paris, erkeklik zaafına yenilerek Aphrodite'i seçer (Hamilton, 2006:136).

Aphrodite'in Paris'e vadettiği dünyanın en güzel kadını Zeus ile Leda'nın kızları Helene'dir. Ancak o Agamemnon'un kardeşi Menelaos'la evlidir. Aşk Tanrıçası, vaadini gerçekleştirmek için Paris'in elinden tutar ve Sparta'ya Menelaos'un sarayına götürür. Günlerce sarayda ağırlanan Paris, Menealos'un Girit'e gitmesini fırsat bilerek görür görmez âşık olduğu Helene'yi kaçıır. Truva savaşı, Menelaos'un Paris'ten intikamını almak istemesi sebebiyle çıkar (Hamilton, 2006: 13).

İda Dağı destanın başlangıç bölümünde iki yönüyle öne çıkmaktadır. Birincisi Paris'in Truva'dan uzaklaştırılmak istenmesi ile gönderilen bir bölge olması, diğeri de çobanlık ve İda Dağı ilişkisidir. Truva'ya yakın en yüksek, ulaşılması güç ve gizlenmek için ideal bir coğrafi bölge olan İda, aynı zamanda çobanların mekânıdır. İlyada Destanı'nda da Paris'in İda Dağı'ndaki çobanlığı Hint, İran, Mezopotamya ve Antik Yunan medeniyetlerinde doğmuş ve yaygınlaşmış siyasetnâmelerde rastlanan çoban-kral veya çoban-prens imgesini hatırlatmaktadır.

2.1.2. Aşk Mekânı İda

İlyada destanının ikinci bölümünde Truvalıların diğeri bir deyişle Dardanieliler'in komutanı Aineias'tan bahsedilir. Akhaların Truvalıları kılıçtan geçirip ateşe verdiklerinde sağ kalan tek komutan Aineias, Tanrıça Aphrodite'in Ankhises'ten doğurduğu çocuktur. Tanrıça Aphrodite'le ilgili olarak bu bölümde "*Bakmadı tanrıçalığıma, birleşti İda eteklerinde bir ölümlüyle*" şeklinde bir ifade bulunur (Homeros, 2012: 57). Yani İda Dağı, Aphrodite'in Aineias'ın babasıyla bir araya geldiği mitolojik bir aşk mekânıdır. Annesi Tanrıça Aphrodite'in yardımıyla sağ kalan Aineias; Truva'nın düşmesinden sonra babasını, oğlunu ve arkadaşlarını alarak denize açılmış, yeni bir ülke aramıştır. Aineias, ünlü Latin şairi Vergilius'un destanda anlattığı gibi Troya'nın düşmesine yakın bir diğeri önemli Troya Kenti Antandros'a gelerek burada bir gemi yaptırmış, uzun bir yolculuk ve mücadeleden sonra İtalya'ya çıkarak Roma devletini kurmuştur (Hamilton, 2006: 166). O dönemde bir tersane kenti olan Kaz Dağı eteklerindeki Antandros (bugünkü Altınoluk civarı) M.Ö. 5. yy'da Ege Denizi'nde yaşanmış Peloponnes Savaşları'nda donanmalara gemi sağlayan bir endüstri merkezidir (www.arkeokur.tumblr.com, 2017).

İlyada Destanı'nda bir bölüm vardır ki İda Dağı bu bölümde tanrılar tanrısı Zeus ve Hera'nin masum bir aşktan ziyade hırs ve intikam duygularına alet ettiği bir yer olarak tasvir edilir. Kitabın on üçüncü bölümünde Zeus'un karısı Hera, deniz tanrısı Poseidon'un Akhalara yardım etmesini sağlamak için Zeus'un aklını çelmeye karar verir. Hera, İda Dağı'nda Zeus'u baştan çıkarır ve onun uyumasını sağlayarak Poseidon'a fırsat tanır. Çünkü Truvalılar ve özellikle Hektor'dan yana olan Zeus'un kardeşi Poseidon'la hiç anlaşamaz ve onun Akhalara yardım etmesini engellemek ister (Homeros, 2012: 327-333). Hera hazırlanır, süslenir, Aphrodite'in desteğini alarak *Çok pınarlı İda'nın en yüksek doruğunda oturan Zeus'a* varır. Yanında Zeus'un aklını örtecek uyku tanrısı ile birlikte *canavarlar anası* İda'ya ulaşır. Ve her şey istediği gibi gerçekleşir. Bulutların ve sisin gölgelediği dağın en yüksek noktasında, Zeus'un makamında uyku ile aşk, tanrılar tanrısını yola getirir. Zeus'un uykuya dalışından sonra Poseidon, fırsattan yararlanarak Akhalara yardım eder. Zeus'un İda Dağı'nda oturduğu yer Gargaron doruğudur (Homeros, 2012:331). Zeus'un yanına gelmek için karısı Hera'nin Gargaron doruğuna ulaştığı sahne ve sonraki yaşananlar destanda şöyle anlatılır:

*Lektos burnundan fırladılar, denizden,
Ayak bastılar bereketli toprağa.
Ayakları altında ormanlı doruklar titredi.
Uyku durakaldı orada,
Görünmeden Zeus'un gözüne,
Çok yüksek bir çamın üstüne kondu.
İda'da büyüyen en ulu çamdı bu,
Havada yüksele yüksele göğe varıyordu
Uyku orada, çam dalları arasında,
Bir kuş oluvermişti, dağlarda yaşayan ince sesli,
Tanrıların Khalkis, insanların Kymindis dedikleri,
Hera dosdoğru yürüdü Gargaron doruğuna,
İda'nın en yüksek tepesiydi bu,
Bulutları devşiren Zeus onu gördü,
Görür görmez aşk sardı düşünceli kafasını (Homeros, 2012:331).*

İlyada Destanı'ndaki "Zeus'un uykusu" motifi, Yunan mitolojisi başta olmak üzere, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Yakındoğu mitleriyle birlikte tek tanrılı dinlerde de karşılaşılan bir motiftir (Eliada, 1993: 122) "Ölüm-uyku" ilişkisi Zeus'un tanrı olmasına rağmen insana özgü yönlerini anlatır.

Kinine ve kıskançlığına şehveti alet eden Hera, hem Truva Savaşı'nın başlamasına neden olmuş hem de savaşın sonunu belirlemiştir. Destanın bu bölümünde Hera baştan çıkarıcı kadın, bir anlamda "femme fatale" olarak dikkat çekmektedir. Hera, Yunan mitolojisinde kıskançlık, aşk, kin, rakiplerine karşı düşmanlık, kurtuluş ve iyilikten çok bela ve tasa dağıtıcı rollerindedir. Diğer taraftan Hera'nın evlilik ve analık konusundaki hassasiyeti diğer tanrıçalar arasında örneğine az rastlanır niteliktedir (Agızza, 2001: 37).

Destanın ikinci bölümünde ise Truvalıların yanında savaşan şehir devletleri anlatılırken Zeleialılar'dan bahsedilmektedir. Homeros'un verdiği bilgiye göre Zeleialar İda Dağı eteklerinde oturan bir halktır (Homeros, 2012: 58).

2.1.3 Zeus'un Mesken Tuttuğu Yer: İda

İda Dağı, İlyada Destanı'nda öncelikle krallar kralı, tanrı ve tanrıçaların babası, Kronos'un oğlu Zeus'un meskenidir. Öyle ki destanda Zeus'tan bahsedilirken "Zeus Baba, İda dağından hükmeden ulu tanrı" ifadesine birkaç kez yer verilir (Homeros, 2012: 71-72). Buradan Zeus'un oturduğu Olympus'tan sonra dünyaya hükmettiği dağlardan birinin İda olduğu belirtilmektedir. Zira İda, Olympus kadar olmasa da Zeus'a mesken olacak kadar yüce ve kutsal bir dağdır. İda'nın özellikle Zeus'un Truva'daki savaşan tarafları seyrettiği ve onlar hakkında hükümler verdiği bir mekân oluşu destanda sıklıkla tekrarlanır.

İlyada Destanı'nda aksiyonun en fazla olduğu bölüm kitabın yedinci bölümüdür. Bu bölümde Hektor'un ve savaşa yeniden dönen Paris'in mücadeleleri göz doldurur. Ayrıca savaşın kaderini belirleyen tanrıların bu bölümde ön plana

çıkıldığı görülür. Savaşın gidişatının Truvalılar lehine geliştiğini gören ve Akhalara destek veren Zeus'un karısı Hera ve kızları Athena, savaşın kaderini istedikleri tarafa yönlendirmesi için Zeus'la bir tartışmaya niyetlenir. Bu bölümde İda ismi sıklıkla geçer. Zeus, kızışan savaşı izlemek için atlı arabasıyla İda Dağı'na gelmiştir. Destanda bu kısım şöyle anlatılır:

....., koştu arabaya iki atını,
 Uçup giden, tunç ayaklı, altın yelesi.
 Altundan kuşandı kendisi de,
 Aldı işlenmiş kamçısını,
 Bindi arabaya, şaklattı sürdü,
 Toprakla yıldızlı gök arasında uçtu atlar seve seve.
 Vardılar hayvanların anası, kaynağı bol İda'ya
 Gargaron'daydı Zeus'un tapınağı, kokulu sunağı.
 İnsanların, tanrıların babası durdurdu atları.
 Çözüp sardı koyu bir dumanla,
 Göz kamaştırın çalımıyla doruğuna,
 Troya'yı, Akhaların gemilerini süzdü (Homeros, 2012: 171-172).

Destanda Gargaron denilen bir yerde Zeus tapınağının bulunduğu, Zeus'a adakların adandığı, çeşitli kokuların sürüldüğü bir sunağın varlığından bahsedilir. İlyada Destanı'nda İda Dağı'nın zirvesinde olduğu belirtilen bu sunakta Zeus atlarını durdurur, koyu bir dumanla oraya yerleşir. Zeus, bu mevkiden savaşı gözetlemektedir. Yeri geldiğinde *elinde şimşegi, gökten inerek çok pınarlı İda'nın doruklarına oturmakta*, savaşa müdahale etmektedir (Homeros, 2012: 243). Zeus'un müdahalesi kimi zaman emir verdiği ya da haber gönderdiği tanrılar vasıtasıyla kimi zaman da İda Dağı'ndan fırtına kopartıp, toz yağdırarak gerçekleşmektedir (Homeros, 2012: 244-279). Zeus, Troya savaşını izlediği İda Dağı'ndaki doruktan bazı durumlarda savaşın taraflarına yıldırımlar gürleterek, ışıklar salarak çeşitli mesajlar göndermektedir (Homeros, 2012: 172-176). Destanda *İda'dan hükmeden güçlü tanrı Zeus* olarak anılan Zeus, gönderdiği ışıklarla bazen Akhaları korkutmakta bazen de Truvalıları zaferle müjdelemektedir. Zeus, destanda *İda'dan hükmeden güçlü tanrı Zeus* olarak anılır (Homeros, 2012: 581).

Zeus; İda Dağı'ndan Olympus'ta neler yaşandığını görerek orada gerçekleşen olaylara müdahale etmektedir. Zeus, İsteddiği vakit atlarını İda Dağı'ndan Olympus'a sürerek oraya gidebilmektedir (Homeros, 2012:184-344). Bu durum iki dağın mekânsal konumunu ve tanrılar için işlevini belirtmektedir.

İda Dağı'nda halen bir ziyaretgâh ve inanç merkezi olan Zeus Altarı denen bir mevki yer almaktadır. İlyada Destanı'nda geçen ve Zeus'un atlarını durduğu, Gargaron'da olduğu belirtilen bu mekânın Çanakkale ili sınırlarında Küçükkuşu'da (antik adıyla Gargara) Zeus Altarı olduğu düşünülmektedir. Eski Yunanlıların savaşlarda galip gelmek, kuraklıktan, hastalıktan korunmak, bereketli ürün almak gibi sebeplerle burada tanrılara kurban verdikleri bilinmektedir. Burasının kutsiyeti, süregelen inanç sistemlerinin dönüşümüne uğrayarak devam etmektedir (www.canakkale.gov.tr, 2016). Bugün Edremit Körfezi, Midilli gibi Yunan adaları, Assos, Truva gibi antik bölgelerin görülebildiği, dilek ağaçlarına çaputların bağlandığı bu mekân; mitolojik değer ve önemini yanında halen Türkmen olarak tabir edilen toplulukların ritüellerini gerçekleştirdiği, adaklarını adadığı, Hıdırellez kutlamalarını yaptığı bir mevkidir.

2.1.4. Kaynağı Bol İda

Yukarıdaki bölümde İda Dağı'ndan *hayvanların anası, kaynağı bol İda*'' olarak bahsedilmesi önemli bir nitelendirir. Dağın Truva Savaşı'nın yapıldığı dönemde çeşitli yaban hayvanlarını bağrında yaşatan bir coğrafi alan olduğu anlaşılmakta, bugün de çeşitli vahşi hayvanların yaşadığı bir ekosistem olma özelliğini sürdürmektedir. İlyada Destanı'nın bazı yerlerinde *canavarlar anası İda* ifadesi dağın vahşi hayvan türleri için bir hayat kaynağı olma özelliğine bir atıftır.

Ayrıca destan metninde İda Dağı'nın kaynağının bolluğu *çok pınarlı İda* tabiri ile de zikredilir. Kaz Dağı'nda yer alan Sutüven, Pınarbaşı, Hasanboğuldu gibi mevkilere gidildiğinde, hele Akçay kıyılarında dağdan inen tatlı su kaynaklarına bakıldığında dağın bu özelliğinin antik dönemden bugüne hiçbir değişikliğe uğramadan devam ettiği görülmektedir.

Destanda İda Dağı'nın öne çıkan bir yönü de bazen insan kılığına giren tanrıların çobanlık yaptığı ya da bir çoban kılığında insanların arasına karıştığı bir yer olmasıdır. Örneğin, destanın bir bölümünde Apollon, Zeus'un emriyle Troya'nın sığırlarını güden bir çoban kılığındadır. İlyada Destanı'nda Apollon'nun çobanlık yaptığı yerin *çok kıvrımlı İda'nın ormanlık yarıları* olduğu söylenir (Homeros, 2012:507). İda'nın yarıları; ulaşılması güç, sık ormanlarla kaplı, kıvrımlı coğrafyası savaştan kaçıp gizlenmek için oldukça uygun bir mekândır (Homeros, 2012:511). Ayrıca tanrıların bazen de seçkin insanların çoban kılığına girerek kendileri gizlemeleri motifi dikkati çekmektedir. Bu destan motifi Yunan mitolojisinin pek çok anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Tek tanrılı dinlerde görülen çoban-peygamber imgesinin destan metinlerinde de görülmesi üzerinde durulması gereken ortak bir noktadır.

İlyada Destanı'nda İda Dağı dorukları Zeus adına adakların adandığı bir yer olarak anılır. Destandan anlaşıldığı kadarıyla dönemin adak geleneğinde tanrılar için özellikle Zeus adına "sığır budu yakma geleneği" bulunur (Homeros, 2012: 521). İlyada Destanı'nda Zeus, kendisine adak adanmasından memnuniyetini pek

çok yerde tekrarlar ve bunu karşılıksız bırakmadığını belirtir. Destanda konuyla ilgili şöyle bir bölüm vardır:

*Sızlıyor Hektor için sızım sızım yüreğim,
Bana ne çok sığır budu yakmıştı o,
Yakmıştı çok yarlı İda Dağı'nın doruklarında,
Troya kalesinin üstünde yakmıştı (Homeros, 2012:521).*

İlyada Destanı'nda Achilleus'un intikamını almak için uğruna savaşa yeniden dâhil olduğu, çok sevdiği arkadaşı Patroklos'un cenaze töreni hazırlıklarında da İda Dağı çeşitli tasvirlerle anlatılır. Destanda Patroklos'un naaşının yakılması için odun toplamaya Akha askerleri İda Dağı'na gönderilir. Bol pınarlı İda eteklerinde, keskin tunç baltaları ile Akha askerleri meşe ağaçları kesmişler, sık çalılıkları aşarak, Truva Savaşı'nın yapıldığı İlyon Ovası'na taşımışlardır (Homeros, 2012:539).

İda'nın ordular için ağaç kaynağı olma özelliği bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinde de görülmektedir. İstanbul'un fethi öncesi deniz gücünü artırmak isteyen Fatih, Adana ve civarında yaşayan Türkmenleri gemi kerestesi biçmek için İda Dağı'na davet etmiş, bu davet üzerine bir kısım Türkmen grupları buraya gelmişlerdir. Zamanla "Tahtacı Türkmenleri" ismini almış olan bu insanlar, fetih için gemilerin yapımında kullanılacak keresteyi biçmişler, Osmanlı donanmasının gelişmesinde lojistik destek vermişlerdir. Orta Asya'dan getirdikleri şaman kültürünü ve şamanlığın kutsal saydığı kaz ayağı motifini bölgeye işleyen Tahtacı Türkmenleri Sarıkız efsanesi gibi söylenceleri de kendilerinden önceki kültürlerden devralmışlardır (Kıpçak, 1999: 44). Halen varlıklarını sürdüren bu Türkmen grupları İda etekleri ve yakın bölgelerde meskûn haldedirler.

Homeros'un İlyada'da yer vermediği; fakat Vergilius'un savaşın sonunu anlattığı bölümde İda ile ilgili mitolojik bir detaya rastlanır. Achilleus öldükten sonra yeniden intikam atağına çıkan Akha komutanlarından Philoktetes, Paris'i vurarak yaralar. Ağır bir yara alan Paris, arkadaşlarından kendisinin İda Dağı'na götürülmesini ister. Zira orada İda Dağı'nda çobanlık yaptığı zamanlarda eski sevgilisi Oinone vardır. Bir nyimphe olan Oinone bir zamanlar kendisine her yarayı iyileştiren şifalı bir ilaçtan bahsetmiştir. Bu ilacın yaralarını iyileştireceğini ummaktadır. Arkadaşları Paris'i İda Dağı'na götürürler. Oinone'yi bularak Truvalı prensin yanına getirirler. Nymphe Paris'e küskün olduğu için ilacı vermez. Paris ölür, bunun üzerine eski sevgili de kendini öldürür (Hamilton, 2006:150).

Bir İda nymphesi olan Oinone, tıpkı ait olduğu İda'nın anaçlığı gibi vefasız sevgilisi Paris'e hem küskünce hem de şefkatle yaklaşır. Oinone yaraları tedavi etmekte hünerli, İda'nın şifalı otlarını bilmektedir. Oinone'nin Paris'in yaralarını iyileştirmeyi reddetmesi ya da istediği halde babasının bunu engellemesi sonucu Paris'in ölümü "evini terk eden bu adamın hak ettiği cezayı alması gerektiği" düşüncesiyle gerçekleşmiştir. Eski çoban arkadaşları tarafından İda'nın çıralı çamlarıyla yakılan Paris'e Oinone'in "pişman olarak kavuşma arzusu" ölümle

zirvesindeki en yüksek tepeye Sarıkız, babasının öldüğü tepeye de Baba Tepe denilmektedir. Sarıkız Tepesine çıkanlar kurban kesip adaklar adamaktadırlar (Kıpçak 1999: 63-64).

Sarıkız Efsanesi'nin bölgede anlatılan çeşitli varyantları bulunmaktadır. Bazı varyantlarda Sarıkız ile Afrodit özdeşleştirilir. Hektor ve Sarıkız birlikte anılır. Antik yerleşim adları ve İslâmî motifler bir arada verilir. Ayrıca Sünnî Yörükler ve Tahtacı Türkmenleri arasında anlatılan Sarıkız efsaneleri de birbirinden farklıdır. Tahtacı Türkmenlerinin anlattığı Sarıkız efsanelerinde İran mitolojisi ve Alevî inancının motifleri bulunur. Bazı yerlerde Afrodit-Sarıkız Fatma Ana'nın kızı olarak nitelendirilir. Bu konuyla ilgili olarak Tahir Harîmî Balcıoğlu *Tarihte Edremit Şehri* adlı eserinde Tahtacı Türkmenleri arasında anlatılan Sarıkız Efsanesi hakkında "Afrodit'in İran esatiri ile tüllemiş bir şeklinden başka bir şey değildir." tespitini yapmaktadır (Balcıoğlu 1937: 84)

Afrodit ile ilgili İda söylenceleri ve İda Dağı'nın doğal ve kültürel zenginlikleri Türk Edebiyatı'nın kimi şairlerince de dile getirilmiştir. Bu şairler arasında kendisi de Edremitli olan ve Türk Edebiyatı'nın değerli şairlerinden Mustafa Seyyid Sutüven; İda'yı, İlyada'yı, Afrodit'i ve Sutüven şelalesini şöyle terennüm etmiştir:

*Bir kayadan duman duman
On yedi metre atlayan
Dağ kokusuyla yüklü su
Akması tel tel ince
Düştüğü yerde üç kulaç
Mavi su ak köpüklü su*

....

*Duyduğu besteler bu yer
Şiirine borçludur Homer
Çünkü senindir İlyada*

.....

*Afrodit Afrodit'ken ah!
Dağdan inerti her sabah
Elde gümüş hamam tası*

.....

*Kendini gömmüş Sarı Kız
Göklere çarpan yerine.
Gönlünü vermiş sayısız (Sutüven 1976: 23,24).*

Mustafa Seyyid'in "Kazdağı" şiiri şöyledir:

*Kazdağı âşık dağdır
Sevgi bu dağlarda yaşar.
Kazdağı âşık dağdır
Eski Yunan Devri kadar.*

.....

*Taktı bu dağlarda kanat
Şanlı şiirler Homer'e
Burda Aşil sürdü de at
Erdi zaferden zafere (Sutüven 1976:162,163).*

Sonuç

İda Dağı; İlyada ve Odysseia destanlarında Truva Savaşı'nın çıkışından savaşın sonuna kadar bütün olaylara tanrıların gözünden şahitlik eden önemli bir mitolojik mekân olarak görülmektedir. Olympus'a rakip olacak nitelikte yüceliği, zengin bitki örtüsünün insanlara sağladığı imkânlar, standadaki olayların cereyan ettiği dönemlerden günümüze değin devam eden söylencelerin çıkış noktası olması sebebiyle İda Dağı, dünya kültür envanterinde önemli bir yer teşkil etmektedir. İda Dağı'nın İlyada Destanı'ndaki özel konumu, bilhassa Yunan mitolojisinin temel karakterlerinin öykülerine ev sahipliği yapması nedeniyledir. Destanda; Zeus, Hera, Aphrodite gibi tanrı ve tanrıçaların birbirleriyle mücadelelerinin, insan hayatına ve olayların seyrine olan müdahalelerinin ve Truva Savaşı'ndaki rollerinin azımsanmayacak sayıda İda Dağı ile ilgili olması dağın işlevsel bir mahiyeti olduğunu gösterir. Antik dönemden bu yana tarihî ve kültürel bir süreklilik bütün devirlerde söz konusu olmuştur. Bugünün Kaz Dağı'nın sakinleri folkloruyla, dilden dile dolaşan söylenceleri ile bu devamlılığın örneklerini sergilemektedir. Antik dönemdeki ismiyle İda Dağı'nın yüksekliği, Tuva ve Ege denizine hâkim bir konumda oluşu, sık ormanlarla kaplı olması, zengin ekosistemi, coğrafi yönden ulaşılmazlığı, Zeus başta olmak üzere Yunan mitolojisinin önemli karakterlerine ev sahipliği yapması dağın İlyada destanında geçen temel özellikleridir. Antik dönemden günümüze kadar söylencelerin bazı motif ve karakterlerinin değişmeden farklı kimliklerde halen yöre efsanelerinde yaşıyor olması, ev sahipleri değişse de tarih boyunca İda Dağı'nın, insanlık hafızasında coğrafi ve efsanevî değer ve önemini muhafaza ettiğini göstermektedir. Bilhassa yörede anlatılagelen Sarıkız söylenceleri; diller, dinler, inançlar, kültürler farklı olsa da antik dünyadan günümüze kültürel devamlılığın güzel örnekleri arasındadır. İda Dağı'nın mitolojik zenginliği ve doğal güzelliği Türk Edebiyatı'nda kimi sanatçılara da ilham vermiştir. Mustafa Seyyid Sutüven ve Sabahattin Ali yaşamlarının belli dönemlerinde bu yörede yaşamış, Kazdağları'nın söylencelerini sanatlarına konu edinmişlerdir. Kısaca İda, Homeros'un İlyada Destanı'nda hangi nitelikleriyle yer alıyorsa antik dünyadan günümüze yine aynı vasıflarla insanoğlunun hayal dünyasında, ritüellerinde, söylencelerinde yer almaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Agızza, Rosa, (2001), Antik Yunan'da Mitoloji, Çev. Z. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Akyalçın, Necmi (1998), Balıkesir Yöresi'nde Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Balıkesir Belediyesi Kültür Yayınları, Balıkesir.
- Balcıoğlu, Tahir Harîmî (1937), Tarihte Edremit Şehri, Vilayet Matbaası, Balıkesir.
- Eliade, Mircea (1993), Mitlerin Özellikleri, Çev. Sema Rifat, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Hamilton, Edith (2006), Mitologya, Çev. Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Homeros (2012), İlyada, Haz. Ali Taş, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Kıpçak, Reşit (2005), Balıkesir İli Coğrafyası, Balıkesir Ekspres Gazetesi Yayınları, Balıkesir.
- Sütüven, Mustafa Seyyid (1976), Bütün Şiirleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yörükan, Turhan (2000), Yunan Mitolojisi'nde Aşk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- <http://www.arkeokur.tumblr.com/tr> (Erişim Tarihi:01.01.2017)
- <http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/TR,65829/balikesir-ilinintarihi.html/> (Erişim Tarihi:6.06.2018)
- <http://www.canakkale.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.10.2016)
- <http://www.canakkaleili.com/truva-antik-sehri-nerede/> (Erişim Tarihi: 03.02.2018)

Köroğlu ve Albert Camus'da Başkaldırı

Ali Osman GÜNDOĞAN¹, Sibel Turhan TUNA²

Öz

Araştırma Makalesi

Köroğlu, bilinçli eylemleriyle destanlaşan bir şahsiyet ve başkaldırma felsefesinin somut bir örneği olarak, adaletsizliğe, eşitsizliğe, kötülüğe, sınıf ayrımına, başkaldırarak bu durumu kendi varoluş sebebi saymış, yaşam ilkesi olarak görmüştür. Anlatmalarda, isyan halindeki Köroğlu, “Başkaldırıyorum, öyleyse bu dünyada ben de varım” ya da “var olmak için başkaldırıyorum” diyebilen ve varoluş sebebinin bilincinde olan bir şahsiyet olup aynı zamanda onun gibi düşünen insanların prototipidir. Onun başkaldırısına, kendi varoluşsal özelliğini kazandıran, absürt olan dünyaya ve bu dünyada yaşadıklarına karşı, eylemlerinde ortaya çıkmıştır.

Türk Halk Edebiyatı ürünleri içinde tıpkı kaçak anlatmalarında olduğu gibi, Köroğlu'nun şahsiyeti etrafında oluşan anlatmaların hemen hepsinde ‘başkaldırı eylemi’ni bulmak mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmanın da hareket noktasını, disiplinler arası bir yaklaşımla (edebiyat ve felsefe arasındaki ilişkiden hareketle), Köroğlu anlatmalarının başkahramanı Köroğlu'nun şahsiyetinde ve eylemlerinde ‘bir tür absürt olanın aşılması’ anlamına da gelen başkaldırma felsefesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu Destanı, Başkaldırı, Absürt, Başkaldırma Felsefesi

Rebellion in Koroghlu and Albert Camus

Abstract

Research Paper

As a character becoming epic by his conscious actions and a concrete example of rebellion philosophy, Koroghlu revolts against injustice, inequality, malignance and class discrimination, and considered the case as the reason for his existence and his principle of life. The revolting Koroghlu is a character aware of his reason of existence, who is able to say “I revolt, therefore I also exist in this world”, or “I revolt for existing” in the narratives, and at the same time, he is the prototype of the people who think like him. His rebellion is manifested in his actions against the absurd world, which gives him his own existential characteristic, and his experiences in this world.

Similar to the kachak narratives of Turkish Folk Literature, it is possible to find “the act of rebellion” in nearly all of the narratives formed about the personality of Koroghlu. Hence, the starting point of this work is the philosophy of rebellion also standing out for “overcoming a type of absurd” in the personality and the actions of Koroghlu, the protagonist of the Epic of Koroghlu, with an interdisciplinary approach (with reference to the relationship between literature and philosophy).

Keywords: The Epic of Koroghlu, Rebellion, Absurd, The Philosophy of Rebellion

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 09.11.2017

Kabul Tarihi / Accepted 22.02.2018

¹ Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, gundogan@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5356-5035>

² Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, sibeluna@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3916-5307>

Giriş

Folklorun anlatma esasına dayanan destan, halk hikâyesi gibi edebî ürünleri, tarih içindeki seyrinde başta dil birliği gibi, kültürel genetiğini muhafaza eden, toplumun millî bilincini yüksek tutmaya yardımcı olan değerli kültür unsurlarıdır. Özellikle destanlar, bir milletin köklü geçmişinin emareleridir. Bu anlatılarda, milletin yaşamı algılayışı, töresi, ahlakı, gelenekleri, değerleri, düşünce tarihi, coğrafya ve komşuluk ilişkileri, siyasî ve sosyal düzen, hukuk gibi birçok değerli veriyi bulmak mümkündür.

Edebiyat araştırmacılarının bildirdiğine göre (Köprülü, 1989; İnan, 1987; Yıldız, 1995), içerikleri ve yayılma alanları dikkate alınarak değerlendirildiğinde, Türk destanlarının, yüzyılların ötesinden kollar ve daireler halinde çeşitli devirlerin olay ve kahramanlıklarını da bünyesinde toplayarak, zamanımıza kadar ulaştığı bilinmektedir. Türk boylarının sözlü edebiyatlarında özellikle Oğuznâme, Manas destanı, Köroğlu destanı ve onun etrafında teşekkül etmiş anlatmaların ön plana çıktığı düşünülmektedir (Arslan, 1997: 3).

Kimi zaman hikâye, kimi zaman da (ki çoğunlukla) destan olarak karşımıza çıkan Köroğlu anlatmalarında, tarihî dönemler içinde, geniş bir coğrafi sahada³ her yeni muhitte, sosyal, kültürel ve coğrafi tesirlerle bazı değişiklikler olmuştur. Ancak çekirdek motif ve destanın genetik yapısı ve tipolojisinde bozulma olmamıştır. Bu özellikleri, göz önüne alan bilim adamları Köroğlu anlatmalarını Doğu (Türkmenistan, Özbek, Karakalpak, Tatar, Kazak, Kırgız, Uygur ve Tacik varyantları) ve Batı (başta Anadolu, Azerbaycan, Balkan Türkleri, Ermeni ve Gürcü varyantları) olmak üzere iki temel versiyon etrafında toplamışlardır (Arıkan, 2007: 16). Köroğlu Destanı'nın bilindiği ve anlatıldığı coğrafi alan ve toplumlara bakılarak, hiçbir destanın bu kadar geniş bir alana yayılma şansına sahip olmadığı belirtilebilir (Ekici, 2004: 13). Dolayısıyla Köroğlu Destanı, Türk destanları içinde yaygın olarak bilinme konusunda, ilk sırada yer alır (Karadavut, 2002: 161).

Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ikinci yarısında Bolu, Çerkeş yörelerinde, Köroğlu'ndan bir zamanlar oralarda yaşamış gerçek bir eşkiya olarak söz edildiğini aktarır (Boratav, 1995: 56; Fuat, 2001: 22).

³Köroğlu anlatmaları, Orta Asya'dan Tuna boylarına, Sibirya'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafi alana yayılmış, hemen bütün Türk boylarıyla ve Türklerle iç içe ya da komşu olarak yaşayan Arap, Ermeni, Tacik ve Gürcülerle diğer Kafkasya kavimleri arasında bilinen ve yaygın olarak anlatılan geleneksel değerlerimizden birisi olmuştur (Türkmen 1983: 83,90; Arslan 1997: 3; Çobanoğlu 2007: 48).

Sözlü geleneğe yaklaşık dört asırdan fazla yaşatılan Köroğlu Destanı, âşık edebiyatının önemli bir parçasıdır. Saz şairleri, Köroğlu'nun etkisinde çokça kalmışlardır.⁴ Köroğlu, halk ozanlarının çoğu tarafından, “Yeniçeri ocaklarında, sınır boyları kale askerlerinde, aşiretler arasında, bütün canlılığıyla yaşatılmıştır.” Aşiret ozanlarının sonu sayılan Dadaloğlu'nda, Köroğlu geleneğinin kuvvetle yaşadığı görülür. Nitekim “gerek ruh, gerek sanat bakımından Dadaloğlu, Köroğlu'nun tam bir temsilcisidir (Öztelli, 1997: 19).”

Karadavut'a göre, Köroğlu destanının Doğu ve Batı varyantları arasında bazen bir kol olabilecek kadar büyük değişiklikler içerdiği tespit edilmiştir. Ancak destanda, “Köroğlu'nun babasının (Türkmen varyantında dedesinin) gözlerinin kör edilmesi”, “epik at” ve “epik mekân Çamlıbel” bütün varyantlarda ortak olan arkaik unsurlardandır (2002: 161).

Anadolu sahası ve Türk dünyasında Köroğlu kolları üzerine bir araştırma ve inceleme yapan Ekici (2004: 101), “Doğu ve Batı versiyonlarında Köroğlu'nun (aralarında daha fazla benzerliklerin bulunduğu) ilk kol anlatmalarını epizotlar bağlamında aşağıdaki başlıklar altında karşılaştırmıştır:

Köroğlu'nun ailesinin tanıtımı

Köroğlu'nun olağanüstü doğumu

Köroğlu'nun olağanüstü bir şekilde büyümesi

Köroğlu'nun babasının/ dedesinin kör edilmesi

Köroğlu'nun olağanüstü bir ata sahip olması

Köroğlu'nun olağanüstü güç ve silaha sahip olması

Köroğlu'nun Çamlıbel'e yerleşmesi ve yiğitlerini toplaması

Köroğlu'nun intikam alması ve tanınması

⁴Saz şairlerince çok sevilen Köroğlu anlatmalarında, Köroğlu'nun başkaldırısına örnek teşkil edebilecek bir şiir örneği şu şekilde verilebilir:

Gelin hey ağalar, çekin kılınçı
Arap atla koş, yiğidin günüdür
Gögüs verip, arka verip nal atan
Sırma çullu küheylenler günüdür.

Gelin hey ağalar, vurup geçelim
Koç yiğide kanlı gömlek biçelim
İki saat al kızıl kan içelim
Bunda koş o yiğidin şanı günüdür.

Cenk kurulup cıda, oklar atanda
İki leşker birbirine katanda
Kötülerin yakasından tutanda
Yılan dilli dal hançerin günüdür.

Hey nolanda, koş Köroğlu nolanda,
Ara yerde kurt koyuna dalanda
At vurulup yiğit yaya kalanda
Teke şekli şam kılıcın günüdür (Öztelli 1997: 26).

Bu çalışmada, “Köroğlu’nun Kişiliği” konulu alt başlıktan hareketle, Ekici’nin Türk Dünyasında Köroğlu adlı eserinde yukarıda verilen 4. ve 8. madde bağlamında, Köroğlu’nun babasının/ dedesinin kör edilmesi epizodu ve Köroğlu’nun intikam alması ve tanınması epizotuna Albert Camus’un Başkaldırı felsefesi ışığında hermeneutik bir bakışla yaklaşılabilecektir. Dolayısıyla, bu çalışmanın da hareket noktasını, disiplinler arası bir yaklaşımla (edebiyat ve felsefe arasındaki ilişkiden hareketle), Köroğlu Destanının başkahramanı Köroğlu’nun şahsiyetinde ve eylemlerinde ‘bir tür absürt olanın aşılması’ anlamına da gelen başkaldırma felsefesi oluşturmaktadır.

1. Köroğlu’nun Kişiliği

Boratav’ın bildirdiğine göre, gerçek tarihî kişiliği olmamakla birlikte Köroğlu’nun 16. yüzyılda yaşamış bir Celâlî Reisi ve halk şairi olma ihtimali yüksektir (Boratav, 1991: 238, 239). Takma adı Köroğlu ile bilinen destan kahramanı, bir bey/ paşa/ padişah tarafından (genelde bir at sebebi yüzünden) gözleri kör edilmiş bir kimsenin oğludur. Köroğlu, babasına (bazı anlatılarda da dedesine) yapılan bu zulmün intikamını almak için isyan edip başkaldırır.

Anadolu – Azeri rivayetlerinde Köroğlu, mağdur bir babanın oğludur. Zulmü, haksızlığı henüz küçük bir çocukken görmüş, babasından intikam dersleri almıştır. Dolayısıyla kahramanın tüm hayatı babasının nasihatlerini yerine getirmekle geçmiştir. Maraş rivayetinde, Köroğlu zulme uğramış bir ihtiyarın bir Beye (Paşaya ya da Padişaha) isyan etmiş oğludur. O etrafına, kendisi gibi avamdan olan birçok yiğit toplar (Boratav, 1984: 100).

Köroğlu, yaşadığı devirde eşitliği ve adaleti isteyen ‘ideal bir kahraman’ olarak nam salar. Öztelli, Köroğlu’nun kişiliğiyle ilgili şunları bildirir: “Köroğlu, halkın gözünde mert bir insan ve çetin bir bahadır. Zalimlere karşı, amansız, yoksullara karşı koruyucu ve şefkatlidir. İyilik etmeyi sever, zayıflara dokunmaz. Halkı ezen derebeyleri karşısında olur, onlarla savaşır (1997: 18).” Boratav’a göre, halk arasında Köroğlu’nun fakire fukaraya merhamet ettiğine, onları himaye ettiğine dair çok kayıt vardır. Elâziz ve İstanbul rivayetlerindeki şiirlerde “incitmeyin fukarayı fakiri” diyen Köroğlu, zenginden zorla alan, fakirlere dağıtan bir insan olarak bilinir (1984: 104). Diğer taraftan, Ali Güler Köroğlu’nu “milli kişilik” olarak ele alıp onu alp tipi sınıfına dâhil eder. Bunun en önemli gerekçesi ise, Köroğlu’nun birçok eşkıyanın yaptığının aksine hiçbir yerel önderle pazarlığa girmemesi, yoksula yardım etmesi, dayanışmayı öncelemesidir (1998: 244).

Köroğlu, Anadolu ve Azeri anlatıları çerçevesinde, kişisel çıkarları için değil, zulme başkaldırarak babasının vesayetini yerine getirmek, öcünü almak için dağa çıkmıştır. Savaşırken de günlük ilişkilerinde de son derece merttir. Çevresinde toplanan eşkıya arkadaşlarını yiğit, mert, halktan yana adamlardan seçmiştir. Savaşırken acımasız olan Köroğlu, babası, atı, oğlu, karısı ve arkadaşlarına karşı sevgi doludur. Ayrıca yaşadığı topraklar ve memleketine içten, sağlam ve gerçek bir sevgiyle bağlıdır (Fuat, 2001: 33).

Memet Fuat'ın, İlhan Başgöz'den naklettiği “Koroğlu Düzeni” başlıklı yazıda konuyla ilgili olarak şunlar vurgulanır:

“Toplumsal bunalım dönemlerinde, diğer ülkelerdeki halkların da bu türden eşkiya kahramanlar yaratıkları görülür. 12. yy.da, İngiltere’de Robin Hood, 18. yy.da Karpatlarda Oleksa Dovbuş, Sicilya’da Engela Duca, I. Dünya Savaşı sonrası Çekoslavakya’da Nikola Suhaç hep böyle kahramanlardır. Onların hikâyelerinde, fukaradan ve köylüden yana işleyen bir toprak düzeni anlatılır. Toplum, zengin – fakirler, güçlüler – güçsüzler, yönetenler – yönetilenler şeklinde bölünmüştür. Bu durgun geleneksel düzen içinde, savaşlar, kırgınlar gibi çalkantılı bazı olaylar ortaya çıkar. Bunlar yalnız, insan ilişkilerini değil, kişinin kendisiyle alışverişini de çökertip iç huzurunu yıkar. O zaman, eşkıyalık yalnız bir toplum meselesi olarak ortaya çıkmakla kalmaz, eşkıyaların allanıp pullanıp halkın yiğitleri olarak düşünmeleri de baş gösterir. Onun için bu eşkiya yaratmalarına toplumsal başkaldırmaların en ilkel biçimi denilebilir. Bu, baskıya, zulme ve yoksulluğa, ilk başkaldırmadır: Güçlülerin karşısına daha güçlü bir kişiyi, zorbaların karşısına daha zorbayı çıkararak onlardan (bir tür) oç alma. Bu başkaldırının yeni ve değişik bir düzen kurma diye köklü bir atılımı yoktur. Geleneksel düzen, daha yaşanır, daha fukaradan yana, daha adil olarak görmek istenir. Aslında (bu durum), bir çıkmazın içinde bir hayalleme(dir). Bu umut, halkın daha güzel günlere olan beklentisini ayakta tutar. Kahvenin peykesine oturup da sanatçısından, kötülerin saltanatının nasıl yıkıldığını dinleyen, güçlülerin kökünün nasıl kazındığını duyan insan, bunun bir gün gerçekleşebilir olduğuna inanır. Temelini, insanoğlunun hayaline atmamış hangi büyük değişim var (dır) ki? (Fuat 2001: 34, 35).

Başgöz’ün yukarıda Koroğlu’nun kişiliğine dair halkın “hayallemesi” olarak vurguladıkları 16. yüzyılda yaşamış bir Celâlî Reisi ve halk şairinin karakterinden öte, ezilen halkın kendisini ezenden oç alma duygusunu taşıyan, ‘ideal olana özlem’in yansıtıldığı bir insan prototipidir.

Öncül’e göre Koroğlu, 16. Yüzyılın sosyal şartları içinde destan geleneğinden hareketle, isyankâr tavırlı Celâlîlerin kimliğine bürünür. Koroğlu etrafında oluşan anlatmalarda, bireysel şartlar sonucunda harekete geçmiş, sınırlı isteklerde bulunan ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir anlatı kahramanı bulunur (Öncül, 2010: 143). Nitekim bireyler, “iyi ya da kötü olmuşlar ise onlardaki bu özellikleri yaratan ve seçen toplumsal çerçevedir” (Toku, 2009: 54).

Kaplan'a göre Köroğlu, Oğuz Kağan ve Dede Korkut kahramanları soyundan gelir. Yiğitliği en üst kıymet sayan, aktif, dışa dönük, savaşçı bir tiptir. Kişiliğinin ayrılmaz parçası, başarılarıyla bütünleşmiş kır atı, açık mekân adamı olması, tıpkı göçebeler gibi dağlarda yaşaması ile alp tipine yaklaşır. Türk halkı tarafından çok sevilip bugün bile yaşatılmasının altında alp arşetipini hatırlatmasının büyük payı vardır (Kaplan, 1996: 100).

Bayat, Köroğlu ile ilgili bütün versiyonların-eş metinlerin⁵ bir esasta birleşiminde (urformunda), alpten alperene, şamandan aşığa, mitten tarihe, sosyal, kültürel ve tarihî anlamda ihtiyaçtan kaynaklanan bir geçiş görür. Bayat'a göre, Köroğlu'nun epik kahraman tipi olarak şekillenmesinde, ilkin Şamanlığın sonrasında da tasavvuf katmanının güçlü olduğunu görülmektedir. Köroğlu bir geçiş tipi olarak, Oğuz Alplik kurumunun bütün yönlerini, halk sufizminin erenlik kategorisi üzerine geçirmiştir. Köroğlu'nda, İslâmî kahramanlık destanlarının ülküsü olan alp erenlikle (menakıplarda gazi tipi) aşk destanlarının hak aşığı anlayışı birleşmiştir. Diğer taraftan Bayat, Köroğlu'nu Robin Hood, Serp haydutları vb. Avrupa eşkıyaları ile kıyas ederek, eşkıya, devlete başkaldıran bir tip gibi genel anlamda takdim edilmesinin yanlış olduğunu da bildirir. Bununla birlikte Köroğlu, Oğuz Alpleri içinde, yerel yöneticilere ve kısmen de kendi hükümdarına karşı savaşan tek kahramandır. (2003: 9, 11, 13, 155).

Diğer taraftan, Köroğlu hakkında, tüm versiyonlar dâhilinde ortak bir kişilik analizine gidildiğinde, hem arkaik hem de klasik destanların poetik yapısına uygun olarak, kahramanın trikisterlik (gücün yetmediği yerde, dolandırıcılık, uçkâğıtçılık yapma) ve maceracılık yönlerinin bulunduğu söylenebilir. Nitekim trikisterlik⁶, ciddi kahramanın "gölgesidir, yansımasıdır, ters yüzüdür." Köroğlu, her ne kadar, şamanlık ve halk sufizmi etkisinde olsa da bir destan kahramanıdır ve kendisinde mitolojik unsurlar barınır (Bayat, 2003: 137).

Gerek Anadolu'da gerekse Türk Dünyası'nda, Köroğlu anlatmaları üzerine yapılmış olan birçok bilimsel çalışma mevcuttur. Bunlardan birisi olan Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol-İnceleme ve Metinler) adlı eserde Ekici, Türkler arasındaki Köroğlu anlatmalarını metinler arası karşılaştırma yaparken, epizot incelemelerinin her başlığı altında ilkin Türkmen metnine yer vermiştir. Ekici'ye göre bunun sebebi, Türkmenistan versiyonunun bütün anlatmalar içinde merkezi bir

⁵Köroğlu'nun Türk dünyasındaki metinlerinin adlandırılması konusunda, (bilimsel çalışmalarda) çeşitli fikir ayrılıkları (varyant, versiyon gibi) ortaya çıkmıştır. Bu konuda, M. Öcal Oğuz, geniş bir coğrafyada, Türkistan'dan Balkanlar'a kadar birçok Türk boy ve grubunda, Türklerle kültürel ilişki halinde olan öteki milletlerde yaşayan bir Türk destan kahramanı olan Köroğlu adına bağlanan ve birbirinden farklı olan metinleri değerlendirirken varyant terimi yerine bunların hepsini tam ve doğru metin olarak kabul edilmesini ve "eş-metin" ifadesinin kullanımını önerir (Oğuz 1998: 62,63). Diğer taraftan biz de bu konuda, alıntı yapılan kaynakların kullandığı terimi esas aldık.

⁶ Bu kavram dâhilinde (Trickster) daha geniş bilgi için bk. Mircea Eliade, 2004. Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu, Menşe'lerin Özlemi. Çev: Prof. Dr. Mehmet Aydın. (3. Basım) Konya: Din Bilimleri Yay., ss: 153,154,155.

konuma sahip olmasıdır⁷. Türkmenistan versiyonundan sonra sırasıyla çalışmada, Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan (Uygur) versiyonlarına yer verilmiş, daha sonra da bunları Azerbaycan ve Türkiye Türkleri anlatmalarından oluşan batı versiyonları takip etmiştir (2004: 102). Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde, Ekici'nin eserinden hareketle, (anlatmalar içinde merkezi bir konuma sahip olan) Türkmen versiyonunda, kahramanı başkaldırmaya hazırlayan olay ve başkaldırma bağlamında, “dördüncü” ve “sekizinci” epizotlar özet halinde verilecektir.

2. Köroğlu'yu Başkaldırmaya Hazırlayan Olay

“Köroğlu'nun dedesinin (babasının) kör edilmesi (4.Epizot)”

Köroğlu anlatılarının ilk epizotları olan Köroğlu'nun ailesinin tanıtımı, Köroğlu'nun olağanüstü doğumu ve büyümesinin ardından, Türkmen versiyonunda Ruşen'in okula gitmesi, “Göroğlu” adını alması anlatılır. Göroğlu büyüdükçe, fakir fukarayı ve onların çocuklarını korur, zarar vererek esnafı bıktırır, halk toplanıp Göroğlu'nun dedesi Cığalı Beğ'e onu şikâyet eder. Ancak, dede çocuğu sahiplenir. Diğer taraftan, komşu ülkenin sahibi hünkâr Sultan, Türkmenler üzerine asker gönderip Türkmen yurdunu dağıtır, mallarına el koyar. Bu sırada, Cığalı Bey esir alınır, hünkâra hizmetçi yapılır. Cığalı Bey, atlar konusunda çok bilgili olduğu için kısa zamanda hünkâr Sultan'ın sevgisini kazanır ve vezir olur. Diğer vezirler, Türkmen vezir Cığalı Bey'in kısa sürede yükselmesini hazmedemezler. Hünkâra onu kötülerler. Hünkâr, Cığalı Bey'den kendisine dünyadaki en iyi atı bulup getirmesini emreder. Cığalı Bey, hünkârın istediği atı bulur, ancak at henüz doğmamıştır. Bu durumu fırsat bilen diğer vezirler, hünkârı aldatıp Cığalı Bey'e karşı kışkırtırlar. Çok öfkelenen hünkâr, Cığalı Bey'in gözlerinin oyulmasını emreder. Gözleri oyulan Cığalı Bey, gözlerine karşılık, doğacak olan tayın kendisine verilmesini ister. Hünkâr, isteğinin kabul edildiğini söyleyip onu saraydan kovar (Ekici, 2004: 111).

3. Köroğlu'nun Başkaldırması

“Köroğlu'nun intikam alması ve tanınması (8. Epizot)”

Cığalı Bey'in kör edilmesinden sonra, Göroğlu dedesi tarafından özel bir eğitime tabi tutulur. Bu sırada, kahraman olağanüstü ata, güce ve silaha sahip olur. Kahraman, hazırlıklarını tamamladıktan sonra, kendine (dedesiyle birlikte) Çandıbil'de bir yurt edinir. Çandıbil halkı, kısa zamanda Göroğlu'nu kendi beyleri kabul edip ona ihtiyacı olan her şeyi verir. Göroğlu, böylece çalışmadan yaşamaya başlar. Kısa sürede, Göroğlu'nun etrafına birçok adam toplanır. Göroğlu, dedesine yapılan zulmün intikamını almak, içinde yetiştiği toplumun acılarına son vermek için yanına topladığı adamlarla birlikte hazırlık yapar. Göroğlu, hünkâr sultanın ülkesine baskın yapıp onun ordusunu büyük bir bozguna uğratar. Hünkârı öldürüp, dedesinin intikamını alır, adamlarıyla tekrar Çandıbil'e döner. Göroğlu, Çandıbil ve Türkmen

⁷Türkmen Köroğlu'nun konu içeriğinin XVI. ile XVII. yüzyılların antifeodal köylü isyanlarıyla bağlantılı ve Azeriler ile Türkmenlerin ortak yaratıcılık sürecinde yaşatılmış Güney Azerbaycan versiyonuna ait olduğu belirtilmektedir (Garriyev 2007: 95).

halkını yüceltir, mutlu bir şekilde yaşamına devam eder (Ekici, 2004: 116,123,129,133,134).

Ekici'nin de vurguladığı gibi özde Türk birliğini yansıtan Köroğlu anlatmaları, kahramanlık konulu bir anlatma olarak Türk Dünyası destan – hikâye geleneğinin en yaygın örneklerinden birisidir. Diğer taraftan, Türk Dünyası Köroğlu anlatmaları, metnin derlendiği sanatçı, sanatçının sahip olduğu gelenek ve çevreyle ilgili olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, versiyonlar arası farklılıklar bulunması doğal olup buna bir örnek, kahramanın ailesinin sosyal statüsü gösterilebilir. Köroğlu'nun doğu versiyonlarında, kahramanın ailesi “soylu” bir aile olup Türkmen soyundan gelmekte ve kendi yurtlarında yöneticilik yapmaktadır. Diğer taraftan, batı versiyonlarında ise, kahramanın babası yalnızdır, sosyal statü bakımından “alt sınıfa” mensup, zengin bir bey ya da han yanında seyislik yapan bir kişi olarak tanıtılmıştır (2004: 106,137).

4. Köroğlu'nun Dedesinin (Babasının) Kör Edilmesi ile Köroğlu'nun İntikam Alması ve Tanınması Epizotlarına Albert Camus'un Başkaldırı Felsefesi Işığında Hermeneutik Bir Bakış

Camus, yaşadığı çağın egzistansiyal bir kriz dönemi olmasından dolayı, çağını anlamaya ve insanlara bir ahlak sunmaya çalışan sanatçı-filozoftur. Camus, dünyayı irrasyonel olarak adlandırır. İrrasyonel dünya ile insan bilinci arasındaki kopuştan kaynaklanan absürtü, fikirlerinin hareket noktası yapar. Camus'ye göre, kendisine bir varlık nedeni arayan insan bunu “başkaldırma” da bulur (Gündoğan, 1997: 165,167).

Camus'ye göre, absürtün evreninde mutlak olan bir değer yoktur ve bu sebeple, çağlara göre başkaldırı nedenleri değişir. Başkaldırı, “haklarının bilincine varmış bilinçli kişilerin işidir (2009: 27).” Her dönemde, bu bilinci taşıyan insanlar bulunmaktadır. Nitekim başkaldırma, “hayır” demektir. Başkaldırma, hayata hem gerçek değerini verir hem de ona meydan okur. Başkaldırma bir eylem planıdır. Başkaldırman insan, hayır diyen insandır. Başkaldırmanın temelinde yatan haklı olma durumu ve adalet duygusudur. Her başkaldırma, bir haksızlığa başkaldırmadır (Camus, 2009; Gündoğan, 1997: 116).

Kendi hakkını korumak isteyen ve başkaldırman insan, kendisine haksızlık etmek isteyen başkalarına (efendi, tiran vb.) karşı kendi varlığını onaylamakta ve kendini bir değer olarak ortaya koymaktadır. Haklı olma duygusundan kaynaklanan bir başkaldırma, olumsuz değerler yerine olumlu değerler ortaya koymaktadır. Başkaldırma, kötülüğü, adaletsizliği inkâr etme, bunların yerine iyiliği, adaleti, hukuku yerleştirme ülküsü üzerine temellenir. Dolayısıyla bu şekilde, absürt olan aşılacaktır. Başkaldırmaya asıl varoluşsal özelliği kazandıran, eylem planıdır. (Gündoğan, 1997: 118).

Absürte karşı direnmede başkaldırmanı, özgürlüğü ve yaşama tutkusunu seçen nicelik ahlakının temsilcisi absürt insan, Camus'ye göre, “Don Juan”, “Aktör”, “Fatih” ve “Yaratan Sanatçı” olmak üzere dört tipten birini temsil edebilmektedir (Gündoğan, 1997: 99, 104).

Sanat eseri, zekânın somut hakkında akıl yürütmeyi bırakmasından doğar. Bu yüzden sanatçı, bu dünyadan hareketle, bu absürt dünyaya başkaldırarak sanatsal üretim yapabilir. Sanatçı, düşünerek bir dünya yaratır, insanın anlam bulmaya çalıştığı bu dünya, aynı zamanda o insana özgür bir yaşam sunar. Sanatçının bu çabası absürt bir başkaldırmadır. Absürt hayatın realitesi ve absürte karşı gerçek çözüm “başkaldırma”dır (Camus, 2009; Gündoğan, 1997: 110).

Diğer taraftan Köroğlu anlatmaları da, birbirinden uzak Türk coğrafyalarında çeşitli sanatçıların üretimleri olup aslında Camus’nün belirttiği absürt dünyaya bir başkaldırıdır. Yukarıda, 4. ve 8. epizotları özetlenen Köroğlu’nun Türkmen versiyonunda, sanatçı, düşünerek kurgusal bir dünya oluşturur. İçinde insanların yaşamlarına anlam bulmaya çalıştıkları bu kurgusal dünyada, hem sanatçı hem de onun tiplendirdiği insanlar, eylemleriyle özgür birer kişidirler. Başkaldırı eyleminde bulunan asıl sanatçıdır. Nitekim onun sözlü gelenekte öğrendiği, coğrafyası, kültürü ile zenginleştirdiği, bir bakıma yeniden tasarlayıp yarattığı Köroğlu anlatısı, aslında eylem planlarıyla ilkin, o sanatçının sonra da anlatının esas kahramanı Köroğlu’nun birer varoluş serüvenidir. “Özgür insan” Köroğlu’nun, sonunda “ölüm” bilinciyle bir “hiç” olacağına farkında olduğu bu “absürt” “dünya”ya “başkaldırı”sında, ona varoluşsal özelliği kazandıran asıl unsur, bir “seçim” sonucu, “an” da projelendirdiği, “öteki”lerle “dayanışma” içinde gerçekleştirdiği “eylemler”idir. Tam bu noktada, Camus’nün de belirttiği sanat ve başkaldırma aynı noktada birleşir.

Nitekim Camus’ye göre, sanat gerçeğe karşı çıkabilir, ama gerçekten kaçamaz. Absürt bir dünya karşısında yeni bir dünya yaratan sanatçı, ilkin bu absürtlüğü onaylar, bu onayından hareketle de, adaletsizliğin yerine adaleti, düzensizliğin yerine düzeni, kötülün yerine de iyiliği kurmaya çalışır. Dolayısıyla sanatçının bu çalışması, absürt ve onun doğurduğu sonuçlara bir başkaldırmadır. Bu başkaldırı, ideal bir başkaldırıdır. (Camus, 2009; Gündoğan, 1997: 146,147). Öyleki, Köroğlu anlatmalarının Türkmen versiyonunun sonunda Köroğlu, absürt dünyaya karşı hayali kurulan adil dünya düzeninin sağlanmasıyla ideal özlemini neticelendirmiş bir kişi olarak “kendini gerçekleştirmiş”, sanatçı sanat eseriyle, başkaldırısını da böylece meşrulaştırmıştır.

Tüm bunlarla birlikte, Camus’nün “bilinç başkaldırma ile doğar” sözü, olumlu bir değeri yerleştirmek isteyen başkaldırma eylemini açıklamaktadır. Örneğin, kölenin efendisiyle eşit olma bilinci ahlâkî bir başkaldırı örneğidir. Bir başka ifadeyle, başkaldırma bilinci değil, bilinç başkaldırma belirler ve başkaldırının özü, doğrudan kinle saldırı değil ahlâkî olmalıdır (Camus, 2009; Gündoğan, 1997: 118). Ne var ki, Köroğlu’nun özellikle Batı versiyonunda, -her ne kadar kulun, efendisiyle eşit olma bilincinden doğan bilinçli bir başkaldırı olsa da- Camus’nün nitelendirdiği ahlâkî başkaldırı örneğini, bulmak zor görünmektedir. Nitekim Köroğlu, babasına ya da dedesine yapılan zulmün intikamı için ilkin başkaldırır. Bu başkaldırının temelinde, mevcut düzenin değiştirilmesi isteğinden önce, bu zulmün intikamını alma isteği vardır. Ne var ki bu istek, anlatılarda, ahlâkî olarak nitelendirilemeyecek

“öldürme eylemi” ile sonuçlandırılır. Nitekim özeti verilen Türkmen versiyonunda bu durumu açıkça görmek mümkündür.

Diğer taraftan Camus, yaşamın anlamsızlığını, absürt oluşunu ortaya koyduğu halde yine de yaşamdan yana bir tavır sürdürmektedir. Bir başka ifadeyle Camus, insanın kötü kaderi, çaresizliği, umutsuzluğunun içinde umudu ve yaşama bağlılığı seçmektedir. Camus’ye göre, hayat ne kadar değerliyse ölüm de o kadar değerlidir, çünkü ölüm insanı dünyaya bağlar. Önemli olan, somut ve bireysel yaşamdır. Bu durumda genel ve evrensel ahlak sisteminden bahsedilemez (Camus, 2009; Gündoğan, 1997: 99,100).

Camus’nün başkaldırma eyleminde, “başkaldırıyorum öyleyse varım” diyen insan, varoluşçu bir tavır içindedir. Diğer taraftan insan, sadece kendisinin değil başkalarının ezilmişliğini görünce de başkaldırabilir. Böylece insan, başkaldırma eyleminde hem kendisini hem de başkalarını bulabilir. Bu sebeple başkaldırma, aynı zamanda bir değer oluşturmaz ve bu ahlakî değerde ötekiler ya da başkalarına da ihtiyaç duyulabilir. Bu durumda, başkalarına duyulan ihtiyaçla insan kendisini aşar (Camus, 2009; Gündoğan, 1997: 119). Tüm bunlardan hareketle, absürt durumu yalnızlık içinde keşfeden Köroğlu, başkaldırma aşamasında, dayanışma ile yalnızlığından kurtulur. Bir başka ifadeyle, başlangıçta bireysellikten doğan başkaldırma, insanlık adına insanlık dayanışmasının bir sembolü olur. Fakat bununla birlikte, bu dayanışmanın Camus’nün ahlakî başkaldırı anlayışındaki gibi insanlık adına, bireysellikten uzaklaşarak dayanışmayla birlikte bir hümanizm ortaya çıkarması söz konusu değildir. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, Köroğlu anlatmalarında, ahlakî başkaldırıdan öte, içinde kinin, dayanışmayla öldürme eylem(ler)inin olduğu, absürt dünyaya karşı, “bilinçli bir başkaldırma” vardır.

Camus’ye göre, öldürme ve başkaldırma birbiriyle zıtlık içindedir. Başkaldırmayı, bu olumsuz sonuca getiren hareket ise, nihilizm, bireysel terör ile devlet terörüdür. “Camus’nün başkaldırma düşüncesi sonunda, herkesi içine alan ölçülü, sınırlı özgürlüğe dayalı, ölüm ve öldürmeye karşı mücadele eden, bütün insanlar için iyilik ve adaleti istemekten ibaret olan bir sonuca ulaşmaktadır (Gündoğan, 1997: 149, 150).” Diğer taraftan, Köroğlu anlatmalarının Türkmen versiyonu, Camus’nün öldürme ve başkaldırma eylemlerini birbiriyle zıtlık içinde bulduğu görüşe bir örnek teşkil etmektedir. Ancak, her başkaldırı eylemini başlatıp sonlandıran keskin “hayır” ifadesini, Türkler arasında yaygın, sanatsal bir zekanın ürünü haline gelmiş bu başkaldırı örneğinde bulmak mümkündür.

Sonuç

Köroğlu anlatılarının tüm Türk Dünyasına yayılmasında, eşitliği ve adaleti isteyen ‘ideal bir kahraman’ın zalim insanlara karşı ‘başkaldırı eylemi’nin rolü büyüktür. İlk kendisini onaylayan Köroğlu, başkaldırma felsefesinin somut bir örneği olarak, adaletsizliğe, eşitsizliğe, kötülüğe, sınıf ayrımına, başkaldırarak bu durumu kendi varoluş sebebi saymış, kişisel yaşam ilkesi olarak görmüştür. İster başlangıçta tarihî bir şahıs, isterse sanat eserinde yaratıcı zekânın ürünü bir kahraman

olsun, Köroğlu, sözlü gelenekte kendine yer edinmiş, yüzyıllar ötesinden günümüze anlatıla gelen bir edebi ürün olmuştur. Bu noktada, destan veya hikâye olarak kabul gören Köroğlu anlatımları, Camus'nün "sanat ve başkaldırmanın gerçek boyutu" görüşü ile uyum içindedir. Çünkü "yaratan sanatçı", anlatılarda bir nevi esas kahramanın kendisidir, zekâsıyla kurguyu başkaldırmaya yönlendirir. Haksızlığa isyan edip, "hayır" diyerek başkaldıran, zalimlere savaş açan, zayıfı koruyan, ezilmiş kollayan Köroğlu ya da onunla anlatı boyunca hemhal olan sanatçının kendisidir. Diğer taraftan, Köroğlu anlatımlarında ölümü onaylayan başkaldırı anlayışı Camus'nün ahlakî başkaldırısı yanında olumsuz bir değer olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte kanımızca, kültürün taşıdığı gelenek içinde, "zalimin zulmüne karşı öldürme eylemi" onanmış durumdadır. Dolayısıyla, absürt dünya içinde bu planlanmış varoluşsal durum zalimin sonu olan kötü/olumsuz yazığa sadece hizmet etmektedir.

Folklorun anlatma esasına dayanan destan, halk hikâyesi gibi edebî ürünleri, bir milletin tarihi duruşunun temsilindedir. Özellikle destanlar, adeta içinde 'millî erk'in ve 'kutsal değerler'in bekçisi kahramanların 'boy' gösterip 'soy' söylediği absürt dünyaya paralel bir dünyadır. Absürt olanın aşılması için başkaldırıcı seçen ve eylemleriyle bunu icraata döken Köroğlu ise, Robin Hood gibi bu paralel dünyanın 'nam salmış' kişilerinden birisidir.

Kaynakça

- Arıkan, Metin 2007. Kazak Destanları 1/ Köroğlu'nun Kazak Anlatımları. Ankara: TDK Yay.
- Arslan, Mustafa 1997. Köroğlu Destanının Türkmen Versiyonu Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme, (Basılmamış doktora tezi) Danışman: Fikret Türkmen, İzmir: Ege Üni., S. B. E.
- Boratav, Pertev Naili 1995. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____, 1991. Folklor ve Edebiyat II. İstanbul: Adam Yayınları.
- _____, 1984. Köroğlu Destanı. İstanbul: Adam Yayınları.
- Bayat, Fuzuli 2003. Köroğlu. Şamandan Âşıka, Alptan Erene, Ankara: Akçağ Yay.
- Camus, Albert 2009. Başkaldıran İnsan (7. Basım). Çev: Tahsin Yücel. İstanbul: Can Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul 2007. Türk Dünyası Epik Destan Geleneği (2. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, Metin 2004. Türk Dünyasında Köroğlu, (İlk Kol, İnceleme ve Metinler) Ankara: Akçağ Yay.

- Fuat, Memet 2001. *Köroğlu, Yaşamı, Düşünce Dünyası, Sanatçı Kişiliği, Seçme Şiirleri*, YKY/ İstanbul.
- Garriyev B. A. 2007. *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları. Çevirenler: Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı, Feyzullah Rahmankul*. Ankara: TDK Yay.
- Güler, Ali 1998. “Türk Toplum Geleneğinde İnsan Tipleri ve Köroğlu”. Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu, Bolu-1997. Abant İzzet Baysal Üni., Yay.
- Gündoğan, Ali Osman 1997. *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi (2. Basım)*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Kaplan, Mehmet 1996. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3- Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergah Yay.
- İnan, Abdülkadir 1987. *Makaleler ve İncelemeler. I.Cilt (2. Basım)*. “Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler”, Ankara: TTK
- Karadavut, Zekeriya 2002. *Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı (Türk Dünyasındaki Varyantlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma)* Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üni., Yay.
- Köprülü, M. Fuat 1989. *Edebiyat Araştırmaları I, 3. baskı, Ötüken Yay., İstanbul*.
- Oğuz, M. Öcal 1998. “Folklorda Yeni Yöntemler ve Köroğlu”. Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu, Bolu-1997. Abant İzzet Baysal Üni., Yay.
- Öncül, Kürşat 2010. *Eski Türk Kültürü ve Halk Edebiyatı Ürünlerinde Başkaldırı Kavramı*. Elazığ: Manas Yay.
- Öztelli, Cahit 1997. *Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu (3. Basım)*. İstanbul: Özgür Yay.
- Toku, Neşet 2009. “Başkaldırma ya da İnsanın Özgürlük Arayışı.” 7. Uluslararası Felsefe Konferansı, 13-15 Mayıs 2009. İzmir: Kocaeli Üni., Tübitak Yay.
- Türkmen, Fikret 1983. “Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları” Köroğlu Semineri Bildirileri, Ankara: Kültür Bak., Yay.
- Yıldız, Naciye 1995. *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: TDK Yay.

Hızlı Kırsal Değerlendirmeden Katılımcı Kırsal Değerlendirmeye: Benzerlikler, Farklılıklar ve Avantajlar

Hasan Emre ÜNAL¹, Üstüner BİRBEN², Sezgin ÖZDEN³

Öz

Araştırma Makalesi

Kırsal alanlar, düşük nüfus yoğunluğu ve tarımsal faaliyetlerin hakim olduğu, doğal koşullar ve geleneklerin hayatı şekillendirdiği, sosyal imkânların yetersiz kaldığı mekânlardır. Günümüzde hızlı kentleşme, nüfus artışı, modernleşme, etnik çatışmalar ve çevresel bozulma gibi faktörler neticesinde kırsalda yaşayan insanlar yaşam biçimlerini değiştirme yoluna gitmektedir. Kırsal alanlarda meydana gelen hızlı değişimler buralarda yerinden bilgi gereksinimini de ortaya çıkarmıştır. Bu gereksinim için kullanılan belirli kalıptaki veri toplama ve analiz yöntemlerinin neden olduğu zaman kaybı, aşırı maliyet vb. olumsuzluklar, yeni ve yerel halkın da içinde olduğu birtakım değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesinin temel nedenidir. Bunlardan Hızlı Kırsal Değerlendirme (HKD), 1970'lerde ortaya çıkan ve kırsal kalkınma çalışmaları için etkili yöntemlerden birisidir. Diğeri ise Katılımcı Kırsal Değerlendirme (KKD), 1990'lar başından itibaren gelişmeye başlayan bir yöntemdir. Yöntemin amacı, köylülerin plan yapma, karar alma ve kendi durumlarını iyileştirmek için harekete geçme kapasitelerini güçlendirmeye yardımcı olmaktır. Bu çalışmada, Hızlı Kırsal Değerlendirme ve Katılımcı Kırsal Değerlendirme yöntemleri ele alınarak temel özellikleri, benzerlikleri, farklılıkları ve avantajları bakımından bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kırsal Alan, Kırsal Kalkınma, Katılım.

From Rapid Rural Appraisal to Participatory Rural Appraisal: Similarities, Differences and Advantages

Abstract

Research Paper

Rural areas are places where the population density is low, agricultural activities are dominant, natural conditions and traditions shape life, and social facilities are insufficient. Today, people living in rural areas are changing their way of life due to factors such as rapid urbanization, population growth, modernization, ethnic conflicts and environmental degradation. At this stage, it is important that to achieve the same goal in order to understand the problems and processes of development in rural areas by the researchers, development agencies and local people work together. Rapid changes that take place in the countryside also reveal the need for information from these areas. Negativities--time consuming, excessive cost, etc. caused by the particular data collection and analysis methods used for this requirement--are the main reason for the development of a number of new methods that are including the local people. The Rapid Rural Appraisal (RRA) is one of the most effective methods for rural development in the 1970s. Participatory Rural Appraisal (PRA), which is another method, is a method that has started to develop since the early 1990s. The aim of this method is to help villagers strengthen their capacity to plan, make decisions and act to improve their situation. In this study, an evaluation will be carried out in terms of basic characteristics, similarities, differences and advantages by considering the two important methods related to the topic, RRA and PRA methods.

Keywords: Rural Area, Rural Development, Participation

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 31.03.2018

Kabul tarihi / Accepted 09.06.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, hemre@karatekin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6406-3279>

² Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, birben@karatekin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3042-220X>

³ Prof., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, ozden@karatekin.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6753-3723>

Giriş

“Katılım” terimi son dönemde kırsal kalkınma uygulayıcıları ve politika yapıcılarının söylemlerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan katılım; topluluk, toplum, vatandaşlık, yoksulların haklarının ve kırsal kalkınmanın kendi başlarına nasıl tasarlandığına dair derin çıkarımları olan tartışmalarla birlikte karşı çıkılan bir terim haline gelmiştir (De Campos Guimaraes, 2009: 4).

1970’lerde ve 1980’lerin başında, karar vericilerin yerel halkın karar verme, politika geliştirme ve proje uygulama konularındaki bakış açılarını ve önceliklerini daha etkin bir şekilde dahil etme isteği, kalkınmaya yönelik bir takım “katılımcı yaklaşımlar” ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1970’li yıllarda takdim edilmelerinden itibaren, katılımcı yöntemler ve teknikler toplum gelişimi için merkezi araçlar haline gelmiştir. Bu yöntemler; hayvancılık yönetimi, köy sağlığı teşviki, havza yönetimi, kent temizliği önlemleri, etki değerlendirmeleri, toplumsal cinsiyet farkındalığı ve mikro kredi kuruluşları oluşturmayı içeren çeşitli içeriklerde ve sektörlerde uygulanmıştır. Zamanla, farklı disiplinlerin, grupların ve hedeflerin ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda katılımcı yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Duraiappah vd., 2005: 1,3,7):

- Hızlı Kırsal Değerlendirme
- Katılımcı Kırsal Değerlendirme
- Katılımcı Yoksulluk Değerlendirmeleri
- Katılımcı Eylem Araştırmaları
- Takdir Edici Sorgulama

HKD ve KKD, yerel şartlar ve yaşam hakkında bilgiler öğrenmek için kullanılan bir dizi yaklaşım, yöntem, davranış ve ilişkiler kümesi olup birbirlerini çeşitli yönlerden bir şekilde tamamlarlar. HKD, geniş anket çalışmaları veya derinlemesine toplumsal antropolojiden ziyade daha iyi ve hızlı pratik uygulamalarda kullanılmak üzere tasarlanan yöntemlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. 1980’lerin sonu ve 1990’lı yılların başında daha fakir olan ve ötekileştirilen kesim olan yerel halkın esas aktör olduğu KKD yaklaşımı ise HKD yaklaşımından türeyerek ortaya çıkmıştır (Chambers, 2007: 7).

Kırsal yapıyı daha iyi anlamaya yönelik geliştirilen HKD ile bu yaklaşımın ileri seviyedeki hali olan KKD yaklaşımı birbiri yerine de kullanılabilir. Bununla birlikte, bu iki yaklaşımın birbiriyle benzerlik ve farklılık gösteren birtakım özellikleri de bulunmaktadır. Benzerlik gösteren özellikler arasında öğrenme işleminin hızlı, esnek ve araştırmacı olması yanında yerel ilkelerin kullanılması sıralanabilir. Farklılık gösteren özellikler ise, KKD yaklaşımında bilgilerin yerel gruplar tarafından analiz edilip, planlanması ve yönetilmesi ve yerel halkın eğitiminin amaçlanması buna karşılık HKD’de ise daha çok yerel düşüncelere önem verilmesi ve planlama ve yönetim aşamalarında yerel katılımın bulunmaması olarak belirtilebilir (Cengiz ve Çelem: 2005, 1).

Bu çalışmanın amacı, kalkınma ajanslarının ihtiyaç duyduğu bilgilerin toplanmasında kullanılan nitel yöntemler olan HKD ve KKD yaklaşımlarının kökenleri, genel özellikleri, avantaj ve dezavantajlarını, ilkeleri, kullandıkları araçları ve yöntemleri genel hatlarıyla ele alarak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın materyalini konuyla ilgili elektronik ve yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Bunlar; konuyla ilgili yapılmış bilimsel araştırmalar, raporlar, kitaplar, makaleler vb. kaynakları kapsamaktadır.

3. Bulgular

3.1. Hızlı Kırsal Değerlendirme ve Katılımcı Kırsal Değerlendirme

Birçok kişi Hızlı Kırsal Değerlendirme (HKD) ve Katılımcı Kırsal Değerlendirme (KKD)'yi ne yaptıklarını tanımlamak için kullanırken, HKD ve KKD'nin ne olduğunu ayırt etmek için genel olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır (Freudenberge: 1999, 10). Çalışmanın bu bölümünde bu iki yaklaşım, genel özellikleri, pozitif ve negatif yönleri, ilkeleri, kullandıkları araç ve teknikleri bakımından ele alınacaktır.

3.2 Hızlı Kırsal Değerlendirme (HKD)

HKD olarak bilinen felsefe, yaklaşım ve yöntemler 1970'lerin sonunda ortaya çıkmaya başlamıştır (Chambers, 1994: 955). Önemli amaçlarından birisi karmaşıklık, çeşitlilik ve bağımlılıklarla baş etmek ve problemi ve problem çözme çerçevesini verimli bir şekilde tanımak olan HKD, kırsal kaynakların yönetimine odaklanan bir yaklaşımdır (Gibbs, 1985: 4). HKD kalkınma, ihtiyaçlar ve insan odaklı sorumluluklar konusundaki yeni yaklaşımları yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, farklı yöntemlerle doğrulama, derinlemesine araştırma ve tekrarlama gibi bilgi toplamaya yönelik özel stratejiler ile disiplinlerarası ekip çalışmasına dayanan oldukça sistematik ve yapılandırılmış bir süreçtir (Cavestro, 2003: 3).

HKD ile ilgili kesin bir tanımın ortaya konması zordur. Bu durum, yaklaşımın çok esnek olduğu gerçeğinin bir yansımasıdır. Çünkü HKD çok farklı amaçlar için çok farklı durumlarda kullanılabilecek bir yaklaşımdır. HKD insanların, kırsal toplumlarda belirli bir yapıda fakat esnek bir çalışma ortamında araştırmalarına yardımcı olacak bir dizi rehberden meydana gelmekte ve aynı zamanda bu topluluklarla iletişim ve etkileşimi kolaylaştıran bir araç seti konumundadır. Esas itibarıyla HKD (Townsend: 1996, 19):

- Farklı meslek alanlarından veya disiplinlerden bir grup insan tarafından, genellikle belirli bir konuyu, alanı, durumu, topluluk grubunu öğrenmeyi amaçlayan bir etkinliktir.
- Genellikle “yerleşik” olan insanlarla doğrudan konuşarak bilgi toplamayı kapsamaktadır.

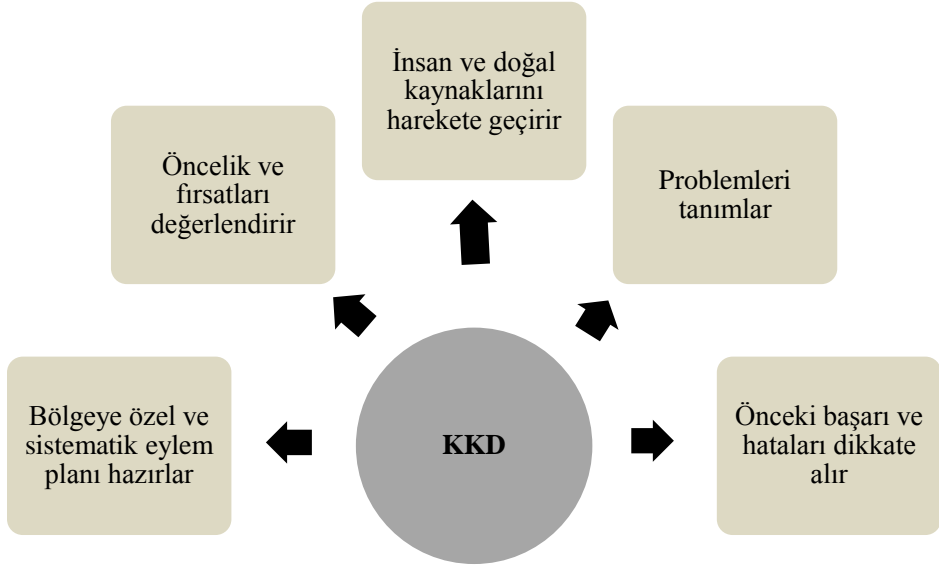
- Bilgiye ulaşmada, bu bilgilerden öğrenmede, yorum ve sunumunda yerel halkın katılımının sağlandığı bir dizi kılavuz kullanmaktadır.
- Bilgi toplamak için deneme ve teknikleri içeren birtakım araçlar kullanır.

HKD teknikleri, 1970'lerin sonunda ilk olarak sistematikleştirilmiş ve 1980'lerin sonunda akademik açıdan önemli hale gelmiştir. HKD teknikleri, gecikmiş ve şüpheli sonuçlar veren büyük ölçekli anket araştırmalarından kaynaklanan memnuniyetsizliklerden ve kent merkezli uzmanların kısa saha ziyaretleri sırasında izlenimlerdeki güvensizliklere bağlı olarak gelişmiştir (Heaver, 1992: 13). Bu şekilde HKD'nin üç temel dayanağından bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, özellikle kırsal turizm kalkınmasında yoksulluk karşıtı önyargılar olmak üzere önyargılardan duyulan memnuniyetsizliktir. Bu önyargılar mekânsal, proje, şahıs, mevsimsel, diplomatik şeklinde tanınmıştır. İkinci temel dayanak; anket çalışmalarının normal süreçleri ve sonuçlarıyla ilgili hayal kırıklığı olmuştur. Üçüncü temel dayanak daha pozitifdir. Burada daha ucuz maliyetli öğrenme yöntemleri aranmıştır. Bu durum ise, gelişmekte olan uzmanların, kırsal alanlardaki insanların hayatlarına dokunan birçok konuda bilgili oldukları gerçeğinin giderek artan bir şekilde tanınması ile sağlanmıştır (Chambers, 1994: 956).

HKD'nin avantaj/dezavantajlarıyla ilgili şunlar söylenebilir: Duraiappah vd., (2005)'e göre HKD, çeşitli kalkınma konularını etkileyen faktörlerin karmaşıklığı, çeşitliliği ve birbirine bağımlılığı ile baş etmeye yardımcı olan nicel ve nitel veri toplama, analiz etme ve yorumlama için hızlı, verimli ve uygun maliyetli bir yaklaşım sunmaktadır. Yine bu yaklaşım, tekrarlayan bir süreç olarak, araştırmacılara bir röportaj ilerledikçe ilgili sorular sorma fırsatı sunmaktadır. Buna ek olarak, farklı yöntemlerle doğrulama yanında araştırmacılara ortak bir konunun anlaşılmasında çeşitli araçların ve tekniklerin kullanılmasına, aynı takım içinde farklı disiplinleri entegre etmelerine de olanak sağlar. Bu avantajlarına karşılık; HKD'nin bir parçası olarak kullanılan teknikler, güncel ve ilgili bilgileri toplamada etkili olabilmektedir ancak temelde bu dışarıdan yönlendirilen bir işlem olmaya devam etmektedir. Ayrıca toplanan bilgiler, araştırmaya katılan bireyler ve topluluklar tarafından değil yabancılar tarafından saklanmakta, değerlendirilmekte ve kullanılmaktadır.

3.3 Katılımcı Kırsal Değerlendirme (KKD)

KKD 1980'lerde ortaya çıkan bir yaklaşım olup, diyagramlar ve haritalar gibi farklı teknikler kullanarak topluluk üyelerinin kırsal planlamaya doğrudan katılımını gerektirmektedir (Duraiappah vd., 2005: 10). KKD'nin kökeni, kalkınma planlamasına yönelik bir yaklaşım ve farklı kaynaklardan geliştirilmiş bir araştırma yöntemidir (Adebo, 2000: 6). KKD yerel halkın yaşamlarını ve koşullarını planlama ve uygulama konusundaki bilgilerini paylaşma, geliştirme ve analiz etme imkânı sağlayan ve giderek gelişen yaklaşımlar ve yöntemlerin ailesi olarak tanımlanmıştır (Gosselink ve Strosser, 1995: 12). Adebo (2000)'e göre, KKD topluluklara Şekil 1. de yer alan başlıklarda yardımcı olmaktadır:

Şekil 1: KKD'nin Topluluklara Sağladığı Yardımlar

Katılımcı araştırma ve inceleme, çalışmaların nasıl yürütüleceğini etkileyen belirli ilkelere dayanmaktadır. Aşağıdaki ilkeler KKD'nin uygulanmasına rehberlik etmektedir (Narayan, 1996: 9-10):

- Kapasite geliştirme -Yerel toplumu güçlendirerek
- Sonuçlardan faydalanma - Toplanan veriler kullanılmadığı sürece faydasızdır
- Kestirme yöntemler - Zaman ve mali kısıtlamalar altında güvenilir ve ilgili bilgiler verebilir
- Çoklu yöntemler - Farklı bakış açılarının ve çeşitli yöntemlerin dahil edilmesi, toplanan bilgilerin eksiksiz ve güvenilir olmasına yardımcı olabilir
- Uzman olmayanların uzmanlığı - Genellikle yerel halk çevre konusunda dışardan gelen uzmanlardan daha bilgilidir.

Bu ilkeler, KKD'nin tanınmasındaki temel odağın, bilgi gücü olduğunu yansıtmaktadır. Ayrıca bu ilkeler, Katılımcı müdahaleden kaynaklanan bilgilerin yerel halkla paylaşılması ve bu kişilerin tasarrufunda olmasının garantiye alınmasını da vurgulamaktadır (Duraiappah vd., 2005: 10).

KKD'nin HKD ile paylaştığı hız ve ucuzluğa ek olarak üç yaygın avantajı söz konusudur. İlk avantaj olarak, sağladığı bilgilerin son derece doğru olma eğiliminde olmasıdır. Deneyimlerden de görülmüştür ki yerel halkın yerel koşullarla ilgili bilgisi tahmin edilenden çok daha fazladır. İkinci avantajı, yerel halkın katılımıyla, katılımcı bir şekilde hazırlanan planlar, yabancılar tarafından hazırlanan planlara göre daha

etkindir. Bunun nedeni ise; ekolojik, sosyal, kültürel, finansal veya politik olmasına bakılmaksızın yerel koşulları doğrudan hesaba katacak ve bunlara uyum sağlayacak olmalarıdır. Üçüncü ve potansiyel olarak hepsinden de önemli olan avantajı ise sürecin katılımcı niteliği, yerel halkın güçlendirilmesi açısından kendi içinde bir kalkınma faydasıdır (Heaver, 1992: 2). Sayılan bu avantajlarına karşın bu yaklaşımın zorluk/dezavantajları da söz konusudur. Duraiappah vd., (2005)'e göre, KKD'nin birincil zorluğu, bu yaklaşımın tek başına topluluklara karar verme yetkisi verememesi veya proje yönetimine girmelerini sağlamamasıdır.

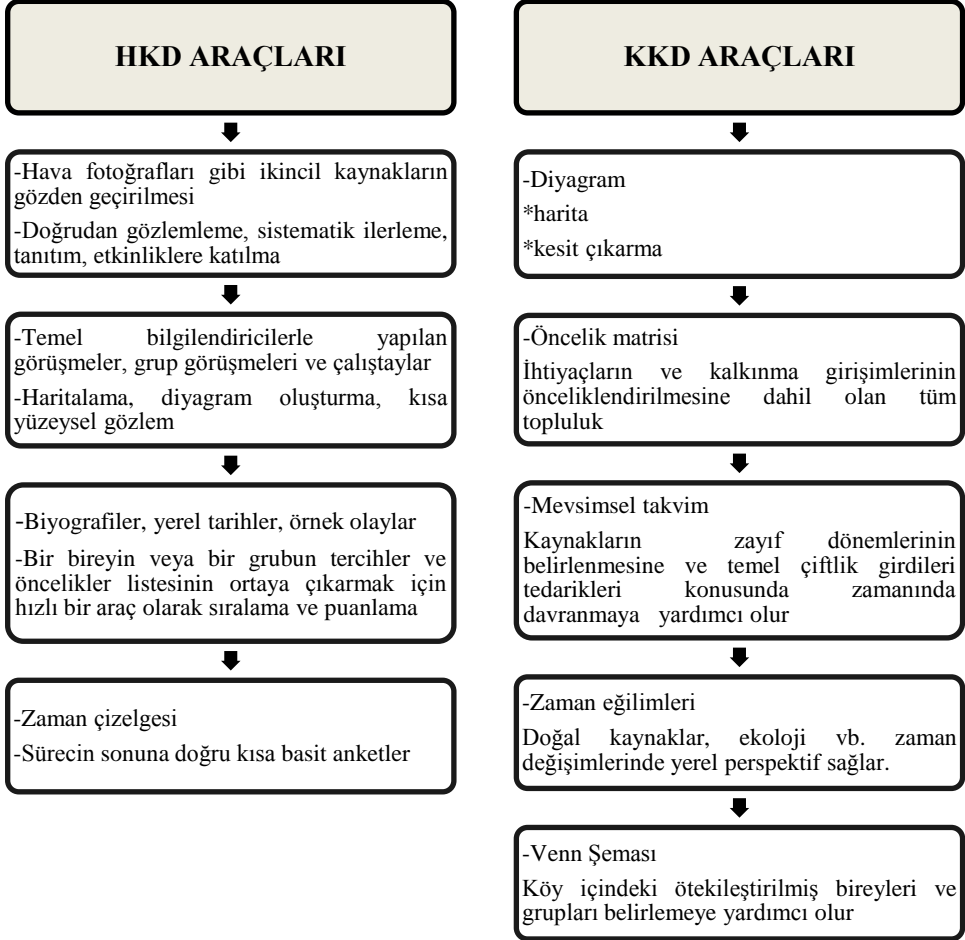
Yukarıda genel özellikleri, avantaj/dezavantajlarından bahsedilen iki yaklaşım arasındaki farklılıkları karşılaştırmalı olarak gösteren Tablo 1 aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: HKD ve KKD Karşılaştırması

HKD		KKD
Projelendirme, bilgilendirme, temel bilgileri toplama, izleme ve değerlendirme	AMAÇ	Topluluk düzeyinde daha iyi karar alma kapasitesinin oluşturulması, durum analizi, topluluk tarafından planlama ve izleme
Çok-disiplinli uluslararası kuruluşların uzman ve personel ekibi	EKİP	Ekip bazen uluslararası kuruluşların personeli tarafından bilgilendirilen ve daha büyük topluluklarla çalışan köylülerden oluşur
Sınırlı sayıda örnek bölge	BÖLGELER	Proje faaliyetlerinin gerçekleşeceği topluluklar
Genellikle 5-7 gün süren arazi çalışmaları	ZAMAN ARALIĞI	Proje ömrü boyunca devam eder. Genellikle, Topluluk Eylem Planına yol açan eğitim ve başlangıç durum analizi (yaklaşık 10 gün) ile başlar.
*Aşağıda sunulan araç ve teknikler	ARAÇLAR VE TEKNİKLER	*Aşağıda sunulan araç ve teknikler
Çalışmada elde edilen bilgilerin derinlik ve karmaşıklığını yakalayan kapsamlı, iyi yazılmış rapor	BELGELENDİRME	Temel bulgular, etkinlikler ve topluluk eylem planı notlarını içeren Köy Seyir Kitabı

Kaynak: (Freudenberge: 1999, 10)

*İki yaklaşım için kullanılan araç ve teknikler ise Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: HKD ve KKD’de kullanılan araçlar (Duraiappah vd., 2005:8-9; Jain ve Polman, 2003: 91)

3.4 Hızlı Kırsal Değerlendirme ve Katılımcı Kırsal Değerlendirme İlkeleri

Hem HKD hem de KKD’nın iyi bir performans için gerek duyduğu birtakım ilkeler söz konusudur. Bu ilkelerden bir kısmı iki yaklaşımda da tümüyle paylaşılırken; bir kısım ilkeler ise KKD içinde vurgulanmıştır. Tablo 2’de her iki yaklaşım için geçerli olan temel ilkeler verilmiştir.

Tablo 2: HKD ve KKD ilkeleri

Tersine öğrenme	Kırsal insanlardan yerinde, doğrudan ve yüz yüze yöresel, teknik ve sosyal bilgileri öğrenme
Hızlı ve artan şekilde öğrenme	Öğrenme sürecine uyarlanabilir olarak bilinçli araştırma ile yöntemlerin, fırsatçılık, doğaçlama, tekrarlama ve doğruluğunu denetlemenin esnek kullanılması
Önyargıların giderilmesi	Özellikle kırsal kalkınma turizmi için acele etmeden rahat bir şekilde ve ders vermeden dinlemek ve fakir insanları ve kadınları arayarak bulmak ve onların endişelerini ve önceliklerini öğrenmek
Dengelemeyi en iyi duruma getirme	Öğrenmenin maliyetini miktar, uygunluk, doğruluk ve güncellik arasındaki dengeler ile yararlı bilgilerin doğruluğuyla ilişkilendirmek
Farklı yöntemlerle doğrulama yapmak	Bir dizi yöntem, bilgi türü, araştırmacı ve/veya doğruluğu denetleyecek disiplinler
Farklılık aramak	Ortalamalardan daha ziyade değişkenlikleri aramayı ifade etmektedir
Cinsiyet duyarlılığı	Her zaman
Ön Yargıların Farkında olma	Rahat ol, acele etme, soruları sor ve dinle.

Kaynak: (Chambers, 1995: 11; Cavestro, 2003: 5)

Chambers (1995)'e göre; yukarıda belirtilen ve her iki yaklaşım için de geçerli olan ilkeler dışında KKD'de vurgulanan bazı ilkeler de söz konusudur. Bu ilkeler:

- Kolaylaştırma: İncelemenin, analizin, sunumun ve öğrenmenin bizzat kırsaldaki insanlar tarafından kendi başlarına kolaylaştırılması
- Kendini eleştirebilen farkındalık ve sorumluluk: Kolaylaştırıcılar sürekli olarak kendi davranışlarını sorgulayarak daha iyisini yapmak için çabalarlar
- Paylaşma: Bilgi ve fikirlerin, kırsal insanların kendi aralarında, kolaylaştırıcılarla kırsal insanlar arasında, farklı kolaylaştırıcılar arasında paylaşımı; alan kamplarının, eğitimlerin ve deneyimlerin farklı organizasyonlar arasında paylaşımı

3.5 Hızlı Kırsal Değerlendirme ve Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yöntemleri

HKD ve KKD'de kullanılan birçok yöntem olmakla birlikte bu yöntemlerin çoğu her iki yaklaşımda da kullanılabilir. Ancak kullanılan yöntemler

yaklaşımlardan birinde diğerine göre daha fazla vurgulanmıştır (Chambers, 1995: 12). Buna göre HKD ve KKD’de kullanılan yöntemler Tablo 3’de verilmiştir:

Tablo 3: HKD ve KKD Yöntemleri

İkincil kaynaklar	Dosyalar, raporlar, haritalar, hava fotoğrafları, makaleler ve kitaplar vb.
Kendiniz yapın	Köydeki görevlerin uygulanmasının öğretilmesini isteme (bir yerdeki bitki taşınarak başka yere dikilmesi, yabancı ot temizleme, toprak sürme, alan tesviyesi, su çıkarma, odun toplama, elbise yıkama vb.)
Temel bilgilendiriciler	Uzmanları soruşturarak arayıp bulmak
Yarı yapılandırılmış görüşme	Sağlam bir KKD’nin esası olarak kabul görmektedir
Gruplar	Birçok çeşidi mevcuttur (Tesadüfi, uzman/odak, isteyerek tasarlanan, topluluk/komşuluk vb.)
Görüşme sıralamaları ve dizileri	Gruptan gruba veya gruptan temel haber kaynağına şeklinde
Onlar yapar	Köylüler ve köyde ikamet eden incelemeçi ve araştırmacılar: kadınlar, okul öğretmenleri, yoksul insanlar, gönüllüler, öğrenciler, çiftçiler
Katılımcı haritalama ve modelleme	İnsanların sahayı ve zemini kullanması
Hava fotoğraflarının katılımcı analizi	Toprak türünü, arazi koşullarını, arazi kullanımını belirlemek
Sistemik ilerleme	Bir alan boyunca haber kaynaklarıyla sistematik yürüyüş, gözleme, sorma, dinleme, tartışma, farklı bölgelerin tanımlanması, yerel teknolojiler, tanıtılan teknolojiler, sorunları araştırmak, çözümler ve fırsatlar
Zaman çizelgeleri	Olayların kronolojisi, bir köyde yaklaşık tarihleri ile hatırlanan başlıca olaylar
Eğilim analizi	İnsanların geçmişteki hikayeleri, ekolojik öyküler, ürün kalıpları ve arazi kullanımındaki değişim, gelenek ve uygulamalardaki değişim, nüfus değişimi ve eğilimler, göç, kullanılan yakıttaki değişim vb.
Etnik biyografiler	Yerel bir ürünün, bir hayvanın, bir ağacın vb yerel hikâyesi
Mevsimsel şemalaştırma	Belli başlı mevsim ve aylara göre günleri ve yağmurun dağılımını ve miktarını gösterme, beslenme düzeni, gıda tüketimi, fiyatlar, göç, gelir vb.
Geçim analizi	İstikrar, kriz, baş etme, nispi gelir, gider, kredi ve borç vb.

Tablo 3'ün Devamı	
Katılımcı şemalaştırma	Nedenselliğin, miktarların, eğilimlerin, sıralamaların ve puanlamanın
Refah ve servetin sıralaması	Refah ve servete göre hanehalkı kümelerinin belirlenmesi
Farlılık analizi	Özellikle cinsiyet, sosyal grup, refah/yoksulluk, meslek ve yaş baz alınarak
Puanlama ve sıralama	Özellikle matris ve tohumları kullanarak puanlama ile kıyaslama. Örneğin, farklı ağaçlar ya da farklı topraklar
Tahmin ve sayısallaştırma	Sıklıkla yerel ölçümler, yargılar ve materyaller kullanılarak
Temel yerel göstergeler	Fakir insanların refah kriterleri vb
Temel sorgulamalar	Esas konulara yönlendirecek sorular (Beraberken ne konuşursunuz?, Siz veya bu köyde başkaları tarafından son yıllarda denenmiş olan yeni uygulamalar nelerdir? vb.
Hikâyeler, betimlemeler ve örnek çalışmalar	Bir hanehalkı hikâyesi ve profili, bir krizle başa çıkabilme gibi
Takım anlaşmaları ve etkileşimleri	Takım içi etkileşim biçimleri, akşam tartışmaları, karşılıklı kritik yapma ve yardımlaşma
Sunumlar ve analizler	Dışardan gelenler veya köylüler tarafından haritalar, modeller, diyagramlar ve bulguların sunulduğu, kontrol edildiği, doğrulandığı ve tartışıldığı
Katılımcı planlama, bütçeleme ve izleme	Köylülerin kendi plan, bütçelerini ve programlarını hazırlayıp ilerlemeyi takip etmeleri
Beyin fırtınası	Sadece köylülerle, köylüler ve dışardan gelenlerle birlikte ya da sadece dışardan gelenlerle
Kısa ve basit anketler	Sürecin sonlarına doğru temsili tabloları doldurmak için dizayn edilen ve o zamana kadar ihtiyaç duyulduğu bilinen anketler
Rapor yazma	Ofise dönmeden ya da genel merkeze dönmeden hemen yazılması

Kaynak: (Chambers, 1995: 12-14)

Sonuç

1980'ler boyunca, kalkınma programlarında, hedef grupların ve yararlanıcıların katılımına artan bir şekilde önem verilmesine karşın, katılımı kalkınma planlamasına dahil etme arzusu pratik araçların yetersizliği yüzünden sıklıkla hayal kırıklığına uğramıştır. Ayrıca, katılımcı kalkınma faaliyetlerinin planlanması ve düzenlenmiş olan kalkınma programlarına uyarlanmasında da

sıkıntılar yaşanmıştır. Kalkınma ile ilgili çalışanlar ve bu konuyla ilgili muhalif durumda olanlar sıklıkla kırsal koşulları öğrenmek için var olan araçların sınırlı bir yarar sağladığını ve bunun temel bir sorun olduğunu dile getirmiştir.

Karşılaşılan bu sorunlar nedeniyle kalkınma çalışanları arasında kalkınma örgütlerinin ve ajanslarının planlama süreçlerine daha kolay dahil edilebilecek katılımcı kalkınma araçları açısından bir talep ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllarda ve 1980’lerin başında az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma çalışmalarının uygunluğu kapsamlı bir şekilde sorgulanmaya çalışılmış olsa da alanda çalışan birçok uygulayıcı özellikle de toplum düzeyinde olmak üzere, kalkınma için geleneksel yöntemlere alternatif olabilecek çeşitli yaklaşım ve teknikler geliştirmiştir. Kalkınma ajanslarının ihtiyaç duyduğu bilgilerin toplanabileceği yollardan biri de nitel ve nicel boyutu olan yöntemler olarak belirlenmiştir.

Çalışma konusu olan HKD ve KKD’yi de içeren nitel yöntemler genel olarak sayılar üretmeksizin anlamlar, süreçler, nedenler ve açıklamaları araştırma ile ilgilenmektedir. Katılımcı boyutta hem HKD hem de KKD az ya da çok katılımcı şekilde uygulanabilmektedir. Topluluk üyelerinin süreci tam olarak kontrol altına alacakları KKD’ler katılımcı sürekliliğin bir ucundadır. Buna karşılık HKD’de ise topluluğun sürecin sorumluluğunu alacağıyla ilgili çok az bir beklenti durumu söz konusudur. Ancak yine de çalışmanın nasıl kurulduğuna, bilginin nasıl kullanıldığına, çalışmanın nasıl yapıldığına bağlı olarak az ya da çok katılımcı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.

HKD ve KKD açısından şunu belirtmek gerekir ki, uygulamada HKD ve KKD arasında bir süreklilik durumu söz konusudur. Bu durum kullanılan yöntemlerin tanımlanması ile anlaşılabilir. Örneğin, doğrudan gözlem ve yarı-yapılandırılmış mülakatlar gibi bazı yöntemler HKD’de üzerinde durulan yöntemlerdendir. Ancak diğer taraftan aynı yöntemler iyi bir KKD yaklaşımının olmazsa olmazlarından olabilmektedir. Tam tersi durumlarla da karşılaşılabilir. Örneğin, katılımcı haritalama ve katılımcı diyagramlama yöntemleri KKD yaklaşımında vurgulanmış olsa da aynı yöntemler HKD yaklaşımında da kullanılabilir. Çok sayıda yöntemin bu iki yaklaşım içinde kullanıldığı görülmekle birlikte kullanılan tüm yöntemlerin her iki yaklaşımda kullanılabilirliği sadece bazı yöntemlerin diğer yaklaşım içinde daha fazla vurgulanmış olması noktasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır. HKD hızlı bir şekilde bilgi toplamak için katılımcı yöntemleri kullanan bir yaklaşımken; KKD süreç boyunca insanların yetkilendirilmesinin amaçlandığı bir yaklaşımdır. Buradan da anlaşılacağı üzere, KKD’yi HKD’ye göre etkili kılan unsur daha güçlü bir toplum katılımının varlığının söz konusu olmasıdır. KKD’de yer alan insanlar açısından vurgulanan sadece katılımcılar olarak değil aynı zamanda aktörler ve tanıtıcılar olarak görülmeleridir. Bu durum ise KKD’nin bilgi toplamaya odaklanması yönü dışında aynı zamanda toplanan bilgilerin topluluk ile sunulması ve analiz edilmesi yönleri üzerine de odaklanan bir yaklaşım olarak HKD yönteminden farklılık göstermesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kaynaklar

- Adebo, S., (2000). Training Manual on Participatory Rural Appraisal. Addis Ababa.
- Cavestro, L., (2003). Participatory Rural Appraisal Concepts Methodologies and Techniques, Università Degli Studi Di Padova Facoltà Di Agraria, Dipartimento Territorio E Sistemi Agro-Forestali.
- Cengiz, T., Çelem, H., (2005). Hızlı Kırsal Kalkınma Yöntemi: Alpağut Köyü Örneği (Seben-Bolu). Kafkas Üniversitesi, Artvin Orman Fakültesi Dergisi, 6(1-2), s.161-170.
- Chambers, R., (1994). The Origins and Practice of Participatory Rural Appraisal. World Development, Vol. 22, No. 7, pp. 953-969.
- Chambers, R., (1995). Rural Appraisal: Rapid, Relaxed and Participatory, Institute of Development Studies. Participatory Rural Appraisal (ed. by Mukherjee, A.). Vikas Publishing, New Delhi.
- Chambers, R., (2007). From PRA to PLA and Pluralism: Practice and Theory. Institute of Development Studies, UK.
- De Campos Guimaraes, J., B., (2009). Participatory Approaches to Rural Development and Rural Poverty Alleviation. ESCAP, Institute of Social Studies, Netherlands.
- Duraiappah, A., K., Roddy, P., Parry, J., (2005). Have Participatory Approaches Increased Capabilities?. International Institute for Sustainable Development (IISD), Manitoba.
- Freudenberger, K., S., (1999). Rural Appraisal and Participatory Rural Appraisal- A Manual for CRS Field Workers and Partners. Freudenberger 228 W. Lexington Street, Baltimore, Maryland.
- Gibbs, C., J., N., (1985). Rapid Rural, Appraisal: An Overview of Concepts and Application. 2-5 September, International Conference on Rapid Rural Appraisal, Thailand.
- Gosselink, P., Strosser, P., (1995). Participatory Rural Appraisal for Irrigation Management Research. International Irrigation Management Institute, Sri Lanka.
- Heaver, R., (1992). Participatory rural appraisal: potential applications in family planning, health and nutrition programmes. Issue 16, IIED London, pp.13-21.
- Jain, S.P., Polman, W., (2003). A Handbook for Trainers on Participatory Local Development. FAO Regional Office for Asia and the Pacific, Bangkok, Thailand.
- Narayan, D., (1996). Toward Participatory Research. World Bank. Washington.
- Townsley, P., (1996). Rapid Rural Appraisal, Participatory Rural Appraisal and Aquaculture. FAO, Italy.

Psikolojik Sözleşme İhlal Algısının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi

Edip ÖRÜCÜ¹, İsa UZUN²

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışmanın amacı hastane çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik düzeylerini belirlemek, psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Bu amaç kapsamında, Bandırma'da bir hastanede görev yapan 179 çalışanından anket yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon analizi sonucunda psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutları üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sözleşme İhlali, Örgütsel Sessizlik

Impact of Psychological Contract Violation Perception on Organizational Silence

Abstract

Research Paper

The purpose of this study to determine hospital employees psychological contract breach and organizational silence levels and reveal the relationship between psychological contract breach and organizational silence. For this purpose data was collected from 179 employees that works in a hospital in Bandırma using the questionnaire method. As a result of the correlation analysis, it is seen that there is a positive relationship between violation of psychological contract and organizational silence. As a result of the regression analysis, it was found that the psychological contract violation had a statistically significant effect on the sub dimensions of organizational silence.

Keywords: Psychological Contract Breach, psychological contract violation, Organizational Silence.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 14.03.2018

Kabul tarihi / Accepted 24.07.2018

¹ Prof. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, eorucu@bandirma.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3301-7496>

² YL Öğrencisi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, isazun48@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3861-3270>

Giriş

Geçmişten günümüze işveren ve çalışanlar arasında birtakım beklentilerin olduğu bilinmektedir. Bu beklentiler karşılandığında iki tarafın memnuniyeti söz konusuysen, beklentilerin karşılanmaması bir takım hayal kırıklığı ve içe kapanmanın meydana gelmesine neden olmaktadır. Günümüzde en önemli rekabet unsuru olan insanın verimli ve etkin olabilmesi için örgüt ile çalışan arasında bir sinerji oluşturulması gerekmektedir. Bu açıdan psikolojik sözleşme ihlali ve bunun sebep olabileceği örgütsel sessizliğin incelenmesi gerek literatür gerekse işletmeler açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışanların örgüte giriş aşamasında sağlayacağı faydaya karşılık, örgütünde işgörenin gereksinimlerini karşılayacağına yönelik beklentilerin oluşması ile çalışan ve örgüt arasında bir psikolojik sözleşme meydana gelir. Bu aşamada taraflar arasındaki “değer alış-verişi” beklentiler doğrultusunda devam etmesi halinde çalışanlar olumlu bir tutum ve davranış sergileyeceklerdir. Ancak ihlal algısının oluşması durumunda çalışanların tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyecektir (Esmer, 2018:21).

Çalışanın işle ilgili ya da örgütsel katkılarını kurumun tutum ve davranışları ile mukayese ettiğinde, kurumun kendisine karşı bir takım yükümlülükleri yerine getirmediğine dair algıya sahip olmasına psikolojik sözleşme ihlali denir (Üçok ve Torun, 2014:234).

İlk bakışta düşüncelerini dile getirmemek, iletişim kurmamak ve pasif hale gelmek gibi görünen sessizlik kavramı, aslında önemli sayılabilecek bir tepki aracı, dolayısıyla iletişimin farklı bir biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu iletişim kaynağı çalışma arkadaşları, amirler gibi örgüt üyelerine çeşitli mesajlar verme aşamasında hatırı sayılır bir değeri bulunmaktadır (Acaray ve Şevik, 2016:6).

Örgütte sorunlar çıktığında çalışanların düşünce veya endişelerini dile getirmemeleri olarak bilinen örgütsel sessizlik, örgütün değişimi ve gelişimi açısından önemli bir engel ve bunun yanında fikir ve görüşlerini dile getirebilen çoğulcu bir örgüt oluşturulmasında önemli bir tehdittir (Çakıcı, 2007:146).

Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlali söz konusu olduğunda çalışanların örgütsel sessizliğe bürünüp bürünmedikleri ve söz konusu sessizliğin meydana gelmesi halinde daha çok hangi alt boyutta sessiz kaldıklarını saptamaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1.Psikolojik Sözleşme ve İhlali

Psikolojik sözleşme kavramının ilk kullanımı 1960 yılında Argyris tarafından yapılmıştır (Cihangiroğlu ve Şahin 2010:2). Kavramsal olarak öne çıkmadan öncede varlığı yüzyıllara dayanan psikolojik sözleşme, çalışan ile işveren veya yöneticiler arasında oluşturdukları yazılı bir sözleşmeden ziyade fikri beklentilerden meydana gelen ilişkidir (Özdaşlı ve Çelikkol 2012:143).

Psikolojik sözleşme, işveren ve işgören arasında yazılı sözleşmeler gibi açık olmayıp daha çok örtük sözleşmelerdir. Psikolojik sözleşme genel olarak taraflar arasında karşılıklı takas temeline dayanan, birbirlerinin kurallarına uyacakları öngörüsüyle sözle ifade edilmemiş beklentilerdir. Karşılıklı imza edilmiş iş sözleşmelerindeki boşluk ve belirsizlikler psikolojik sözleşmenin oluşmasına neden olmaktadır (İyigün ve Çetin, 2012:16).

Psikolojik sözleşmeler öznelidir, sözleşme her ne kadar karşılıklı yükümlülükler içerse de, iki tarafında bir sözleşmenin varlığına inanması gerekmez (Robinson ve Rousseau, 1994:246). Psikolojik sözleşme, algısal düşünce yapısına iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda psikolojik sözleşme, çalışanların kendi düşünce dünyalarında oluşturduğu fikirler ile işverenlerin ne beklediği ya da ne vaat ettiğini belirlemeye yönelik bir eğilim taşıdığı görülmektedir (Yiğit, 2015: 121).

Psikolojik sözleşmeye ait birçok sınıflandırma olsa da literatürde yaygın olarak kullanılan iki tür sınıflandırma olduğu bilinmektedir. İşlemsel sözleşme; psikolojik sözleşme konularında değişimin nadiren görüldüğü, ast ve üst ilişkilerinin daha belirli olduğu, ekonomik koşullara odaklı ve kısa vadeli bir sözleşme türüdür (Elden, 2017:13). İlişkisel sözleşme; maddi ve maddi olmayan değişimleri de içine alarak ilişkilerin kurulması ve devamlılığın sağlanmasına dayalı, zaman dilimi açısından genellikle açık uçlu olan, karşılıklı bağımlılıklar ve duygusal katılımın ön planda olduğu sözleşme türüdür (Çetin, 2010:16).

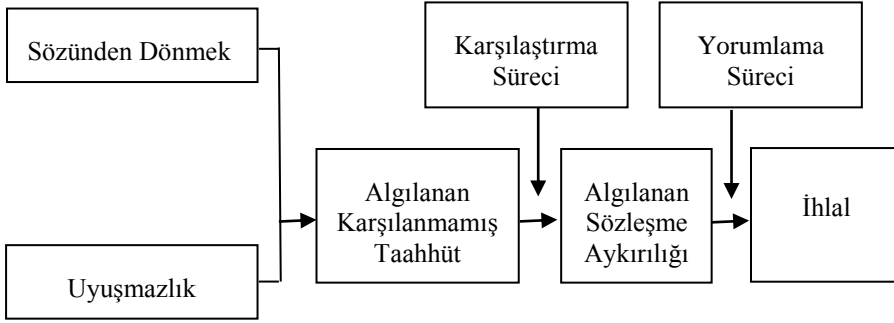
Örgüt ile çalışan arasında yazılı veya sözlü olarak belirlenmiş bir anlaşma olmasa da psikolojik olarak tarafların birbirlerinden beklentileri ve buna bağlı olarak karşılıklı yükümlülükleri oluşmaktadır (Elden, 2017:23). Bu gerçekleşmesi beklenen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya eksik getirilmesi hayal kırıklığına neden olabilmektedir. Bu aşamada oluşan ihlal algısı, taraflardan birinin sözleşme kapsamında yükümlülüklerin yerine getirilmediğiyle ilgili sahip olduğu algıya denir (Aykanat, 2014: 22).

Psikolojik sözleşme ihlali, sözünden dönmek (reneging) ve uyumsuzluk (incongruence) olarak iki temel nedene dayanır.

Sözünden dönmek olgusu, taraflardan birinin uymak zorunda olduğu yükümlülükleri bilmesine rağmen yerine getirmemesi, uyumsuzluk olgusu ise tarafların yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüğü bilmemesi ya da

yükümlülüğü hakkında farklı görüş açısına sahip olmasıdır (Morrison ve Robinson, 1997: 231).

Psikolojik sözleşme ihlalinin, Elden (2017)'e göre gelişim süreci şekil 1'de gösterilmektedir:

Şekil 1: Psikolojik sözleşme ihlalinin oluşum süreci

Kaynak: Elden, 2017:27

Elden (2017)'e göre psikolojik sözleşme ihlali altı aşamadan oluşan bir süreç olup, ilk olarak ihlalin sebepleri olan sözünden dönmek veya uyuşmazlık durumlarının ortaya çıkmaktadır. İkinci aşamada, taahhüt edilen ile elde edilenler arasında oluşan fark nedeniyle “algılanan karşılanmamış taahhüt” durumunun oluşmasına neden olacaktır. Bu aşamada karşılaştırma sürecinin başladığı görülmektedir. Dördüncü aşamada çalışanların, yükümlülüklerini yerine getirmeyenin örgüt olduğu ve gerekli taahhütlerin karşılanmaması “algılanan sözleşme aykırılığı” durumunu oluşturmaktadır. Beşinci aşama olarak kişisel inançları çerçevesinde çalışanların psikolojik sözleşmeyi değerlendirdiği yorumlama sürecidir. Son aşamada taraflar arasında bir sözleşme aykırılığı olduğu algısına sahip bireyin değerlendirme ve yorumları ile ihlal ortaya çıkmaktadır (Elden, 2017:27).

1.2. Örgütsel Sessizlik

Morrison ve Milliken (2000) yaptığı çalışmada örgütsel sessizliği, işgörenlerin organizasyondaki sorunlar ya da işin yapılması aşamasındaki durumlar hakkında bilinçli olarak görüşlerini ya da endişelerini dile getirmemeleri olarak tanımlamıştır.

Örgütsel sessizliğin ortaya çıkış nedenini Örucü ve Kambur (2017:1110), çalışanların yöneticilerinden çekinmesi nedeniyle sessiz kalmayı ya da iletişim kurmak yerine kendilerini daha az ifade etmeleri olarak tanımlamıştır.

Morrison ve Milliken (2000)'e göre örgütsel sessizlik; yöneticilerin, olumsuz geribildirim korkusu ve çalışanların güvenilmez olduğu gibi örtülü inançlara sahip

olmaları temellerine dayanmaktadır. Yöneticiler genellikle astlarından negatif geri bildirim almaktan çekinmektedirler. Bu durumun örgütsel sessizlik ortamının oluşmasını kolaylaştırdığına inanılmaktadır. İnsanlar negatif geribildirim aldıklarında, bu durumu görmezden gelme ya da konunun kaynağının güvenilirliğine saldırıda bulunma eğilimindedirler. Bir diğer görüş olan yöneticilerin örtülü inançları, çalışanların güvenilmez olduğu ve kendi çıkarlarını düşündükleri varsayımdır. Bu görüş çalışanların birtakım yaptırımlar olmaksızın örgütün menfaatleri için çaba sarf edecekleri konusunda güvensiz olduklarıdır. (Morrison ve Milliken, 2000:708).

Örgütsel sessizliğin gerçekleşmesine neden olan faktörler literatürde dört başlık altında incelenmektedir.

Çalışanların Yöneticilerine Güvenmemesi: Çalışanlar görüş bildirmeleri halinde yöneticilerin hoş karşılamaması ya da çalışanları eleştirici olarak nitelermeleri nedeniyle sessiz kaldıkları veya kendilerini eksik ifade ettikleri ifade edilmektedir. Bunun yanında çalışanlar konuşmalar bile durumun değişmeyeceğine olan inançlarından dolayı sessiz kaldıkları da görülmektedir (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014:329).

Konuşmanın Riskli Olduğu Düşüncesi: Çalışanlar konuşmaları halinde problem çıkardıkları yönünde bir görüş olabileceği ve terfi etme aşamasında zarar görebileceği açısından konuşmayı riskli görmektedirler (Celep ve Kaya, 2016:235).

Dışlanma Korkusu: Çalışanların problemlerle ilgili düşüncelerini bildirme konusunda, çalışma arkadaşları ve yöneticiler nezdinde sorun çıkaran veya şikayet eden biri olarak nitelendirilmeleri ve dolayısıyla dışlanma riski taşıması nedeniyle sessiz kalmayı tercih ettikleri bilinmektedir (Gül ve Özcan, 2011:113).

İlişkilerin Bozulacağı Korkusu: Çalışanlar, kurumun faaliyetleri kapsamından eksik ya da sorunlu gördükleri konular hakkında iyileştirme yapma veya düzetime çabasıyla fikirlerini beyan ettiklerinde diğerlerinin veya yöneticilerin bu durumu hoş karşılamaması ve korumacı bir davranış sergilemeleri nedeniyle sessiz kalmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu aşamada çalışma arkadaşlarını veya yöneticileri rahatsız etmeme ve ilişkilerin zarar görmesinden kaçınma durumu söz konusudur (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014:330).

Ortaya çıkış şekli açısından üç tür sessizlik bulunmaktadır (Çakıcı, 2010:31). *Kabullenici sessizlik;* çalışanların içinde buldukları durum veya problemlerle ilgili görüşlerini kendi istekleri ile beyan etmeme ve razı olma durumunu ifade etmektedir (Çalışkan ve Pekkan, 2017:3). *Korunma amaçlı sessizlik;* bireyin olası tehditlere ve kendisine zarar verebilecek olaylara karşı savunma güdüsü ile problemleri görmezden gelme, kendini bilinçli olarak ifade etmeme, kişisel hataları gizleme gibi davranışları içermektedir (Gül ve Özcan, 2011:112). *Korunma amacıyla sessiz kalma;* işgörenin mensubu olduğu örgüt ve diğer çalışanlar için fedakarlık yada farklı güdülerle sessiz kalarak bilinçli bir şekilde bilgi yada görüşlerini ifade etmemesi durumudur. Korunma güdüsüyle bireyi ilgilendiren sonuçlardan ziyade

örgütü veya diğer çalışanların iyiliğini gözetmek veya gizlilik gerektiren konuların ifşa edilmemesi açısından sessiz kalmayı tercih etmekle ilgilidir (Çalışkan ve Pekkan, 2017:4).

1.3. Literatür Araştırması Sonuçları

Son yıllarda psikolojik sözleşme ihlali ile ilgili yapılan çalışmalar şöyledir;

Reimann ve Guzy (2017) Psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanlar üzerinde zihinsel ve fiziksel sağlıkları açısından etkileri incelenmektedir. Çalışma Almanya'da çeşitli endüstrilerde çalışan 3870 kişi üzerinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda psikolojik sözleşme ihlali çalışanlar üzerinde fiziksel ve zihinsel sağlıklarını etkilediği ama zihinsel sağlığı daha çok etkilediği anlaşılmıştır. Zihinsel sağlık, psikolojik sözleşme ihlali ile fiziki sağlık arasında kısmen aracı rolü olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak psikolojik sözleşme ihlali çalışanlar üzerinde psikososyal stres etkileri olduğundan, işçi sağlığı için bir risk oluşturduğu desteklenmiştir.

Antonakia ve Trivellasb (2014) Yunan bankacılık sektöründe psikolojik sözleşme ihlali ve örgütsel bağlılık ilişkisinde iş tatmininin arabuluculuk etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada 262 banka çalışanınin anket yoluyla görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerinde psikolojik sözleşme ihlalinin olumsuz bir etkiye sahip olduğu doğrulanmıştır. Ayrıca iş tatminin, psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel bağlılık ile olan ilişkide aracı değişken olduğu doğrulanmıştır.

Aslan ve Boylu (2014) çalışmalarında Örgütsel Sinizm ve Psikolojik Sözleşme İhlali Arasındaki İlişkiyi ele almışlardır. Ankara'da bulunan 7 adet 5 yıldızlı otelde çalışan 2125 kişi arasında 390 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda genel sinizm ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki pozitif yönlü olduğu görülmüştür. Ayrıca değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenirken ilişki düzeyinin orta olduğu anlaşılmıştır.

Genel sinizm ile psikolojik sözleşme ihlali arasında pozitif yönlü bir ilişki ve düşük düzey anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki anlamlıdır. Değişkenler arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişki vardır.

Aykanat (2014) Psikolojik Sözleşmenin İhlali Algısında Örgütsel Adaletin Etkisi Ve Etik Liderin Aracı Değişken Olarak Rolünün ele alındığı çalışmada 311 geçerli anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel adalet arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüş, bu ilişkide etik liderliğin aracı rolü olduğu belirlenmiştir.

Büyükyılmaz ve Çakmak (2014) çalışmalarında İlişkisel ve İşlemsel Psikolojik Sözleşmede ihlal algısının İşten Ayrılma Niyeti ve Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisi ele alınmıştır. Türkiye'de bulunan vakıf ve devlet üniversitelerinde görevli akademisyenler arasında 570 anket düzenlenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, ilişkisel psikolojik sözleşmede ihlal algısının, işten ayrılma niyetini arttıran bir etkisi gözlemlenirken, algılanan örgütsel desteği azaltan bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. İşlemsel psikolojik sözleşmede ihlal algısının ise işten ayrılma niyetine anlamlı bir etkisi olmadığı, ama işlemsel sözleşmenin sadece faydalar boyutunda algılanan ihlalin, algılanan örgütsel desteği azaltan bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Üçok ve Torun (2014) psikolojik sözleşme ihlali ve sinizmin, çalışanları yıpratıldığı bilinen tükenmişlik üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymak ve bununla beraber bu olumsuz tutum ile beklentilerin ilişkileri incelemektedir. Araştırma kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan 203 kişiye uygulanmıştır. Çalışmanın sunucunda, psikolojik sözleşme ihlali ile sinizmin faktörleri, tükenmişlik alt boyutlarıyla genelde anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca psikolojik sözleşme ihlali ile sinizm arasındaki ilişkinin pozitif olduğu görülmüştür.

Son yıllarda örgütsel sessizlik ile ilgili yapılan çalışmalar şöyledir;

Kumral (2017) işyeri nezaketsizliği ile örgütsel sessizlik ilişkisinde örgütsek dışlanmanın aracı rolü üzerine yapılan çalışmada, İzmir'deki devlet hastanelerinde görev yapan 200 hemşire ile anket çalışması yapılmıştır. İşyeri nezaketsizliğinin örgütsel sessizliğe sebep olduğu, işyeri nezaketsizliğinin örgütsel dışlanma üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu, örgütsel dışlanmanın örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ve işyeri nezaketsizliği ve örgütsel sessizlik ilişkisinde örgütsel dışlanmanın kısmi aracılık rolü olduğu görülmüştür.

Paşa ve Işık (2017) çalışmalarında, okul müdürlerine duyulan güven düzeyleri ve okul müdürlerince sergilenen etik liderliğin örgütsel sessizliğe etkisi ele alınmış, Konya ilinde görevli 380 öğretmen ile anket yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre etik liderlik ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu anlaşılmıştır.

Özmen ve Köseoğlu (2017) çalışmalarında örgütsel adalet algısı ve örgütsel sessizlik nedenleri arasındaki ilişki ele almıştır. Uşak üniversitesinde çalışan 275 personele anket uygulanmıştır. Örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Örgütsel adalet alt boyutu olan etkileşimsel adalet ve örgütsel sessizlik alt boyutu olan yönetsel nedenlere ilişkin korelasyon ve regresyon analizleri yönelik ilişki ve etki dereceleri güçlü çıktığı saptanmıştır.

Acaray ve Şevik (2016) Kültürel Boyutların Örgütsel Sessizliğe Etkisi üzerine yaptıkları çalışmada, uluslararası bir firmanın İstanbul'daki merkezinde çalışan 900 personelinden 462'sine anket uygulanmıştır. Araştırma sonucu, güç mesafesi kültür boyutunu orta düzeye yakın, toplulukçuluğu ise yüksek seviyeye yakın olarak algılayan, korunma amaçlı sessizliği en az, koruma amaçlı sessizliği ise en yüksek olarak algılamışlardır.

Çavuşoğlu ve Köse (2016) Örgüt Kültürünün Örgütsel Sessizlik Davranışına Etkisi üzerine yapılan çalışmada, İzmir ve Manisa'da bulunan Vakıf ve Devlet

üniversitelerinde görevli 719 akademisyene anket uygulanmıştır. Çalışma sonucu, örgüt kültürü tiplerinin, örgütsel sessizlik üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Aktaş ve Şimşek (2015) Bireylerin örgütsel sessizlik tutumları ile duygusal tükenmişlik ve iş doyumunu algıları arasındaki etkileşimi açıklamaya yönelik yapılan çalışmalarında, çalışmanın evrenini İstanbul'da bir kamu kurumunda çalışan 486 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada 171 çalışanın verisi kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda İş doyumunu ve savunmacı sessizlik ile tükenmişliğin tüm boyutları arasında yapılan analizde negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Savunmacı sessizlik durumunda bu ilişki gözlenmezken, ilişkisel sessizlik durumunda aynı şekilde iş doyumunu ile negatif yönlü bir ilişki vardır. İlişkisel sessizlik, iş doyumunu ile negatif ve kişisel başarıda azalma hissi ile pozitif yönde bir ilişki içinde olduğu anlaşılmıştır.

Kahya ve Dağcı (2015) Dindarlığın (bu çalışma için İslam), örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını incelemektir. Erzurum'da görevli 130 öğretmene kolayda örnekleme yöntemi ile anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre dindarlığı oluşturan boyutlardan yalnızca duygu boyutunun, örgütsel sessizliğin alt boyutu olan razı olma boyutu üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Dindarlığı oluşturan boyutlardan yalnız inancın, savunma sessizliği boyutu üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Dindarlığı yansıtan duygu boyutunun, prososyal (örgüt yararına) sessizlik boyutu üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir.

Aktaş ve Şimşek (2014) çalışmalarında Örgütsel Sessizlik ile Algılanan Bireysel Performans, Örgüt Kültürü Ve Demografik Değişkenler Arasındaki etkileşim ele alınmıştır. İstanbul'da üç ayrı hastanenin merkez şubelerinde hemşirelere uygulanmış ve 102 veri elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, algılanan bireysel performans ile kabullenici sessizlik arasında negatif yönlü bir ilişki, ilişkisel sessizlik ile pozitif yönlü bir ilişki ve savunmacı sessizlik ile ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Savunmacı sessizlik ve kabullenici sessizlik ise algılanan hiyerarşi kültürüyle pozitif yönlü bir ilişki içindedir. Savunmacı sessizlik, algılanan klan ve adhokrazi kültürüyle negatif yönde ilişkilidir.

Kılıç, Keklik ve Yıldız (2014) dönüştürücü, etkileşimci ve tam serbesti tanıyan liderlik tarzlarının örgütsel sessizliğe etkisini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada 242 çalışan ankete katılmıştır. Dönüştürücü liderliğin örgütsel sessizliği ortadan kaldırılmasında etkili olduğu görülmektedir. Çalışanlar örgüt yöneticilerinin ortaya koyduğu liderlik tarzlarından ve örgüt ikliminden oldukça etkilenmektedir. Organizasyonlarda çalışanların rahat ve uyumlu olması halinde, yöneticilerin desteği ve yönlendirmesi ile çalışanların daha yaratıcı ve yenilikçi olmaları ve görüş bildirmeleri gözlenmektedir.

Yapılan literatür araştırmasında psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasında ilişkiyi ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı, Hipotezler ve Modeli

Sessiz kalma, çalışanların kişisel ve demografik özelliklerine, işin konusuna ya da çalışanın pozisyonuna bağlı olarak değişebilmektedir. Çalışma arkadaşları ile rahatlıkla konuşabilen işgörenler, söz konusu yöneticiler olduğunda çekingen davranabilmektedirler. Ayrıca kurumun örgüt kültürü, normları, hiyerarşik yapısı gibi örgütsel faktörler sessizleşmeyi tetikleyeceği bilinmektedir (Yeşilaydın vd., 2016:15). Yöneticilerin konuşmayı hoş görmemesi, geri bildirim almaktan hoşlanmamaları, mesafeli ve otoriter yaklaşım sergilemeleri yönetsel boyutta sessizleşme nedenlerini oluşturmaktadır (Çakıcı, 2010:29). Bunun yanında çalışanlar, çevresel nedenlerden dolayı örgüt içinde genel kabul görmüş bir fikri destekleyebilir (Yeşilaydın vd., 2016:16) yada bu fikri destekleme konusunda çekinceleri varsa ilişkileri zedeleme veya izolasyon korkusu nedeniyle sessiz kalmayı tercih edebilmektedirler.

Bu kapsamda ihlal algısı taşıyan çalışanların, sessiz kalma eğilimlerinin incelenmesi, varsa hangi konuda daha çok sessiz kalmayı tercih ettiklerinin tespit edilmesi açısından bu araştırma önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlali algısına sahip çalışanların örgütsel sessizlik düzeylerini ortaya çıkarmak ve psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu bağlamda belirlenen hipotezler şu şekildedir;

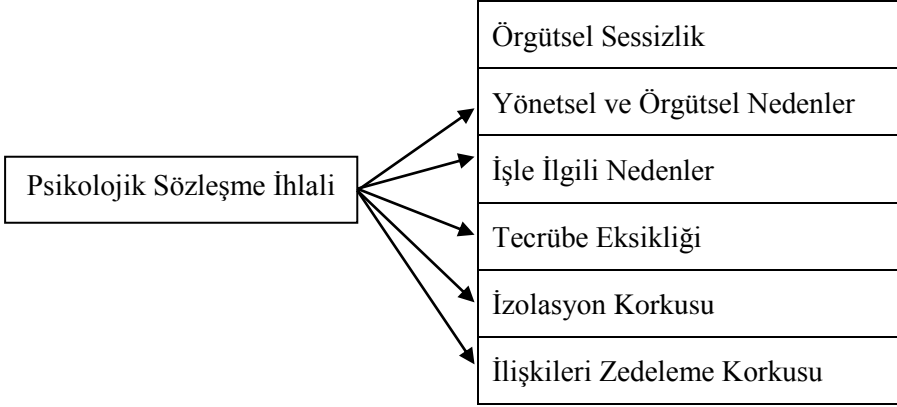
H1: Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutu olan yönetsel ve örgütsel nedenler boyutu üzerinde etkisi vardır.

H2: Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutu olan işle ilgili konular boyutu üzerinde etkisi vardır.

H3: Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutu olan tecrübe eksikliği boyutu üzerinde etkisi vardır.

H4: Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutu olan izolasyon korkusu boyutu üzerinde etkisi vardır.

H5: Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutu olan ilişkileri zedeleme korkusu boyutu üzerinde etkisi vardır.

Şekil 2. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacı kapsamında Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğin alt boyutlarına etkisi kapsamında Şekil-2’de araştırmanın modeli gösterilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın ana kümesini Bandırma bulunan bir hastanenin çalışanları oluşturmaktadır. Hastane çalışanları 264 kişi olarak saptanmıştır, 179 kişi anketimize katılmayı kabul etmiştir.

Bu çerçevede nicel değişkenli araştırmalar için örneklem hesaplama formülü kullanılarak, evren için standart sapma değeri $s=0,5$ ile kabul edilebilir sapma toleransı $d=0,05$ ve %95 güven aralığında 157 kişinin temsil edebileceği hesaplanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016:131). Bu sonuç örneklemin evreni yeterli oranda temsil edebildiğini göstermektedir.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Araştırmanın verilerini elde etmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşup, ilk bölüm demografik özellikleri kapsamaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde hastane çalışanlarının psikolojik sözleşme ihlal düzeylerini belirlemek üzere Robinson ve Rousseau (1994)’un 9 maddelik ölçeği kullanılmıştır ve Aykanat (2014)’ın doktora tezinde kullandığı ölçek 5’li likert tipinde hazırlanmıştır. Psikolojik sözleşme ihlali ölçeği yapısal olarak örgütsel sessizlikten farklı olduğu için ölçeğe cevap verenlerin puanları ters çevrilerek değerlendirilmiştir. Anket formunun üçüncü bölümünde çalışanların örgütsel sessizlik davranışı sergileyip sergilemediklerini ortaya çıkarmak için Özcan (2011)’ın yüksek lisans tezinde kullandığı, Çakıcı (2007)’nin geliştirilip Soycan (2010)’ın uyarladığı 28 maddelik ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek yönetimsel ve örgütsel nedenler, işle ilgili konular, tecrübe eksikliği, izolasyon korkusu ve ilişkilerin zedelenmesi korkusu olmak üzere 5 (beş) alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tipinde hazırlanmıştır.

2.4. Demografik Özellikleri

Tablo 1: Katılımcılara Yönelik Demografik Bilgilere İlişkin Frekans Tablosu

Demografik Özellikleri		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Bayan	79	44,1
	Erkek	100	55,9
Yaş	18-27	35	19,6
	28-32	47	26,3
	33-37	42	23,5
	38-42	36	20,1
	43 ve yukarı	19	10,6
Medeni Durum	Evli	131	73,1
	Bekar	48	26,9
Eğitim Durumu	İlkokul-Orta okul	3	1,7
	lise	19	10,6
	Ön lisans	26	14,5
	Lisans	108	60,3
	Lisans üstü	23	12,8
Çalışma Süresi	1 Yılden Az	10	5,6
	1-5	34	19,0
	6-10	38	21,2
	11-15	42	23,5
	15 Yılden Fazla	55	30,7

Tablo 1’de belirtildiği gibi anket formuna katılım sağlayan bayan katılımcı oranı %44.1, erkek katılımcı oranı %55.9 ile çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların 18-27 yaş arası %19.6, 28-32 yaş arası %26.3, 33-37 yaş arası %23.5, 38-42 yaş arası %20.1 ve %43 yaş üzeri katılımcıların oranı %10.6 olduğu görülmektedir.

Tabloda belirtildiği üzere 28-32 yaş arası katılımcılar çoğunluktadır. Araştırmaya katılan bekar katılımcılar %26,9, evli katılımcılar %73,1’lik oranla çoğunluktadır. Katılımcıların ilkököl ve ortaoköl mezunu %1,7, lise mezunu %10,6, ön lisans %14,5, lisans mezunu %60,3, lisans üstü mezunu %12,8 olarak belirlenmiştir. Eğitim durumlarına göre değerlendirildiğinde lisans mezunu katılımcıların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalışma sürelerine göre, 1 yıldan az çalışan %5,6, 1-5 yıl arası çalışanlar %19, 6-10 yıl arası çalışanlar %21,2, 11-15 yıl arası çalışanlar %23,5, 15 yıldan fazla çalışanların oranının %30,7 ile çoğunlukta olduğu görülmektedir.

2.5. Güvenilirlik Analizi ve Normallik Analizi

Çalışmanın bu kısmında, psikolojik sözleşme ihlali ve örgütsel sessizliğe ait ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirliğini cronbach's alfa değerleri ile göstermektedir. Cronbach alfa değerlerinin en az 0,7 olması gerektiği bilinmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016:325). Güvenilirlik düzeyleri Tablo 2'de yer aldığı gibi, psikolojik sözleşme ihlali için 0,775, örgütsel sessizlik için 0,977 olduğu görülmüştür. Örgütsel sessizliğin alt boyutları incelendiğinde, yönetsel ve örgütsel nedenler 0,964, işle ilgili nedenler 0,909, tecrübe eksikliği 0,752, izolasyon korkusu 0,938, ilişkileri zedeleme korkusu 0,908 olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde ölçeklerimizin iç tutarlılık güvenilirliğini sağladığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Psikolojik sözleşme ihlali ve Örgütsel sessizlik Değişkenlerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Cronbach's Alpha
Psikolojik sözleşme ihlali	0,775
Örgütsel sessizlik	0,977
- Yönetsel ve örgütsel nedenler	0,964
- İşle ilgili nedenler	0,909
- Tecrübe eksikliği	0,752
- İzolasyon korkusu	0,938
- İlişkileri zedelenme korkusu	0,908

Psikolojik sözleşme ihlali ve Örgütsel sessizlik değişkenlerinin ortalama değerleri üzerinden yapılan analiz sonucu çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 3'de belirtildiği üzere +1 ile -1 aralığında (Gürbüz ve Şahin, 2016:218) olduğu görülmüş ve verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır.

Tablo 3: Psikolojik sözleşme ihlali ve Örgütsel sessizlik Değişkenlerinin Normallik Analizi Sonuçları

Psikolojik sözleşme ihlali	İstatistik	Std. Hata
- Çarpıklık (Skewness)	-0,134	0,182
- Basıklık (Kurtosis)	-0,314	0,361
Örgütsel sessizlik	İstatistik	Std. Hata
- Çarpıklık (Skewness)	-0,414	0,182
- Basıklık (Kurtosis)	-0,763	0,361

2.6. Değişkenler Arası İlişkiler

Psikolojik sözleşme ihlali ve Örgütsel sessizlik arasındaki ilişkileri test etmek için Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Tablo 4’te yer alan sonuçlara göre anlamlılık oranının (Sig.2tailed) 0,05’ten küçük olduğu ve Psikolojik sözleşme ihlali ile Örgütsel sessizlik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Psikolojik Sözleşme İhlali Ve Örgütsel Sessizlik Değişkenlerinin Basit Korelasyon Sonuçları

		PSİ Ortalama	ÖR. SESSİZ. Ortalama
Psikolojik sözleşme ihlali	Pearson Korelasyon	1	,462**
	Significant (2-tailed)		,000
	N	179	179
Örgütsel sessizlik	Pearson Korelasyon	,462**	1
	Significant (2-tailed)	,000	
	N	1	,462**

Tablo 5’de belirtildiği üzere, bağımsız değişken psikolojik sözleşme ihlalinin, bağımlı değişken yönetsel ve örgütsel nedenler ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir(p=0.000). Araştırma modeli; “Yönetsel ve örgütsel nedenler = 1,487+0,616*Psikolojik sözleşme ihlali” şeklindedir. Bu araştırma modelinde yönetsel ve örgütsel nedenlerin %20,7’si psikolojik sözleşme ihlali tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre, H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Psikolojik Sözleşme İhlalinin Sessizlik Kavramının Alt Boyutu Olan Yönetsel Ve Örgütsel Nedenler Üzerindeki Etkisi

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmini Hata
	0,455(a)	0,207	0,202	0,99345
	B	Beta	T	Sig.
(constant)	1,487		6,028	0,000
Psi.Söz.İhl.	0,616	0,455	6,796	0,000

Bağımlı değişken: Yönetsel ve Örgütsel Nedenler

Tablo 6’da belirtildiği üzere, bağımsız değişken psikolojik sözleşme ihlalinin, bağımlı değişken işle ilgili konular ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir (p=0.000). Araştırma modeli; “İşle İlgili Konular = 1,481+0,553*Psikolojik Sözleşme İhlali” şeklindedir. Bu araştırma modelinde işle ilgili konuların %16,9’u psikolojik sözleşme ihlali tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre, H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Psikolojik Sözleşme İhlalinin Sessizlik Kavramının Alt Boyutu Olan İşle İlgili Konular Üzerindeki Etkisi

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmini Hata
	0,411(a)	0,169	0,164	1,01201
	B	Beta	T	Sig.
(constant)	1,481		5,895	0,000
Psi.Söz.İhl.	0,553	0,411	5,993	0,000

Bağımlı değişken: İşle İlgili Konular

Tablo 7’de belirtildiği üzere, bağımsız değişken psikolojik sözleşme ihlalinin, bağımlı değişken tecrübe eksikliği ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir (p=0.000). Araştırma modeli; “Tecrübe Eksikliği = 1,457+0,307*Psikolojik Sözleşme İhlali” şeklindedir. Bu araştırma modelinde tecrübe eksikliğinin %7,9’u psikolojik sözleşme ihlali tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre, H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7: Psikolojik Sözleşme İhlalinin Sessizlik Kavramının Alt Boyutu Olan Tecrübe Eksikliği Üzerindeki Etkisi

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmini Hata
	0,282(a)	0,079	0,074	0,86144
	B	Beta	T	Sig.
(constant)	1,457		6,811	0,000
Psi.Söz.İhl.	0,307	0,282	3,909	0,000

Bağımlı değişken: Tecrübe Eksikliği

Tablo 8’de belirtildiği üzere, bağımsız değişken psikolojik sözleşme ihlalinin, bağımlı değişken izolasyon korkusu ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir(p=0.000). Araştırma modeli; “İzolasyon Korkusu = 1,151+0,646*Psikolojik Sözleşme İhlali” şeklindedir. Bu araştırma modelinde izolasyon korkusunun %20,4’ü psikolojik sözleşme ihlali tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre, H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Psikolojik Sözleşme İhlalinin Sessizlik Kavramının Alt Boyutu Olan İzolasyon Korkusu Üzerindeki Etkisi

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmini Hata
	0,452(a)	0,204	0,200	1,05042
	B	Beta	T	Sig.
(constant)	1,151		4,413	0,000
Psi.Söz.İhl.	0,646	0,452	6,737	0,000

Bağımlı değişken: İzolasyon Korkusu

Tablo 9’de belirtildiği üzere, bağımsız değişken psikolojik sözleşme ihlalinin, bağımlı değişken ilişkileri zedeleme korkusu ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir ($p=0.000$). Araştırma modeli; “İlişkileri Zedeleme Korkusu = $1,380+0,606*$ Psikolojik Sözleşme İhlali” şeklindedir. Bu araştırma modelinde ilişkileri zedeleme korkusunun %18,5’i psikolojik sözleşme ihlali tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre, H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: Psikolojik Sözleşme İhlalinin Sessizlik Kavramının Alt Boyutu Olan İlişkileri Zedeleme Korkusu Üzerindeki Etkisi

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Std. Tahmini Hata
	0,430(a)	0,185	0,180	1,04775
	B	Beta	T	Sig.
(constant)	1,380		5,305	0,000
Psi.Söz.İhl.	0,606	0,430	6,341	0,000

Bağımlı değişken: İlişkileri Zedeleme Korkusu

Sonuç

Taraflar arasında oluşabilecek bir psikolojik sözleşmenin örgüt verimliliğinin artması, çalışanların örgütle bağlarının gelişmesi, işle ilgili yaşanabilecek aksaklıkların önüne geçecek önlemlerin alınması aşamasında işgörenlere inisiyatif sağlayacağı düşünülmektedir. Buna karşın oluşabilecek bir ihlal algısı, yöneticilere ve örgüte güven eksikliği, işle ilgili sorunlar, çevresel nedenler ve dışlanma korkusu gibi nedenlerle pasif hale gelerek sessizleşme ya da aktif bir tepki aracı olarak kasıtlı bir şekilde bilgiyi veya görüşü sakınma davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda yapılan literatür taramasında, Üçok ve Torun (2014) çalışmalarında psikolojik sözleşme ihlali ve sinizmin, çalışanları yıpratdığı bilinen tükenmişlik üzerinde etkisinin olup olmadığını ve bununla beraber bu olumsuz tutum ile beklentiler arasındaki ilişkileri incelemektedir. Psikolojik sözleşme ihlali ile sinizm arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Aslan ve Boylu (2014) çalışmalarında Örgütsel Sinizm ve Psikolojik Sözleşme İhlali Arasındaki İlişkiyi ele almışlardır. Örgütsel sinizm ile psikolojik sözleşme ihlali arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Değişkenler arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişki gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi belirlemek adına hastane çalışanları ile yapılan anket uygulaması sonuçları analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu dolayısıyla ihlal algısının artması halinde örgütsel sessizliğin artacağı anlaşılmaktadır. Bu araştırma modelinde yönetsel ve örgütsel nedenlerin %20,7’si, işle ilgili konuların %16,9’u, tecrübe eksikliğinin %7,9’u, izolasyon korkusunun %20,4’ü, ilişkileri zedeleme

korkusunun %18,5'i psikolojik sözleşme ihlali tarafından açıklanmaktadır. Psikolojik sözleşme ihlali algısına sahip çalışanların “yönetmel ve örgütsel nedenler”, “işle ilgili konular”, “tecrübe eksikliği”, “izolasyon korkusu” ve “ilişkileri zedeleme korkusu” nedeniyle sessiz kalmayı tercih ettiği anlaşılmıştır.

Araştırmada psikolojik sözleşme ihlali algısına sahip çalışanların sessiz kalmalarındaki nedeni tecrübe eksikliğinde görme eğilimlerinin daha az olduğu kanısına varılmıştır.

Yöneticilerin çalışanlar ile ilişkilerinde çalışanlarını dinlemeleri, konuşmaya teşvik etmelerinin psikolojik sözleşme ihlalinin kaynağında varsa yanlış anlama ya da aksaklıkların giderilmesinde etkili olacağı sonucuna varılabilir. Ayrıca yöneticiler, işgörenlerinin beklentilerini anlamaları ve bu beklentilerin oluşması aşamasında gerçekleştirilebilir taahhütlerle çalışanlarının beklentilerini yönlendirmelerinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak psikolojik sözleşme ihlalinin oluştuğu çalışma ortamında, yöneticilerin personeli konuşmaya, yönetime katılmaya teşvik etmemesi başta olmak üzere, toplumdan dışlanma korkusu, tepki çekme korkusu, pozisyonuyla ilgili endişelerin oluşu gibi nedenlerle sorunlar karşısında fikri olsa da söylememe eğilimi ve organizasyon içinde sessizleşme yaşanabilir. Bu durumlar neticesinde, kurumlar hiyerarşik yapısını düzenleyebilir ve çalışanlarına iletişim için fırsatlar yaratabilir.

Bu araştırmanın örneklemini Bandırma’da bulunan bir hastanenin oluşturması daha çok katılımcıya ulaşamaması açısından önemli bir kısıt oluşturmaktadır. Ayrıca seçilen örneklem kitlesinin sadece hastane çalışanlarından oluşması, tüm işgörenleri kapsayacak bir genelleme yapmaya engel olmaktadır. Bunun yanında örneklem kitlesi bakımından 179 çalışanına uygulanmış olması sayıca az işgörene uygulanması bakımından önemli bir kısıttır. Bundan sonraki çalışmalarda örneklem genişletilmesi veya farklı sektörlerden oluşacak daha geniş bir örnekleme uygulanması önerilmektedir. Ayrıca örgüt kültürü, kişilik özellikleri gibi farklı değişkenler ile psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sessizliğe etkisinin anlaşılması açısından araştırmaya dahil edilebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acaray, A., Şevik, N. (2016), “Kültürel Boyutların Örgütsel Sessizliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:34, Sayı:4, s.1-18.
- Aktaş, H., Şimşek, E. (2014). “Örgütsel Sessizlik İle Algılanan Bireysel Performans, Örgüt Kültürü Ve Demografik Değişkenler Arasındaki Etkileşim”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi Sayı:28, s.24-52.

- Aktaş, H., Şimşek E. (2015). “Bireylerin Örgütsel Sessizlik Tutumlarında İş Doyumu ve Duygusal Tükenmişlik Algılarının Rolü”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt:11, Sayı:24, s.205-230.
- Antonikia, X.E., Trivellasb, P. (2014), “Psychological Contract Breach and Organizational Commitment in the Greek Banking Sector: The mediation effect of Job satisfaction”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences* Sayı:148, s.354-361.
- Aslan, F., Boylu Y. (2014), “Örgütsel Sinizm ve Psikolojik Sözleşme İhlali Arasındaki İlişiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Journal Of Recreation And Tourism Research*, Cilt:1, Sayı:2, s.33-45.
- Aykanat, Z. (2014), “Psikolojik Sözleşmenin İhlali Algısında Örgütsel Adaletin Etkisi Ve Etik Liderin Aracı Değişken Olarak Rolü: Kalkınma Ajanslarında Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Büyükyılmaz, O., Çakmak, A. F. (2014), “İlişkisel ve İşlemsel Psikolojik Sözleşmede Algılanan İhlalin İşten Ayrılma Niyeti ve Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisi”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 14, Sayı: 4, s.583-596.
- Celep, C., Kaya, A. (2016), “İlköğretim Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Örgütsel Sessizliğin Nedenleri”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, s.233-246.
- Cihangiroğlu, N., Şahin, B. (2010), “Organizasyonlarda Önemli Bir Fenomen: Psikolojik Sözleşme”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:6, Sayı:11, s.1-16.
- Çakıcı, A. (2007), “Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, s.145-162.
- Çakıcı, A. (2010). “Örgütlerde işgören sessizliği, neden sessiz kalmayı tercih ediyoruz”, *Detay Yayıncılık, Ankara*.
- Çalışkan, A., Pekkan, N. Ü. (2017), “Örgütsel Sessizliğin İş Performansına Etkisi: Etik İklimin Aracılık Rolü”, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1 s.1-19.
- Çavuşoğlu, S., Köse, S. (2016), “Örgüt Kültürünün Örgütsel Sessizlik Davranışına Etkisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1, s.115-146.

- Çetin, E. (2010), “Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Psikolojik Sözleşmenin Rolüne İlişkin Bir Araştırma”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Elden, B. (2017), “Psikolojik Sözleşme İhlali ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Birey-Örgüt Uyumunun Düzenleyici Rolü”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Esmer, Y., Özdaşlı K. (2018), “Akademik Yönetimde Psikolojik Sözleşme İhlali, Etik Liderlik ve Prososyal Davranışlar”, Çizgi Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Gül, H., Özcan, N. (2011), “Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler: Karaman il özel idaresinde görgül bir çalışma”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, s.80-134.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- İyigün, N.Ö., Çetin, C. (2012), “Psikolojik Kontratın Örgütsel Sapma Üzerindeki Etkisi Ve İlaç Sektöründe Bir Araştırma”, Öneri Dergisi, Cilt:10, Sayı:37, s.15-29.
- Kahya, C., Dağcı, A. (2015), “Dindarlığın Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Rolü”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı:12, s.462-483.
- Kılıç, R., Keklik, B., Yıldız, H. (2014), “Dönüştürücü, Etkileşimci ve Tam Serbesti Tanıyan Liderlik Tarzlarının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:21, Sayı:2, s.249-268.
- Kılıçlar, A., Harbaloğlu, M. (2014), “Örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Antalya’daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir araştırma”, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, s.328-346.
- Kumral, T. (2017), “İşyeri Nezaketsizliği ve Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Dışlanmanın Aracı Rolü”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Morrison, E., Robinson, S. (1997), “When Employees Feel Betrayed: A Model of How Psychological Contract Violation Develops”, The Academy of Management review, Cilt:22, Sayı:1, s.226-256.

- Morrison, E.W., Milliken, F.J. (2000), “Organizational Silence: A Barrier To Change And Development In A Pluralistic World”, *Academy of Management Review*, Cilt:25, Sayı:4, s.706-725.
- Örücü, E., Kambur, E. (2017), “Otel Çalışanlarında Örgütsel sessizlik ve Örgütsel Güven İlişkisi: Bandırma İlçesi Örneği”, *The Journal of International Social Research*, Cilt:10, Sayı:52, s.1109-1123.
- Özcan, N., (2011). “Mobbingin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi Ve Örgütsel Sessizlik: Karaman İl Özel İdaresinde Bir Uygulama, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özdaşlı, K., Çelikkol, Ö. (2012), “Psikolojik Sözleşme: Kavramsal Çerçeve ve Bir İçerik Analizi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, s.141-154.
- Özmen, M., Köseoğlu, İ. (2017), “Örgütsel Adalet Algısı Ve Örgütsel Sessizlik Nedenleri Arasındaki İlişkiler: Üniversite Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt:8, Sayı:19, s.1-17.
- Pasa, Ö., Işık, A.N. (2017), “Öğretmenlerin Okul Müdürüne Güven Düzeyleri ve Okul Müdürü Tarafından Sergilenen Etik Liderlik Davranışlarının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:60, s.134-144.
- Reimann, M., Guzy, J. (2017), “Psychological contract breach and employee health: The relevance of unmet obligations for mental and physical health”, *Journal of Work and Organizational Psychology*, Cilt:33, Sayı:1, s.1-11.
- Robinson, S. L., Rousseau, D. M. (1994), “Violating the psychological contract: Not the exception but the norm”, *Journal of organizational behavior*, Cilt:15, Sayı:3, s.245-259.
- Soycan, Ş. H. (2010), “Bankalarda Birleşme Sonrası Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*
- Üçok, D., Torun, A. (2014), “Tükenmişliği Etkileyen Olumsuz Tutum Ve Beklentiler: Sinik Tutum Ve Psikolojik Sözleşme İhlali Algısı Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:28, Sayı:1, s.231-250.
- Yeşilaydın, G., Bayın, G., Esatoğlu, A. E., Yılmaz, G. (2016), “Örgütsel Sessizliğin Nedenleri: Kamu Hastaneleri Çalışanları Üzerine Bir

Araştırma”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:18, Sayı:31, s.14-22.

Yiğit, İ. (2015), “Psikolojik Sözleşme İhlal Algısı Ve İş Tatmini İlişkisi: İstanbul Avrupa Yakası Endüstri Meslek Lisesi Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt:11, Sayı:43, s.119-144.

Demokrat Parti Dönemi'nde Muğla'da Siyasi Hayat¹

Osman KÖSE², Bayram AKÇA³

Öz

Araştırma Makalesi

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan ortam Türkiye'de çok partili hayatın gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştu. Gelinen süreç ve yaşanan olaylar sonrası ilk olarak 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi, ardından da 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti Türk siyasi hayatında yerini almıştı. Böylelikle uzun yıllar tek parti iktidarı tarafından idare olunan Türkiye, ilk defa çok partili hayata geçmeyi başarmıştı. Demokrat Parti'nin Türk siyasi hayatında yer alması ülke için bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Demokrat Parti Başbakan Adnan Menderes liderliğinde 1950 yılından itibaren on yıl iktidarda kalmış ve Türk siyasi hayatında birçok değişim ve dönüşümü gerçekleştirmiştir. Bu dönem süreç ve sonuçları itibarıyla hâlâ tartışılmaya devam edilmektedir. Bu çalışmada 1950, 1954, 1957 seçimleri ve Demokrat Parti dönemi Muğla'da siyasi hayat konusunda bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Demokrat Parti, Siyasi Hayat

Political Life in the Democrat Party Period in Muğla

Abstract

Research Paper

Environment consisting of a multi-party in Turkey after World War II had demonstrated once again the necessity of life. Following the coming process and events, the Democrat Party took its place in the Turkish political life on July 18, 1945, first on the National Development Party, and then on January 7, 1946. Thus, for many years, which shall be managed by a single party ruling Turkey, multiparty first time he was able to come to life. The participation of the Democrat Party in Turkish political life is a turning point for the country. The Democratic Party has been in power for ten years since 1950 under the leadership of Prime Minister Adnan Menderes and has made many changes and transformations in Turkish political life. This period is still being debated in terms of the process and its results. In this work, information will be given about the political life in the elections of 1950, 1954, 1957 and the Democratic Party period in Muğla.

Keywords: Muğla, Democrat Party, Political Life

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 29.05.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.08.2018

¹ Bu çalışma Osman Köse'nin Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Muğla'da Siyasi Hayat (1946-2011)" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı, osmankose@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7393-6799>

³ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, abayram@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5572-9566>

1. 1950 Seçimleri ve Muğla

14 Mayıs 1950 seçimleri yaklaşırken Muğla'daki siyasi partilerde seçimle ilgili hareketlilik gün geçtikçe artıyordu. CHP 1946 seçimlerinde Muğla'da almış olduğu yenilginin bir anlamda telafisini yapmak, özellikle 1946 öncesi gücüne tekrar dönmek ve eski ihtişamlı günlerine ulaşmak için çalışmalar başlatmıştır.

CHP İl İdare Kurulu'nun yaklaşan seçimler öncesi 8 Mayıs 1949 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği belgede seçimin kazanılması için Muğla ilinde yapılması gerekenler bir bir anlatılarak tedbirler alınması gerektiği belirtilmiştir (BCA, 490.100.375.1583.1.).

Bunlar arasında devlet dairelerinde işi olan vatandaşların işlerinin yapılmasında azami kolaylıklar gösterilerek vatandaşın gönlünün kazanılması ve partiyi ve hükümeti kötüleyen, bu gibi zararlı fikir ve beyanda bulunan, komünistlik taraftarı görünen memurların derhal görevinden uzaklaştırılması gibi kararlar vardı. Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılmalıydı. Parti teşkilatı tarafından halka gidilmeli ve halkı ikna çalışmaları yapılmalıydı. Bu işle yetkili kişilerin hitabet ve ikna kabiliyeti güçlü olmalıydı. Partiye ait Ulus Gazetesi'nin fiyatı düşürülmeli ve halka ulaştırılması sağlanmalıydı. Merkezden gönderilen sayının ilin köy ve kasabalarını dolaşmaya yeterli olmamasından dolayı bu sayının artırılması istenmekteydi. İlin temel geçim kaynağı olan tütünün alımlarının artırılması halkın hükümete ve partiye olan güvenini arttıracaktı. Yine gönderilen belgede ilginç bir bölüm karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde, halen köy ve kasabalarda çalışmakta olan enstitü mezunu bazı öğretmenlerin bu günkü durumlarının çok tehlikeli olduğu, bunların hükümete ve partiye söz ve fiille muhalefet ettikleri, bu muhalefetin engellenmesi gerektiği, bunun içinse bu öğretmenlerin ait olduğu dairelerce kontrol altında tutulmaları ve seçimden önce buldukları bölgelerden uzaklaştırılmaları tavsiye edilmekteydi (BCA, 490.100.378.1583.2.).

Bunun için öncelikli olarak 17 Şubat 1950'de 1936–1939 yılları arası Muğla'da valilik yapan, bu süre içinde Muğla'nın modern bir şehir olmasında büyük çaba sarf eden, Muğla'ya birçok eser bırakan ve halk tarafından sevilen Recai Güreli CHP Müfettişi olarak Muğla'ya tayin edildi (Muğla'da Halk, 18 Şubat 1950). 16 Mart 1950'de Muğla'ya gelen Recai Güreli Cumhuriyet Meydanı'nda kalabalık bir partili tarafından karşılandı ve burada kendisine sevgi gösterisinde bulunuldu. Daha sonra İl Başkanı Ethem Serim ile birlikte halkla temaslarda bulunarak onların sorunlarını dinledi (Muğla'da Halk, 18 Mart 1950).

Recai Güreli'nin Muğla'ya CHP Müfettişi olarak atanması parti adına bir heyecan getirmiş ve muhalefet partisi olan DP üzerinde bir psikolojik baskı olarak kullanılmıştır. Yerel gazete olan Muğla Halk Gazetesi'nde bir haberde şöyle denmektedir: *“Sayın Recai Güreli'nin CHP Müfettişi olarak Muğla'ya gelmesiyle DP Teşkilatı'nda meydana gelen endişe ve şaşkınlık devam etmektedir. Güreli'nin ziyaret ettiği ilçe, bucak ve köylerde DP'de çözülüş artmış ve halk*

kitleler halinde memleketin ana partisi olan CHP saflarında yer almaya başlamıştır” (BCA, 490.100.179.717.1.).

1950 yılına kadar Muğla’da Halk Gazetesi’nin sütunlarını CHP ile ilgili haberler doldurmakta idi. 1950 yılından itibaren Muğla’da Halk Gazetesi’nin yerini Muğla Gazetesi almış ve sütunları DP ile ilgili haberlerle doldurulmuştur. Genellikle DP ilçe kongreleri gazetenin sayfalarında geniş yer bulmuştur.

Muğla’da yayın yapan Halk Gazetesi ile ilgili olarak İl İdare Kurulu’nun CHP Genel Merkezi’ne göndermiş olduğu bir yazıda şu ifadeler geçmektedir:

“İlimizde partimiz tarafından çıkarılmakta olan Halk Gazetesi’nin hali hazır durumundan bahsetmek istiyoruz. Bu gazete kağıt tedarikinde çekilen müşkülât dolayısıyla birkaç ay yayınına tadil etmiş ise de bu gün yine yayınına devam etmektedir. Kâğıt sıkıntısı nedeni ve yazı erkânındaki eksiklikler dolayısıyla istenilen netice alınamamaktadır.”(BCA, 490.100.179.717.1.).

1.1 Siyasi Partilerin Seçim Hazırlıkları ve Muğla’da Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

14 Mayıs 1950 seçimleri öncesi Muğla’da hareketli günler başlamış ve seçimler yaklaştıkça partilerin seçim çalışmaları ve faaliyetlerin hız kazanmıştır. Muğla CHP İl Kongresi, 2 Ocak 1950 tarihinde delegelerin katılımı ile Muğla Halkevi’nin büyük lokalinde toplanmıştır. Muğla’dan göstereceği milletvekili adaylarının %70’inin ön seçimle, % 30’unun da parti genel meclisince belirleneceğini bildirmiştir (Muğla’da Halk, 18 Mart 1950).

Bunun üzerine 9 Nisan 1950 tarihinde Muğla Halkevi Salonu’nda yoklama kurulu tarafından ön seçim yapılarak %70’lik dilime giren milletvekili adayları şu şekilde belirlenmiştir (Demokrat İzmir, 11 Nisan 1950): Ethem Serim (CHP İl Başkanı), Baha Şıkman (Eski Fethiye Belediye Başkanı) Dr. Celal Gökbel, Nazmi Akdeniz (Milas Belediye Başkanı).

Parti Müfettişi Recai Gürel Muğla’da seçim çalışmaları ve incelemelerine devam etmiştir. Recai Gürel’in seçim çalışmaları ile ilgili Demokrat İzmir Gazetesi’nde şöyle bir haber yer almıştır: “Muğla’da CHP Müfettişi Recai Gürel halk ve memurlar üzerinde tazyik yapmak suretiyle CHP’nin nüfuzunu artırmak için çaba sarfetmektedir. Muğla Ziraat Bankası Müdürü, Özel İdare Gelirler Müdürü ile Tahsilat Müdürü başka yerlere tayin edildiği halde CHP faydalı olabileceklerini ileri sürülerek tayinleri durdurmuştur. Vali vekili dürüst bir kişi olduğu için parti müfettişinin birçok kanunsuz isteklerine karşı gelmiş ve bu nedenle parti müfettişi tarafından hemen başka bir yere tayin edilmiştir. CHP Müfettişi Recai Bey’in bu tür kanunsuz davranışları DP’ye olan sevgi ve itimadı bir kat daha artırmaktadır.” (Demokrat İzmir, 19 Nisan 1950).

Yine Muğla'da yayınlanan Halk Gazetesi'nde şu ifadeler yer almaktadır:

“CHP İl Başkanı Ethem Serim'den aldığımız bir mektupta aşağıdaki hususlar açıklanmaktadır. Bazı memur arkadaşlarımızın DP lehine çalıştıkları iddiasıyla Halk Partisi teşekkülü ve başkanı tarafından yüksek makamlara jurnal edildiği şayiası ısrarla dolaşmaktadır. Ne Halk Partisi'nin yüksek şahsiyeti maneviyesi ne de benim hemşerilerimizce malum karakterim bu küçük vaatli oyunlara müsait değildir.”(Muğla'da Halk, 26 Nisan 1950).

22 Nisan 1950'de CHP Genel Merkezi tarafından Muğla listesindeki % 30'luk nispetindeki adaylar açıklanmıştır. Bu kısma girenler ise Recai Güreli ve Şükrü Kaya'dır (Muğla'da Halk, 27 Nisan 1950).

25 Nisan 1950'de Muğla bağımsız milletvekili aday listesi açıklanmıştır. Bağımsız adaylar şu isimlerden oluşmaktadır: (Akça, 2002: 104).

Muğla Maden İrtibat Memuru	Hamza Sadi Özbek
İstanbul'da Avukat	Nezihi Savran
Muğla'da Avukat	Muhsin Sünnetçioğlu
Muğla Eski Valisi	İbrahim Ethem Akıncı
Fethiye'de Kereste Tüccarı	Nevzat Yılmaz

CHP'li Muğla vekil adayları açıklandıktan sonra 28 Nisan 1950'de Şükrü Kaya⁴ seçim çalışmaları yapmak üzere Muğla'ya gelmiştir (Muğla'da Halk, 29 Nisan 1950). Şükrü Kaya Muğla'da özellikle kahve toplantıları yaparak seçim çalışmalarını sürdürmüştür (Akça, 2002: 105).

Muğla'da yayınlanan Halk Gazetesi'nde yer alan haberlere göre Şükrü Kaya ilk geldiği zaman ilçe, bucak ve köyleri dolaşmış ve halkın yoğun ilgisinin olduğunu ifade etmiştir (Muğla'da Halk, 29 Nisan 1950). Fakat ilerleyen zamanlarda bu ilgi kaybolmuş, seçim çalışmalarını sürdürmek istediye de kendine fazla itibar edilmemesi nedeniyle kısa süre içinde Muğla'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

CHP'de durum bu yönde ilerlerken DP'de Muğla'da halkın önüne koyacağı listenin her bakımdan onların sevgi ve itimadını kazanmış kişilerden oluşmasına dikkat ediyordu (Demokrat İzmir, 12 Nisan 1950). DP adaylarını önseçim sonucu belirledi ve liste şu kişilerden oluşmaktaydı: Samet Ağaoğlu (Avukat, DP Genel İdare Kurulu Üyesi) Nuri Özsan (Milletvekili), Nadir Nadi Abaloğlu (Cumhuriyet

⁴ 11 Ağustos 1923 den 30 Ağustos 1924 tarihine kadar Mentеше Milletvekilliği, 30 Ağustos 1924 den 22 Aralık 1924 e kadar Ziraat Vekilliği (Bakan) yapmıştır.22 Aralık 1924 tarihinden 3 Mart 1925 tarihine kadar Hariciye Vekilliğinde bulunmuş ve kabinenin istifası üzerine de ayrılmıştır. 4 Mart 1925 de tekrar Mentеше Milletvekilliğine seçilmiş, 2 Kasım 1927 den 11 Kasım 1938 tarihine kadar İçişleri Bakanlığı yapmış Atatürk'ün ölümü üzerine hükümetin istifa etmesi üzerine ayrılmıştır. İçişleri Bakanı olduğu sırada çeşitli tarihlerde Dışişleri Bakanına vekâlet etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinde bulunmuştur. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Bilimsel ve edebi tercümeleleri kitap olarak yayınlanmıştır. 1938 yılından sonra Milletvekili seçilmemiş, çeşitli gazete ve dergilerde makaleler yazmıştır. [http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa,\(14-02-2014\)](http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa,(14-02-2014))

Gazetesi Başyazarı, Bağımsız), Cemal Hünel (DP İl Başkanı), Zeyyat Mandalinci (Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunlu), Yavuz Başer (Avukat, Milas DP İlçe Başkanı) (Akça, 2002: 106).

DP Muğla adaylarını açıkladıktan sonra çok hızlı bir şekilde seçim çalışmalarına başlamıştır. Bu arada seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte CHP'nin haksızlıklarını ve köylüyü şehirli ve memurdan ayrı tuttuğunu gerekçe göstererek bazı partililer CHP'den istifa ederek DP'ye kayıt yaptırmaya başlamışlardır (Demokrat İzmir, 2 Mayıs 1950).

1.2. 1950 Seçimlerinin Yapılması

1950 seçimi Türk siyasal hayatında serbest iradeyle yapılan, seçmenin tercihini hür bir şekilde sandığa yansıttığı ilk seçim olmuştur. Birçok tartışmalardan sonra seçim öncesi seçim kanunu yenilenmiş, CHP iktidarı muhalefetin de istekleri doğrultusunda davranıp bir takım yeni uygulamaları başlatmıştır.

DP'nin 1950 seçimi sırasında kullandığı afişte bir elin beş parmağı ile el havaya kaldırılıp, üzerinde "yeter, söz milletindir" cümlesi yer almaktadır. Bu işaret Türkiye'de artık iktidara karşı, ilk defa uyarı niteliğinde kaldırılan bir bayrak gibiydi. Bir isyan bayrağı değil, aşağıdan gelen ve yukarıya doğru dalgalandırılan bir protesto ve ihtar bayrağı gibiydi. Bu afişte dile gelen ses, belki bilerek, belki bilmeyerek yalnız yıllardan değil, hatta asırlardan beri halkın iç âleminde biriken bir özlemin, basit, sade, ama nice kale duvarları gücünde, bir direnişti, bir haykırıştı (Aydemir, 1973: 200-2021). Bu atmosferde gerçekleşen seçimler tüm ülkede olduğu gibi Muğla ilinde de heyecan ile takip edilmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan TBMM IX. Dönem milletvekili seçimleri sonucunda Muğla'da DP adayları kazanmıştır. Bu kişiler şu isimlerden oluşmaktadır (BCA, 030.010.77.510.13.): Yavuz Başer, Cemal Hünel, Zeyyat Mandalinci, Nadir Nadi Abaloğlu (DP Listesinden Bağımsız olarak), Nuri Özsan, Samet Ağaoğlu.

1.3. 1950 Seçim Sonuçları

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere ilişkin veriler aşağıdaki bulunmaktadır.

1950 Türkiye Geneli Seçim Bilgileri (BCA, 030.01.51.309.7.)

Seçmen Sayısı	: 8.905.743
Oyunu Kullanan Seçmen Sayısı	: 7.953.085
Seçime Katılım	: % 89.30

1946 seçimlerine katılım oranı % 75 iken bu seçimlerde katılım oranı %90'a yakındır. 1946 seçimlerine kıyasla oyunu kullanan seçmen sayısı ve katılım oranında ciddi artış yaşanmıştır. Bu seçimlerde halkın sandığa gitme oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimi Türkiye Geneli Sonuçları (BCA, 030.01.51.303.6.)

	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
1	DP	4.391.694	55.22	420
2	CHP	3.148.626	39.59	63
3	MP	368.537	4,63	1
4	Bağımsız	44.537	0.56	-

14 Mayıs'ta yapılan seçimlerde DP birinci parti olmuş ve 1946 yılında kazanamadığı seçimleri bu seçimde büyük çoğunlukla kazanmıştır. 420 vekil çıkartan DP seçimlerin tartışmasız galibi olmuştur. CHP 63 vekilde kalırken MP bir vekil meclise gönderebilmiştir. Daha önce yapılan seçime nazaran DP bu seçimi kesin bir galibiyetle kazanmış ve 1923 yılından beri tek başına iktidar olan CHP'yi yenmeyi başarmış ve bir dönemin kapanmasına neden olmuştur. O yüzden bu seçimle Türk siyasi hayatında yeni bir sayfa açılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi 27 yıl süren iktidarından sonra bu tarihten itibaren ana muhalefet partisi olacak ve devlet partisi ile halk partisi geleneği arasında bir "bocalama" dönemi yaşayacaktır. Süre içerisinde güçlü bir muhalefet görüntüsü sergileyecektir (Kara, 1992: 85).

Bu seçimler sonrasında DP yöneticilerinin seçim kampanyaları sırasında kendilerine halk tarafından gelen en büyük talep; ezanın yeniden Arapça okunmasıdır. Türkçe ezan okunması kanunu 1932 yılında Atatürk tarafından çıkarılmıştır. Halkın isteklerini dikkate alan DP hükümeti, 16 Haziran 1950 tarihinde çıkardığı kanunla Arapça ezan okunması uygulamasına yeniden geçilmesini sağlamıştır. Bu kanun sadece muhalefette değil, DP içerisinde de hoşnutsuzluk çıkarmıştır, kanunun çıkmasını isteyen Menderes ile askıya alınmasını isteyen Bayar arasında kısa süreli bir gerginlik olmuşsa da sonuçta bu kanun çıkarılmıştır (Birand vd.,2005: 58-59). Seçim meydanlarında halka en çok vaatlerden biri böylelikle gerçekleştirilmiş oldu.

Muğla İli Geneli 14 Mayıs 1950 Seçim Bilgileri (BCA, 030.01.51.309.7.)

Seçmen sayısı	: 109. 583
Oy kullanan seçmen sayısı	: 96. 647
Katılım oranı	: (%) 88.2
Milletvekili sayısı	: 6

Seçimlere Muğla ilinde katılım oranı oldukça yüksek olmuştur. % 88'lik bir katılım gerçekleşmiş ve ilin çıkaracağı vekil sayısı 6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: 14 Mayıs 1950 Muğla İli Seçimlerinde Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Milletvekili Sayıları (TİK, 2008:76)

S	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
1	DP	53.719	55.06	6
2	CHP	43.842	45.96	-

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Muğla'da genel seçimleri on bin kusur oy farkı ile DP kazanmış ve il genelinde birinci parti olarak altı vekilin altısını da almayı başarmıştır. 1946 seçimlerinde DP il genelinde yine birinci parti olmuştu. 1946 seçimlerinde Muğla'da CHP bir vekil, DP dört vekil çıkarmıştı.

2. 1950 Muğla Yerel Seçimleri

14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen sonra bu defa partiler 3 Eylül 1950'de yapılacak belediye başkanlığı seçimleri için hazırlıklara başladılar. Muğla'da CHP kaybettiği oyları tekrar kazanmak ve seçim rövanşını almak için bu defa güçlü bir belediye meclisi ortaya çıkarmıştı (Muğla'da Halk, 26 Ağustos 1950).

29 Ağustos 1950 tarihinde Muğla'da belediye seçimine girecek partiler belediye meclisi listelerini kamuoyuna açıkladılar (Muğla'da Halk, 30 Ağustos 1950). Seçime girecek partiler arasında CHP ile DP'den başka 1948'de kurulan ancak Muğla'da 1950 milletvekili seçimlerine katılmayan Millet Partisi de vardı. 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan belediye başkanlığı seçimi Muğla'da oldukça yüksek katılımlı ve hareketli geçti (Akça, 2002: 106). Belediye Meclisi ilk toplantısını yaparak Naci Karaosmanoğlu'nu belediye başkanlığına seçti (Muğla'da Halk, 6 Eylül 1950).

1950 yılında yapılan seçimlere itirazlar olmuştur. Bunlardan birine örnek Fethiye Belediye Başkanlığı seçimidir. DP seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. DP İlçe Örgütü itirazında, DP'nin Ankara'dan sonra kurulduğu ilk yer olan Fethiye'de seçimlerin kaybedilmesinde hileler olduğunu, ifade etmiştir. Demokrat Parti, seçimde görevli memurların fesatlı hareketlerde bulunduğunu, kütüklerde değişiklik yapıldığını, birçok vatandaşın kütükten çıkarıldığını ve seçmen olmayanların kütüklere eklenerek yeniden dört nüsha kütük tanzim edildiğini, bildirmiştir. Yüksek Seçim Kurulu yapılan bu itirazı reddetmiş ve Adalet Bakanı yazdığı yazıyla seçimin itirazının reddedildiğini bildirmiştir (BCA, 030.01.55.337.2.).

Belediye başkanlığı seçimlerinden hemen sonra DP hükümetinin Gümrük ve Tekel Bakanı ve aynı zamanda Muğla Milletvekili olan Nuri Özsan Muğla'ya gelmiştir. Nuri Özsan Muğla'da bir dizi incelemelerde bulunup halkın sorunlarını dinledikten sonra Muğla'nın en önemli geçim kaynağı olan tütün ile ilgili olarak hükümetin tütün politikasını izah ederek üreticiye moral vermiştir (Muğla'da Halk, 6 Eylül 1950).

3. 1950 Yerel Seçimleri Sonrası Muğla İline Yapılan Siyasi Ziyaretler

28 Eylül 1950'de ise DP Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu Muğla'ya gelmiştir. Ağaoğlu ziyaretinde DP il merkezinin bulunduğu Kiraathane Hanı'nda halkın şikâyetlerini dinlemiş ve DP Hükümeti'nin dört aylık icraatlarını anlatmıştır (Muğla'da Halk, 6 Eylül 1950).

23 Ocak 1951'de Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan tekrar Muğla'yı ziyarette bulunarak tekel piyasasındaki destekleme alımlarının devam edeceğini açıklamıştır. Böylece Muğlalı tütüncülere iyi bir moral vermiştir (Muğla'da Halk, 24 Ocak 1951). DP'li bakanların sık sık Muğla'yı ziyaretleri DP Muğla İl Teşkilatı için de moral oluyordu.

4. 1951 Ara Seçimleri ve Muğla

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP ve CHP'den 19 kişi yasadan yararlanarak iki ayrı yerden aday olmuşlar ve İsmet İnönü dışında bu adayların çoğu her iki yerden milletvekili seçilmişlerdir. Milletvekilleri, seçildikleri yerlerden birini tercih ettiklerinden, Mecliste milletvekili açığı ortaya çıkmış, anayasa uyarınca boşalan milletvekillikleri için 22 ilde ara seçimin yapılması gerekmiştir (Turan,1999: 278). 27 Mart 1951'de İçişleri Bakanlığı Eylül 1951'de milletvekili münhal bulunan yerlerde ara seçim yapılacağını açıklamıştı. Bu yerler arasında Muğla da vardı. Çünkü 1950 seçimlerinde hem Muğla hem de Manisa milletvekili adayı gösterilen Samet Ağaoğlu daha sonra Manisa'yı tercih etmişti. Eylül 1951'de yapılan seçimler sonucunda yeni Muğla Milletvekili DP Adayı Natık Poyrazoğlu olmuştu (Akça, 2002: 107).

5. 1951 Yılında Başbakan Adnan Menderes'in Muğla'yı Ziyareti

Başbakan Adnan Menderes, 2 Mayıs 1951 tarihinde Muğla'da yapılan DP İl Kongresi'ne katılmak için, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Çalışma Bakanı Nuri Özsan, Manisa Milletvekili Fevzi Lûtfi Karaosmanoğlu ve kendilerine refakat eden milletvekilleri, Aydın ve Muğla valileri ile Muğla'ya gitmek üzere saat 14.30'da Aydın'dan hareket etmiştir. Muğla hududunda Kavakaltı Mevkii'nde büyük bir otomobil kafesi halinde başta belediye başkanları, Demokrat Parti İl ve Merkez İdare Kurulu başkan ve üyeleri, Muğla ve Yatağanlılar, Muğla'ya 40 kilometre mesafede Kayırlı'da da Cumhuriyet Halk Partisi ve Millet Partisi başkanları ve idare kurulu üyeleri tarafından karşılanmışlardır (Milliyet, 2 Mayıs 1951). Milas yol kavşağında da Milas Belediye Başkanı ve Demokrat Parti başkan ve üyeleri kafileye iltihak etmişlerdir. Bütün yol boyundaki köylüler davul ve zurna ile kafileyi sevinçle karşılayıp uğurlamışlardır. Muğla'ya yaklaştıkça kafile gittikçe büyümüş, başbakan ve arkadaşları bütün bu karşılayıcıları selamlayarak bizzat görüşmüşlerdir. Yollarda o kadar çok durulmaya mecbur olunmuştur ki, bu yüzden Muğla'ya giriş programında bir kaç saat tehir olmuştur. Bütün yol boyunca köylüler ne kadar güzel söz söylemek kabilsse söylemişler ne kadar ikram etmek kabilsse etmişlerdir. Herkes şen, herkes güler yüzlüdür ve her şey içten gelmektedir.

Muğla'ya giriş ise, hakikaten görülecek bir manzara teşkil etmektedir. Cumhuriyet Meydanı'na bir iki kilometre mesafede, bütün Muğla halkı kadını, erkeği ve çocuğu ile iki taraflı yolları doldurmuş misafirlerini alkışlıyor, “hoş geldiniz” diye bağırıyor ve pencerelerden mendiller sallıyorlardır. Küçük yavrular misafirlerine birçok buketler sunmuşlardır. Çok büyük bir intizam içinde kafileye yol açmakta ve birbirleriyle elele vererek bu insan akışı önünde misafirlerini götürmektedirler. Başbakan ve arkadaşları bu coşkunluk havası içinde Demokrat Parti İl Merkezi'ne gelirler. Başbakan parti binası balkonundan Muğlalılara şöyle hitap eder: “Sizler bu tezahürlerinizle bizi bütün imkân ve kabiliyetleri kullanarak memleket hizmetinde çalışmaya teşvik ve hatta mecbur ediyorsunuz. Türk milletinin emrinde olmak saadetlerin en büyüğünü teşkil eder. Hepinizi muhabbet ve sevgi ile selamlar, kendim ve arkadaşlarım namına teşekkürlerimi arz ederim. Sağ olun sevgili Muğlalılar”. Başbakan ve beraberindekiler buradan doğrudan Demokrat Parti İl Kongresi'nin toplandığı Halkevi Gazinosu'na gitmişlerdir (Aynı Tarihi, 1 Mayıs 1951). Başbakan Adnan Menderes, Muğla DP Kongresi kapanırken verdiği nutukta, kongrede delegelerin ders olacak bir olgunlukla bütün memleket meseleleri konuştuklarını zevkle dinlediğini söyledikten sonra kongrede bulunan ve dışarıda kendisini dinleyen muhalefet mensuplarına teşekkürü vazife bildiğini, kendilerini uzaktan ve güler yüzle karşıladıklarını ve bu hareketleriyle partiler arasındaki münasebetlerin normalleşmesi yolunda girişilen teşebbüsü layıkıyla anladıklarını gösterdiklerini, bunun hürriyet nizamının kolayca ve sarsıntısız kurulması bakımından kuvvetli bir beşaret teşkil ettiğini, söylemiştir. Buna rağmen muhalefet çevresine mensup bazı kimselerin bu hareketten telâşa düştüklerini izah ederek şöyle der: “Toplantılarda, mecliste, gazetelerde velhasıl nerede fırsat bulursanız tenkitlerinizi yapınız. Fakat hemen işe başladığımız birkaç ay zarfında görülen kötü ve insafsız tarza nihayet vererek dediğimiz zaman buna cevap almak mümkün olmalıdır. Siyasî sulh teşebbüsünden kaçmak isteseler de peşlerinden gideceğiz. Bilhassa Halk Partisi'nin taşra teşkilâtını olgun gördüm. Bunu memleketin istikbalinde kuvvetli bir istinat noktası olarak kabul etmek lâzımdır. Demek ki ilk günlerin fırtınaları bittikten ve sisler dağıldıktan sonra memleket çocukları kolayca birleşiyorlar. Geri kalan zehirlenmiş mahdut insanları da kendi yolunuza çekeceğimize şüphe yoktur. Başbakan bundan sonra kongrede dilekleri ve tenkitleri dikkatle dinlediğini ve bunların imalı ve ölçülü olduğunu söyledi. Delegelerden birinin temas ettiği Balıkesir nutkundaki vaatler meselesi üzerinde durarak muhalefetin Demokrat Parti'nin iktidara geldiğinin ilk aylarında umumî bir taarruza geçtiğini, elde başka silâh bulamayınca bunu kullandıklarını ve vaziyeti açıklaması icap ettiği için bu vaatlerin ne olduğunu sordu. Yerine getirilmeyenler varsa söylersiniz, vaatler olsa olsa partimizi ilzam edecek programımız, tüzüğümüz, beyannamelerimiz ve seçim beyannamelerimizde yer almış olan vaatlerdir. Muhaliflerimizin bize isnat ettiği ve bazı kimselerin şurada burada ölçüyü kaçırarak sarf ettiği sözler Demokrat Parti'yi ilzam etmez dedim. Bu hücum silâhının ne kadar çürük olduğunu sabahtan beri burada cereyan eden müzakereler ispat etmeye kâfidir. Sizler vicdanınızdan gelen sesleri tam olarak söylemek

serbestisine malik insanlarsınız. Basmakalıp söz söyleyen bir topluluk değilsiniz, her şeyi açıkça söylememeye sizleri kim icbar edebilir. Onun için âtiye emniyetle bakabiliriz, bu yalnız burada değil, yurdun her köşesinde aynıdır. İşte bu toplantılar, yollarda gördüğümüz heyecan ve sevgi tezahürleri hatalı yolda olmadığımızı anlatacak delillerdir. Endişemiz yoktur. Herşeyin birden değişmesi imkânsız olan bir şeydir. 10–12 ay bir milletin hayatında büyük bir şey ifade etmez. Bizim tılsımlı bir değnek ve sihirli bir fırça ile bütün manzarayı değiştirdiğimizi ifade etmek çok büyük insafsızlık olur.” Başbakan Menderes, bundan sonra, bazı memurlardan olan şikâyete karşı bu hususta büyük bir salâh mevcut olduğunu, kısa bir zamanda memnuniyet verici bir tahavvül bulunduğunu, memurların süratle yeni iktidara intibak ettiklerini, içlerinden bazıları henüz bunu anlamamışsa onların da yola gireceklerine, fakat insanların derunî hissini bilmekliği ve izhar edilmemiş hislerini muhakeme etmeliği istemenin ancak engizisyon mahkemelerinin kârı olduğunu, memlekette memurun, tüccarın ve bütün Türk çocuklarının hürriyetin âşığı olduklarını, mütemerrid insanların ise mutlaka yola geleceklerini ve istisnaların umumî kaideleri bozamayacağını ve bugün hükümetin çehresinin değiştiğini, halkın hizmetinde bir hükümet olduğunu, memurların halkı güler yüzle karşılamak zorunda bulunduğunu, şikâyetleri salâhiyetli makamların dinleyip derhal harekete geçeceğini anlatarak, *inkılâbın kökleşmesi yolunda dikkatimizi bir an bile eksiltmeyeceğiz*, dedi. Başbakan, bundan sonra zaman geçtikçe muvaffakiyetin daha iyi anlaşılacağını ve o zaman her şeye rakamlarla cevap verileceğini ve hiçbir şeyin bundan 11 ay evvelkinden daha kötü olduğunu söyleyecek tek bir adam bulunamayacağını, kongredeki tenkitlerin ve temennilerin ise hedefe bir an evvel vasıl olmak hasretinden doğduğunu söyledi ve sürekli alkışlar arasında kongrede istenilen şeylerin birçoklarına daha şimdiden başlanmış olduğunu ve bu yıl içinde mutlaka biteceğini ve Milletvekili Yavuz Başer'in verdiği izahatın uzun bir istikbale muzaf olmayıp derhal yapılacak işlerden olduğunu ve bunların yalnız Muğla'da değil 63 vilâyette de böyle olduğunu ilâve etti. Başbakan Menderes daha sonra ziraat işlerine ve çiftçilerin durumuna geçerek, bu çalışkan kitlenin durumunun ıslahı için her şeyin yapılmakta olduğunu ve yapılacağını, fakat şimdiye kadar geçen hükümetlerin bir istihsal sistemi tutmadıklarını ve nüfusumuzun % 90'ı köylü olduğu unutulmuş devlet bütçesinin en mühim kısmının bir netice vermeyen büyük işlere hasredilmek suretiyle millî servetin dondurulduğunu izah etti ve bundan sonra tapulama işine geçerek bu işin on senede ikmal edileceğini ve sosyal dâvaların sıkı surette ele alınacağını ve bu kadar ihmal edilmiş bir işde milletin arzusunun mümkün olursa daha evvel başarılmaya çalışılacağını, orman kanununun da bu arada olduğunu, beyan etmiştir. Başbakan, devletin manevî şahsiyetinin elinde bulunan arazinin de süratle dağıtılacağını, kurutulan bataklıkların çiftçinin eline geçeceğini, devlet elindeki çiftliklerdeki fazla arazinin ve bu arada Dalaman Çiftliği'ndeki fazla toprakların da köylüye dağıtılacağını ve bilhassa ziraatın makineleşeceğini, söyledikten sonra: *“Biz, karasabandan pulluğa değil, makineye atlıyoruz. Her yanda dağlara tırmanan kamyonlara bakınız. Bu, milletin kaderinin kağından, karasabandan kurtulması gerekir”* demiştir (Ayın Tarihi, 1 Mayıs 1919).

Adnan Menderes DP İl Kongresi'nin sonunda yaptığı bu uzun konuşmanın ardından şehirden ayrılmıştır. Bu ziyaret Adnan Menderes'in başbakan sıfatı ile Muğla iline ilk gelişi olması nedeni ile önem arz etmektedir. Konuşmasında gerek ülke gündemi ile ilgili gerek dış politika ile ilgili önemli açıklamalar yapmıştır. Yine konuşmasının bir bölümünde Muğla il ve İlçeleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuş, yapılacak ve yapılmakta olan hizmetler ile ilgili bilgiler vermiştir.

6. 1953 Yılında Başbakan Adnan Menderes'in Muğla'yı Ziyareti

4 Ağustos 1953 tarihinde yapılan DP Muğla İl Kongresi'ne bu defa Başbakan Adnan Menderes kalabalık bir bakan ve milletvekili eşliğinde iştirak etmiştir. Başbakan Menderes 3 Ağustos'ta, saat 11:00'da beraberindeki heyet ile Aydın'dan Muğla'ya hareket etmiş ve Muğla'ya 15.20 sularında gelmiştir. Çayırılı Mevkii'nde kalabalık bir Demokrat Partili tarafından karşılanmıştır. Karşılayanlar arasında Nuri Özsan, Namık Gedik, Vilayet Reisi Turgut Topaloğlu da bulunmaktadır. Yatağan'a gidinceye kadar yol kenarında bulunan vatandaşlar başbakana samimi sevgi gösterisinde bulunmuşlardır. Yatağan'a girilince büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Menderes'i bilhassa Halk Partililer ellerinde bayraklar, üzerlerinde "*Hoş geldin Büyüğümüz*" yazılı pankartlarla karşılamıştır (Milliyet, 5 Mayıs 1953). CHP Vilayet İdare Heyeti Azaları da başbakanı karşılamış ve ziyaret etmişlerdir. Köylü vatandaşlar traktörleri ile araba ve otomobilleri ile karşılamaya gelmişler, yollar arabalar ile dolmuştur. Yatağan'da Tarım Kredi Kooperatifi'nin açılışını yapan Menderes halka kısa bir konuşma yaptıktan sonra buradan çok kalabalık bir halk eşliğinde Muğla'ya doğru hareket etmiştir. Kafile Muğla'ya ulaşmaya kadar birçok kez köylüler tarafından durdurulmuş ve kurbanlar kesilmiştir. Muğla'ya saat 15.20'de ulaşılmıştır. Cumhuriyet Meydanı'nda büyük bir kalabalık toplanmıştır. Menderes burada halka bir konuşma yapmıştır sözlerine, *sevgili Muğlahılar! Bu sıcak günde bizleri güler yüzle karşılamaktasınız. Bu surette bize yeni bir çalışma hızı veriyorsunuz. Biz bunlara şahit oldukça emrinizde ve memleket hizmetinde bulunmaktan büyük bir haz duyuyoruz*, diyerek başlamıştır. Ardından İl Kongresi'ne geçilmiştir (Muğla, 6 Ağustos 1953). Adnan Menderes İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada hükümetin icraatları, partiler arası münasebetler ve umumi politik durum hakkında geniş açıklamalarda bulunduktan sonra ve şöyle bir konuşma yapmıştır: "*Muarızlarımız bütün memleketi karış karış dolaşmakta bir biri ardına toplantılar yapmaktadırlar. Ellerindeki birkaç gazetede sabahtan akşama kadar türlü heyecanlı yazılar yazmaktadırlar Memlekette bazı defa hatta mütemadiyen huzursuzluğa bile gidebilecek derecede bir manevi huzursuzluk yaratma peşindedirler (Akça, 2002: 107). Biz gelecekte bile millete vatana hizmet etmiş olmanın huzuru içinde olacağız onlar ise kaçırılmış fırsatın acısı içindeler varsınlar istedikleri gibi bağırıp çağırınsınlar fakat bu milletin huzurunu kaçıramayacaklar*". Sözüünün sonunda bu gün kendisi karşılayan Halk Partilileri yürekten selamladığını söylemiştir (Milliyet, 5 Mayıs 1953).

7. 1954 Seçimleri ve Muğla

1950 seçimlerinin ardından Türkiye hem siyasi hem de ekonomik açıdan süratle değişen bir döneme girmişti. Bu değişimlerin olumlu olumsuz sonuçları, 1954 seçimleri için seçim propagandalarında siyasi partiler tarafından kullanılacaktır. Seçim süreci boyunca gerek toplantılar gerekse gazeteler aracılığıyla propaganda çalışmalarına başlanmıştır. DP kendini yaptıkları ve yapacakları ile halka anlatmaya çalışacak, muhalefet ise yapılan yanlışları dile getirerek iktidarı yıpratmayı amaçlayacaktır.

2 Mayıs 1954 tarihinde hükümet tarafından, milletvekili genel seçimleri yapılması kararı alınmıştır. Bu kararın üzerine Muğla ve ilçelerinde DP ve CHP saflarında seçim çalışmaları başlamıştır. 28 Mart 1954 tarihinde DP ve CHP milletvekili adayları açıklanmıştır (Muğla, 30 Mart 1954).

7.1. Siyasi Partilerin Seçim Hazırlıkları ve Muğla'da Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılacak olan milletvekili seçimleri için tüm Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da seçim çalışmaları başlamıştır. Partiler öncelikle milletvekili adaylarını belirleme sürecine girmişlerdir. Bu süreçte Muğla DP milletvekili adayları şu isimlerden oluşmuştur: Nuri Özsan Avukat (Eski Milletvekili), Zeyyad Mandalinci, Natık Poyrazoğlu, Yavuz Başer, Turhan Akarca.

23 Nisan 1954 tarihinde DP merkez kontenjanlarından Muğla milletvekili aday listesine Antalya Eski Milletvekili Akif Sarıoğlu ilave edilmiştir (Akça, 2002: 109).

Muğla CHP Milletvekili adayları ise şunlardır: Vedat Dicleli, Selami Savran, Dr. Rebi Barkın, Ahmet Arıkan, Recai Güreli. Merkez adayı olarak Necati Çiller aday gösterilmiştir.

Milletvekili aday listelerinin açıklanmasından sonra DP cephesinde adayların muhitin sevgi ve takdirini kazanmış kişiler olması nedeniyle sevinç yaşanırken CHP cephesinde adayların Muğlalı olmaması nedeniyle hüznün ve tepkiyle karşılaşmıştır (Muğla, 12 Nisan 1954).

7.2. 1954 Seçimlerinin Yapılması

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerini tüm yurttaki olduğu gibi Muğla'da da büyük bir olgunluk içinde geçmiştir. Seçim öncesi her ne kadar partiler arası çekişmeler aşırı derece yoğunluk kazansa ve zaman zaman tatsız olaylar yaşansa da seçimler herhangi olumsuz bir durum yaşanmadan gerçekleşmiştir. Muğla'da seçimi DP adayları kazanmıştır (Muğla, 4 Mayıs 1954).

7.3. 1954 Seçim Sonuçları

2 Mayıs 1954 seçimleri öncesi 14 Aralık 1942 tarihinde kabul edilen Cumhuriyet tarihinin ilk seçim kanunu, 5 Haziran 1946'da bazı değişikliklere

uğramıştır. İllerde en çok oyu alan partinin, o ilin tüm milletvekillerini kazanması anlamına gelen çoğunluk sistemi uygulanmıştır.⁵

2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimi Bilgileri (TİK, 2008: 75)

Seçim Tarihi	:	2 Mayıs 1954
Nüfus	:	20.947.188
İl	:	67
Seçim Çevresi	:	67
Seçmen / Nüfus Oranı	:	% 48,99
Seçim Sistemi	:	Liste Usulü Çoğunluk
Kadın Milletvekili (Sayı-Oran)	:	4 - % 0,74
Yeni Milletvekili (Sayı-Oran)	:	268 - % 49,54
Eski Milletvekili (Sayı-Oran)	:	269 - % 49,72

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü üzere ülke nüfusu yirmi bir milyona yakındır. İl sayısı altmış yedidir. Seçimler sabah saat 08:00'de başlayıp, 17:00'de sona ermiş ve oyların sayımı da 17:00'den sonra başlamıştır. Seçimlerin sonuçlarına baktığımız zaman;

2 Mayıs 1954 Türkiye Geneli Seçim Sonuçları (BCA, 030.01.51.309.7.)

Toplam Seçmen	:	10.262.063
Toplam Kullanılan Oy	:	9.095.367
Toplam Geçerli Oy	:	8.959.904
Katılım Oranı	:	% 88,63
Milletvekili Sayısı	:	541

2 Mayıs 1954 seçimleri katılım oranı itibari ile 1950 seçimlerinden çok az bir fark olmuştur. Halk seçimlere ciddi bir ilgi göstermiştir. Özellikle 1954 seçimlerinde toplam seçmen sayısı 8.905.743 iken bu sayı 1954 seçimlerinde 10.262.063 olarak belirlenmiştir.

⁵ Türkiye'de 1950, 1954 ve 1957 seçimleri tek dereceli liste usulü çoğunluk sistemi ile, 1961 seçimleri çevre barajlı nispi temsil (d'Hondt) sistemi, 1965 seçimleri milli bakiye sistemi, 1969, 1973 ve 1977 seçimleri ise barajsız d'Hondt seçim sistemi ile yapılmıştır. 1983 seçimlerinde ülke barajlı ve seçim çevresi barajlı nispi temsil (d'Hondt) sistemi getirilmiş, 1987 ve 1991'de bu sisteme kontenjan uygulaması getirilmiştir. 1995'te kontenjan aday uygulaması ve seçim çevresi barajı kaldırılmış, barajlı d'Hondt yöntemi uygulamaya konulmuştur. Bu sistem 1999, 2002 ve 2007, 2011'de de uygulanmaya devam etmiştir.

**Tablo 3: 2 Mayıs 1954 Türkiye Geneli Milletvekili Seçimi Sonuçları
(BCA, 030.01.51.309.7.)**

S	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
1	Demokrat Parti (DP)	5.313.659	58,42	503
2	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	3.193.471	35,11	31
3	Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	480.249	5,30	5
4	Köylü Partisi	50.935	0,60	---
5	Türkiye İşçi Partisi (TİP)	910	0,01	---
6	Bağımsızlar	56.393	0,62	2
	TOPLAM	9.095.563	100	541

2 Mayıs 1954 seçimlerinin resmi rakamları Adalet Bakanlığı tarafından 22 Mayıs'ta açıklanmıştır. Seçime katılım oranı %88.6'dır. DP, tarihi bir zafere imza atmış ve oyların %58.42'sini alarak yeniden iktidara gelmiştir. 10.262.063 seçmenden 9.095.367 seçmen oy kullanmıştır. CHP'si %35.11'ini alarak 31 milletvekili çıkarmıştır. DP, oyların %58.42'sini alarak 503 milletvekili çıkarmıştır. CMP ise oyların %5.2 alarak 5 milletvekili çıkarabilmiştir. 2 milletvekili de bağımsız olmak üzere 541 milletvekilinin meclisteki dağılımı gerçekleşmiştir. 1950 seçimlerine göre DP oylarını ülke genelinde bir milyondan fazla arttırmıştır. CHP ise 1950 seçimlerinden aldığı oydan yaklaşık elli bin civarında bir oy artışı sağlamıştır.

2 Mayıs 1954 seçimlerinin Türkiye'deki oy dağılımı hiç kuşkusuz DP'nin zaferini belgeleyen bir harita gibidir. CHP; Kars, Erzincan, Malatya, Tunceli, Sinop'tan oy alarak milletvekili çıkarabilmiştir. CMP ise sadece Kırşehir'den oy alabilmiş ve 5 milletvekilini de bu şehirden çıkarabilmiştir (TİK, 2008: 27-95)

2 Mayıs 1954 seçimleri Muğla ili verilerine baktığımız zaman şu bilgilerle karşılaşırız:

Muğla İli Genel Seçim Verileri (BCA, 030.01.51.309.7.)

Toplam Seçmen	: 124.140
Toplam Kullanılan Oy	: 107.435
Toplam Geçerli Oy	: 106.341
Katılım Oranı	: % 86,54
Milletvekili Sayısı	: 6

1954 seçimlerinde Muğla ilinde yukarıdaki verilerde de görüldüğü üzere Muğla'da seçimlere katılım oldukça fazla olmuştur. Seçimlere %86 küsür bir katılım söz konusudur. Katılım ülke geneli ile yakın sonuçlar vermektedir. Ülke genelinden iki puan daha az katılım olmuştur. 1954 seçimlerinde Muğla ilinde

toplam seçmen 109.583 iken bu seçimlerde bu sayı 124.140 olarak tespit edilmiştir. İlin çıkardığı milletvekili sayısı altıdır.

Tablo 4: Muğla ili 1954 Seçimlerinde Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Milletvekili Sayıları (TİK, 2008: 27-95)

S.	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Oy Oranı%	Milletvekili Sayısı
1	DP	64.467	58.6	6
2	CHP	41.755	39,27	-
3	BAĞ.	119	0,11	-
4	CMP	0	0,00	-
5	TKP	0	0,00	-

Seçim sonuçlarından anlaşılacağı üzere en yüksek oyu DP almış ve seçime katılan 107.435 seçmenin 64.467 oyunu alarak Türkiye genelinde olduğu gibi Muğla’da da birinci parti olmuştur. 1950 seçimlerinde DP il genelinde % 55.6 oranında oy alırken bu seçimde bu oran % 58.6 oranında gerçekleşmiştir. CHP’nin ise 1950 de oy oranı % 45.96 iken bu seçimlerde oy oranı 39.27 ye düşmüştür. Bu sonuçlara göre DP ülke genelindeki artışını Muğla ilinde de devam ettirmiş ve ilin 6 vekilini de almayı başarmıştır.

1954 seçiminde DP’ye Batı Anadolu ve Marmara bölgelerindeki seçmenler tarafından oldukça fazla destek verilmiştir. Buralarda DP’nin yapmış olduğu çalışmalar seçmeni memnun etmiştir. Fakat, Güneydoğu ve Doğu Anadolu seçmeni ise tercihini CHP’den yana kullanmıştır.

Seçim sonuçları Muğla yerel basınında “*Millet Tarihi Kararını Dün Verdi*” (Muğla, 3 Mayıs, 1954) şeklinde yer almıştır.

1954 seçimleri sonrası Muğla milletvekilleri aşağıdaki isimlerden oluşmuştur:

Tablo 5: 1954 Seçimleri Muğla İli Milletvekilleri ve Seçildikleri Partiler (TBMM Albümü, 2010: 586-587)

Adı	Soyadı	Partisi
Zeyyad	Mandalinci	DP
Nuri	Özsan	DP
Natık	Poyrazoğlu	DP
Yavuz	Başer	DP
Turhan	Akarca	DP
Akif	Sarioğlu	DP

8. 1954 Seçimleri Sonrası Muğla İline Yapılan Siyasi Ziyaretler ve Yaşanan Bazı Siyasi Gelişmeler

Muğla'da 2 Mayıs 1954 seçimlerini DP adaylarının kazanmasından bir süre sonra 25 Eylül 1954'te, Cumhurbaşkanı Celal Bayar; Dahiliye Vekili Namık Gedik, Muğla ve Aydın milletvekilleri ile birlikte Muğla'ya ziyarette bulunmuştur. Bayar Muğla'da halka hitaben bir konuşma yapmış, ardından çeşitli heyetlerle görüşmelerde bulunmuştur. Geceyi Vali Konağı'nda geçirdikten sonra 26 Eylül'de Muğla'dan Aydın'a geçmiştir (Akça, 2002: 109).

1954 milletvekili seçimlerinden sonra Muğla'da CHP ile DP 7 Kasım 1954 tarihinde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinde karşı karşıya gelmiştir. Bu seçimlerde de DP adayları CHP'ye karşı üstünlük sağlamıştır (Muğla, 9 Kasım 1954). Yapılan seçimlerde bazı bölgelerde, özellikle merkez kazada, Fethiye, Marmaris ve Milas'ta CHP seçimlere katılmamıştır. Bu seçimlerde CHP çok fazla varlık gösterememiştir (Muğla, 8 Kasım 1954). 41 mahalle heyeti seçiminden 36'sını DP, 1'ini Bağımsız, 1'ini karma liste ve sadece birini de CHP adayı kazanmıştır (Muğla, 9 Kasım 1954).

Yapılan seçimlerin ardından CHP'den DP'ye katılımlar olduğu görülmüştür. Muğla Gazetesi'nde verilen bir haberde şu ifadeler kullanılmaktadır: *“Muğla merkez kazası köylerinde Demokrat Parti'nin müspet çalışmaları ve hükümetimizin köylerde yaptığı müspet icraat karşısında CHP'nin en ileri gelen zevatı dahi bu bedahet karşısında CHP'den istifade edip DP ocaklarına kaydolmaktadır”* (Muğla, 22 Kasım 1954).

Yine ilerleyen süreçte Muğla Gazetesi haberlerinde sıklıkla Muğla il ve ilçelerinde CHP'den DP'ye katılımlar ile ilgili haberlere geniş yer vermiştir: *“CHP'nin muhalefeti bile temsil edemeyeceğini anlayarak DP'ye intisap eden selim akıllı vatandaşların isimlerini neşrediyoruz”* başlığı altında haberler bulunmaktadır (Muğla, 27 Kasım 1954).

21 Haziran 1955 tarihinde Muğla CHP İl Kongresi yapılmıştır. Kongreye CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Sabık İzmir Valisi Osman Sabri Adal ve Hasan Reşit Tankut da katılmıştır. Kongreye özellikle Kasım Gülek'in de katılması CHP Muğla İl Teşkilatı açısından büyük bir sevinç kaynağı ve DP teşkilatına karşı bir gövde gösterisi olmuştur. Kongrede Kasım Gülek bir konuşma yaparak; DP hükümetinin icraatlarını eleştirmiştir. Kongre sonucu yeni idare heyetinin belirlenmesi ve gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra Kasım Gülek Muğla'dan ayrılmıştır (Muğla, 22 Haziran 1955).

9. 1955 Muğla Yerel Seçimleri

13 Kasım 1955'te Muğla Belediye Meclisi seçimleri yapılmıştır. Seçimlere CHP, DP, Bağımsız aday olarak 1950 belediye başkanlığı seçimlerini DP'ye katılarak kazanan Naci Karaosmanoğlu katılmıştır. DP ilk defa 1950'den beri yapılan bir seçimi Muğla'da kaybetmiştir. İlginç bir biçimde DP'lilerin beklemediği

bir sonuç çıkmış ve seçimi bağımsız aday Naci Karaosmanoğlu kazanmıştır (Akça, 2002: 109).

10. 1955 Muğla Yerel Seçimleri Sonrası Muğla İline Yapılan Siyasi Ziyaretler ve Yaşanan Bazı Gelişmeler

8 Mayıs 1956'da hükümetin Ticaret Vekâleti'ne Muğla Milletvekili Zeyyad Mandalin'ci getirildi. Mandalinci Türkiye'yi uzun süre Avrupa Konseyi'nde temsil eden ve II. Dünya Savaşı ve sonrası CHP iktisat politikasını şiddetle eleştiren bir kişi olarak tanınıyordu. Zeyyad Mandalinci'nin Nuri Özsan'dan sonra Muğla'da ikinci bakan olarak hükümete girmesi Muğla DP İl Teşkilatı'nda büyük bir sevinç yarattı. Böylece Muğla hükümetinde iki bakan ile temsil edilir hale gelmiştir (Muğla, 9 Mayıs 1956).

24 Nisan 1957 günü saat 19.30'da Anadolu'nun Güney Batı Bölgesi'nde meydana gelen depremde merkez Fethiye olmak üzere büyük bir sarsıntı yaşanmıştır. Fethiye halkının büyük bir bölümü teravîh namazı için camilerde toplandığı sırada deprem meydana gelmiştir. Depremle birlikte halk sokaklara dökülmüş, kasabada büyük bir kargaşa ve korku yaşanmaya başlamıştır. Fethiye merkezde bulunan Yeni Cami'nin minaresinin yıkılması sonucu 4 kişi hayatını kaybetmiştir (Muğla, 6 Mayıs 1957).

Ayrıca bu deprem sonrasında Fethiye savcısının evleri teker teker dolaşarak halkı evlerinin dışına çıkarması ve Fethiyelilerin geceyi dışarıda geçirmeleri nedeniyle 25 Nisan 1957'de saat 04.26'da, 7,1 şiddetinde gerçekleşen şiddetli depremde can kaybı nispeten az olmuştur (Muğla, 7 Mayıs 1957). 25 Nisan 1957 tarihinde yaşanan depremde, kaza merkezi ve ona bağlı köylerde 27 ve diğer ilçelerde 40 kişi olmak üzere toplam 67 kişi hayatını kaybetmiştir. Evlerine çok yakın geceleyen ya da bina duvarlarının yanında uyuyanlar arasında hayatını kaybedenler olmuştur. Fethiye ilçesi, deprem merkezine yakınlığı ve arazisinin büyük bir kısmının bataklık olması nedeniyle bu depremde diğer yerlere göre en fazla hasara ve can kaybına uğrayan yer olmuştur. Bu depremden sonra ilçe boşaltılmış, halk Çalıcı ve Patlangıç Ovası'nda kurulan çadırlara alınmış, gelen askeri birliklerin aldığı tedbirlerle yağma önlenmiş, yaralılar için seyyar hastane kurulmuş ve buraya yurdun her tarafından yiyecek ve giyecek yardımları yapılmış, kurtarma ekipleri gelmiştir (Gün, 2006: 48)

28 Nisan 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik Fethiye'ye gelerek depremle ilgili incelemelerde bulunmuşlardır (Muğla, 28 Nisan 1957). Depremin yaralarının en kısa sürede sarılacağını ve devletin tüm imkânlarının seferber edildiğini beyan etmişler ve can kaybını az olmasının sevindirici olduğunu söylemişlerdir.

25 Nisan 1957 depreminden sonra İçişleri Bakanlığı 12 Mayıs 1957 tarihinde saat 16.30'da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda depremin yaptığı tahribat, depremle ilgili yapılan işler ve yardımlar gözden geçirilerek tahribata maruz kalan

yerlerin hızla yeniden inşa edilmesi konusu görüşülmüştür. Ayrıca bu toplantıda depremin bilançosu da şu şekilde açıklanmıştır: 386 ev, 20 okul, 8 cami, 23 resmi bina, 124 iş yeri yıkılmış; 886 ev, 34 okul, 1 iş yeri, 14 resmi bina ağır hasar görmüş; 669 ev, 46 okul, 5 cami ise hafif hasar görmüştür. İlerleyen süreçte devlet eliyle depremin yaraları sarılmaya başlamıştır.

7 Mayıs 1958 tarihinde İçişleri Bakanı Namık Gedik Muğla milletvekilleriyle Fethiye'ye gelerek buradaki depremedeler için 650 evin temelini atmıştır (Muğla, 8 Nisan 1958).

Fethiye'de yaşanan bu deprem sonrası devletin zirvesinin ziyaretleri ve yardımları ile bir nebze olsun halkın yaralarının sarılması sağlanmaya çalışılmıştır.

1957 yılının 25 Temmuz'unda CHP Muğla İl Kongresi yapılmıştır. Kongreye gelen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek yaptığı konuşmada DP hükümetinin iç ve dış politikasını eleştirmiştir. Özellikle DP'nin uygulamalarının hoş karşılanmadığını halkın içinde bulunduğu durumun kötü olduğunu ve ülkenin kötü yönetildiğini, Ülkeyi CHP kadrolarının daha iyi yöneteceğini söylemiştir (Muğla, 26-27 Temmuz 1957).

11. 1957 Seçimleri ve Muğla

TBMM tarafından 27 Ekim 1957 tarihinde milletvekili seçimlerinin yapılması kararı alındıktan sonra Muğla'daki siyasi partilerde bir hareketlilik gözlenmeye başlanmıştır (Akça, 2002: 110). 20 Eylül 1957'de Muğla Eski Valisi ve dönemin Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı olan Dilaver Argun DP'den Muğla milletvekili adayı olmak için görevinden istifa etti (Muğla, 21 Eylül 1957). Yine 26 Eylül 1955 nüfus sayımlarına göre Muğla'nın çıkaracağı milletvekili sayıları resmi gazetede yayımlandı. Buna göre Muğla 1957 seçimlerinde 7 milletvekili çıkaracaktı (Muğla, 27 Eylül 1957).

11.1. Siyasi Partilerin Seçim Hazırlıkları ve Muğla'da Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

2 Ekim 1957'de DP Muğla milletvekili aday yoklaması yapıldı. Yoklama sonucu şu kişiler DP Muğla milletvekili adayı olma hakkı kazandılar (Muğla, 3 Ekim 1957):

- Nuri Özsan (Çalışma Eski Vekili)
- Zeyyad Mandalinci (Ticaret Eski Vekili)
- Turan Akarca (Muğla Milletvekili)
- Dilaver Argun (Muğla Eski Valisi ve Dahiliye Vekaleti Müsteşarı)
- Sadi Zeki Pekin (Fethiye Belediyesi Eski Başkanı)
- Turgut Topaloğlu (DP İl Başkanı)

Aday olmaya hak kazanan kişiler oldukça bilindik ve halkın sevgi ve saygısını kazanmış kişilerden oluşuyordu. Bunlardan ikisi bakanlık yapmış kişilerdi.

7 Ekim 1957'de XI. Dönem TBMM DP Muğla milletvekili adayları açıklandı. Bu adaylar 2 Ekim'de yapılan aday yoklamasını kazanan kişiler ile merkezin ilan ettiği aday olan Gazeteci Burhan Belge'den oluşuyordu (Akça, 2002: 110).

DP'de bu gelişmeler yaşanırken muhalefet partisi olan CHP'de çalışmalar devam etmekteydi. Milletvekilleri seçimi için CHP İl Teşkilatı tarafından milletvekili aday yoklaması yapıldı. Yoklama sonucu 27 Ekim'de yapılacak olan seçimlerde CHP Muğla milletvekili adayı olma hakkını kazanan isimler şunlardı (Muğla, 1 Ekim 1957): Mesut Savran, Şevket İlgin, Şerif Baydur, Recai Güreli, Faruk Ağaoğlu, Baha Şıkman, Etem Serim.

11.2. 1957 Seçimlerinin Yapılması

Normalde 1958'de yapılması gereken seçimler yaşanan gelişmeler nedeni ile erkene alınmıştır. 1957 seçimlerine yaklaşılana dönemde, Türkiye'de muhalefet üç partiden oluşuyordu. Bu partileri; İsmet İnönü idaresindeki CHP, Osman Bölükbaşı'nın başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlığındaki Hürriyet Partisi'dir. Bu üç parti 1957 seçimlerinde DP'ye karşı birleşme kararı almıştır. Ancak DP Hükümeti kendisine karşı hazırlanan bu ittifak hareketini engellemek için, mevcut seçim yasasını değiştirerek yeni bir seçim yasası çıkarmıştır. Ayrıca muhalif partilerin birbirleriyle anlaşamaması da bu adımları sonuçsuz bırakmıştır. DP'nin çıkardığı yeni seçim yasasına göre; bir siyasi partiden ayrılan milletvekili, altı ay süre geçmeden başka bir siyasi partiye geçemiyordu. Bu madde ile amaçlanan şey; Fuat Köprülü'nün seçimlerde DP'ye rakip olmasını engellemektir (Eroğul, 2003: 192-193).

Özellikle muhalefetin giderek güç kazandığı 1957 seçimleri arifesinde iktidara karşı yoğun bir kampanya başlatılmıştır. DP'nin en çok eleştirilen uygulamalarının başında muhalefete yönelik sert tutum gelmektedir. Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması büyük tepkilere neden olmuştur. Olaylarla geçen seçim kampanyasının ardından 27 Ekim seçimlerinin galibi uğradığı oy kaybına rağmen yine DP olmuştur. DP'nin katıldığı son seçim olan 1957 seçimleri sonrasında siyasi ortam giderek gerginleşmiştir (Albayrak, 2004: 294-300). 27 Ekim 1957'de yapılan seçimler tüm ülkede büyük bir çekişme içinde gerçekleşmiştir. Gerek DP gerekse CHP arasında zaman zaman gerginlikler yaşansa da seçim genel itibari ile sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiş ve seçimi tekrar DP listeleri kazanmayı başarmıştır.

11.3. Seçim Sonuçları

27 Ekim 1957 seçimleri DP ile CHP arasında oldukça gergin bir atmosferde geçmiştir. Ülkede yaşanan gelişmeler, özellikle DP'nin uygulamalarına karşı CHP'nin oldukça sert eleştirileri bu seçimlere damga vurmuştur. Cumhuriyet tarihinin en sert seçimlerinden birisi 1957 seçimleri olmuştur. Ayrıca 1957 seçimi Türk siyasi yaşamındaki ilk erken seçimdir (Birand, 2005: 94).

1957 seçimlerine ilişkin veriler aşağıda verilmiştir.

27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimi Bilgileri (TİK, 2008: 27)

Seçim Tarihi	: 27 Ekim 1957
Nüfus	: 24.064.763
İl	: 67
Seçim Çevresi	: 67
Seçmen / Nüfus Oranı	: % 50,19
Seçim Sistemi	: Liste Usulü Çoğunluk
Kadın Milletvekili (Sayı-Oran)	: 8 - % 1,31
Yeni Milletvekili (Sayı-Oran)	: 365 - % 59,84
Eski Milletvekili (Sayı-Oran)	: 237 - % 38,85

Bu seçimlerde liste usulü çoğunluk seçim sistemi uygulanmıştır. Bu sistemde adaylar isterlerse iki seçim çevresinden seçime girebileceklerdir. Seçim sonrası istedikleri ili tercih edebileceklerdir. Buna göre bu seçimde CHP'den 5 aday, DP'den de 3 aday iki ilde aday olmuşlardır.

Türkiye Geneli Seçim Bilgileri (TİK, 2008: 28)

Toplam Seçmen	: 12.078.623
Toplam Kullanılan Oy	: 9.253.949
Toplam Geçerli Oy	: 9.127.580
Katılım Oranı	: % 76,61
Milletvekili Sayısı	: 610

27 Ekim 1957 seçimlerine katılım oranı önceki seçimlerde %90'lara yakinken bu seçimlerde % 76.6 olmuştur. Oldukça düşük bir katılım söz konusudur. Bunda partilerin birbirleri ile olan sert söylem ve çekişmeleri etkili olsa gerektir. 1954 seçimlerinde toplam seçmen sayısı 10.262.063 iken bu seçimde 12.078.623 olarak tespit edilmiştir. Yine 1957 seçimlerinde milletvekili sayısı 610'dur. Daha önceki seçim olan 1954 seçimlerinde bu sayı 541 olmuştur.

Buna göre Türkiye Cumhuriyeti 1957 yılı milletvekili genel seçimlerinde partilerin aldıkları oylar ve oranlarına bakılacak olursa aşağıdaki tablo yerinde olacaktır.

Tablo 6: 27 Ekim 1957 Türkiye Geneli Milletvekili Seçimi Sonuçları (TİK, 2008: 28)

S	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Oy Oranı%	Milletvekili Sayısı
1	Demokrat Parti (DP)	4.497.811	48.6	424
2	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	3.825.267	41.4	178
3	Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	604.087	6.5	4
4	Hürriyet Partisi (HP)	321.771	3.5	4
5	Bağımsızlar	1.850	0.0	-
	TOPLAM	4.372.621		610

Seçim sonunda DP'nin oy oranı % 48.6, milletvekili sayısı 424, CHP'nin oy oranı % 41.4, milletvekili sayısı ise 178 olmuştur. DP'nin oy oranı ise % 50'nin altına düşmüştür. DP bir önceki seçim olan 1954 seçimlerinde 5.313.659 oy almıştır. Bu seçimde ise oyunu 4.497.811 düşürmüştür. 27 Ekim 1957 seçimleri, önceki seçimlere göre DP için önemli bir gerileme olmuştur; ancak yine de TBMM'de sayısal olarak siyasi rakiplerine karşı ezici bir üstünlük sağlamayı başarmıştır. CHP'nin oyları ise 1954 seçimlerinde % 36'lardan, % 41 civarına yükselmiştir. 1954 seçimlerinde oyu 3.193.471 iken bu seçimde oyunu 3.825.267 ye yükseltmiştir. Bu seçimlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi meclise 4'er vekil taşımışlardır. 1954 seçimlerinde bağımsızlar 2 vekil ile temsil olurken bu seçimlerde vekilleri bulunmamaktadır.

1957 seçimlerinde DP 44 ilde milletvekillerinin tamamı, 3 ilde kısmen olmak üzere 424 vekil çıkarmıştır. CHP ise 18 ilde tamamen, 3 ilde de kısmen olmak üzere 178 vekil çıkarmıştır. Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi 1'er ilden 4'er vekil çıkarmışlardır (BCA, 030.01.52.312.1.). 1957 seçimleri Muğla ili seçim bilgileri aşağıda verilmiştir.

Muğla İli 27 Ekim 1957 Genel Seçim Bilgileri (BCA, 010.09.459.1330.6.)

Toplam Seçmen	:	137.336
Toplam Kullanılan Oy	:	110.418
Toplam Geçerli Oy	:	108.739
Katılım Oranı	:	% 80,40
Milletvekili Sayısı	:	7

Seçimlerde Muğla ilinde toplam seçmen sayısı 137.336'dır. 1954 seçimlerinde bu sayı 124.140'tır. Yine seçime katılım oranı % 80.40 olmuştur. Bir önceki 1954 seçimlerinde katılım oranı % 86.34 olarak gerçekleşmiştir. Bu seçimde ilin çıkardığı milletvekili sayısı 7 olmuştur.

Tablo 7: Muğla ili 1957 seçimlerinde Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Milletvekili Sayıları (TİK, 2008: 76)

S	Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
1	DP	60.321	58.6	7
2	CHP	47.305	39.4	-
3	Cumhuriyetçi Millet P. (CMP)	1.201	1.2	-
4	Hürriyet Partisi(HP)	912	0.9	-
5	BAĞ.	0	0	-

Görüldüğü üzere yapılan seçimlerde yine galip parti DP olmuş ve üçüncü seçimi de başarı ile kazanarak Türk siyasi hayatında bir ilki yaşatmıştır. Muğla'da da seçimler büyük bir merak ile takip edilmiş ve seçimlere beş parti katılmış ve en çok oyu DP, en az oyu ise HP almıştır.

Muğla'da sonuçlara göre 1954 seçimlerinde DP 64.467 oy almışken bu seçimlerde bu sayı 60.321 olarak gerçekleşmiştir. Yine 1954 seçimlerinde oy oranı 58.6 iken bu seçimlerde de ilginç bir şekilde aynı kalarak oy oranı yüzde 58.6 olmuştur. CHP 1954 yılı seçimlerinde 41.755 oy alırken 1957 seçimlerinde 47.305 oy almıştır. Yüzde olarak da 1954 seçimlerinde % 39.27 olan oy oranı bu seçimlerde % 39.40 olarak gerçekleşmiştir. Cumhuriyetçi Millet ve Hürriyet Partisi'nin çok varlık gösteremediği hatta % 1'lerde oy aldığı görülmektedir. Seçimden bir gün sonra ve sonraki günlerde Muğla basını seçime geniş yer ayırmıştır. Özellikle seçim sonuçları halka manşetlerden duyurulmuş ve genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu sonuçlara göre ilin toplam 7 vekilinin 7'sini de DP adayları kazanmıştır. 27 Ekim 1957 seçimleri sonuçlarına göre Muğla milletvekilleri şu isimlerden oluşmuştur: Zeyyad Mandalıncı DP, Nuri Özsan DP, Dilaver Argun DP, Burhan Belge DP, Sadi Pekin DP, Turgut Topaloğlu DP.

18 Kasım 1957'de DP İl Başkanı Turgut Topaloğlu'nun, 27 Ekim seçimlerinde milletvekili olması üzerine DP İl İdare Kurulu toplanarak il başkanlığına Avukat İlhan Tekinalp'i getirmiştir (Akça, 2002: 110).

1957 seçimleri sonrası ülke içerisinde yaşanan gelişmeler, özellikle DP'nin son döneminde yaşanan bazı gelişmeler, iktidarı güç durumda bırakmıştır. 1958 yılı içerisinde fiyat artışları ile birlikte kuyruklar ve karaborsa ortaya çıkmıştır. Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne; Hürriyet Partisi ise CHP'ye katılarak iktidara karşı bir güç birliği oluşturmuşlardır. DP ise buna karşılık Vatan Cephesi'ni kurarak ülke içinde örgütlenmeye başlamıştır. Ayrıca Menderes Manisa'da 12 Ekim 1958 günü muhalefetin "kin ve husumet" cephesine karşı bir "Vatan Cephesi"

kurulması çağrısında bulunmuştur. Menderes, halka Vatan Cephesi'nin neden gerekli olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

“Politika ve ihtirastan vareste vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir Vatan Cephesi'nin kurulması zarureti kendisini göstermişti. Aziz vatandaşlarım, Vatan Cephesi'nde birleşerek eserlerimizi hep birlikte muhafaza edeceğiz. Dünyada siyasi, iktisadi ve içtimai istikrarı örnek telakki olunabilecek bir mükemmeliyette olarak Türk milletinin bütün gayretlerini bu istikamet üzerinde tevcih edilmiş görmek bize nasip olacaktır... Allah hepimizi muvaffak etsin vatandaşlarım” (Uyar, 2001: 25).

Bu gelişmeler üzerine Muğla il ve ilçelerinde vatan cepheleri kurulmaya başlamış ve gazetelerde üyeliklerle ilgili gelişmeler yer almıştır. Özellikle iktidar ve muhalefet arasında zaman zaman çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Kıbrıs meselesi ile ilgili hükümetin çabaları ve Menderes'in geçirmiş olduğu uçak kazası muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkileri geçici bir süre de olsa yumuşatmıştır. Ancak 1959 yılında Türk lirasının değerinin düşürülmesi ve enflasyonun yükselmeye başlaması kamuoyunda tepkilere yol açmış, muhalefetin güçlenmesi ile birlikte CHP'de erken seçim istekleri gündeme gelmeye başlamıştır. 1960'a gelindiğinde ise iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik iyice artmış, muhalefet DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP iktidarı ise muhalefeti “*ihtilal çıkırtkanlığı*” yapmakla suçlamıştır. Siyasi ortamın giderek gerginleştiği bu dönemde DP Meclis Grubu CHP'nin yasa dışı yöntemlerle siyaset yaptığı ve bazı basın organları tarafından da desteklendiği, iddiası ile on beş kişilik bir soruşturma kurulu oluşturulmasını kararlaştırmıştır (Bulut, 2009: 73-90). Kurulan Tahkikat Komisyonu siyasi faaliyetlerle beraber kendi çalışmalarıyla ilgili haber ve değerlendirmelere de yasak getirmiştir (T.C. Resmî Gazete, 19 Nisan 1960). 27 Nisan'da bu kurulun yetkilerini genişleten yasanın çıkması ile birlikte İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olayları hükümetin tutumunu daha da sertleştirmiştir. Sıkıyönetim ilanına rağmen dinmeyen tepkiler ve ordunun açık bir şekilde ortaya koyduğu hoşnutsuzluk, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile neticelenmiştir. 27 Mayıs ile ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri demokrasi dışı uygulamaları kontrol edemeyen bir hükümete karşı demokratikleşmeyi sağlayan meşru bir darbeydi. Diğer görüş ise seçimle iş başına gelmiş bir iktidarı deviren ve kendisinden sonra gelen darbelere yol açarak demokrasinin kökleşmesini önleyen bir darbedir (Başgil, 2006: 56).

Sonuç

Bu çalışmada Demokrat Parti iktidarı döneminde Muğla'daki siyasi faaliyetler incelenmiştir. Muğla'nın seçim öncesi ve sonrası faaliyetleri, seçim sonuçları ülkenin genel seçim sonuçlarıyla ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Muğla ili genel seçim ve yerel seçim sonuçları, halk oylamaları, ülkede yaşanan önemli gelişmelerin ile yansımaları, Muğla basınında çıkan

haberler, ulaşabildiğimiz ölçüde devlet erkânı ve siyasilerin Muğla iline ziyaretleri ve konuşmaları ele alınmıştır.

Ortaya çıkan sonuca göre 1950–1960 yılları arası on yıllık DP iktidarı süresince üç genel seçim, iki yerel seçim ve bir de ara seçim yapılmıştır. Bu seçim dönemlerinde, tüm ülke genelinde olduğu gibi Muğla ili de DP'nin yanında yer almış ve DP'ye ciddi destek vermiştir. Demokrat Partililer bu desteğe karşılık Muğla ilini sık sık ziyaretler yaparak ve Muğla milletvekillerinden bazılarına bakanlık görevi vererek Muğla'yı ödüllendirmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- (BCA, 490.100.378.1583.2.)
- (BCA, 490.100.179.717.1.)
- (BCA, 030.010.77.510.13.)
- (BCA, 030.01.51.309.7.)
- (BCA, 030.01.51.303.6.)
- (BCA, 030.01.55.337.2.)
- (BCA, 030.01.52.312.1.)
- (BCA, 010.09.459.1330.6.)
- (BCA, 490.100.375.1583.1.)

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

TBMM Albümü (1920–2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü I-II-III, Ankara.

Gazeteler

- (Muğla'da Halk, 1950)
- (Demokrat İzmir, 1950)
- (Milliyet, 1953)
- (Muğla, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958)
- (T.C. Resmî Gazete, 19 Nisan 1960)

Araştırma Eserler

- Akça, B. (2002) Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Albayrak, M. (2004), Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960), Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (1973), İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul.
- Başgil, A. F. (2006), 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul.

- Birand, M. A., Dündar, C., Çaplı, B. (2005), *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, İstanbul.
- Bulut, S. (2009), “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 73–90.
- Eroğul, C. (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Gün, P. (2006), “Sosyal, Siyasal Ve Ekonomik Yönüyle Fethiye (1923–1960)”, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Kara, N. (1992), *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları*, İstanbul.
- Turan, Ş. (1999), *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2008), *Milletvekili Genel Seçimleri (1923–2007)*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2008) *Halk Oylaması Sonuçları (1961,1982,1987, 1988, 2007)*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Uyar, H. (2001), *Vatan Cephesi*, İstanbul.

YAZIM KURALLARI

SOBBİAD'a gönderilecek bilimsel çalışmalarla yazılar, daha önce başka yerlerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. SOBBİAD'a gönderilen çalışmalara ilişkin yayın kararı, yazar ve hakemlerin kimliği karşılıklı olarak gizli tutulmaktadır. SOBBİAD'a gündem yazıları (güncel konuları içeren yazılar), akademik çalışmalar, kitap özetleri gönderilebilir. Aynı sayıda aynı yazara(yazarlara) ait birden fazla eser yayımlanmaz

- Sayfa düzeni, kağıt boyutu genişlik 16,5 cm, yükseklik 24 cm olacak şekilde düzenlenmelidir (Bu düzenleme için; Sayfa Düzeni – Kenar Boşlukları – Özel Kenar Boşlukları – Kağıt)
- Yazılar A4 boyutlu sayfaya yazılacak, metin içi sayfa kenar boşlukları: Sol: 2 cm, Sağ: 2 cm, Üst: 2,5 cm, Alt: 2,5 cm ve metnin tamamı başlıklar dahil 1 satır aralığı olacaktır. Paragraflar arasında boşluk (enter) verilmeyecek, bunun yerine hem önce hem sonra 6nk aralık bırakılacaktır. Bu düzen, şekil, grafik, tablo ve benzeri için de geçerlidir.
- Makale özeti 9 puntoda, en az 100 en fazla 150 kelime olacak şekilde yazılmalıdır.
- Tüm başlıklar 11 puntoda ve metin 10,5 puntoda ve tek satır aralığında yazılacaktır.
- Yazı tipi olarak Times New Roman tercih edilmelidir ve tüm metin iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Paragraf girintisi 1 cm olarak ayarlanmalıdır.
- Sayfa altında verilen dipnotlar ile tablo, grafik, şekil ve benzeri kaynaklar ise 9 punto olacaktır.
- Metin sayfa sınırı her şey dahil (grafik, şekil, kaynak vb.)25 sayfa olarak belirlenmiştir. Sayfa numarası ilk sayfadan başlayarak verilecektir.
- Kaynak gösterimi APA yöntemi olarak belirlenmiştir.
- Yazıda yer alan konu başlıkları 1,2,3,... gibi rakamlarla, alt başlıklarda ise 1.1, 1.2, ... gibi ondalık system kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların ve grafiklerin üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Özet, Abstract ve Giriş bölümlerinin her biri yeni sayfalarda başlayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Giriş ve sonuç başlıklarına numara verilmeyecek, numaralandırma işlemi girişten sonraki ilk başlıkla başlayarak verilecektir.

Giriş

Türkiye'de ...

İthalat ve ...

1.1.3. Bağımsız ...

1.2.2.4. Gelir Fonksiyonu

Sonuç

Tablo 1, Şekil 1 başlıkları koyu, geri kalanı ilk harfler büyük şekilde olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve benzeri başlık örnekleri:

Tablo 7: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasında Yapılan Anlaşmalar

Grafik 23: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı

Şekil 1: Örnek Bir Taşınmaz Değer Haritası

Tablo içi hücrelerde metinler 10 puntoda sol-üste hizalı olarak yazılmalıdır.

Resim ve şekillerin genişliği: 12 cm, yüksekliği: 18 cm'den fazla olmayacaktır.

Makale içi referanslar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında, (yazar(lar) ın soyadı, kaynağın yayın yılı, sayfa numaraları) yazılmalı, açıklama notları sayfa altında 9 punto olarak belirtilmelidir.

Karşılaşılabilecek durumlara ilişkin örnekler aşağıdaki gibi olabilir:

Tek yazarlı ise; (Bayrakdaroğlu, 2008: 59)

Çift yazarlı ise; (Marangoz ve Uzun, 2005: 17-19)

İkiden çok yazarlı ise; (Dişbudak vd., 2009: 48-59)

Aynı yazar(lar)ın birden çok çalışmasına gönderme yapılıyorsa; (Bayrakdaroğlu, 1980a: 15-20; 1980b: 18-40) şeklinde olmalıdır.

İnternet kaynağı ise; (www.mastercard.com/tr, 2017)

Kaynakçada Gösterim:

Çok yazarlı makale kaynakça gösterim örneği;

Belsky, E., Cab, A., Megbolugbe, I. (1998), "A Premier on Geographic Information Systems in Mortgage Finance", Fannie Mae Fundation, Journal of Housing Research, Vol: 9, No: 1

Tek yazarlı makale kaynakça örneği:

Johnson, M., P. (2001), "Decision Support for Family Reloation decision under the Section 8 Housing Assistance Program Using Geographic Information Systems and the Analytic Hierarchy Process", Fannie Mae Foundation, Journal of Housing Research, Vol: 12, No: 2

Kitap kaynakça gösterim örneği:

Sulliva, Do. O., Unvin, D. J. (2003), Geographic Information Analysis, John Wiley and Jons, Inc, New Jersey

İnternet kaynakça gösterim örneği:

Yazar Soyadı, A., Eser Adı, <http://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi)

<http://www.mastercard.com/tr/consumer/prepaid-card.html> (Erişim tarihi: 12.05.2017).

Makalelerin jel kodları mutlaka yazılmalıdır. Jel kodlarına internet üzerinden ulaşabilirsiniz.

İletişim kurulacak yazarın e-posta adresi mutlaka yazılmalıdır.